МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СТРАТЕГІЯ розвитку України

Науковий журнал
№ 1, 2019

Київ 2019

ББК 65.9(4Укр)
С 83

Стратегія розвитку України: наук. журн. – К.: НАУ, 2019. – №1. – 207 с.

У науковому журналі досліджуються актуальні проблеми соціально-економічної політики України, розвитку світового господарства в умовах глобалізації економіки, міжнародних економічних відносин, інноваційного розвитку в умовах формування інформаційного суспільства, проблеми забезпечення конкурентоспроможності на світових ринках товарів і послуг, сучасні інтеграційні процеси.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Сіденко С.В., д-р екон. наук, проф. ***(головний редактор)****; Ареф'єва О.В., д-р екон. наук, проф.* ***(заступник головного редактора)****; Біла С.О., д-р наук з держ. управління, проф.; Дьякон Д., д-р філос. (Ph.D)(Латвія); Жаліло Я.А., д-р екон. наук; Касьянова Н.В., д-р екон. наук, проф.; Корнєєва Т., д-р філос. (Ph.D), проф. (Франція); Мягких І.М., д-р екон. наук, проф.; Пілецька С.Т., д-р екон. наук., проф.; Присяжнюк Ю.І., д-р екон. наук., проф.; Рогач О.І., д-р екон. наук., проф.; Рокоча В.В., д-р екон. наук., проф.; Румянцев А.П., д-р екон. наук., проф.; Ричка М.А., к. екон. наук., доцент* ***(відповідальний секретар)****; Сігуа Г., д-р філос. (Ph.D)(Грузія); Шнирков О.І., д-р екон. наук, проф.; Філіпенко А.С., д-р екон. наук, проф.; Фоменко А.М., к. філос. наук, доцент; Чернишев І. В., д-р екон. наук (h.c) (Швейцарія); Чужиков В.І., д-р екон. наук, проф.*

Відповідальний за випуск: С.В. Сіденко

Фахове видання рішенням Атестаційної колегії МОН України від 10.05.2017 р. № 693,
Державна реєстрація видання КВ № 7483 від 25.06.2003 р.
Адреса редакції: 03680, м. Київ, просп. Космонавта Комарова, 1.

© Національний авіаційний університет, 2019

УДК 378.014(045)

ІЛЬЇН В.В.,
д.філос.н., професор
кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
ІЛЬЇНА А.А.,
д.філос.н., доцент,
завідувач кафедри філософії, політології та українознавства
Київського національного університету технологій та дизайну

«КОРИСНЕ ЗНАННЯ»: ОСВІТА СЬОГОДНІ І ЗАВТРА

Анотація. *В статті досліджується проблема сучасної освіти: чому і як вчити сьогодні, в умовах цифрової революції, глобального світу і ствердження системи прагматичних цінностей. Аналізується сутність «корисного» знання та його роль в подальшому поступу цивілізації у співвідношенні з творчим мисленням і розвитком сучасної освіти.*

Ключові слова*: освіта, знання, мислення, корисне знання, цивілізація, розум.*

Ильин В.В., д.филос.н., професор кафедры экономической теории, макро- и микроэкономики Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
Ильина А.А., д.филос.н., доцент, заведующая кафедры философии, политологии и украиноведения Киевского национального университета технологий и дизайна

Аннотация. *В статье исследуется проблема современного образования, чему и как учить сегодня в условиях цифровой революции, глобального мира и утверждения системы прагматических ценностей. Анализируется сущность «полезного» знания и его роль в дальнейшем движении цивилизации в соотношении с творческим мышлением и развитием образования.*

Ключевые слова: *образование, знание,мышление, полезное знание, цивилизация, разум.*

Ilin V.V., Doctor of Science (Philosophy), Professor, Chair of Economic Theory, Macro- and Microeconomics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Laureate of the State Prize of Ukraine in Science and Technology
Ilina A.A., Doctor of Science (Philosophy), Assistant Professor, Head of the Chair of Philosophy, Political Science and Ukrainian Studies, Kyiv National University of Technologies and Design

"USEFULL KNOWLEDGE": EDUCATION TODAY AND TOMORROW

Annotation. *The article explores the problem of contemporary education: what subjects and methods should be in the core of today's teaching process under the conditions of digital revolution, globalization and consolidation of the system of pragmatic values. The authors analyse the essense of the "usefull" knowledge concept and its role in further progress of civilization as correlated with creative thinking and the development of of contemporary education.*

Key words*: education, knowledge, thinking, usefull knowledge, civilization, mentality.*

Постановка проблеми. Сто років тому завданням освіти в Україні було навчити людей читати і писати. Через п'ятдесят років обов'язковою була середня освіта, і вся молодь мала можливість отримати професію у вищих, середньо-спеціальних і професійно-технічних навчальних закладах. Сто років тому ніхто не знав, які будуть технології і як вони змінять людину. Сьогодні вчені, озброєні сучасними суперкомп'ютерами, Інтернетом і всесвітньою Мережею, мають доступ до могутніх механізмів, які полегшують швидкий обмін знаннями і наукове співробітництво, вміння і навички. Ми не можемо знати, які технологічні досягнення будуть через сто років і якою буде людина, але знаємо – вона буде освіченою. Але що означає бути «освіченим», особливо «завтра», в яке ми вже входимо?

Аналіз останніх досліджень. Проблема освіти та її кризи знаходить висвітлення як в зарубіжних, так і вітчизняних публікаціях. Серед них особливого значення мають роботи Е. Морена, М. Култаєвої, В. Кременя, В. Співаковського, А. Гальчинського, С.Сіденко та ряд інших. Однак виникає потреба розглянути проблему сучасної освіти в контексті «корисного» знання.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні людство живе в «суспільстві знань». «Промислова революція – пише історик Ю.Н. Харарі, – лишила нам у спадщину конвеєрну теорію освіти. У центрі міста є величезний бетонний будинок, розділений на багато ідентичних кімнат, кожна з яких містить ряди парт і стільців. За дзвоником ви йдете до однієї з цих кімнат разом із тридцятьма іншим дітьми, які народилися одного року з вами. Щогодини хтось із дорослих входить і починає говорити. Усім їм за це платить уряд. Один з них розповідає вам про форму Землі, другий – про минуле людства, а третій – про людське тіло. Легко сміятися над цією моделлю, і майже кожен погодиться, що, попри попередні досягнення, нині вона збанкрутувала. Однак ми досі не створили життєздатної альтернативи» [4, с. 326-327].

Для всіх – і хто вчить, хто вчиться і хоче вчитися, добре відомо, що сьогодні найважливішим пріоритетом освітньої діяльності в Україні є підготовка творчої, знаючої особистості, здатної до самонавчання, відповідальності, готовності до майбутнього, адаптації до непередбачених ситуацій, орієнтації в складних викликах життя. У всіх навчальних програмах і планах зазначається, що сучасний учень і студент повинен формувати в собі компетенції, на основі яких виробляються здібності до конкурентоспроможності, цілеспрямованості, самостійного прийняття рішень, розробляти варіанти різних підходів до реалізації плану дії, прогнозування і всебічний аналіз проблемних ситуацій.

Правильні, красиві слова, які давно всі знають, давно всі говорять і до яких всі звикли. І кожного разу, коли їх з натхненням промовляють, здається: ще одне зусилля, і нове покоління молодих, розумних людей, сповнених знань, професійності, компетенцій, почнуть енергійно, по-новому будувати молоду державу Україну і перетворювати світ. Але чи не схоже це на слова Архімеда: «Дайте мені точку опори, і я переверну Землю»? Або слова Р. Декарта: «Дайте мені матерію, і я побудую світ»? Однак Земля залишилася на своєму місці, і світ залишився той самий. Ніхто не ставить під сумнів ні авторитет вченого Архімеда, ні авторитет філософа і математика Р. Декарта. Як і багатьох інших вчених, наукові досягнення яких увійшли в інтелектуальну спадщину людства, основу сучасної культури, науки, освіти. Вони складають фундамент формування людини розумної, відповідної реаліям сьогодення. Викликають сумнів усталені «правильні» слова про завдання, які стоять перед сучасною світою, в силу їх канонічності і за ангажованості.

Дійсно, розум, знання – основа освітньої діяльності. Віра в силу освіченого розуму сформована, як відомо, головним чином філософами епохи Просвітництва. Вона ґрунтувалася на досягненнях науки того періоду, яка довела розумне облаштування природи. На цій підставі філософами-просвітителями було поставлено завдання закласти такі основи моралі, науки і релігії, які б відповідали властивому людині розуму, який повинен вибудувати за аналогією природи розумно облаштоване суспільство. Це привело до просвітницької ідеології, на основі якої сформувалися великі утопії XIX століття, зокрема марксизм. В другій половині XX століття «просвітницький розум» в передових країнах Заходу втратив своє значення (на те вони й передові). Але наша країна майже до кінця минулого століття перебувала в тотальності впливу марксизму, сформованого на ідеях Просвітництва. Звідси безумовна віра в силу освіти, яка повинна навчити «вічному», «доброму», «розумному».

Вона, ця віра, залишається такою і сьогодні, концептуалізуючись у відому дихотомію: «вчення – світло, невігластво – темрява». Але віра ніколи не дана людині готовою, завершеною, остаточною. Віра – це пошук віри, це «стрибок в невідоме» (К. Барт). Віра парадоксальна, вона повинна збуджувати, тривожити розум, а не вселяти спокій і незворушність. Один із парадоксів віри в тому, що вона не гарантує впевненості, а тільки відкриває шляхи до самої себе, неповторної і різної, породжуючи сумніви і тривогу.

Так само віра в силу розуму, освіченість повинна виходити з їх неоднозначності, в якій поєднується і позитив, і негатив. В свій час французький філософ М. Монтень, міркуючи про переваги людини як розумної істоти, говорить про її «приреченість» на честолюбство, невпевненість, заздрість, жорстокість та інші, далекі від моральних принципів, якості. Він ставить питання: якщо людина вважає себе «володарем світу», то цей «привілей» поширюється лише на «розумних», чи також стосується всіх інших? [2, с. 432, 391].

Загальна система освіти, яка орієнтована на досягнення певного позитиву – творчої, професійної, знаючої, конкурентоздатної і т.д. людини, разом з тим повинна враховувати постійні девіації (відхилення) на цьому шляху. Насамперед, а чи потрібно суспільству, щоб всі були саме такими індивідами? Уявіть, що навколо Вас одні Сократи, Ейнштейни, Білл Гейтси, академіки, винахідники, архітектори тощо? Чи буде таке суспільство дієздатним, спроможним підтримувати свою життєдіяльність?

Ми живемо в епоху, яка цінує тих, хто досяг успіху. Сьогодні вже не так важливо, який ти шлях вибрав: спорт, політика, бізнес, наукова кар'єра, чи ти зубами перетягнув на кілька метрів завантажений вагон, шахрайськими маніпуляціями здобув мільйони, став героєм скандалу, виграв перше місце в конкурсі дурнів, обманув партнера тощо. Головне, що це дало певні дивіденди, на тебе звернули увагу, ти можеш досягнути певного статусу, зайняти відповідну «нішу» в суспільстві. «Посміхайся, і ти досягнеш успіху!», «Тут і тепер!», «На тому стою, але можу інакше!» – одні з головних принципів сучасного життя. І чи потрібно для цього вчити закон Джоуля-Ленца, складнопідрядні і складносурядні речення, шукати аргументи на користь еволюційної теорії Дарвіна чи відстоювати «теодицею» Г.Лейбніца?

В такій ситуації постає питання: для чого вчитися? В умовах аграрного суспільства, суперечності між містом і селом відповідь була проста: щоб волам «хвости не крутити». В індустріальну епоху вища освіта стала індульгенцією для переходу до іншої соціальної страти – інтелігенції, стати «начальником». Традиційно життя було розділене на дві взаємодоповнюючі частини: перший період – навчання, за яким, в другому періоді, йшла робота за одержаними знаннями, інформацією та фаховим вмінням. Але сьогодні, коли людство вступило в «суспільство знань», коли трансформуються базові структури життя, поглиблюючи його розривність, ця модель явно застаріла. Передвиборні лозунги кандидатів на вищі посади: «Я гарантую стабільність!» вже не відповідають часу: якщо Ви зберігаєте свою стабільну ідентичність, погляди на світ, минулу систему знань, то вам гарантовано залишитися відсталим «ретродиваком». Власне, це й стало причиною розвалу СРСР: коли світ з середини XX століття перейшов до постіндустріальної стадії розвитку, в ньому ще 40 років потому керувалися ідеями XIX століття – марксизмом. Якщо індивід хоче залишитися відповідним викликам часу в економічному, культурному, соціальному сенсі, потрібно постійно вчитися, шукати нові ідеї і смисли, переробляти себе, навіть у зрілому віці.

Отже, потрібно вчити не лише для одержання знань, а вчитися бути сучасним, що передбачає своєрідність, унікальність, самостійність, які повині стати нормою. Саме тому батьки і учні шукають нові школи, ліцеї, їдуть вчитися за кордон, розповсюджується приватна освіта, а навчальні заклади пропонують нові спеціальності, професії, навчальні програми, факультативи тощо. Всі зрозуміли, що майбутнє – це не те, що буде потім, не скоро, воно вже наступило, прийшло, і ми дедалі більше змушені мати справу з надрозумними комп'ютерами, «штучним інтелектом», біотехнологіями і нанотехнологіями. Причому вони можуть маніпулювати емоціями і знаннями з надприродною точністю, ставлять перед необхідністю постійно змінювати свою професію, яка взагалі може стати непотрібним. Як варто діяти в ситуації величезного обсягу інформації, яку важко сприйняти й проаналізувати? Щоб вижити в такому світі, досягнути певного комфорту, потрібна висока інтелектуальна «гнучкість», вміння оперувати резервами знань, володіти не надуманими, утопічними, а реальними компетенціями.

Видатний німецький філософ XX століття М. Гайдеггер вказував на три виміри часу буття людини: минуле, теперішнє і майбутнє. Минуле виступає як «фактичність»; сьогодення – як «залежність від речей»; майбутнє – як «проект», який визначає наші життєві плани, енергію діяльності. В цьому аспекті плин часу життя йде не від минулого до майбутнього, а навпаки. Все найбільш важливе в людини попереду, а не в минулому, яке вже відбулося. А майбутнє належить тим, хто зуміє поєднати непоєднуване, знаходити нові смисли і, таким чином, адаптуватися до «безжальних» викликів все ще не пізнаної природи і непередбачуваного розвитку цивілізації. Іншими словами, все життя людини залежить від того, ким вона хоче стати і чого хоче досягти. На основі цього відбувається вибір професії, системи знань, навчальної програми, факультету, мети життя тощо. Потрібно вчити не тільки тому, що було раніше, напрацьоване мудрими попередниками, але й можливим сценаріям майбутнього, в якому прийдеться жити. Головне в навчанні – не показувати лише «правду» життя, тим більше, що цих «правд» величезна кількість, а створювати новий світ або «переформатовувати» старий. Для цього потрібні не просто знання, а вміння його використовувати. Адже невміння керувати економікою і технологіями відбувається не від недоліку знань, а відсутності тих людей, які можуть на основі знань і в кризові, і в антикризові часи вирішувати проблеми [3].

В наш час компетентний фахівець той, хто вибирає знання «корисні», потрібні. «Багато знання розуму не навчає», – говорив давньогрецький філософ Геракліт. Термін «корисні знання» використав лауреат Нобелівської премії, виходець з України Саймон Кузнець в 1965 році, які з його точки зору є джерелом економічного зростання. Ключовий феномен сучасної епохи полягає в колосальній кількості знань, якими володіє людство. Нові знання, набуті за останні триста років, привели до безлічі соціальних конфліктів і страждань, але в той же час завдяки своїй корисності забезпечили нам

величезне багатство і безпеку. Вони змінили структуру економічних підприємств, техніку і технології, культуру, домогосподарство, зовнішній вид людей, їх відчуття і тривалість життя, можливості відпочинку і розуміння смислу життя.

Джерела добробуту XX століття лежать в промислових революціях XIX століття, а вони відбулися завдяки інтелектуальним змінам, які принесла епоха Модерну. Відповідно досягнення XXI століття є результатом колосальних досягнень науки, технологій і знання XX століття, які обумовили становлення інформаційного суспільства. В створенні світу, в якому «корисні знання» використовувалися з такою рішучістю і цілеспрямованістю, яких не знало жодне суспільство, і полягає унікальний західний підхід, який породив сучасний матеріальний і культурний світ. Саме ці «корисні знання» відкрили шлях до процвітання. Ті країни, які пішли по цьому шляху, приєдналися до багатства і комфорту, які перевершують уяву. В кінцевому рахунку прагнення до цих благ перетворилося в інтенсивні перегони, хоча вони і не торкнулися всіх. І хоча навіть сьогодні опір і обережність перед технікою і технологіями великі, але сучасний світ інституційно влаштований так, що навіть ті, хто заперечує сучасну техніку або нездатні її освоїти, врешті-решт будуть змушені піти по цьому шляху [1, с. 380-381].

Однак з цього не витікає, що прирощення «корисних знань» веде до безумовного щастя. Нагадаємо мудрого Екклезіаста: «…У великій мудрості багато суму; і хто примножує пізнання – примножує скорботу» (Еккл. 1, 18.). Трагедія Едіпа в тому, що він мав достатньо знань для того, щоб розгадати загадку Сфінкса, але не знав історії свого народження, тому вбив свого батька і одружився на своїй матері («Міф про Едіпа»). Технології дають людям силу, яка дозволяє експлуатувати природу, але не пояснює, для чого вони це роблять. Колізії і суперечності вже нашого, XXI століття показують, що прояви людської «глупоти», про силу якої ще в XVI столітті говорив Еразм Роттердамський, егоїзму, нетолерантності і ворожнечі зовсім не скоротилися разом із розвитком «суспільства знань» і технологічної могутності. Так які знання потрібні і чому варто вчитися?

Проблема «для чого вчитися» ставить ряд інших проблем: «Як вчитися?», «Де вчитися?», «Скільки це коштує?», «Який повинен бути результат навчання?», «Які знання потрібні для майбутнього, яке вже з нами?». І чи не найголовніше: «Хто повинен вчити»? Якщо вихователь сам повинен бути вихований, то викладач, який готує компетентного учня, студента, фахівця, сам повинен бути компетентним. Інструкціями, правилами, методичними вказівками нову освітню систему не побудуємо. А що в такому випадку? Згадуються слова Епікура: «Метою філософії є пізнання і витікаюча з нього свобода». Отже, свобода вибору, свобода пропозицій, свобода пошуку, що відкриває можливість свободи мислення. А в ньому і полягає, як говорив Б.Паскаль, вся гідність людини. Можливо, це повинно бути «серцем» навчання – мислити, щоб навчитися вчитися?

Література

1. Мокир Дж. Дары Афины /Дж. Мокир – М.: Изд-во Института Гайдара, 2012. – 408 с.
2. Монтень М. Опыты. / М.Монтень. - М.: Наука, 1981. – Кн. 1-2. – 704 с.
3. Спиваковский В.М. Образовательный взрів / В.М.Спиваковский. – К.: Гранд, 2011. – 436 с.
4. Харарі Ю.Н. 21 урок для 21 століття. / Ю.Н.Харарі. – К.: Форс Україна, 2018. – 416 с.

УДК 339.92(045)

РОГАЧ О.І.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародних фінансів
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

БАГАТОНАЦІОНАЛЬНІ ПІДПРИЄМСТВА: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. *Ця стаття аналізує еволюцію термінології підприємств, що здійснюють міжнародне виробництво на основі прямих іноземних інвестицій. Вона показує історичні обставини виникнення та зміни їх назви, узагальнює теоретичні підходи основних течій дослідження міжнародних фірм щодо цього питання та сутнісних рис цих компаній. В статті обґрунтовується доцільність використання терміну багатонаціональне підприємство, як такого що більш точно відображує ключові риси сучасної інтернаціоналізації фірм та дозволяє глибше зрозуміти особливості процесу створення вартості.*

Ключові слова*: багатонаціональні підприємства, транснаціональні корпорації, міжнародне виробництво, прямі іноземні інвестиції, транскордонні злиття та поглинання, глобальні ланцюжки створення вартості.*

Рогач А.И. д.э.н., профессор, заведующий кафедрой международных финансов Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

МНОГОНАЦИОНАЛЬНЫЕ ПРЕДПРИЯТИЯ: ВОПРОСЫ ТЕРМИНОЛОГИИ

Аннотация. *Эта статья анализирует эволюцию терминологии предприятий, осуществляющих международное производство на основе прямых иностранных инвестиций. Она показывает исторические обстоятельства возникновения и изменения их названия, обобщает теоретические подходы основных течений исследований международных фирм по этому вопросу и сущностных черт этих компаний. В статье обосновывается целесообразность использования термина многонациональное предприятие, как такого, что более точно отображает ключевые черты современной интернационализации фирм и позволяет глубже понять особенности процесса создания стоимости.*

Ключевые слова*: многонациональные предприятия, транснациональные корпорации, международное производство, прямые иностранные инвестиции, трансграничные слияния и поглощения, глобальные цепочки создания стоимости.*

Rogach O.I., Doctor of Economics, Professor, Head of the International Finance Chair, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv

MULTINATIONAL ENTERPRISES: APPROACHES TO TERMINOLOGY

Annotation. *This article analyzes the terminology of enterprises engaged in international production on the basis of foreign direct investment. It shows the historical circumstances and basic approaches to their definition and names, generalizes the theoretical views on classification of international firms and the essential features of these companies. The article gives some arguments for using the term multinational enterprise, as one that more accurately reflects the key features of modern internationalization of firms and allows to get a deeper understanding of the global value creating peculiarities.*

Key words*: multinational enterprises, transnational corporations, international production, foreign direct investments, cross-border mergers and acquisitions, global value chains.*

Актуальність проблеми. Проблеми міжнародної виробничо-інвестиційної діяльності фірм знаходяться у центрі уваги економістів-міжнародників. Література із цих питань щорічно поповнюється сотнями змістовних монографій та статей, що аналізують різні аспекти інтернаціоналізації фірм. В економічній літературі зустрічаються різні назви фірм, що здійснюють свою діяльність на основі прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Саме тому актуальною задачею виступає узагальнення термінології цих фірм та методології аналізу їх сутнісних рис та критеріїв.

Метою статті є дослідження формування термінології фірм, що здійснюють зарубіжне виробництво на основі прямих іноземних інвестицій, показ історичного шляху та причин еволюції їх назв, узагальнення сучасних методологічних підходів до дослідження ключових рис цих компаній та обґрунтування терміну *багатонаціональне підприємство* (БНП) як найбільш точного та змістовного стосовно всіх фірм, що здійснюють бізнес на основі ПІІ.

Аналіз досліджень і публікацій. Наука міжнародного бізнесу із середини минулого сторіччя пройшла складний шлях формування свого предмету та методологічних підходів його дослідження.

Починаючи з 1970-х років, у фокусі досліджень міжнародних економічних відносин та міжнародного бізнесу опинилися прямі іноземні інвестиції і багатонаціональні підприємства. Це сталося невипадково. Саме в цей час активність таких міжнародних корпорацій почала стрімко зростати, а потоки прямих іноземних інвестицій стали відчутно впливати на економічну динаміку багатьох країн [1, с. 150-160].

Основи теорії прямих іноземних інвестицій заклали ще С. Гаймер, Дж. Даннінг, П. Баклі, М. Кессон, А. Ругман, які в їх численних працях показали сутність, характерні риси та особливості сучасних міжнародних фірм [2; 3, с. 224- 235]. Більш пізні роботи У. Зандера, Б. Когута, С. Гошала, Р. Бартлета висвітлили нові риси БНП та еволюцію зарубіжної експансії цих фірм [4, с.625-635; 5, с.603-625]. Згодом їх послідовники розвинули інституціональну та управлінську течію дослідження сучасного міжнародного виробництва (Г. Джереффі, Т. Стерджін, Дж. Хампрі, Дж.Лі та ін.), показали особливості організаційних форм ПІІ та глобальних ланцюжків створення вартості БНП [6, с.78-80]. Протягом свого розвитку теорія ПІІ була нерозривно пов'язана із теорією БНП. Останні розглядалися як організаційна форма здійснення вивозу підприємницького капіталу та головний суб'єкт цього процесу [7, с.173-178]. Закономірно, що крім методологічного виокремлення особливого класу інвестиційних потоків (прямих інвестицій) та обґрунтування їх назви, що одним із перших зробив С.Гаймер, постало питання термінологічної визначеності фірм, які здійснювали таку зарубіжну діяльність.

Ранні теорії ПІІ та міжнародних фірм вперше обгрунтували прямі іноземні інвестиції як особливу форму вивозу капіталу, показали особливості зарубіжних виробничих операцій фірм. Наприклад, С. Гаймер одним із перших звернув увагу на необхідність розрізняти прямі іноземні інвестиції від портфельних, базуючись на критерії прямого контролю над зарубіжними активами. Він назвав фірми, що мають дочірні підприємства за кордоном, багатонаціональними компаніями [2]. Аналогічну термінологію використовував Ч. Кіндлбергер, якій у своїй теорії «монополістичних переваг» розвинув і посилив аргументи теорії ринкової влади С. Гаймера [8]. Ще одну ранню теорію інтернаціоналізації виробництва та вивозу капіталу обгрунтував Р. Вернон. Хоча найбільш інтернаціоналізовану групу міжнародних фірм цей дослідник називав глобальними компаніями, в цілому він остаточно закріпив назву багатонаціональних підприємств за фірмами, що здійснюють зарубіжні прямі інвестиції [9; с.190-192]. У подальшому, відомі авторитети в галузі міжнародного бізнесу, зокрема А. Ругман, Р. Кейвз, П. Баклі підкреслювали більш точну змістовну основу назви багатонаціональні підприємства порівняно із іншими дефініціями цих фірм [10, с. 32-36].

Виклад основного матеріалу. На початок 1970-х років, практично всі течії теорії міжнародного бізнесу використовували термін *багатонаціональні корпорації* (Multinational Corporations) або дуже подібні назви (багатонаціональні фірми, компанії, підприємства). В 1973 році спеціальна група експертів ООН підготувала ґрунтовний огляд діяльності багатонаціональних підприємств, що вперше узагальнив кількісні оцінки їх діяльності та впливу на розвиток світової економіки. Це дослідження мало назву «Багатонаціональні корпорації та світовий розвиток». Згодом цей огляд був надрукований видавництвом Praeger Publishers і здобув світовий резонанс [11]. Фактично, цей огляд був першим у світі фундаментальним дослідженням діяльності багатонаціональних фірм і викликав величезну хвилю подальших публікацій із цієї тематики.

Діяльність багатонаціональних фірм у цей час опинилася в центрі громадської уваги та політичних дискусій. Це було спричинено не тільки високими темпами інтернаціоналізації фірм США, країн Європи та Японії, але й частими випадками корупції, економічних зловживань та втручання у політичне життя країн з боку цих гігантських корпорацій. Широкого розголосу, наприклад, набуло втручання американської багатонаціональної фірми ІТТ у політичне життя Чилі підчас повалення влади президента Альєнде. До того ж, молоді незалежні держави Азії, Африки гостро засуджували контроль багатонаціональних фірм над їх природними ресурсами та проголошували своє суверенне право на націоналізацію активів колишніх колоніальних фірм в сировинних галузях. На тлі цих подій за рішенням ООН була створена комісія з питань багатонаціональних фірм та сформована група

експертів із багатьох країн для подальшого збору інформації та підготовки рекомендацій (The Group of Prominent Persons).

Одним із перших питань роботи групи експертів з багатонаціональних корпорацій стало визначення термінології цих фірм. Це питання обговорювалося протягом тривалого часу, але в кінцевому підсумку вирішальну роль відіграли політичні міркування. Група латиноамериканських країн-членів угрупування Андського пакту, які створювали згідно із програмою інтеграційних заходів цієї організації свої спільні, так звані багатонаціональні фірми, запропонувала назвати компанії промислово-розвинених країн, що мають зарубіжні філіали, *транснаціональними фірмами* (ТНК) [12, с. 18]. Отже, головною ідеєю цієї ініціативи було розрізнення фірм промислово розвинутих країн та спільних фірм країн, що розвиваються. Після тривалих дискусій вищезгадана група експертів (в якій переважали представники країн, що розвиваються, та колишніх соціалістичних країн) погодилася із цією пропозицією. З цього часу цей термін і став основним в офіційних документах та публікаціях ООН.

Проте, жодна із економічних шкіл дослідження інтернаціоналізації фірм, які почали інтенсивно розвиватися з цих часів, не змінила термінологічних підходів до назви міжнародних компаній. Переважна частина публікацій та досліджень із цієї проблематики продовжує використовувати словосполучення багатонаціональні фірми (компанії, корпорації) В деяких наукових публікаціях можна зустріти назву глобальні компанії, хоча переважно цей термін використовується публіцистичній літературі та журналістських статтях. Також слід зазначити, що майже не прижилися в науковій літературі такі назви фірм, що здійснюють ПІІ, як наднаціональні, супернаціональні, інтернаціональні корпорації.

Різні національні економічні школи мають свої традиції щодо назви таких фірм. Наприклад, в економічній літературі США та Японії домінує поняття багатонаціональна корпорація (фірма, підприємство). В економічній літературі країн Західної Європи можна зустріти більшу різноманітність назви таких компаній, хоча також переважає назва багатонаціональні фірми.

У вітчизняній літературі у 1980-роки склалася думка, що за приналежністю капіталу компанії, які здійснюють міжнародне виробництво, можна поділити на два види: транснаціональні корпорації та багатонаціональні корпорації. При цьому аргументувалося, що між ними існують певні відмінності, тому доцільно виокремлювати ці два типи міжнародних фірм [12, с. 17-18].

Вважалося, що транснаціональні компанії – національні за капіталом та контролем, але міжнародні – за сферою операцій. Вони мають зарубіжні активи, що виникли на базі ПІІ. Хоча такі корпорації створюють всесвітню мережу філій, їх материнська компанія належить капіталу однієї країни. Позначення «транснаціональний» саме і підкреслювало зв'язок корпорації з капіталом конкретної нації. На відміну від транснаціональних, багатонаціональні фірми контролюються капіталом двох або більше країн. Вони також мають глобальну мережу філій, але до того ж і мають міжнародне розосередження акціонерного капіталу. Як приклад багатонаціональних фірм називалися англо-голландські компанії «Ройял Датч/Шел» та «Юнілевер», німецько-бельгійська «Агра-Геварт», англо-італійська «Данлоп-Піреллі», англо-американсько-канадська «Інтернешнл Нікел К°» та ін.

Вбачалося, що у ТНК, не зважаючи на міжнародну дифузію акцій, основний (контрольний) блок акцій не виходить за межі країни базування. У багатонаціональних фірм спостерігається справжнє міжнародне переплетіння капіталу. Хоча темпи зростання такого переплетіння зростають, але основна частина міжнародних фірм підпадає під класифікацію ТНК. Це обумовлено тим, що об'єднання капіталів різних країн для організації глобально функціонуючої корпорації – справа досить складна. Тут часто виникають проблеми, пов'язані з різними юрисдикціями, політикою урядів, подвійним оподаткуванням та крос-культурним менеджментом. Зазначена вище класифікація фірм, що мають міжнародне виробництво, стала основною в українській науковій школі міжнародної економіки та бізнесу протягом кінця 1990-х та першої декади 2000-х років. Вона увійшла як неодмінний постулат у численні підручники та навчальні посібники, наукові статті [13, с. 10-11].

Однак теоретичні дослідження сутності, причин появи та головних характеристик міжнародних фірм не довели вагомі аргументи для їх поділу на транснаціональні та багатонаціональні компанії. Навпаки, практично всі течії наукової школи міжнародного бізнесу дійшли висновку про однотипність якісних рис цих фірм. Вони акцентували увагу на тому, що сутність компаній, що здійснюють зарубіжний бізнес, набагато точніше та глибше (ніж риса *транснаціональний характер операцій*) характеризує ознака **багатонаціональне виробництво**. Без ознаки *багатонаціональності* не можна зрозуміти особливості діяльності таких фірм. Саме з багатонаціональністю діяльності цих компаній, як свідчить економічна школа промислової організації, пов’язана більшість конкурентних переваг

таких фірм. Зважаючи на це, всі фундаментальні теорії міжнародних фірм віддають перевагу терміну багатонаціональні підприємства (фірми, корпорації, компанії).

Флагмани світової науки із міжнародного бізнесу Дж. Даннінг, П. Баклі, А. Ругман та інші завжди використовували у своїх книгах та статтях термін багатонаціональне підприємство (фірма). А. Ругман вважав, що термін багатонаціональне підприємство (multinational enterprise) є більш методологічно вдалим та більш точно відповідає сутності сучасних теоретичних знань про ці інституції ніж термін транснаціональна корпорація (transnational corporation). Він приєднувався до критики багатьох економістів щодо зловживання терміном транснаціональна корпорація і вважав, що прийняття цієї неправильної термінології було помилкою спеціальної комісії ООН на початку 70 –х років XX ст.

Головним аргументом цієї критики є те, що термін транснаціональна корпорація акцентує увагу лише на виході фірми «за межі національних кордонів або виключно національних інтересів» [14, с.10]. Тому ця назва має політологічний характер і задовольняє лише дослідників політичних взаємозв'язків через державні кордони. З точки зору розгляду економіки фірми та специфіки її зарубіжних операцій цей термін має мало користі.

А. Ругман одним із перших поставив під сумнів доцільність визначення назви фірми із міжнародним виробництвом на основі критерію чи утворюються такі компанії внаслідок транскордонних злитів, перехресного володіння (обміну) акціями фірм різної національної приналежності (наприклад, як Unilever та Shell). Він вважав, що такий підхід також втрачає сенс у світі глобального переплетіння капіталів, коли національні коріння фірм відходять на другий план, а міжнародну експансію здійснюють не тільки гігантські компанії, а й сотні тисяч невеликих за розмірами фірм.

Сучасні тенденції руху прямих іноземних інвестицій та процесу інтернаціоналізації підприємств яскраво підтверджують ці висновки та пріоритетне значення багатонаціональності у термінологічному визначенні фірм, що здійснюють зарубіжну інвестиційно-виробничу діяльність.

Глобалізація фінансових ринків дозволяє міжнародних компаніям продавати свої акції на міжнародних фондових біржах. Хоча переважна частина акцій великих американських, японських або китайських фірм торгується на їх національних фондових біржах, все більша частина БНП робить це також на багатьох міжнародних фінансових ринках. Величезна кількість міноритарних акціонерів по всьому світу поступово, (хоча й повільно) «розмивають національну приналежність» таких фірм. Невеликі компанії та глобальні стартапи відразу набувають ознаки «багатонаціональної власності», оскільки швидко залучають інвесторів із багатьох країн світу. Отже, кількість фірм із «багатонаціональним» володінням стрімко зростає, що дає підстави деяким дослідникам говорити про домінування або типовість цієї характеристики інтернаціоналізації капіталу на сучасному етапі.

Ще більше ускладнюють національну ідентифікацію міжнародної фірми процеси транскордонних злиттів та поглинань. Вони за останні тридцять років набули масового розповсюдження. Протягом останніх п’ятнадцяті років щорічний обсяг цієї форми вивозу капіталу коливався у межах 400-600 млрд дол щорічно. У 2015-2017-х роках прямі іноземні інвестиції в придбання існуючих активів перевищили або були майже рівними обсягу ПІІ у нові проекти [15]. Серед найбільш відомих мега угод ЗІП були придбання SABMiller PLC (Велика Британія) компанією Anheuser-Busch Inbev (Бельгія) на суму 101 млрд дол, фармацевтичної фірми Allergan PLC (США) компанією Teva Pharmaceutical Industries Ltd (Ізраїль) на суму 39 млрд дол, поглинання ARM Holdings (Велика Британія) SoftBank Group (Японія) за 32 мільярди доларів, а також злиття американських багатонаціональних підприємств Dow Chemical and DuPont, внаслідок чого утворився один із найбільших у світі хімічних конгломератів вартістю 130 млрд дол [16; 17].

Лібералізація ринків капіталів та національного інвестиційного законодавства багатьох країн усунули перешкоди для процесів транскордонної консолідації капіталу. Ще більше підхльоснула цей процес масова приватизація державних корпорацій у країнах із перехідною економікою та новими ринками. Результатом угод злиття та поглинання стала реальна багатонаціональність все більшої кількості міжнародних фірм, перехресне володіння пакетами акцій та ще більший відрив компаній від їх первісної «національної» основи. Таким чином, з точки зору аналізу власності та розподілу акціонерного капіталу транснаціональність, тобто вихід фірми за її національні кордони, не може більше розглядатися у якості ключової риси таких фірм та визначати їх термінологічну класифікацію [18].

Інколи традиційна «національність» компанії штучно змінюється у зв’язку із її стратегією податкової інверсії. Такі стратегії набули поширення серед міжнародних фірм в останні двадцять років і передбачають, що компанія переносить свій податковий центр з держави, де вона заробляє велику

частину своїх прибутків, в юрисдикцію з меншою податковою ставкою. При цьому компанія із країни із меншою податковою ставкою поглинає БНП в країні із більшою податковою ставкою (або відбувається злиття цих двох компаній). Головною (материнською) компанію після цього виступає фірма в юрисдикції із пільговим фіскальним режимом [19, с. 1245-1257].

Наприклад, протягом останніх десятиліть податок на корпораційні прибутки в Ірландії складав лише 12.5%, що було набагато менше, ніж в інших країнах. Тому Ірландія була популярним місцем здійснення корпораційної інверсії для БНП США та інших країн Європи. Так, у 2012 році американська компанія Eaton Corporation PLC, внаслідок угоди M&A з ірландською Cooper Industries на 13 млрд дол, перенесла свою штаб-квартиру у Дублін. Одна із найбільших багатонаціональних фірм США у сфері виробництва медичного обладнання Medtronic PLC придбавши ірландського виробника Covidien за 49 млрд дол тепер юридично вважається ірландською компанією і має в цій країні материнську фірму. Отже, зазначені вище американські фірми формально перетворилися на філіали ірландських компаній, хоча основне оперативне управління своїм бізнесом здійснюють зі США. Враховуючи формальні підходи зазначеної нами раніше класифікації поділу таких фірм на ТНК та БНК, Eaton Corporation та Medtronic слід було б назвати ірландськими транснаціональними фірмами (бо формально вони належать власникам із Ірландії), але в реальному управлінні та створенні вартості ця країна майже не відіграє значної ролі.

Отже, питання національного «громадянства» БНП стає все більш складним та розмитим. У 41% іноземних філіалів національність безпосереднього і кінцевого власника не співпадають. Зарубіжні компанії багатонаціональних підприємств часто мають цілий ланцюг власників різних національностей, який складно простежити та виявити кінцевих бенефіціарів. Експерти ЮНКТАД вважають, що більше 40% іноземних філій контролюються через такі складні вертикальні ланцюги з не менш ніж трьома транзитними юрисдикціями [20, с.124,151].

Ще більше аргументів на користь терміну «багатонаціональне підприємство» надала інтернаціоналізація середніх і малих фірм. Масове залучення таких компаній у міжнародне виробництво змінює традиційні шаблонні уяви про міжнародну фірму та кількісні характеристики її прямих іноземних інвестицій. В 1960–1980-ті роки дослідники вважали, що великі масштаби компанії, її домінуючий вплив на ринок є незаперечними ознаками багатонаціонального підприємства. Як зазначав один із основоположників школи міжнародного бізнесу П.Баклі, на початку розвитку цієї науки «БНП розглядалися як унітарні, монолітні компанії. «Стандартне» багатонаціональне підприємство походило з промислово розвинутих країн, було приватним, виробничим, з однорідною бізнес-культурою та, переважно, належало капіталістам однієї держави. Спростування цього стереотипу зайняло деякий час, поки теорія вийшла за ці штучні межі» [21, с.75].

«Міжнародні нові підприємства», або фірми, що «народжені глобальними», мають на початку своєї надшвидкої інтернаціоналізації невеликий розмір, а часто й надалі залишаються такими. Вони розглядають себе не як транснаціональні, а виключно як «багатонаціональні» інституції. Це пов’язане не тільки з тим, що в структурі їх власників переважають венчурні інвестори багатьох країн, а й з тим, що вони відразу минають фазу етноцентричної стратегії і започатковують глобальний бізнес на основі багатонаціональних мереж виробничого аутсорсингу та сервісних послуг.

Але найбільш виразним свідченням пріоритетності багатонаціональності, як термінологічної ключової риси сучасних фірм, що здійснюють прямі іноземні інвестиції та зарубіжну експансію, є *багатонаціональний процес створення вартості, знань та ключових компетенцій компанії*. Глобальні ланцюжки створення вартості сьогодні є основою організаційної побудови багатьох секторів світової економіки. Вони функціонують як багатонаціональні мережеві структури, що закріплюють за кожною нацією лише частку процесу створення вартості. Фрагментація міжнародного виробництва суттєво змінила архітектуру світової економіки. Інколи БНП виступають лише «диригентами» таких вартісних ланцюжків. Практично всі дослідники міжнародного бізнесу погоджуються із думкою, що багатонаціональність створення вартості сьогодні виступає ключовою рисою організаційно управлінських систем та стратегій міжнародних фірм. Тому ця фундаментальна характеристика повинна бути зазначена як пріоритетна риса сутності цих компаній і відображена в їх назві.

Мережевий характер сучасних міжнародних компаній ще більше «розмиває» їх приналежність до певних країн. Навряд чи вдалою є спроба пояснити сучасні ланцюжки створення вартості, постачання та аутсорсингу як «транснаціональні мережі», куди більш логічніше виглядає визнання багатонаціонального характеру таких структур. Сучасна парадигма створення знань міжнародних фірм також передбачає інтернаціоналізацію цього процесу. На відміну від ситуації, що існувала 40-50 років тому, ключовою рисою сучасної міжнародної фірми є саме багатонаціональний характер

створення знань. Ключові знання таких фірм створюють не тільки їх зарубіжні філіали, але й незалежні субпідрядні партнери багатьох країн.

Нарешті, багатонаціональність, а не транснаціональність організаційної культури та команд менеджерів є ще однією сутнісною характеристикою сучасних міжнародних фірм. Саме тому кроскультурний менеджмент набуває сьогодні надзвичайно важливого значення для ефективної роботи БНП та реалізації їх міжнародних стратегій.

Існування багатонаціонального виробництва визначає специфічні риси БНП як форми структурної організації бізнесу: їх організаційні моделі, стратегію підприємницької діяльності, напрями внутрікорпораційного руху товарів та фінансових ресурсів. Залежно від галузевої спрямованості БНП, це міжнародне виробництво охоплює різні види діяльності, що створюють або додають вартість – виробництво готової продукції та напівфабрикатів, надання різноманітних послуг, здійснення наукових розробок тощо.

Головним критерієм визначення БНП є зазначені раніше якісні риси цих підприємств. Кількісні показники слугують лише додатковими, другорядними ознаками класифікації багатонаціональності компанії. Наприклад, встановлення мінімальної кількості зарубіжних філій або кількості країн, у яких здійснюються операції. Це робиться лише для того, щоб виокремити найбільші БНП та не вносити до групи багатонаціональних фірм ті компанії, що мають, наприклад, одну зарубіжну філію, а також для визначення ступеню інтернаціональності компанії.

До кількісних індикаторів також можна віднести обсяг зарубіжного виробництва, ПІІ, активів, продажів, прибутків та частку цих показників у сукупних корпоративних даних. Кожний із цих показників по-своєму інформативний і дає статистичну характеристику окремих аспектів зростання БНП. Однак значення кількісних критеріїв не слід перебільшувати. Ці показники "міжнародності" достатньо умовні і розрізняються щодо окремих галузей і сфер діяльності. Ізольовано, у відриві від головних якісних характеристик, вони не можуть бути підставою для визначення БНП [22].

Особливості сучасної інтернаціоналізації світової економіки, втягування в цей процес середніх і навіть дрібних компаній примушують переглянути значення кількісних характеристик БНП. Теорія міжнародного бізнесу повинна дати відповіді на такі зміни контингенту багатонаціональних підприємств та обґрунтувати причини успішних міжнародних операцій фірм, що докорінно відрізняються від традиційних БНП-гігантів.

Висновки. Отже, хоча й досі можна зустріти різну термінологію фірм, що організують міжнародне виробництво, переважна кількість видань зарубіжної навчальної та наукової літератури з міжнародного бізнесу використовують поняття багатонаціональні підприємства або корпорації. Одне із провідних видань ЮНКТАД із прямих іноземних інвестицій та міжнародних фірм “UNCTAD.World Investment Report” використовує в сучасних офіційних публікаціях цієї організації термін **багатонаціональні підприємства** [23, p. 3-25]. Головний акцент у цій назві зроблено саме на *багатонаціональності* створення вартості, а не на однонаціональності походження або власності фірм. Цей термін підкреслює також те, що не всі компанії, що здійснюють міжнародний бізнес, є корпораціями, але вони всі є *підприємствами*.

Враховуючи потребу подальшої інтеграції української школи міжнародного бізнесу у світову науку із цієї проблематики, вітчизняним вченим доцільно пристати до зазначених вище методологічних та термінологічних висновків багаторічних світових досліджень багатонаціональних підприємств, і визнати термін **багатонаціональне підприємство** як найбільш точний та змістовний стосовно всіх фірм, що здійснюють бізнес на основі ПІІ.

Література

1. Рогач О. Міжнародні інвестиції: Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій: Підручник. К.: Либідь.– 2005.– 720 с.

2. Hymer S. The International Operations of National Firms: A Study of Direct Investment / S. Hymer. – MIT Press, 1976. – 253 p.

3. Buckley, P. Internalization Thinking: From the Multinational Enterprise to the Global Factory. International Business Review. June, 2009. – Vol. 18. – № 3. – P. 224 – 235.

4. Kogut, B., Zander, U. Knowledge of the Firm and the Evolutionary Theory of the Multinational Corporation. Journal of International Business Studies. 1993. – Vol. 24. – pp. 625 ¬– 646.

5. Ghoshal, S., Ch. Bartlett. The Multinational Corporation as an Interorganizational Network. Academy of Management Review. 1990. – Vol. 15. – № 4. – P. 603 – 625.

6. Gereffi, G., Humphrey J., Sturgeon T. The governance of global value chains. Review of International Political Economy. February 2005. – Vol.12. – 1. – P. 78–104

7. Dunning, J. The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future. International Journal of the Economics of Business. 2001.– Vol. 8, No. 2, pp. 173- 190.

8. Kindleberger, Ch. American Business Abroad. Six Lectures on Direct Investment. New Haven and London, Yale University Press. –1969. – 210 p.

9. Vernon R. International Investment and International Trade in Product Cycle. Quarterly Journal of Economics. 1966. – Vol. 80.– № 2 – P. 190–207.

10. Buckley, P., Casson M. The Future of Multinational Enterprise. London: Macmillan, 1976. – P. 32 – 66.

11. UN. Multinational Corporations and World Development. N.Y.: Praeger Publishers,1974, – 232 p.

12. Рогач, О. Транснаціональні корпорації. К.: ВЦ Київський університет,– 2008. – 400 с.

13. Рогач О. Транснаціональні корпорації в світовій економиці, -К., Київський університет, 2005, –178 с.

14. Rugman, Alan M. Inside the multinationals 25th anniversary edition : the economics of internal markets / Alan M. Rugman – 25th anniversary ed. / Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, New York, 2006, – 164 c.

15. UNCTAD. World Investment Report 2018. Investment and New Industrial Policies. Geneva and New York: United Nations.– 2018,– 232 c.

16. Nurin, T. It's Final: AB InBev Closes On Deal To Buy SABMiller. Forbes, Oct 10, 2016: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.forbes.com/sites/taranurin/2016/10/10/its-final-ab-inbev-closes-on-deal-to-buy-sabmiller/#72c4188b432c

17. Dowdupont Merger Successfully Completed. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://corporate.dow.com/en-us/news/press-releases/dowdupont-merger-successfully-completed

18. Рогач Олександр. Багатонаціональні підприємства. Підручник. К.: – ВПЦ Київський Університет, 2019. – 387с.

19. Slangen, A., Baaij, M., & Valboni, R. Disaggregating the corporate headquarters: Investor reactions to inversion announcements by US firms. Journal of Management Studies, – 2017, – 54(8), 1241-1270.

20. UNCTAD. World Investment Report 2016. Investor Nationality: Policy Challenges, Geneva and New York: United Nations. – 2016,– 186 p.

21. Buckley P. The Contribution of internalisation theory to international business: New Realities and unanswered questions / Buckley P.// Journal of World Business. – 2016. – Vol.51, p.74 – 82

22. Рогач Олександр. Теорії міжнародного бізнесу. Підручник. К.: – ВПЦ Київський Університет, 2018. – 687 с.

23. UNCTAD. World Investment Report 2017: Investment and the Digital Economy. – Geneva and New York: United Nations, 2017. – 236 p.

УДК 339.97(045)

РУМЯНЦЕВ А.П.,
д.е.н., професор, професор кафедри міжнародних
економічних відносин і бізнесу
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
ЯРЕМОВИЧ П.П.,
к.е.н., доцент кафедри економіки та менеджменту
Університету сучасних знань

ОСОБЛИВОСТІ ГАЛУЗЕВОГО РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПОТОКІВ

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню особливостей галузевого розвитку міжнародних торговельних потоків у період розгортання глобальних економічних процесів. Розглянуто основні напрями їх трансформаційних змін, що відбуваються під впливом нестабільних геоекономічних та політичних відносин між країнами світу.*

Ключові слова: *галузевий розвиток, міжнародні торговельні потоки, міжнародна торгівля,глобалізація світового господарства.*

Румянцев А.П., д.э.н., профессор кафедры международных экономических отношений и бизнеса факультета международных отношений Национального авиационного университета
Яремович П.П., к.э.н., доцент кафедры экономики и менеджмента Университета современных знаний

ОСОБЕННОСТИ ОТРАСЛЕВОГО РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ТОРГОВЫХ ПОТОКОВ

Аннотация. *Статья посвящена исследованию особенностей отраслевого развития международных торговых потоков в период развертывания глобальных экономических процессов. Рассмотрены основные направления их трансформационных изменений, происходящих под влиянием нестабильных геоэкономических и политических отношений между странами мира.*

Ключевые слова*: отраслевое развитие, международные торговые потоки, международная торговля, глобализация мирового хозяйства.*

Rumyantsev A.P., Doctor of Economics, Professor, Professor Department of International Economic Relations and Business Faculty of International Relations National Aviation University
Yaremovich P.P., candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics and Management University of Modern Knowledge

PECULIARITIES OF INTERNATIONAL TRADE FLOWS DEVELOPMENT

Abstract*. The article is devoted to the study of the peculiarities of branch development of international trade flows during the period of the deployment of global economic processes. The main directions of their transformational changes taking place under the influence of unstable geoeconomic and political relations between countries of the world are considered.*

Key words*: branch development, international trade flows, international trade, globalization of the world economy.*

Актуальність і постановка проблеми. Галузевий розвиток міжнародних торговельних потоків у глобальному економічному просторі має усталену тенденцію до зростання та диверсифікації, що зумовлює необхідність визначення трансформаційних процесів даної сфери світогосподарських зв'язків. Зазначена проблематика має важливе значення для удосконалення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств та організацій, задіяних у міжнародній торгівлі.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Тематика міжнародної торгівлі активно обговорюється у вітчизняній та світовій економічній літературі. Зокрема, їй присвячені праці таких авторів, як Вергун В., Заблоцька Р., Мазаракі А., Рогач О., Шнирков О., Філіпенко А., Дюмулен І., Котлєр Ф., Кругман П., Портер М. та ін.

Мета дослідження: визначити особливості та головні тенденції галузевого розвитку міжнародних торговельних потоків у світовому економічному просторі, їх трансформаційні процеси в умовах глобальних флуктуацій.

Виклад основного матеріалу. Розвиток міжнародних торговельних відносин відбувається під впливом процесів глобального характеру, що визначають специфіку їх функціонування. Глобальний економічний простір розвивається в умовах зростання взаємозалежності усіх напрямів діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Інтенсифікація міжнародних торговельних зв'язків, їх динамічний розвиток, розширення регіональної й георегіональної співпраці є об'єктивним результатом розвитку глобалізаційних процесів. Галузевий розвиток міжнародних торговельних потоків у глобальному господарстві варто розглядати як сукупність структурних елементів, що забезпечують функціонування та розвиток всіх форм міжнародних торговельних відносин. Функціонування цього процесу сприяє, зокрема, ефективній співпраці суб'єктів господарювання всіх країн світу, налагодженню ділових взаємовідносин у сфері торгівлі товарами і послугами, що позитивно впливає на розв'язання проблем пов'язаних з досягненням ними сталого економічного розвитку.

Економічний розвиток створює нові можливості для інтеграції міжнародних торговельних потоків у процеси світового господарства на основі реалізації порівняльних переваг, що становлять три етапи. По-перше, традиційний розвиток міжнародної торгівлі, що ґрунтується на запасах сировини, комплектуючих, готової продукції в умовах, які об'єктивно регулюються такими бар'єрами як тарифи і квоти. Міжнародна торгівля переважно здійснюється у формі обміну готовими товарами і деякими видами традиційних послуг (транспортно-логістичні, фінансові, туризм, тощо). Через протекціонізм і досить високі транспортно-логістичні витрати міжнародна торгівля залишається обмеженою, а неефективний розподіл міжнародних товарних потоків негативно впливає на її зростання. В цьому контексті міжнародна торгівля буде швидше засобом подолання товарного дефіциту на внутрішніх ринках, ніж інструментом сприяння галузевого розвитку. Цей етап переважав до 1970-х рр.. і характеризувався тенденцією створення умов для випереджаючих темпів розвитку зовнішньої торгівлі порівняно з виробництвом у більшості країн світу, та, зокрема триває і в Україні по теперішній час. Проте, тут варто відмітити несприятливу структурну асиметричність зовнішньої торгівлі України. Так, наприклад, у 2018 р. Україна експортувала деревини і виробів з дерева на 1,4 млрд. дол. США, машин і обладнання – на 4,6 млрд. дол. США, а імпортувала відповідно на 0,3 млрд. дол. США і 11,9 дол. США. Ці дані свідчать про те, що наша економіка з огляду на товарну структуру вітчизняного експорту є сировинною [6].

По-друге, на початку 1980-х рр., формується другий етап розвитку міжнародної торгівлі. В цей час відбувається лібералізація капіталу. Міжнародна торгівля стає більш диференційованою , що призводить до більш інтенсивної реалізації порівняльних переваг окремих галузей виробництва. Водночас з'являються регіональні торговельні угоди, а рамки глобальної торгівлі посилюються в правовій інституційній площині (ГАТТ/СОТ). Відбувається технологічна революція у сфері машинобудування. Створюються транспортні засоби які спроможні перевозити вантажі на великі відстані. Формуються міжнародні господарські логістичні комплекси, що стають основою для міжнародних транспортних коридорів.

По-третє, третій етап порівняльних переваг, що ґрунтується на основі двох попередніх, характеризується посиленням взаємозалежності і взаємодії національних господарств, бурхливим розвитком міжнародних економічних відносин. Темпи зростання міжнародної торгівлі перевищують темпи зростання виробництва, а «звичайна» торгівля доповнюється міжнародною виробничою кооперацією, що робить країни і території своєрідними локаціями процесу глобального виробництва. У цих умовах активізується діяльність міжнародних транснаціональних корпорацій, які створюють виробничі хаби, з метою розвитку відсталих регіонів, консолідації виробництва конкурентоспроможного товару. Світове господарство перетворюється на сукупність потужних інтеграційних систем, що взаємодіють одна з одною [4].

Ватро зазначити, що сьогодні у світовому господарстві спостерігається зростання обміну послугами, які раніше були прив'язані до національних і регіональних ринків, та інтенсифікація мобільності факторів виробництва. Оскільки ці тенденції є доволі усталеними, пріоритет зараз належить географічній та функціональній інтеграції виробництва, розподілу та споживання. Формування інтегрованих мереж міжнародного виробництва створює нові можливості для економічного зростання і висуває інноваційні вимоги з погляду динамічних переваг розміщення виробничих потужностей у певному регіоні.

Зменшення важливості географічної відстані у світогосподарських процесах, посилення взаємозв'язків і взаємозалежності між економіками на локальному та глобальному рівнях спричиняє складний взаємозв'язок між виробничими регіонами в різних масштабах, де матеріальний простір як і раніше відіграє життєво важливу роль з точки зору доступності, гнучкості, пропозиції робочої сили, політичної стабільності.

Відбувається інтенсивна трансформації портових міст у глобальні хаби, що вказує на те, яку важливу роль відіграє територіальність, що стає критичним фактором можливості розвитку галузевих міжнародних торговельних потоків в умовах перенаселеності та домінування переваг економії на масштабі зовнішньої торгівлі. Диверсифікація міжнародних торговельних потоків, розвиток міжнародних транспортних коридорів, господарських логістичних комплексів, послуг і факторів виробництва, інституціоналізація міжнародної торгівлі (ГАТТ/СОТ), регіональна і георегіональна інтеграції, технологічні зміни в сфері будування транспортних засобів, розвиток інноваційних інформаційних технологій сприяли зростанню можливостей реалізації порівняльних переваг новостворених хабів. Ці зміни стимулювали міжнародні компанії інвестувати кошти у нові сфери інноваційного виробництва, з метою досягнення ефективного управління запасами та оптимізації координаційних рішень у ланцюзі сировина-виробник-покупець [3].

Розвиток інноваційних технологій, створення комп'ютеризованих інформаційних систем оброблення даних, просування і зберігання вантажів, телекомунікацій, фінансових послуг, вдосконалення технологій транспортно-логістичного обслуговування, глобальне поширення інтернету призвело до виникнення нових видів послуг. Зокрема, по-перше, відбувається переорієнтація до географічної та функціональної інтеграції виробництва, розподілу та споживання товарів шляхом створення мережевих споживчих комплексів, що включають у себе потоки сировинних товарів, комплектуючих і готової продукції, інформації, що, у свою чергу, збільшує роль послуг в управлінні міжнародними товарними потоками. По-друге, формуються нові інституції, які безпосередньо не беруть участь у процесі виробництва і оптово-роздрібної торгівлі, але при цьому несуть відповідальність за управління мережею міжнародних господарських комплексів, якими рухаються товарні потоки. Отже, варто зазначити, що сучасна глобальна економічна система характеризується зростаючим рівнем інноваційного виробництва, інтегрованих послуг, фінансів, галузевих міжнародних товарних потоків.

Сектор послуг сьогодні відіграє важливу роль у світовому господарстві, яка, на нашу думку, у подальшому посилюватиметься. Оцінка важливості сектору послуг у національних економіках, а також загальні масштаби торгівлі послугами донедавна були недооцінені. Емпіричні дослідження проведені Світовим банком свідчать, що послуги роблять більш значний внесок в економічне зростання, ніж інші сектори економіки. Частка послуг у світовому ВВП перевищує 55%; послуги створюють більше 62% робочих місць у всьому світі, а галузь послуг, зокрема транспортно-логістичних, стає важливим сектором економіки країни [1].

Сьогодні транспорт і логістика мають важливе значення для ефективного функціонування новітніх трансформаційних процесів у розвитку галузевих міжнародних торговельних потоків. Фінансовий успіх транспортно-логістичних компаній залежить від конкурентних переваг, якими вітчизняна економіка користується при реалізації своєї конкурентної переваги на світовому ринку товарів і послуг. У даному зв'язку важливим є застосування системного підходу до аналізу розвитку національної економіки на державному рівні, що сприятиме визначенню конкурентних переваг вітчизняних транспортно-логістичних компаній.

Варто зазначити, що в результаті економічної глобалізації в межах транспортно-логістичної галузі відбуваються значні інституційні зміни, такі як організація міжнародних контейнерних перевезень, збільшення значущості портів, кластеризація та аутсорсингова діяльність, створення мережі міжнародних господарських комплексів, розвиток міжнародних транспортних коридорів. На нашу думку, для логістики як для галузі, що характеризується високим рівнем просторової фіксації, ці зміни вказують на зростаючу роль і гнучкість на рівні та в діапазоні інтегрованих міжнародних послуг у вітчизняних виробничих мережах.

Продуктивність логістики впливає на продуктивність в інших галузях економіки. Крім того, логістика стала самостійним сектором у структурі національної економіки. Країни з високим рівнем інтеграції в глобальні та регіональні виробничі мережі відіграють роль глобального та регіонального логістичного і торговельного кластера. Посилення процесів фрагментації виробництва, які є проявом поглиблення міжнародного поділу праці, обумовлює підвищення наукового інтересу до ролі логістики

і перегляд постулату про вторинність попиту на транспортно-логістичні послуги в межах загальної економічної теорії.

В цілому ефективність транспортно-логістичної галузі безпосередньо сприяє досягненню результатів у сфері економічного і соціального розвитку країн шляхом вирішення проблеми зайнятості населення. Зростання кількості робочих місць має суттєве значення в країнах, що розвиваються, де рівень безробіття є доволі високим і більша частина населення може бути повністю відсторонена від легального ринку праці. Транспортно-логістичні операції зазвичай є відносно більш трудомісткими в країнах, що розвиваються, ніж у розвинених країнах, через відмінності в технології виробництва. Хоча сучасні наукові дослідження вказують на те, що в окремих країнах, що розвиваються, особливо в регіоні Південно-Східної та Середньої Азії, Латинської Америки, частка транспортно-логістичної сфери у ВВП суттєво зростала. Слід зазначити, що транспортно-логістична галузь відіграє суттєву роль для країн, що розвиваються, у розвитку міжнародних торговельних потоків в умовах глобальних флуктуацій.

Висновки. Розгляд розвитку галузевої спрямованості міжнародних торговельних потоків дозволяє виокремити наступні особливості цтого процесу. По-перше, економічний розвиток створює нові можливості для інтеграції міжнародних торговельних потоків в процеси світового господарства на основі реалізації порівняльних переваг. Традиційний розвиток міжнародної торгівлі, що ґрунтується на запасах сировини, комплектуючих, готової продукції в умовах, які об'єктивно регулюються такими бар'єрами як тарифи і квоти. Лібералізація капіталу сприяла гнучкості міжнародної торгівлі, що призвело до більш інтенсивної реалізації порівняльних переваг окремих галузей виробництва. Посилення взаємозалежності і взаємодії національних господарств, сприяло бурхливому розвитку міжнародних економічних відносин. Темпи зростання міжнародної торгівлі випередили темпи зростання виробництва, а «звичайна» торгівля доповнюється міжнародною виробничою кооперацією, що зробило окремі країни і їх території кластерами глобального виробництва.

По-друге, інтеграція транспортно-логістичних логістичних послуг у глобальні виробничі мережі змінює діапазон і характер цих систем, посилює взаємозалежність між виробничим процесом і рівнем розвитку логістики. В той же час, як економічна ефективність на глобальному рівні вимагає підвищення ефективності від постачальників транспортно-логістичних логістичних послуг, суб'єкти інтегрованих логістичних ланцюгів опиняються в ситуації постійно зростаючої конкуренції.

По-третє, трансформація міжнародних торговельних потоків на сучасному етапі господарської діяльності суттєво впливає на інтенсифікацію розвитку, передусім, експортно-орієнтованих галузей економіки країн світового співтовариства. Це у свою чергу посилює галузеву диверсифікацію міжнародних торговельних потоків та веде до постійного зростання асортименту і обсягів товарів та послуг, що пропонуються споживачам на світовому глобальному ринку.

Література

1. Вергун В.В., Ступницкий А.И., Дашкуев М.А. Транспортно–логістичні мережі країн Східноевропейского економічного простору: тенденції, проблеми та перспективи. Київ. ТОВ «ВАДЕКС», 2016. 205 с.

2. Григорак М.Ю. Інтелектуалізація ринку логістичних послуг: концепція, методологія, компетентність: монографія. Київ: Сік Груп Україна, 2017. 513 с.

3. Заблоцька Р. О. Система інституційного регулювання світової торгівлі послугами : монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2008. 368 с

4. Кругман П.Р., Обсфельд М. Международная экономика. Теория и політика. / Пер с англ.. Под ред.. В.П. Колесова, М.В. Кулакова. – М.: Экономический факультет МГУ, ЮНИТИ, 1997. – 799 С.

5. Портер Майкл. Японская экономическая модель: Может ли Япония конкурировать? / Майкл Портер, Хиротака Такеути, Марико Сакакибара; Пер. с англ.. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 262 с.

6. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt0219_u.htm

УДК 339.13.339.17(045)

СІДЕНКО С.В.,
д.е.н., професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету
ВИБОДОВСЬКИЙ М.В.,
студент 5 курсу МЕВ, магістрант
кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОНОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті аналізується сучасний стан електронної торгівлі в Україні. Досліджуються проблеми розвитку електронної комерції на внутрішньому ринку. Зазначаються перспективи подальшого розвитку електроної торгівлі.*

Ключові слова: *електронна торгівля, e-commerce, електрона комерція, діджиталізація.*

Сиденко С.В., д.э.н., профессор, заведующая кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета.
Выбодовский М.В., студент 5 курсу, магистрант кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЭЛЕКТРОННЫХ ТОРГОВЛИ В УКРАИНЕ

Аннотация. *В статье анализируется современное состояние электронной торговли в Украине. Исследуются проблемы развития электронной коммерции на внутреннем рынке. Рассматриваются перспективы дальнейшего развития качественные электронные торговли.*

Ключевые слова: *электронная торговля, e-commerce, электронная коммерция, диджитализация.*

Sidenko S.V., Doctor of Sciences in Economics, Faculty of International Relations of the National Aviation University.
Vybodovskyi M.V., student of 6 years, Mater of the Department of International Economic Relations and Business, Faculty of International Relations of the National Aviation University.

CURRENT STATE AND PERSPECTIVES OF E-COMMERCE IN UKRAINE

Annotation. *The article analyzes the current state of e-commerce in Ukraine. The problems of e-commerce development in the domestic market are investigated. The prospects for further development of high-quality e-commerce are considered.*

Keywords: *e-commerce, online trading, digitalization.*

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій відкриває можливості копманіям для освоєння нових ринків, забезпечуючи інтернет-споживачеві величезний потенціал для вивчення, придбання і ознайомлення з продукцією. Електронна комерція, що є однією з головних складових «нової економіки», знаходить все більшу практичну значимість. Для подальшого ефективного розвитку комерційної діяльності в Україні найважливішою умовою є необхідність проведення оцінки основних тенденцій змін і перспектив на світовому ринку електронної комерції, що наразі є основою електронно інформаційного бізнесу.

Електронна комерція в Україні як основа електронно-інформаційного бізнесу на сучасному етапі містить ряд питань і проблем, тому аналіз і виявлення її структурних елементів, основних тенденцій і закономірностей розвитку на українському та світовому ринках є необхідною умовою подальшого розвитку комерційної діяльності України в цілому.

Мета статті: дослідження ринку електронної комерції в Україні, виявлення проблем і перспектив розвитку електронної торгівлі.

Виклад основного матеріалу. Значні зміни в розвитку людського суспільства, продуктивних сил, виробничих відносин, технологіях, комунікаціях з другої половини XX ст. пов'язані з розвитком інформаційного суспільства, яке перебуває у стадії формування. Якісні зміни, що відбулися в світовому технологічному розвитку, означили перехід до інформаційного суспільства та встановили інформаціоналізм як нову технологічну парадигму, що зміцнилася з 70 –х р. минулого століття.

Суттєві зміни у світовому технологічному розвитку обумовили актуальність всебічного дослідження цих процесів. Сутність і перспективи розвитку інформаційного суспільства досліджувало багато вчених, зокрема, Д.Белл, Г.М.Маклюен, М.Кастельс, П.Друкер та ін. Важливий вплив у формуванні теорії інформаційного суспільства мали такі зарубіжні вчені, як Е.Масуда, А.Турен, А.Бюль. Запровадження цього терміну належить професору Токійського університету Ю.Хаяши. Інформаційне суспільство суттєво відрізняється від попередніх. Дослідження вчених показали, що принципова відмінність інформаційного суспільства від попередніх технологічних укладів полягає в тому, що ключові різновиди людської діяльності базуються на генеруванні знань і обробці інформації, глобально організовані в інформаційні мережі, що функціонують в реальному часі як єдине ціле завдяки інфраструктурі телекомунікацій.

Інформаційне суспільство означає проникнення інформаційних технологій в усі сфери суспільного життя, викликає докорінні зміни у виробництві, споживанні і розповсюдженні інформації. Поява і розвиток мережі Інтернет, вдосконалення інформаційних технологій, систем і стандартів їх взаємодії привели до створення нового напрямку сучасного бізнесу – електронної комерції як особливої форми бізнесу, що реалізується шляхом впровадження інформаційних технологій в процеси виробництва, продажу і розподілу товарів і послуг. Електронний бізнес і електронна комерція були і залишаються основними драйверами розвитку спочатку інформаційного, а потім – смарт-суспільства.

Електронна комерція – це сфера економіки, яка включає в себе всі фінансові і торгові транзакції, що здійснюються за допомогою комп'ютерних мереж, і бізнес-процеси, що пов'язані з проведенням таких транзакцій. До електронної комерції відносять: електронний обмін інформацією (Electronic Data Interchange, EDI), електронний рух капіталу (Electronic Funds Transfer, EFT), електронну торгівлю (e-trade), електронні гроші (e-cash), електронний маркетинг (e-marketing), електронний банкінг (e-banking), електронні страхові послуги (e-insurance). Електронна торгівля включає в себе: передачу інформації, продуктів або послуг через онлайн ресурси; надання послуг електронним шляхом; організацію торгівлі онлайн методами. Електронна торгівля має низку переваг. Так, для підприємств торгівлі розширюється глобальний масштаб продажу, скорочуються витрати, забезпечується щвидкий вивід товару на ринок, має місце низька вартість поширення цифрових продуктів, покращуються ланцюжки поставок та ін.

Значні вигоди від електронної торгівлі мають і споживачі: можливість придбати товар, незалежно від місця перебування; великий вибір товарів і послуг; більш дешеві товари і послуги; оперативна доставка та ін.

З впевненістю можна сказати, що інтернет-торгівля – один з найбільш швидкозростаючих секторів української економіки. Більш того, це один з тих небагатьох ринків, якому криза не зашкодила – прагнучи мінімізувати витрати на оренду, виробники все активніше відкривали свої представництва в мережі.

За даними Fintech Guide, рівень проникнення смартфонів, дорівнює 48%, а частка людей, що використовує інтернет – 65%. Зараз 22,5 млн. осіб мають обліковий запис у фінансових установах, що охоплює 63% населення. 49% населення мають дебетову картку, 39% використовували дебетову або кредитну картку, щоб здійснити покупку, і лише 29% використовували Інтернет, щоб оплатити рахунки або зробити покупку. Тільки 18% використовували Інтернет для доступу до фінансового облікового запису. Це досить низький рівень проникнення цифрової економіки порівняно з країнами ЄС (див. рис. 1) [5].

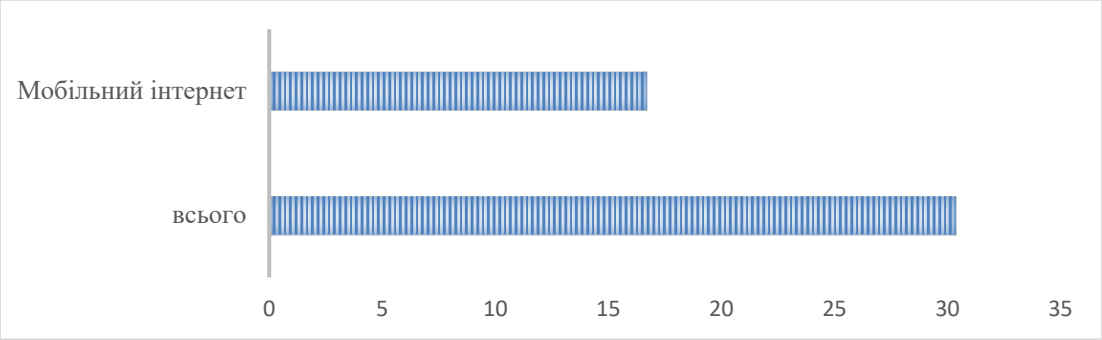

Рис.1. Кількість інтернет користувачів в Україні (млн. чол.)

Джерело: Статистика інтернет користувачів [Електронний ресурс] // Укрстат – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zv/az/az_u/az0119_u.htm

Якщо за 2015 рік товарообіг збільшився на 32% – з 19 до 25 млрд грн, то в 2016 році він зріс уже на 52% – до 38,5 млрд грн. За підсумками 2018 року електронна комерція України виросла приблизно на 30%. У грошовому виразі ця цифра склала 65 млрд гривень. Для підрахунку обсягу ринку оцінювали не тільки обсяг товарів і послуг, але і супутніх сервісів: реклами, просування, онлайн-оплати, доставки [5].

І хоча в роздрібному товарообігу країни інтернет-торгівля займає лише скромні 7%, динамічне зростання даного сегмента сьогодні очевидне. У свою чергу, в більшості розвинених країн світу цей показник досягає 10–15%. Онлайн продавці прагнуть максимально відповідати очікуванням покупців: активно експериментують з форматами, беруть на озброєння моделі бізнесу міжнародного зразка, співпрацюють з роздрібною торгівлею (див. рис. 2) [7].

Оскільки Україна є частиною сучасної фінансової системи, то глобальні макроекономічні тенденції впливають на діджиталізацію економіки країни. Хоча люди бояться втратити гроші і не мають довіри до інтернет транзакцій, загалом спостерігається позитивна тенденція.

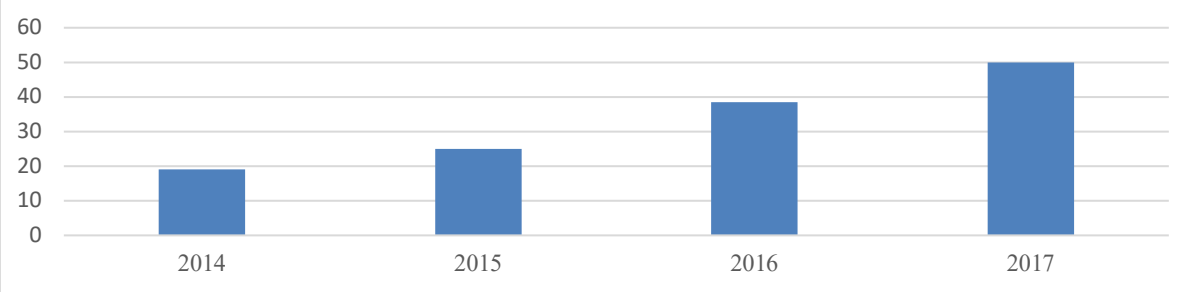

Рис.2 Обсяг ринку електронної торгівлі в Україні (млрд. грн.)

Джерело: Электронная коммерция в Украине доросла до 65 млрд грн [Електронний ресурс] // ain.ua. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://ain.ua/2018/12/17/elektronnaya-kommerciya-v-ukraine-dorosla-do-65-mlrd-grn-ocenka-kompanii-evo/

За даними НБУ, частка безготівкових розрахунків у загальному обсязі операцій із використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, зросла на 5,0% порівнянні з підсумком 2017 року та склала 44,3%, у 2008 році цей показник дорівнював лише 5%. Такі темпи розвитку безготівкових операцій в Україні відображають реальний попит населення на безготівкові розрахунки, а отже впливають на розвиток електронної торгівлі [9].

Україна активно рухається у бік cashless-економіки. Вже можна спостерігати певні успіхи, але відставання від розвинених країн є значним. Це створює можливості для активного розвитку FinTech-індустрії в Україні. Частка готівки у грошовій масі в Україні дорівнює 28%, а в ЄС в середньому вона становить 12% [10].

Незважаючи на той факт, що цифровізація України сталася значно пізніше ніж у ЄС, це дало певні переваги. Так, наприклад, Україна посіла четверте місце в світі за кількістю NFC-платежів, а інтеграція таких платіжних сервісів, як Google pay і Apple pay, пройшла раніше ніж у Німеччині. Це пов’язано з тим, що імплементація новітніх технологій простіша, адже цифрова банківська система в Україні з’явилась лише у 2008 році [11].

Розвиток онлайн-продажів впливає безпосередньо і на розвиток супутніх видів бізнесу і зростання електронної комерції також позначається на їх зростанні. Так, очікується, що в 2019 році ринок онлайн-реклами товарів і послуг (у тому числі на маркетплейсах і в соцмережах) збільшиться на 25% до 11,9 млрд грн, ринок доставки товарів, куплених через інтернет – з 2,6 до 3, 3 млрд грн, а ринок онлайн-сплат досягне 1 млрд (у 2018 році він складав 0,8 млрд грн) [12].

Отже, глобальні макроекономічні тенденції впливають на діджиталізацію економіки України. Рівень проникнення електронної комерції декілька нижчий ніж у світі, але цей розрив швидко скорочується. До того ж, пізніша імплементація надала Україні можливість більш швидкого впровадження сучасних технологій.

Експерти зазначають, що моделі української інтернет-торгівлі в перспективі треба масштабувати, щоб уникнути форс-мажору. Повинна бути диверсифікація та можливість на певному етапі вийти на інший ринок. Але щоб поширювати модель на інші країни, необхідні більш високі витрати на старті, ніж в Україні – у нас дешевший онлайн-маркетинг і нижча заробітна плата.

Таким чином, стає очевидним, що електронна комерція, як і сам Інтернет, вже стала невід'ємною частиною розвитку суспільства. Вона не замінить звичайну торгівлю, так само як електронні документи ніколи не замінять традиційних паперових, просто всі вони будуть гармонійно співіснувати. Безсумнівно, у електронної торгівлі в Україні є майбутнє. Більш того, у сучасного бізнесу без активного використання Інтернет майбутнього просто немає.

Висновки. Діджиталізація економічного середовища підштовхує розвиток електронної торгівлі. На сучасному етапі розвитку електронна комерція в Україні дозволяє організаціям значно скорочувати фінансові та часові ресурси, підвищувати конкурентоспроможність, виходити на нові ринки збуту, отримувати додаткову інформацію про потреби споживачів, швидко реагувати на зміни попиту. Багато компаній використовують можливості електронної комерції для забезпечення додаткового обслуговування до і після продажу товару.

Розвиток інтернет торгівлі вносить суттєві зміни в організацію торгівлі фірм, які виробляють товари та послуги. Відсутність витрат на оренду і утримання торгових площ дозволяє дрібним компаніям конкурувати з великими продавцями. У торгових мереж інтернет-магазини є додатковим каналом збуту.

Література

1. Д.Белл Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – Пер. с англ., М., 1999.
2. Тоффлер Е. Третя хвиля. – Пер. з англ., К. – 2000.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – Пер. с анг. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – С. 39.
4. Друкер П. Посткапиталистическое общество. – Пер. с англ. – М.1999.
5. ІНФОГРАФИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК "FINTECH GUIDE 2018" [Електронний ресурс] // aequo. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://aequo.ua/ru/publication/Insights/infographic_report_fintech_guide_2018/.
6. Статистика інтернет користувачів [Електронний ресурс] // Укрстат – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zv/az/az_u/az0119_u.htm
7. Нікитина Л. М. Проблемы и перспективы развития электронной торговли в украине [Електронний ресурс] / Л. М. Нікитина – Режим доступу до ресурсу: http://be5.biz/ekonomika1/r2011/1091.htm.
8. Электронная коммерция в Украине доросла до 65 млрд грн [Електронний ресурс] // ain.ua. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://ain.ua/2018/12/17/elektronnaya-kommerciya-v-ukraine-dorosla-do-65-mlrd-grn-ocenka-kompanii-evo/
9. Частка безготівкових розрахунків в Україні зросла майже до 45% - НБУ [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2462198-castka-bezgotivkovih-rozrahunkiv-v-ukraini-zrosla-majze-do-45-nbu.html.
10. Электронная коммерция в Украине доросла до 65 млрд грн: оценка компании EVO [Електронний ресурс] // Ain. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://ain.ua/2018/12/17/elektronnaya-kommerciya-v-ukraine-dorosla-do-65-mlrd-grn-ocenka-kompanii-evo/.
11. Mastercard: Украина заняла четвертое место в мире по количеству NFC-платежей [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://itc.ua/news/mastercard-ukraina-zanyala-chetvertoe-mesto-v-mire-po-kolichestvu-nfc-platezhey/.
12. Підсумки і плани: e-commerce України 2018/2019 [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://eopac.org.ua/pidsumky-i-plany-e-commerce-ukrayiny-2018-2019/.

УДК 339.13(045)

КРАВЧЕНКО А.А.,
д.філос.н., професор
кафедри філософських та соціальних наук
Київського національного торгово-економічного університету

ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА В ПЕРСПЕКТИВАХ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

***Анотація**. В статті аналізується проблема розвитку економіки в умовах інформаційного світу, що приводить послаблення раціональних детермінант і домінування принципу ймовірності, заміщення звичних економічних об'єктів віртуальними цінностями. Перехід віртуальної економіки в цифрову, вказує автор, активізує діяльність штучного інтелекту, який кардинально змінює всі сфери соціально-економічного життя і діяльності.*

***Ключові слова:** економіка, інформаційний світ, віртуальний, технології, цифрова економіка, штучний інтелект.*

Кравченко А.А., д.филос.н., профессор кафедры философских и социальных наук Киевского национального торгово-экономического университета

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА В ПЕРСПЕКТИВАХ ЧЕТВЕРТОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ

***Аннотация.** В статье анализируется проблема развития экономики в условиях информационного мира, что обуславливает ослабление рациональных детерминант и доминирования принципа вероятности, замещение традиционных экономических объектов виртуальными ценностями. Переход виртуальной экономики в цифровую, указывает автор, активизирует деятельность искусственного интеллекта, который кардинально изменяет все сферы социально-экономической жизни и деятельности.*

***Ключевые слова:** экономика, информационный мир, виртуальный, технологии, цифровая экономика, искусственный интеллект.*

Kravchenko A. A., Doctor of Philosophy, Professor of the Department of Philosophy and Social Sciences of the Kiev National Trade and Economic University

DIGITAL ECONOMY IN THE PROSPECTS OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION

***Annotation**. The article analyzes the problem of economic development in the conditions of the information world, which leads to the weakening of rational determinants and to the dominance of the principle of probability, to the replacement of the usual economic objects with virtual values. The transition from virtual to digital economy, the author points out, activates the activity of artificial intelligence, which drastically changes all spheres of socio-economic life and activities.*

***Keywords:** economy, information world, virtual, technologies, digital economy, artificial intelligence.*

Актуальність проблеми. Розвиток «економіки знань» приводить до віртуалізації економічного простору («віртуальної економіки»). У найбільш загальному вигляді «віртуальне» можна визначити як те, чого не має, яке не існує. Однак воно «може» або «має» за певних умов з'явитися. Віртуальна економіка перебуває в стадії динамічного становлення, але це не зменшує її важливості і актуальності. Економіка в цілому завжди є більшим за те, що ми знаємо про неї. Теж саме можна сказати і про віртуальну економіку. Вона пов'язана з виходом економічного за межі матеріального. Матеріальна економіка – це економіка доіндустріальної та індустріальної епох, «економіка фабричних труб» (*О. Тоффлер*). Нова економіка – економіка інформації та знань – втрачає матеріальну визначеність, оскільки інформація та знання стверджуються в якості головного виробничого ресурсу та провідної форми багатства. В цій ситуації доцільно виявити основні напрямки трансформації економіки в умовах інформаційного світу і результатів четвертої промислової революції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сутності та розвитку економіки у вимірах інформаційного суспільства, віртуальної реальності і ситуації становлення інформаційно-комп'ютерних технологій знайшла в останні десятиліття теоретичний розгляд і вирішення в роботах

А.Гальчинського, М.Кастельса, Е.Тоффлера, А.Маслова, А.Мельника, Д.Тоскотта, М.Тіщенко, М.Уорнера та багатьох інших.

Мета статті полягає в дослідженні сутності інформаційної економіки в сучасному світі та визначенні перспектив її розвитку в умовах нової цифрової парадигми як вирішального фактору соціально-економічного сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Особливість віртуальної економіки як результату інформаційних технологій полягає у підвищенні в ній суб'єктивного начала. Це означає посилення значимості пост-матеріальних цінностей, розширення сфери індивідуального вибору морально-психологічних, етнічних та релігійних оцінок. В результаті послаблюється, зазначає А.С.Гальчинський, «функція *раціональних економічних детермінант і починає домінувати принцип ймовірності»*. В результаті відбуваються заміщення «традиційних економічних об'єктів реальної економіки віртуальними цінностями». Найчастіше вони постають символами реальної економіки. В цьому сенсі віртуальна економіка реалізується як «економіка символів та знаків», як «цифрова економіка». Вона «формується в мережі інформаційного простору, підпорядковує свої механізми інформаційно-електронним технологіям». Сьогодні відбувається зростання соціалізації економічного процесу, його олюднення, розширеного відтворення життя, багатства особистості. Економіка виробництва матеріального багатства трансформується у економіку «виробництва *соціального продукту – засобів інформації, знання та комунікації»*. У цьому сенсі економіка «соціального середовища» виступає як «економіка пізнання», комунікативної діяльності, накопичення та обміну знань, реалізації творчого потенціалу розуму» [2, с. 216-217].

Така економіка лежить за межами суто комерційних детермінант, кількісних ознак, споживчих інтересів, ринкової рентабельності. Однак і в такій економіці – «метаекономіці» – діють, як і в ринковій економіці, принципи «економічності», які спрямовані на отримання більшого з меншого, тобто прибутку. Іншими словами, позакомерційні начала економіки виробництва і розширеного відтворення соціального життя спрямовані на досягнення як суто ринкових, так водночас і неринкових цілей у їх поєднанні. В підсумку це формує принципи «нової економіки за межами суто економічної визначеності» [2, с. 217].

Необхідно враховувати, що віртуалізація економічних процесів пов'язана зі специфікою інформаційного (комунікаційного) поля. Справа в тому, що інформація має світоглядний контекст, вона залежить від способу взаємодії відправника і отримувача інформації. Отже, є лише відносною, оскільки постійно інтерпретується. До того ж будь-яка інформація може мати сенс у співвідношенні з іншою інформацією. Це означає відсутність «прямого зв'язку» між «інформаційними потоками» і «економічною реальністю». Виникає ефект неосмисленої «надлишкової» інформації, яку людина не обмірковує, а просто споживає. В результаті формується ситуація «смислової пустоти» за наявності великого обсягу інформації. Віртуальне у своїх модифікаціях також формується відповідною «пустотою» [1, с. 130]. Віртуальне у економічних процесах породжене, таким чином, процесом розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій, наявність яких ми повинні враховувати при розгляді співвідношення реального та віртуального.

При аналізі механізмів віртуалізації економічних процесів слід брати до уваги залежність їхніх сутнісних визначень від швидкісних параметрів інформаційних технологій. Економічні процеси прискорюються у режимі онлайн, «поглинаються» кіберпростором (мережею). Наприклад, товари, увійшовши в інформаційні мережі, немовби «перетворюються», починають «жити» своїм життям. Протягом короткого часу, миті вони можуть багато разів змінити свою ідентичність, вартісну визначеність, ліквідність. Подібні трансформації стають типовими і для інших економічних засобів, фактів і процесів.

Потрібно виходити з того, що поглиблення процесів віртуалізації «кореспондує» із необхідністю механізмів виміру новітніх економічних процесів. Мова йде про завершення дії «механізмів» індустріальної економіки, її перехід на інформаційний рівень в глобальному масштабі. Тепер економіка інформації, знань, символів, цифрових знаків потребує переосмислення чинної системи економічних відносин. В силу чого важливо виробити «оціночні інструменти», відповідні вимогам інформаційного етапу розвитку економіки і світу, яка пов'язана з творчою працею. Вони (оціночні інструменти – А.К.) в умовах «постіндустріально-інформаційних трансформацій перетворюються в базовий ресурс сучасного соціально-економічного розвитку» [2, с. 219].

За своєю природою віртуальна економіка означає утвердження якісно нового в економічному процесі – нової культури, нових відносин, нової людини. Віртуалізація – це не механічне заперечення реальної економіки, а наповнення її якісно новими, ще не пізнаними ресурсами розвитку та зростання.

Віртуалізація економічного простору робить його більш гнучким, формує нову енергетику розвитку, механізми конструктивної взаємодії людини і природи. В свою чергу інформаційний простір формує «всесвітній електронний інтелект», який підпорядковується віртуальним законам, а не законам реальності, змінює все. *Е. Девіс* вважає утвердження «інформаційного світу» (кіберпростору) початком «другого світу», який має замінити наш матеріальний світ. В інформаційному просторі, який підпорядковується віртуальним законам мислення, а не реальним законам матерії, народжується «новий космос»… [3]. Невід'ємною складовою частиною цього «другого світу», «нового космосу» стає *цифрова економіка*.

Термін «цифрова економіка» увів в 1995 році в науковий обіг *Ніколас Негропонте*, професор Массачусетського технологічного інституту (США). В розвиненій цифровій економіці основний результат виробництва є *цифрові зразки* реальних товарів, робіт, послуг. Відповідно, вони постають основними об'єктами розподілу, обміну і споживання. Однак цифрова економіка як самостійна стадія економічного розвитку буде тоді, коли зміняться виробнича і споживча функції, і головним предметом споживання стануть цифрові образи реальних продуктів. В результаті цифрову економіку як стадію суспільного розвитку потрібно визначати в якості економіки, в котрій процеси виробництва, розподілу, обміну і споживання, включаючи всі пов'язані з ними комунікації, здійснюються на основі цифрових технологій. В результаті реальні економічні процеси, об'єкти, проекти в ході комунікації заміняються їх комп'ютерними (цифровими) моделями; головним результатом виробництва є цифрові образи реальних товарів, послуг, які також є об'єктами розподілу, обміну і споживання. В основі цифрової економіки лежить «технологія побудови, аналізу і застосування цифрових моделей економічних, соціальних, інженерно-технічних і природно-екологічних систем. В таких моделях повинні концентруватися знання про людину, природу, суспільство» [4, с. 133-134].

Основними вихідними ресурсами і результатами процесів виробництва, розподілу, обміну і споживання в цифровій економіці є інформаційні об'єкти. Вони відображають образи як реальних, так і віртуальних економічних благ. Такі інформаційні об'єкти можуть бути подані у виді даних, інформаційних ресурсів, знань. Вказані види інформації «пасивні» у взаємовідносинах з людиною, вони не допускають довільної зміни. Наступна за рівнем розвитку форма надання інформації пов'язана з поняттям «моделі». Як і залучена інформація, моделі відображають фрагменти реального або ідеального світу. Однак, на відміну від вказаних форм, допускають діалог з людиною, який «дозволяє» одержати нову інформацію про оточуючий світ. Отже, модель є вищою формою надання інформації, постає активним знанням і може розглядатися як різновид «інтерактивного знання» [4, с. 134].

Зазначимо, що базу розвитку цифрової економіки складають два види технологій. Перший вид – застосування всесвітньої мережі Інтернет для комунікації людей при виконанні ними економічних операцій і в ході соціальних взаємодій. Тут виникають реальні перспективи для зміни вертикальних взаємодій в суспільстві. Завдяки наявності і розповсюдженню соціальних мереж, пропозиції, що виникають на низькому рівні суспільної ієрархії, можуть легко транслюватися на верхній рівень. Подібна ситуація змінює соціальну ієрархію.

Одночасно змінюється і горизонтальна топологія взаємодії економічних і соціальних суб'єктів. Фізична відстань між місцезнаходженням людей, поняття територіальної близькості поступаються місцем іншим критеріям спільності: професійним поглядам, ідейним позиціям, реакціям на ті або інші явища в житті, мистецтві, спорті тощо. Групування індивідів по нетериторіальним ознакам в цифровій економіці можуть знайти реальне втілення у цифровій економіці. На цьому етапі вона є наслідком розвитку *«Інтернету людей»* [4, с. 135]. Другий вид – взаємодія технічних засобів, обладнання, приладів, предметів без участі людини через Інтернет (*«Інтернет речей»*). Він в останній час активно розвивається як в сфері виробництва, так і сфері життя. «Розумна квартира», «розумний дім», «розумне місто» (в найближчій перспективі) стають частиною оточуючого нас світу. Але поряд зі «сферою речей» цифрове моделювання зачіпає «сферу ідей», сукупність концепцій, висловлювань, ментальних моделей, образів тощо. Незабаром «Інтернет людей» та «Інтернет речей» будуть доповнені *«Інтернетом ідей»*. Це приведе до розширення меж штучного інтелекту і «витиснення» індивідуального та групового інтелекту від управління економікою. Тим самим прийняття рішень і вибір шляхів розвитку суспільства можуть вийти з-під суспільного контролю. Виникає ситуація, яку по аналогії з попередніми фазами розширення впливу Інтернету на соціально-економічні процеси можна назвати *«Інтернет шляхів»* [4, с. 135-136].

Очевидно, сьогодні людство скоріше всього перебуває на початковій фазі «другого етапу». По його закінченню економіка стане потенційно «прозорою». На третій фазі стане доступним «внутрішній

світ» людини. Четверта стадія буде «переходом прав управління світами людей, речей, ідей до штучного інтелекту», [4, с. 137], - вважає Г.Клейнер.

Застосування удосконалених цифрових технологій дозволить на порядок підвищити ефективність рішень по вибору ресурсів, технологій, об'ємів продукції. В умовах цифрової економіки будуть полегшені умови завдання масштабності бізнесу як в бік «збільшення», так і в бік «зменшення». Розвиток технологій одержання, збереження, комплектування і розповсюдження інформації дозволить розширити і впорядкувати сферу економічної діяльності, пов'язану з «проектним» сектором економіки. В рамках процесу розподілу матеріальних і культурних благ (інновацій, освітніх технологій, логістики тощо) виникає можливість автоматизованої координації процесів. Одночасно формується індустрія ефективного регулювання інформаційної проникливості середовища. В рамках «інвестиційного клімату», «інституційного ландшафту», «інформаційних мереж» підвищується можливість різних країн брати участь у «глобальному економічному просторі» [5, с. 291].

Особливе значення для розвитку і становлення цифрової економіки має проведення лінії розподілу між *штучним* і *людським інтелектом*, яке в скорому майбутньому буде проходити по лінії «постановка завдань – вирішення завдань». Включення в «базу знань» для побудови штучного інтелекту методів, прикладів і зразків вирішення завдань в різних сферах соціально-економічного життя постійно розширюється. Тому ще з більшою швидкістю розширюється коло завдань, доступних їх для вирішення системами штучного інтелекту. Разом з тим мистецтво постановки завдань, тобто фактично пошук і демаркація точок «прориву» між пізнаним і непізнаним, відомим і невідомим, мислимим і немислимим вимагає від штучного інтелекту осмислення життєвого досвіду не лише окремої людини, але й людства в цілому. Що на даному етапі «практично неможливо» [6].

Варто звернути увагу на те, що на відміну від захоплення постіндустріальним періодом розвитку кінця XX століття, перехід до цифрової економіки трактується тепер в координатах нової, четвертої промислової революції і «нової індустріалізації». Сучасна «цифровізація» реалізується в єдності з новими технологічними проривами у форматі «Інтернету речей» (мережа взаємодіючих речей (виробництв) без участі людини), обробка великих масивів даних, комп'ютерне «бачення» і навчання, віртуальна реальність, трьохмірні моделі і друк, робототехніка (штучний інтелект) та автономізація виробництва [4, с. 137], - вважає К.Шваб.

Безумовно, цифрова економіка ґрунтується на широкому застосуванні інформаційно-технологічних, комп'ютерно-математичних моделей реальності. Одним із завдань розвитку цифрової економіки є інвентаризація існуючих комп'ютерних моделей соціально-економічних систем, визначення сфери їх адекватності та ефективності. Вони показують, що результатом динаміки інформаційного світу є віртуальна економіка, яка трансформується в цифрову економіку і в перспективі – штучний інтелект. Його неухильне входження в світ людини чим далі, тим більше змінює всі параметри її життя.

Висновки. Розвиток цифрової економіки висуває нові вимоги до інституційної системи країни, в тому числі до законодавства. Це приводить до істотної зміни відносин в системі «влада – суспільство – індивід». Інститути демократії в «цифровому суспільстві» будуть суттєво іншими. Цифрові технології різного виміру сьогодні буквально пронизують економіку в її територіальному, предметному та інших вимірах. Сфера застосування цифрових технологій і об'єм їх впливу постійно збільшується. Це робить їх об'єктом постійної уваги і наукового аналізу. В її контексті радикально змінюється не лише вся система соціально-економічних відносин, а й принципи організації суспільства, всього цивілізаційного процесу. А також культура мислення і пізнання загалом. Цифрова економіка постає в якості домінантної форми виробництва суспільного багатства. В центрі цифрової економіки як закономірного результату «суспільства знань» стоїть людина, її інтелект і творчість.

Література

1. Базилевич В.Д., Ільїн В.В. Метафізика економіки / В.Д. Базилевич, В.В. Ільїн. – К.: «Знання», 2007. – 718 с.

2. Гальчинський А.С. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань / А.С. Гальчинський. – К.: «Либідь», 2013. – 472 с.

3. Дэвис Э. Техногнозис: миф, магия и мистицизм в информационную эпоху / Э. Дэвис. – Екатеринбург: Ультра. Культура, 2008. – 408 с.

4. Клейнер Г.Б. Системные основы цифровой экономики / Г.Б. Клейнер // Философия хозяйства. – 2018. – № 1 (115). – С. 131-142.

5. Маслов А.О. Інформаційна економіка: становлення, структура та теоретичне осмислення: монографія / А.О.Маслов. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – 512 с.

6. Шваб К. Четвертая промышленная революция / К. Шваб. – М.: Эксмо, 2016. – 230 с.

УДК 339.9:330.34:33(075.8)(045)

БІЛА С.О.,
д.н.д.у., професор, заслужений економіст України
професор кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
ОВЧАРЕНКО К.Ю.,
студентка 5 курсу МЕВ, магістрант
кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

РОЛЬ «ЗЕЛЕНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ» У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. *У статті узагальнено світовий досвід щодо визначення пріоритетів, застосування механізмів та заходів стимулювання розвитку «зеленої енергетики» з метою забезпечення міжнародної економічної безпеки. Визначено базові показники розвіданих запасів вуглецевих енергетичних ресурсів у світі та представлено прогнози BP Energy Outlook щодо динаміки світового енергоспоживання на період до 2035 р. Досліджено сутність проектного підходу та розглянуто світовий досвід запровадження механізмів стимулювання бізнес-структур та інших суб'єктів господарювання у сфері розвитку відновлюваної, «зеленої енергетики». Досліджено інвестиційні пріоритети економічної політики країн-лідерів сталого розвитку у сфері «зеленої енергетики». У статті визначено синергетичний зв'язок між розвитком «зеленої енергетики» та забезпеченням міжнародної економічної безпеки у XXI ст.*

Ключові слова: *«зелена енергетика»; міжнародна економічна безпека; вуглецеві енергетичні ресурси; динаміка світового енергоспоживання; відновлювана енергетика; сталий розвиток; синергетичний зв'язок; екологічна, та соціальна міжнародна безпека; міжнародне співробітництво; міжнародні організації.*

Белая С. А., д.н.гос.упр., профессор, заслуженный экономист Украины, профессор кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета.
Овчаренко К. Ю., студентка 5 курса МЭО, магистрант кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета.

РОЛЬ «ЗЕЛЕНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ» В ОБЕСПЕЧЕНИИ МЕЖДУНАРОДНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация. *В статье обобщен мировой опыт формирования приоритетов, использования механизмов и методов стимулирования развития «зелёной энергетики» в целях обеспечения международной экономической безопасности. Определены базовые показатели разведанных запасов углеводородных энергетических ресурсов в мире и представлено прогнозы BP Energy Outlook по динамике мирового энергопотребления на период до 2035 г. Рассмотрена сущность проектного подхода, а также мировой опыт внедрения механизмов стимулирования бизнес-структур и других субъектов хозяйствования в сфере развития возобновляемой, «зелёной энергетики». Исследованы инвестиционные приоритеты экономической политики стран-лидеров устойчивого развития в сфере «зелёной энергетики». В статье выявлена синергетическая связь между развитием «зелёной энергетики» и обеспечением международной экономической безопасности в XXI ст.*

Ключевые слова: *«зелёная энергетика»; международная экономическая безопасность; углеводородные энергетические ресурсы; динамика мирового энергопотребления; возобновляемая энергетика; устойчивое развитие; синергетическая связь; экологическая и социальная безопасность; международное сотрудничество; международные организации.*

Bila S. O., Professor, Doctor of Public Administration, Honored economist of Ukraine, Professor of International Economic Relations and Business Department, Faculty of International Relations (FIR), National Aviation University (NAU), Kyiv, Ukraine
Ovcharenko K. Y., Fifth-year student, Master graduate, International Economic Relations and Business Department, Faculty of International Relations (FIR), National Aviation University (NAU), Kyiv, Ukraine

ROLE OF 'GREEN ECONOMY' IN INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY

Summary. *The article generalizes world experience concerning prioritizing, implementation of tools and measures on encouraging 'green economy' development aimed at international economic security. The basic indicators of carbon-filled energetic resources' proven reserves in the world are defined. The BP Energy Outlook forecasts of world energy consumption evolution up to 2035 are revealed. The core of project approach is investigated, world experiences in the implementation of mechanisms for encouraging businesses and other economic entities to be involved in the sphere of renewable 'green energy' development are considered. Investment priorities of sustainable development leading countries' economic policy in the sphere of 'green energy' are studied. The article analyses synergetic link between 'green energy' development and international economic security in thw 21st century.*

Key words*: 'green energy'; international economic security; carbon-filled energy resources; world energy consumption evolution; renewable energy; sustainable development; synergetic link; environmental and social international security; international cooperation; international organizations.*

Актуальність проблеми. Енергетика традиційно залишається одним з найважливіших ресурсів виробництва і життєзабезпечення, чинником, що впливає на забезпечення економічної безпеки національного та світового господарства. Розвиток енергетики завжди перебуває у центрі уваги міжнародних економічних відносин. Енергетичні ресурси забезпечують виробництво, транспорт, соціальну сферу; енергетичний сектор формує прибуткові потоки світової торгівлі та інвестиційних надходжень, стабільно підтримує зайнятість та створює нові робочі місця. Поряд з цим, у XXI ст. енергетичні ресурси стають фактором, який все частіше використовують у міжнародній політиці, фактором «політичного шантажу», предметом кулуарних домовленостей, причиною формування нових чи розпаду традиційних політичних альянсів. У економічній площині, під впливом глобалізаційних процесів світове господарство постійно стикається з системними викликами і ризиками, пов'язаними з розвитком енергетичного сектору. Загострюються традиційні для людства проблеми, пов'язані з економічною безпекою: від обмеженості, дефіциту енергетичних ресурсів та непередбачуваних «цінових гойдалок» на світовому вуглецевому енергетичному ринку (нафта, газ) – до необхідності забезпечення енергетичної безпеки, подолання руйнівних наслідків глобального потепління, що прогресує через збільшення викидів CO2 внаслідок збільшення видобутку вуглецевих енергоносіїв.

Вирішити системні проблеми, пов'язані з розвитком енергетики як складової суспільного виробництва, в цілому, можливо двома шляхами. «Екстенсивно-консервативний» підхід передбачає збільшення фізичних обсягів видобутку традиційних, не відновлюваних вуглецевих енергетичних ресурсів (нафта, газ, камінне та буре вугілля, торф та ін.), їх подальше масове використання у виробництві засновано на традиційних технологіях «Індустрії 2.0» та «Індустрії 3.0». Натомість, «інтенсивно-інноваційний» підхід зорієнтований на вирішення енергетичних проблем за рахунок переходу до розвитку альтернативної енергетики, складовою якої є відновлювана – «зелена енергетика», генерація та використання якої засновано на інноваціях, технологіях «Індустрії 4.0» та повною мірою відповідає критеріям сталого розвитку та екологічної, а також – економічної міжнародної безпеки. Саме тому актуальним для сучасної економічної науки є визначити – яким шляхом слід розвивати енергетику і яким чином розвиток відновлюваної («зеленої») енергетики вирішить проблему забезпечення міжнародної економічної безпеки. Така постановка проблеми свідчить про актуальність та практичну спрямованість даної статті.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання сталого розвитку, до якого належить і проблематика розвитку «зеленої енергетики» традиційно перебуває у центрі уваги українських науковців. Так, питання екологічної складової співробітництва україни та ЄС дослідив О. Федунь [1]. Авторський колектив: Аверіхіна Т.В., Адамець Т.П., Андерсон Н.В., Хлобистов Є.В., Письменний Є.М., Сегеда І.В. та інші вчені [2] висвітлюють питання впливу сталого розвитку на систему соціально-економічних відносин в країні, у т.ч. впливу на різні аспекти забезпечення економічної бепеки – від енергетичної до

соціальної та екологічної безпеки країни та світового господарства. Актуальність тематики розвитку «зеленої енергетики» підтверджує щорічна міжнародна конференція «Зелений бізнес: життя заради майбутнього», яка проводиться Київським національним університетом імені Тараса Шевченка на економічному факультеті за участі українсько-Німецької кафедри екологічного менеджменту та підприємництва. Такі вчені як Г.І.Купалова, В.Нойман, Артюх Т.М., Сатир Л.М., Лицур І.М. Гончаренко Н.В. [3] та інші розглядають системний, синергетичний вплив сталого розвитку та «зеленої економіки» на соціально-економічний розвиток країни та на забезпечення міжнародної безпеки в умовах глобалізації. Водночас, висвітлення проблематики щодо ролі «зеленої енергетики» у забезпеченні міжнародної економічної безпеки потребує окремого дослідження.

Метою статті є узагальнення напрацювань світового досвіду щодо визначення пріоритетів, застосування механізмів та заходів стимулювання розвитку «зеленої енергетики» задля забезпечення міжнародної економічної безпеки.

Для досягнення мети у статті розвязуються наступні завдання:

- дослідити показники розвіданих запасів вуглецевих енергетичних ресурсів у світі та представити прогнози BP Energy Outlook щодо динаміки світового енергоспоживання на період до 2035 р.;
- визначити сутність проектного підходу та розглянути світовий досвід запровадження механізмів стимулювання бізнес-структур, інших суб'єктів господарювання щодо розвитку відновлюваної енергетики;
- дослідити інвестиційні пріоритети економічної політики країн-лідерів світового розвитку щодо розвитку відновлюваної, «зеленої енергетики»;
- визначити синергетичний зв'язок між розвитком «зеленої енергетики» та забезпеченням міжнародної економічної безпеки у XXI ст.

Виклад основного матеріалу. Енергетичні ресурси залишаються основою, фундаментом розвитку світового господарства. За умови домінування у світовому господарстві «екстенсивно-консервативного» підходу щодо вирішення енергетичної проблеми, слід враховувати наступне. За даними BP Statistical Review of World Energy, за умови збереження чинних (станом на 2017 р.) темпів споживання вуглецевих енергетичних ресурсів задля підтримки стабільного економічного зростання світової економіки, розвіданих у світі запасів нафти вистачить, приблизно, на 50 років; природного газу – на 52 роки; камінного вугілля на 114 роки [4]. Після їх вичерпання, економічне зростання виробництва – як основа добробуту майбутніх поколінь – опиниться під загрозою, що вже нині висуває на перший план проблему енергетичної безпеки світу (див. Таблицю 1).

Таблиця 1

Розвідані запаси вуглецевих енергетичних ресурсів у світі з розрахованим коефіцієнтом запасу до споживання (RPR, у роках)

Корисна копалина (вуглецеві енергоносії)	Одиниця виміру	Загальні (доведені) запаси на початок 2016 року	RPR, коефіцієнт запасу до споживання (кількість років, на які вистачить запасу за нинішніх темпів їх споживання
Нафта	млрд. барелів	1697,6	50,7 років
Природний газ	трлн. $м^3$	186,9	52,8 роки
Вугілля	млн. тонн	891589	114 років

Примітка. Складено на основі даних BP Statistical Review of World Energy, June 2017 з урахуванням розрахованого коефіцієнту запасу до споживання (Reserves-to-production ratio (RPR)) [4].

Видобуток нафти та природного газу є основою «вуглецевої економіки», що існує, в основному, на технологіях «Індустрії 2.0» та «Індустрії 3.0». У XX ст. потреба у вуглецевих енергетичних ресурсах подвоювалася кожні 15 – 20 років, а за період з 1980 по 2015 рр. з надр Землі було вилучено традиційних (невідновлюваних) корисних копалин більше, ніж за всю історію існування людської цивілізації. За оцінками Міжнародного енергетичного агентства, у щорічній структурі споживання первинних енергоресурсів у світових масштабах, найбільшу питому вагу займають: нафта – 39,9 %; природний газ – 15,1 %; кам'яне вугілля – 11,4 %; біопаливо – 12,2 %; електроенергія, що виробляється як з невідновлюваних, так і з відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) – 18,1 %. У світовій економіці (за підсумками 2017 р.), у структурі щорічного кінцевого енергоспоживання світу викопне паливо становило – 78,3 %; атомна енергія – 2,6 % а відновлювані джерела енергії (ВДЕ) – 19,1 % [5].

За оцінками BP Energy Outlook, серед країн-лідерів щорічного споживання енергоносіїв у світі (вимір обсягів споживання енергії обчислюється у квадрильйонах британських теплових одиниць, BTU

– British thermal unit) перебувають: КНР – 102,35; США – 79,05; РФ – 26,89; Індія – 21,97; Японія – 18,82; Німеччина – 11,36; Південна Корея – 10,99; Саудівська Аравія – 9,71 а також Канада – 8,96; Бразилія – 8,27; Великобританія – 7,59; Італія – 5,82; Франція – 5,73; Україна – 4,11; Польща – 3,73 квадрильйони BTU відповідно (1 млрд BTU дорівнює 1055 гігаДжоулей або 25,2 тон нафтового еквіваленту) [6]. Переважна більшість цих країн з початку XXI ст. і до сьогодення демонструє стабільні темпи економічного зростання, підгрунтям якого є гарантоване енергетичне забезпечення. За прогнозами BP Energy Outlook очікується, що до 2035 року ситуація щодо споживання енергетичних ресурсів у світі кардинально зміниться (див. Таблицю 2).

Таблиця 2

Прогнози BP Energy Outlook щодо динаміки світового енергоспоживання до 2035 р. (річне споживання у квадрильйонах британських теплових одиниць, BTU*)

Країни	2012	2015	2020	2025	2030	2035
ЄС (28 країн-членів)	66,4	65,3	64,9	64,3	63,5	62,5
Колишні країни СРСР, крім країн Балтії	40,2	41,2	43,4	45,6	48	50,1
США	87,7	89,5	90,8	91,8	91,4	90,2
Китай	108,5	123,2	148,5	165,3	176,9	185,4
Індія	22,4	24,6	31,2	37,2	44,1	51,9
Інші країни	169,9	182,5	201,1	219,6	238,2	257
Весь світ	495,1	526,4	579,8	623,8	662,1	697,1

Примітка. Побудовано за даними BP Energy Outlook 2035 [6].

*BTU, British thermal unit – одиниця виміру теплової енергії у англійській системі виміру; 1 млрд BTU дорівнює 1055 гігаДжоулей або 25,2 тон нафтового еквіваленту.

Як свідчать дані Таблиці 2, до 2035 р. у світі споживання енергетичних ресурсів збільшиться до 697,1 квадрильйони BTU (у 2012 р. цей показник становив – 495,1 квадрильйони BTU). Натомість, країни ЄС та США, не знижуючи темпів економічного зростання, планують зменшити обсяги споживання енергетичних ресурсів [6]. Інші країни світу: Китай, Індія, країни СНД, Азії та Африки зорієнтовані на збільшення обсягів енергоспоживання задля забезпечення стрімкого економічного зростання. Такі тенденції формують нові виклики та ризики для екології, соціальної та економічної сфери, для міжнародної економічної безпеки та для безпеки життєдіяльності людства в цілому.

Для мінімізації негативного впливу видобутку та використання вуглецевих енергетичних ресурсів, у загальній структурі виробництва та споживання енергетичних ресурсів у світі до 2035 р. і у подальшому, необхідно збільшувати питому вагу виробництва відновлюваної енергетики як такої, що не шкодить екології, відповідає критеріям сталого розвитку. В цілому, за період 2015 – 2018 рр. у світі спостерігається глобальна тенденція щодо стрімкого збільшення обсягів інвестування енергетичних компаній у виробництво відновлюваної енергетики порівняно з інвестуванням у розробку родовищ невідновлюваної, вуглецевої енергетики. За розрахунками Bloomberg New Energy, саме застосування нових інноваційно-технологічних рішень, технологій «Індустрії 4.0» дозволяє суттєво знизити собівартість виробництва відновлюваної енергетики. Так, у 2017 р. ціна 1 МВт виробленої на геліо-електростанціях електроенергії, порівняно з 2015 р. подешевшала на 25 % [7]. За 2017 р. у світі було введено в експлуатацію рекордні 160 ГВт потужностей з відновлюваних джерел енергії, з них: 305 ГВт – генерують сонячні електростанції; 487 ГВт – вітрові електростанції. Загалом, приріст наявних потужностей сонячної енергетики за 2017 р. рік зріс на +4950%, а вітрової на +558 %. Найбільші обсяги інвестицій у освоєння ВДЕ у 2017 р. здійснили ЄС – 204,5 млрд. дол. США; Китай – 132,6 млрд. дол. США; США – 56,9 млрд. дол. США; Японія – 23,4 млрд. дол. США [7]. Як свідчать дані Таблиці 2, на позитивну динаміку щодо зменшення енергоспоживання до 2035 р. зорієнтовані країни ЄС, насамперед, за рахунок: впровадження політики енергоефективності та енергозаощадження, диверсифікації енергопостачання, прискореного розвитку відновлюваної енергетики (відповідно до критеріїв сталого розвитку та положень стратегії «Європа-2020»). Такі тенденції свідчать на користь вибору «інтенсивно-інноваційного» підходу щодо вирішення енергетиної проблеми, що передбачає перехід країн світу від традиційної (вуглецевої) до випереджаючого розвитку альтернативної, відновлюваної енергетики.

Альтернативна енергетика поєднує ядерну енергетику, видобуток сланцевого газу та відновлювану енергетику. Зазначимо, що у XXI ст. серед науковців, політиків та представників соціально-відповідального бізнесу продовжуються дискусії – чи доцільно нарощувати обсяги

використання ядерної енергетики та сланцевого газу, адже ці види енергетики породжують великі ризики для екології, для здоров'я та безпеки життєдіяльності людини. Натомість, всі експерти одноголосно наголошують на позитивному економічному, соціальному та екологічному ефекті розвитку відновлюваної енергетики як для національної, так і для світової економіки (див. Таблицю 3). На користь розвитку відновлюваної енергетики свідчить її невичерпність та безпечність для екології, постійна природна регенерація на відміну від традиційних, вуглецевих джерел енергії. ВДЕ – це «дар природи», що відтворюється регулярно (постійно та/або періодично). Розвиток відновлюваної – «зеленої енергетики» – невід'ємна складова сталого розвитку та гарантія забезпечення еколого-економічної безпеки країни та світового господарства в цілому. Масова відмова індустріальних країн від використання вуглецевих енергоносіїв зменшує викиди CO2, що гальмує процеси глобального потепління.

До відновлюваних джерел енергії (ВДЕ), що формують «зелену енергетику» належать: енергія сонця; енергія вітру; гідроенергетика, у т.ч. розбудова малих гідроелектростанцій на малих гірських річках; енергія припливів; геотермальна енергія; енергія біомаси «біоенергетика» (у т.ч. за рахунок переробки відходів сільськогосподарського виробництва, харчової промисловості тощо)

Найбільшими виробниками відновлюваної («зеленої») енергетики у світі є сім країн, сумарні потужності яких складають 71,5 % світових (470 ГВт, без врахування обсягів виробництва гідроенергії): Китай, США, Німеччина, Італія, Іспанія, Японія, Індія (див. табл. 3).

Таблиця 3

Топ-5 країн-лідерів за обсягами виробництва та найбільшою потужністю об'єктів відновлюваної енергетики у світі

Види та показники відновлюваної /«зеленої енергетики»	1 місце	2 місце	3 місце	4 місце	5 місце
Відновлювана енергетика (включаючи гідро-)	Китай	США	Бразилія	Німеччина	Канада
Відновлювана енергетика (без гідро-)	Китай	США	Німеччина	Японія	Індія
Потужність відновлюваної енергетики на душу населення (без гідро-)	Данія	Німеччина	Швеція	Іспанія	Португалія
Виробництво біоенергетики	США	Китай	Німеччина	Бразилія	Японія
Потужність геотермальної енергетики	США	Філіппіни	Індонезія	Мексика	Нова Зеландія
Потужність гідроенергетики	Китай	Бразилія	США	Канада	Росія
Виробництво гідроенергетики	Китай	Бразилія	Канада	США	Росія
Геліотермальна енергетика	Іспанія	США	Індія	Марокко	Пд. Африка
Потужність сонячної енергетики	Китай	Німеччина	Японія	США	Італія
Потужність сонячної енергетики на душу населення	Німеччина	Італія	Бельгія	Японія	Греція
Потужність вітрової енергетики	Китай	США	Німеччина	Індія	Іспанія
Потужність вітрової енергетики на душу населення	Данія	Швеція	Німеччина	Ірландія	Іспанія
Потужність системи нагріву води сонцем	Китай	США	Німеччина	Туреччина	Бразилія
Потужність системи нагріву води сонцем на душу населення	Австрія	Кіпр	Ізраїль	Барбадос	Греція
Геотермальна теплова потужність	Китай	Туреччина	Японія	Ісландія	Індія
Геотермальна теплова потужність на душу населення	Ісландія	Нова Зеландія	Угорщина	Туреччина	Японія

Примітка. Складено за даними Renewables 2018. Global status report [8].

До «зеленої енергетики» відносять виробництво електроенергії, що виробляється на електростанціях, які працюють на біомасі/біогазі, а також ТЕС, що виробляють теплову енергетику на продукції та відходах деревообробної промисловості (брикети, пелети, щепа, гранули та ін.). Виробництво біоетанолу та біодизелю – екологічно-безпечного палива для автомобілей з рапсу та етанолу також є складовою відновлюваної енергетики. Поява нових різновидів відновлюваної, «зеленої

енергетики» відбувається паралельно з розвитком НТП, залежить від інтенсивності впровадження інноваційних розробок у практику господарювання.

Як свідчать дані, наведені у Таблиці 3, лідерами у сфері освоєння та використання «зеленої енергетики» станом на 2017 р. є країни Європи, США, Канада, КНР та інші країни світу, економічне зростання яких тісно пов'язано з інноваціями та постіндустріальним розвитком.

Розвиток відновлюваної енергетики в країнах світу часто забезпечується на основі проектного підходу. У світовій практиці господарювання поширені такі типові проекти розвитку відновлюваної енергетики:

– проекти розвитку відновлюваної енергетики, що реалізуються на місцевому рівні: міст (малих, середніх, великих); сільських населенних пунктів, гірських та віддалених територій. До реалізації таких проектів активно долучається муніципальна влада, органи місцевого самоврядування;

– роекти розвитку відновлюваної енергетики, що реалізуються на регіональному рівні, міжрегіональному, транскордонному рівні. Поряд з органами місцевого самоврядування до реалізації таких проектів долучаються бюджетні кошти всіх рівнів, регіональні фонди, міжнародні банки та ін.;

– проекти розвитку «зеленої енергетики» загальнодержавного та міждержавного рівня, що фінансуються за рахунок коштів приватних інвесторів, бюджетних коштів всіх рівнів, коштів цільових державних фондів, міжнародних грантів та кредитування міжнародних фінансових інституцій, у т.ч. на засадах державно-приватного партнерства;

– бізнес-проекти розвитку «зеленої енергетики», що реалізуються на національному та (або ж) на міждержавному рівні приватними бізнес-структурами, у т.ч. у відповідності до зобов'язань, прийнятих фірмами у межах корпоративної соціальної відповідальності бізнесу;

– проекти розвитку відновлюваної енергетики, що реалізуються на засадах державно-приватного партнерства, із залученням потенціалу міжнародного економічного співробітництва.

Проектний підхід щодо розвитку відновлюваної енергетики традиційно комплексно враховує економічні, соціальні, екологічні питання та питання забезпечення національної та міжнародної економічної безпеки і, як правило, має вагому державну фінансову підтримку у вигляді фінансування через державні цільові програми, через систему надання державних гарантій по кредитам, надання податкових пільг, субсидій, грантів.

В країнах де на державному рівні забезпечується цільова підтримка переходу економіки до сталого розвитку (у т.ч. в країнах Європи), на державному та регіональном (місцевому) рівнях застосовується система економічних стимулів для розвитку «зеленої енергетики», а саме:

– запроваджується спеціальний «зелений тариф» для виробників відновлюваної електроенергії, що є вищим ніж традиційний тариф на електроенергію в країні; саме «зелений тариф» забезпечує високу прибутковість виробництва та продажу «чистої» електроенергії, виробленої з ВДЕ до централізованих електромереж країни;

– вводяться податкові пільги на імпорт та пільгові митні збори на обладнання (у т. ч. електрообладнання), за допомогою якого генерується електроенергія з відновлюваних джерел енергії;

– запроваджується зменшений земельний податок на землю державної, муніципальної та приватної власності, на якій розміщено об'єкти «зеленої енергетики». Як правило, податок знижується від 75 % та вище від розміру стандартного податку на землю в країні. Такі податкові пільги застосовуються для оподаткування земельних ділянок, на яких розміщено сонячні батареї, генератори вітрової електроенергії, вирощується «енергетична верба» та інші джерела ВДЕ;

– практикується звільнення від податку на прибуток (або запроваджено пільгове оподаткування прибутку) корпорацій/фірм, які отримують прибутки від продажу електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії, так званої «зеленої енергетики»;

– запроваджується практика звільнення від сплати ПДВ (або ж автоматичне відшкодування сплаченого ПДВ) в процесі відшкодування експорту обладнання для виробництва «зеленої енергетики», експорту виробленої відновлюваної енергії (для тих країн, в яких законодавчо встановлено сплату ПДВ);

– запроваджується система квот на виробництво та споживання «зеленої енергетики». Тобто, держава фіксує обсяги (квоти), нижче яких при виробництві чи споживанні суб'єктами господарювання певних обсягів «зеленої енергетики» держава чи регіональна влада може застосовувати штрафи, припиняти дію ліцензій;

– надаються державні субсидії виробникам «зеленої енергетики», у т.ч. «подвійні субсидії», амортизаційні пільги, інші преференції, на кшталт державних (муніципальних) гарантій для отримання бізнесом кредитів для розвитку виробництва відновлюваної енергетики.

В країнах ЄС для реалізації цілей стратегії сталого розвитку «Європа-2020» активно застосовують економічні стимули, що сприяють переходу від традиційної до відновлюваної, «зеленої енергетики». Йдеться про застосування тарифних пільг («зелені» тарифи – FITs, і «зелені» надбавки – FIPs), про регулювання квот з виробництва електроенергії та задіяння системи «зелених сертифікатів», що продаються на ринку та сприяють залученню вільних інвестиційних коштів у сферу відновлюваної енергетики (TGC). Дієвий вплив на розвиток відновлюваної енергетики мають пільгові кредити, дотації та кредитні гарантії, державні субсидії та інвестиційні гранти, які можуть надаватися як на регіональному (місцевому) рівні, так і на рівні національної економіки, на міжнародному рівні. Запровадження економічних стимулів суттєво активізувало розвиток «зеленої енергетики», насамперед – в країнах ЄС, у ОЕСР.

Усвідомлення вагомого впливу «зеленої енергетики» на забезпечення міжнародної економічної безпеки проявляється у інвестиційній політиці країн-лідерів світового розвитку, які дотримуються принципів сталого розвитку. Так, для прискореного розвитку відновлюваної енергетики інвестиції у сферу «зеленої енергетики» поділяються на декілька напрямків:

– інвестиції у R&D – на цілі наукових розробок та досліджень у сфері «зеленої енергетики». Лише за 2017 р. на ці цілі у світі було витрачено понад 9,9 млрд. дол. США (що на 6% вище показників 2016 р.);

– приватні, корпоративні бізнес-інвестиції у активи, пов'язані з виробництвом «зеленої енергетики» за 2017 р. становили 216,1 млрд. дол. США, з яких – 64,9 млрд.дол США було інвестовано Китаєм у розбудову сонячних електростанцій та енергетичних проектів (у 2017 р. порівняно з 2016 р. зростання становило +0,2 %);

– інвестиції малого та середнього бізнесу, домашніх господарств у розбудову сонячних фотоелектричних систем потужністю менше 1 МВт у 2017 р. становили 49,4 млрд. дол. США (тобто, порівняно з 2016 р. інвестиції у розвиток міні- фотоелектричних систем для домогосподарств збільшились на 15 %);

– інвестиції, що залучає фондовий ринок, у т.ч. за рахунок продажу акцій, «зелених облігацій», інших цільових корпоративних цінних паперів «екологічного спрямування», що пройшли процедуру лістінгу та продаються на фондових біржах за 2017 р. становили 5,7 млрд. дол. США (що на 6 % менше аналогічних показників 2016 р.);

– інвестиції у сферу розвитку «зеленої енергетики» за рахунок емісії та розміщення «зелених облігацій», які можуть випускати як приватні бізнес-структури, так і муніципалітети, органи місцевого самоврядування для підвищення енергоефективності на місцевому рівні. У 2017 р. глобальний ринок емісії та розміщення «зелених облігацій» становив 163,1 млрд. дол США (що на 67 % більше показників 2017 р.). Лідерами емісії та розміщення «зелених облігацій» у 2017 р. стали США, Франція, Німеччина, а також країни, що розвиваються – Нігерія та Фіджі;

– венчурні інвестиції (венчурний капітал – VC) та приватні «ризикові» інвестиції акціонерних компаній, що спрямовані на розвиток «зеленої енергетики» у 2017 р. становили 1,8 млрд. дол. США – 770 млн дол. США з яких припадало на Сполучені Штати Америки. Порівняно з 2016 р. загальний обсяг венчурних інвестицій у сферу відновлюваної енергетики у 2017 р. зменшились на 33 %, що обумовлено переорієнтацію VC на приватні, корпоративні бізнес-інвестиції та активи, пов'язані з виробництвом «зеленої енергетики»;

– інвестиції у відновлювану енергетику за рахунок процесів злиття та поглинання (M&A). Такі інвестиції у становили 2017 р. 114 млрд. Дол. США. Лідерами у сфері M&A інвестування стали: країни ЄС, США, Бразілія, Індія, Китай;

– потужні інвестиційні вливання у розвиток «зеленої енергетики» забезпечують міжнародні фінансові організації, міжнародні інвестиційні банки та фонди, інші міжнародні фінансові інституції. У 2017 р. тільки Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) спрямував у сферу розвитку відновлюваної енергетики понад 4,7 млрд. євро (еквівалент 5,6 млрд. дол США), у 2016 р. інвестиції на ці потреби ЄІБ становили 3,9 млрд. євро [8; 9].

Стратегічною метою для країн, що зорієнтовані на сталий розвиток є досягнення 100 % виробництва електроенергії та теплопостачання з відновлюваних джерел енергії. Реалізація вищеозначених цілей залежить від рівня технічного оснащення країни, залучення інновацій та ІТ,

цифрової економіки та інших здобутків НТП для розвитку відновлюваної енергетики та переходу суспільного виробництва на засади сталого розвитку.

Серед країн світу, що проголосили про цілеспрямований перехід від традиційної (вуглецевої) до еколого-орієнтованої економіки, у т.ч. до відновлюваної енергетики – Данія, Ісландія, Норвегія, Шотландія, Мальдіви; майже всі країни Європи, Скандинавські країни та інші країни світу. Так, Норвегія вже у 2015 р. виробляла електроенергії з ВДЕ порівняно із загальними обсягами спожитої електроенергії – 106 % (6 % виробленої в країні «зеленої енергії» йшло на експорт); Ісландія – 99 %; Латвія – 52 %; Румунія – 43 %; Туреччина – 33 % (станом на 2016 р., відповідно). Про 100 % перехід до виробництва та споживання електроенергії, виробленої з ВДЕ до 2020 р. Заявили: Мальдіви, Шотландія, Ісландія, Данія та інші країни. За період 2008 – 2018 рр. У світі середньорічний приріст потужностей виробництва «зеленої енергетики» (у вартісному вимірі) становив: + 5,4 % [8]. Виробництво «зеленої енергетики» у світі неухильно зростає. Цьому сприяє як проголошена ООН підтримка політики сталого розвитку, так і національні стратегії сталого розвитку, що приймаються країнами світу, а також розуміння того, що за допомогою розвитку «зеленої енергетики» напряму забезпечуються такі складові міжнародної економічної безпеки як екологічна, соціальна, енергетична.

Висновки. У системі міжнародних економічних відносин прослідковується синергетичний зв'язок між розвитком «зеленої енергетики» та забезпеченням міжнародної економічної безпеки. Так, розвиток відновлюваної, «зеленої енергетики» у XXI ст. Стає важливим напрямком переходу країн світу до сталого розвитку, стратегічним пріоритетом розвитку світового енергетичного ринку. Розвиток «зеленої енергетики» уповільнює процеси глобального потепління, знижує ризики викидів CO2 та пов'язані з цим екологічні, соціальні та економічні ризики – від ризиків збільшення кліматичних біженців, затоплення прибережних територій країн світу – до ризиків настання голоду, поширення бідності серед населення Землі та ін.

Розвиток «зеленої енергетики» в країнах світу має синергетичний ефект стимулювання появи нових сегментів ринку, секторів виробництва та сфери послуг, що є суміжні розвитку відновлюваної енергетики. Тим самим підтримується міжнародна економічна безпека у сфері забезпечення економічного зростання, створення нових «зелених» робочих місць, що збільшує зайнятість та зменшує безробіття, сприяє позитивним структурно-інноваційним зрушенням у сфері виробництва товарів та послуг. Так, розвиток сонячної та вітрової енергетики потребує налагодження виробництва «сонячних батарей», «вітрових генераторів», акумуляторів для зберігання виробленої енергії що стимулює розвиток високоточного машинобудування. Зростає попит на енергоефективні рішення для повсякденної господарської практики – від «розумних» машин та обладнання, до розбудови об'єктів низьковуглецевої інфраструктури, необхідних для розгортання систем уловлювання та захоронення вуглецю (CO2). Розвиток «зеленої енергетики» формує мультиплікативний ефект економічного зростання, створює гарантований попит на продукцію високоточного машинобудування, інноваційне технічне обладнання та IT технології; потребує розвитку транспорту та транспортно-логістичних послуг, розвитку об'єктів виробничої, енергетичної, транспортної та сервісної інфраструктури – електро-мереж, енергетичних розподільчих систем, сучасного транспортно-транзитного забезпечення, сервісного обслуговування. Отже, в усіх сферах та секторах, пов'язаних з розвитком «зеленої енергетики» створюються сприятливі умови для розвитку бізнесу (насамперед – малого та середнього), підтримується високий рівень зайнятості, виникають нові робочі місця, формується гарантований попит на інноваційну продукцію, нові технології та винаходи НТП, що позитивно позначається на забезпеченні міжнародної економічної безпеки.

Розвиток «зеленої енергетики» у світовій практиці, найчастіше, застосовує проектний підхід. Проектний підхід комплексно враховує економічні, соціальні, екологічні питання та питання забезпечення національної та міжнародної економічної безпеки і, як правило, має вагому державну фінансову підтримку у вигляді фінансування через державні цільові програми, через систему надання державних (та муніципальних) гарантій по кредитам, надання податкових пільг, субсидій, грантів.

Перехід до «зеленої енергетики» потребує потужного ресурсного забезпечення, інвестування R&D, інноваційних розробок. Вирішити ці проблеми для окремо взятої країни допомагає міжнародне економічне співробітництво, яким опікуються міжнародні організації, у т. Ч. ООН «Програма ООН із навколишнього середовища» (ЮНЕП). У партнерстві з ЮНЕП діють: «Центр з питань енергетики, клімату та стійкого розвитку Рісо» (URS) та «Базельське агентство з питань стійкої енергетики» (BASE), які активно просувають ідеї розвитку «зеленої енергетики» в країнах, що розвиваються. Питаннями інституційної підтримки розвитку «зеленої енергетики» у світі опікується Міжнародне агентство з відновлюваних джерел енергії (International Renewable Energy Agency – IRENA) [10; 11;

12]. У структурі ООН діє Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО), яка співпрацює з урядами різних країн світу, торгово-промисловими організаціями і транснаціональними корпораціями, у т.ч. у сфері запровадження новітніх енергетичних технологій задля переходу до «зеленої енергетики». Результатом такої співпраці є створені під егідою ЮНІДО Міжнародний центр з питань сонячної енергетики в Китаї, Міжнародний центр з питань малої гідроенергетики в Індії, Міжнародний центр з питань гідроенергетики у Туреччині, Міжнародний центр з питань науки та високих технологій в Італії. Питаннями розвитку «зеленої енергетики» опікуються й інші громадські та науково-дослідні організації, на кшталт «Institute of Southeastern European Studies» (ISES).

Пріоритетами міжнародного співробітництва у сфері стимулювання розвитку «зеленої енергетики» з метою забезпечення міжнародної економічної безпеки під егідою міжнародних організацій є:

– інституційна підтримка розвитку та використання відновлюваних джерел енергії (правова, організаційна, консультативна);

– розширення доступу країн до ВДЕ, екологічних ресурсів та послуг, надання консультативної та технічної допомоги у цій сфері;

– диверсифікація видів та джерел постачання енергетичних ресурсів до країни, збільшення глобальної частки відновлюваних джерел енергії у загальній структурі енергоспоживання світового господарства;

– подолання політичних та інституційних перешкод для розвитку в усіх країнах світу відновлюваної, «зеленої енергетики»;

– демонополізація національних енергетичних ринків, «зниження бар'єрів» входження на світовий енергетичний ринок та регіональні енергетичні ринки екологічних, відновлюваних джерел енергетичних ресурсів з метою генерації «зеленої енергетики».

Література

1.Федунь О. Динаміка розвитку екологічної складової співробітництва України з Європейським Союзом // Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій. – Вип. ІІ. – Луцьк, Терен, 2019. – С. 301 – 311.

2. Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2017: колективна монографія / Аверіхіна Т.В., Адамець Т.П., Андерсон Н.В. [та ін.]; НТУУ – Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського; Ін-ститут телекомунікацій та глобального інформаційного простору НАН України; Вища економіко-гуманітарна школа / за наук. ред. проф. Хлобистова Є.В. – Київ, 2017. – 546 с.
https://docs.wixstatic.com/ugd/b93fb2_d2b1db785ee7471f9fe65b0cad264f1e.pdf

3. Зелений бізнес: життя заради майбутнього: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. За ред. В.Д.Базилевича, Г.І.Купалової. – К.: ЦП Компринт, 2017. – 296 с.

4. BP Statistical Review of World Energy, June 2017 – p. 52. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf

5. Internatinal Energy Agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.iea.org

6. BP Energy Outlook 2035 (bp.com/energyoutlook #Bpstats, January 2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/energy-outlook/bp-energy-outlook-2014.pdf

7. GLOBAL TRENDS IN RENEWABLE ENERGY INVESTMENT 2018. UN environment Bloomberg New Energy Finance. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fs-unep-centre.org/sites/default/files/publications/gtr2018v2.pdf

8. Renewables 2018. Global status report. REN21. Renewable Energy policy Network for the 21st Century. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ren21.net/status-of-renewables/global-status-report/

9. BP Statistical Review of World Energy, June 2017. Renewable Energy Policy Network for the 21st Century. – p. 52. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf

10. United Nations Environment Programme «Програма ООН із навколишнього середовища» (ЮНЕП) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unenvironment.org/explore-topics/green-economy

11. UNIDO – United Nations Industrial Development Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unido.org/

12. International Renewable Energy Agency (IRENA) Офіційний сайт Міжнародного агентства з відновлюваної енергетики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irena.org/

УДК 629.73:629.78.009(045)

КУШНІРЕНКО О.М.,
к.е.н., доцент, старший науковий співробітник відділу промислової політики
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
ЗАРУДНА О.С.,
молодший науковий співробітник відділу промислової політики
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ АЕРОКОСМІЧНОЇ ТА АВІАЦІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ ЦИФРОВИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. *Автори розглядають вплив цифровізації на всіх етапах життєвого циклу в аерокосмічних виробничих процесах. В статті досліджується вплив цифровізації на розвиток авіаційної промисловості та обґрунтовується важливість здійснення інноваційного оновлення технологій авіакосмічного виробництва для підвищення конкурентоспроможності промислової продукції. Також були вивчені тенденції в цифровому розвитку аерокосмічного та авіаційного секторів в Україні, і було показано, що, незважаючи на відставання, Україна має достатньо шансів для того, щоб стати учасником глобальних ланцюгів доданої вартості в авіаційному середовищі та набути репутацію надійного партнера та постачальника продукції та послуг. Автори пропонують систему інструментів, що сприятимуть адаптації українського аерокосмічного та авіаційного секторів до цифрових викликів.*

Ключові слова: *міжнародне економічне співробітництво, міжнародна торгівля, авіаційна і космічна промисловість, цифровізація, інтеграція.*

Кушниренко О.Н., к.э.н., доцент, старший научный сотрудник отдела промышленной политики ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»
Зарудная О.С., младший научный сотрудник отдела промышленной политики ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

РАЗВИТИЕ УКРАИНСКОЙ АЭРОКОСМИЧЕСКОЙ И АВИАЦИОННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ УСИЛЕНИЯ ВЛИЯНИЯ ЦИФРОВЫХ ВЫЗОВОВ

Аннотация. *Авторы рассматривают влияние цифровизации на всех этапах жизненного цикла в аэрокосмических производственных процессах. В статье исследуется влияние цифровизации на развитие авиационной промышленности и обосновывается важность осуществления инновационного обновления технологий авиакосмического производства для повышения конкурентоспособности промышленной продукции. Также были изучены тенденции в цифровом развитии аэрокосмического и авиационного секторов в Украине, и было показано, что, несмотря на отставание, Украина имеет достаточно шансов для того, чтобы стать участником глобальных цепочек добавленной стоимости в авиационном среде и приобрести репутацию надежного партнера и поставщика продукции и услуг. Авторы предлагают систему инструментов, способствующих адаптации украинского аэрокосмического и авиационного секторов к цифровым вызовам.*

Ключевые слова: *международное экономическое сотрудничество, международная торговля, авиационная и космическая промышленность, цифровизация, интеграция.*

Kushnirenko O. M., Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Senior Research Officer of the Department of Industrial Policy of Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine
Zarudna O. S., Junior Research Officer of the Department of Industrial Policy of Institute for economics and forecasting NAS of Ukraine

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AEROSPACE AND AVIATION SECTORS IN THE CONTEXT OF INCREASING DIGITALIZATION`S IMPACT

Annotation. *This paper reviews the applications of digitalization at all stages throughout the life cycle within the aerospace manufacturing processes. The authors have researched the global digital trends in the aircraft industry and proved their importance for enhancing the competitiveness of industry products. The trends*

in the digital development of the aerospace and aviation sectors in Ukraine were also studied and it was shown that despite the lag, Ukraine has good chances to become well known in the aviation environment and acquired reputation as a reliable partner and supplier of the products and services. The authors propose a system of instruments that would facilitate the adaptation of Ukrainian aerospace and aviation sectors to the digital challenges.

Key words: *international trade, international economic cooperation, aircraft and spacecraft industry, digitalization, integration.*

Актуальність проблеми. Цифровізація як процес широкого застосування в промисловості цифрових інформаційних технологій може стати тим інструментом, який трансформує поняття фізичної праці людини, поставивши на перший план творчу й розумову діяльність, завдяки чому підвищується якість продукції, зменшується навантаження на навколишнє середовище, що в довгостроковій перспективі матиме не тільки економічні, а й соціальні ефекти. Це підтверджує досвід розвинутих країн, зокрема ЄС та США, де діджиталізація вже стала невід'ємним елементом забезпечення конкурентоспроможності промисловості. Україні, яка опинилась перед новими викликами, пов'язаними зі стрімким розвитком інформаційних технологій, вкрай необхідно вивчати та застосовувати досвід розвинутих країн, щоб здійснити технологічний стрибок та зайняти гідне місце в системі міжнародних економічних відносин.

Аналіз досліджень і публікацій. Особливості діджиталізації як ключової світової тенденції привертають увагу зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема, Д.Ріфкіна, К.Шваба, С. Роббінса, М. Коултера, М. Хаммера, Т. Давенпорта, Дж. Шорта, Д. Чампі, Е.Г. Ойхмана, Е.В. Попова та ін. Важливий науковий внесок у розвиток і суттєве поглиблення окремих аспектів розвитку української промисловості в рамках поширення діджиталізації проводять такі українські вчені як В.М. Геєць, І.Ю. Єгоров, Л.В. Дейнеко та інші. Аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду з особливостей прояву діджиталізації в промисловості свідчить про необхідність подальших наукових досліджень. З огляду на важливість цієї проблеми теоретичні і практичні питання впливу діджиталізації на промислові підприємства є актуальними.

Метою статті є науково-теоретичне узагальнення особливостей цифровізації як інструмента підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств, ґрунтовне визначення можливостей та загроз її подальшого розвитку та практичне обґрунтування шляхів адаптації української промисловості до викликів діджиталізації, використовуючи досвід розвинутих країн.

Виклад основного матеріалу. Одним з найбільш ефективних шляхів способів вирішення ключових питань зростання ефективності підприємницької діяльності, а саме зниження витрат, економії ресурсів, поліпшення якості продукції, своєчасного і якісного надання інформації та послуг, ефективного управління бізнес-процесами на підприємствах, уникнення конфліктних зовнішніх ситуацій, що виникають внаслідок людського фактора і ведуть до втрати клієнтів, є впровадження в різні сфери господарської діяльності нових технологій виробництва, застосування новітніх матеріалів та інноваційних розробок в рамках четвертої промислової революції – популярної Стратегії «Industrie 4.0» (INDUSTRY 4.0), які вже широко застосовуються провідними світовими виробниками [1]. Згідно досліджень багатьох зарубіжних науковців, компанія, яка не справляється з технологічними викликами опиняється поза межами сучасних ланцюгів створення доданої вартості [2].

В сучасних умовах розвиток економіки пов'язують з широким проникненням в сферу виробництва цифрових технологій, наслідком чого є:

- підвищення гнучкості виробництва за рахунок його швидкого переналаштування;
- зниження експлуатаційних витрат і підвищення енергоефективності;
- скорочення кількості і тривалості простоїв обладнання, підвищення рівня його завантаження;
- скорочення термінів підготовки виробництва та тривалості виробничого циклу;
- забезпечення інформаційної інтеграції етапів життєвого циклу продукції: від її розробки до утилізації, що дозволяє ефективно і комплексно вирішувати завдання оптимізації виробництва, та сприяє підвищенню якості, екологічної безпеки, створенню нових бізнес-можливостей.

Особливо яскраво цей процес проявляється в промисловості, адже саме в цій сфері визначальним є вплив споживчих вимог щодо якості й безпеки готових продуктів. Особливо сильно відчувається вплив цифровізації на розвиток високотехнологічних галузей, а саме аерокосмічної сфери. Багато підприємств приступили до реалізації проектів по впровадженню передових цифрових рішень в проектуванні, виробництві, післяпродажному обслуговуванні авіаційної продукції [3].

Розглянемо ланки життєвого циклу виробництва в авіабудуванні, де широко застосовуються цифрові технології та які переваги вони надають для виробників і споживачів. Значні переваги можна отримати на стадії розробки проектних зразків (перша стадія життєвого циклу «development»). Концептуальні ескізи літаків і вертольотів нового покоління проектуються в тривимірній формі і переміщаються в електронному вигляді між розробниками, експериментальним і серійним виробництвом, комплектаторами, випробувальними і сертифікаційними центрами. Сьогодні використання 3D-програм дозволяє вдвічі скоротити термін проектування, "безпаперові" креслення швидко адаптуються і переносяться на сучасні п'ятикоординатні верстати. Раніше ці креслення потрібно було фізично доставити, розмножити, і тільки потім налагодити на їх основі технологію виробництва кожної з деталей і агрегатів майбутнього літака.

Цифрові технології дозволяють створювати сучасні бойові літаки п'ятого покоління і пасажирські повітряні судна для комерційного ринку, в яких застосовані всі досягнення в області високих технологій. Більш того, сьогоднішній рівень розвитку технологій в світі в принципі не дозволяє створювати по-справжньому затребуваний продукт без масштабної конструкторської та виробничої кооперації за допомогою інтегрованих IT-систем.

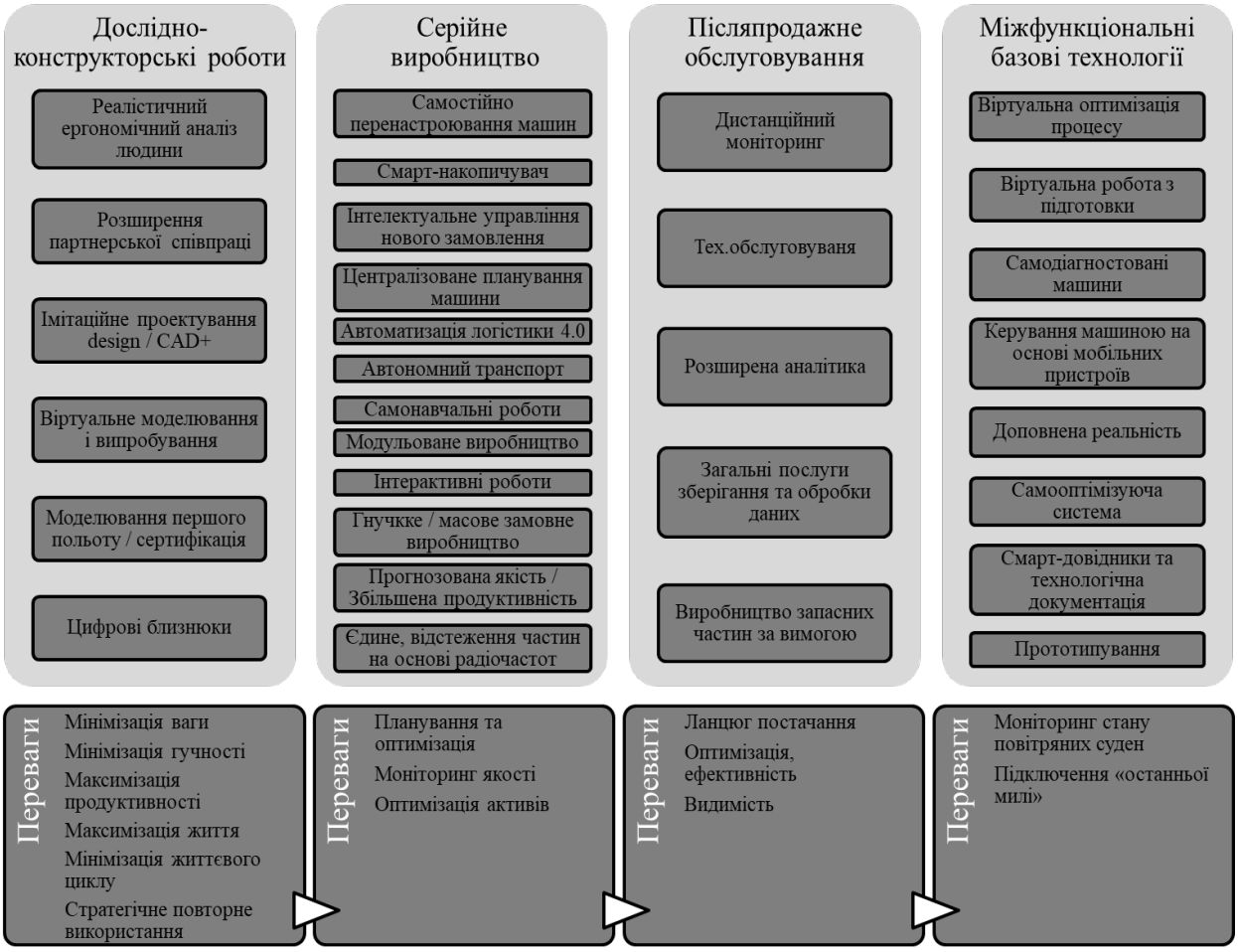

Рис. 1. Вибір цифрових рішень і крос-функціональних технологій за стадією життєвого циклу літака
Джерело: складено за [4, 5].

Перехід до використання цифрових технологій при виробництві авіатехніки: частина креслень замінена на тривимірні моделі, що значно полегшує підготовку виробництва, дозволяє ефективніше відстежувати кожен його етап, а також виключає необхідність передачі паперової документації Автоматизація дозволяє скорочувати час і збільшувати точність складання агрегатів і готових літаків, наприклад при монтажу трубопровідних систем в фюзеляжі (їх кількість у великому літаку обчислюється кілометрами) завдяки запровадженій системі "технічного зору" скорочується до 20-30 хвилин, а раніше вона тривала кілька годин.

На стадії серійного виробництва процеси цифровізації мають критичне значення для успіху нових авіаційних проектів, адже без впровадження новітніх технологій виробництво конкурентоспроможної на світовому ринку високотехнологічної продукції неможливо. Це адитивні технології, виробництво керамічних і полімерних композиційних матеріалів, роботизоване лазерне зварювання і перфорація, нанесення термо-бар'єрних покриттів тощо.

Прикладом розвитку цифрових технологій є впровадження та освоєння наскрізного 3D-проектування і виробництва авіаційних двигунів., що дозволяє підприємству скоротити витрати на створення наукоємної продукції, підвищити її якість і надійність, скоротити кількість циклів випробувань і терміни виведення продукції на ринок.

Не менш важливий етап цифровізації авіапрому – створення сучасної системи сервісного обслуговування авіатехніки. Термін служби сучасного літака може становити і 30, і 50 років, при цьому витрати на покупку судна складають лише 40%, решта 60% - це вартість його технічного обслуговування протягом усього життєвого циклу.

Сучасна світова концепція продажу авіаційної техніки передбачає, що разом з літаком замовник отримує "не просто сервіс, а цілу цифрову екосистему" надання послуг обслуговування продукту. Такий підхід дозволяє підвищити ефективність використання судна на основі отриманих в процесі експлуатації даних та автоматизованого оперативного взаємодії всіх учасників кооперації – від літакобудівника і його постачальників до авіакомпаній і організацій, які займаються технічним обслуговуванням повітряних суден. При такій масштабній постановці завдання мова йде не тільки про трансформацію окремої корпорації, а про створення безперервного цифрового потоку даних в галузі – трансформації всього ланцюжка учасників створення літаків, експлуатації та обслуговування.

Вищенаведені приклади посилюють значення інноваційного оновлення матеріально-технічної бази української авіа промисловості, де на сьогодні це відчувається особливо гостро. Затяжна криза в українській авіаційній сфері пов’язана, в першу чергу, з недофінансуванням. За весь період незалежності не передбачено фінансування довгострокових програм серійного виробництва літаків, що негативно вплинуло на науково-технічний потенціал та інноваційні розробки в цій галузі. Хоча ще в 2012 р. було запропоновано проект державної цільової науково-технічної програми розвитку авіаційної промисловості, на реалізацію якої планувалось витратити понад 8 млрд дол. США, однак ці плани залишилися нереалізованими. Тому за останні роки, як відзначають експерти, ні один літак не був побудований з прибутковістю. На сьогодні тільки одне державне підприємство «Антонов» потребує більше 700 млн дол. США для переведення виробництва літаків на повномасштабну серію; 77,5 млн дол. США на заміну російських комплектуючих; 625,7 млн дол США на модернізацію потужностей; на перезапуск трьох програм: АН-148/158 (потрібно 244,8 млн дол. США для випуску 24 літаків в рік), АН-178 (225,5 млн дол. США для щорічного випуску 6 літаків) і АН-132 (155,4 млн дол. США – на 6 літаків в рік) [6]. Однак, крім фінансів, компанія чекає допомоги від держави в створенні лізингової компанії, що поряд з орієнтацією на моделі, які мають міжнародний попит, може стати дієвим ринковим механізмом експорту авіаційної техніки. Результатом вищеназваних проблем стали показники міжнародної торгівлі авіаційної продукції (табл. 1, рис. 2).

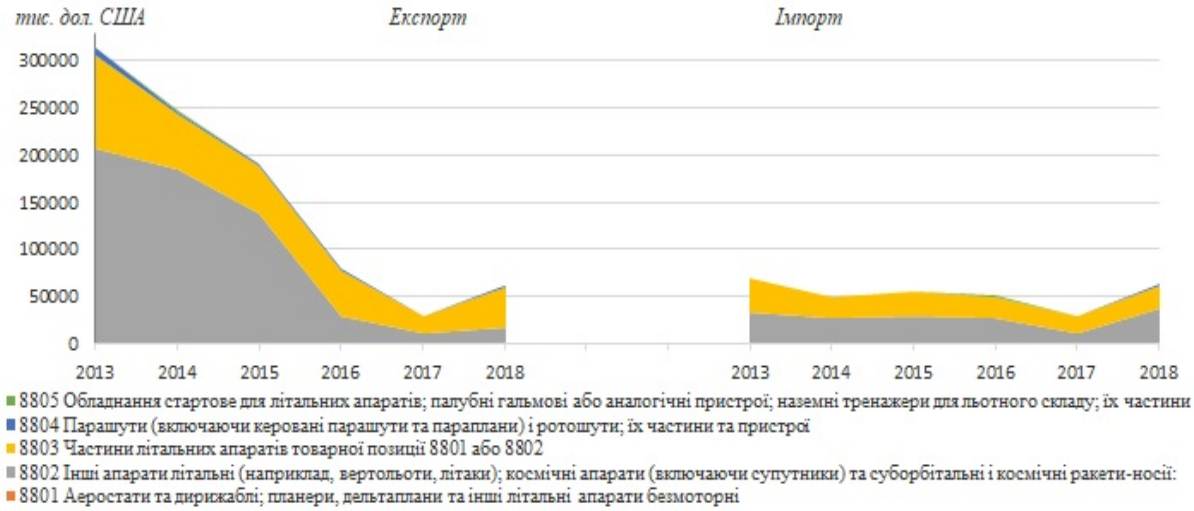

Рис. 2. Зовнішня торгівля України в авіаційній та космічній галузях у 2013-2018 роках, тис. дол. США
Джерело: побудовано за [7, 8].

Таблиця 1

Зовнішня торгівля України в авіаційній та космічній галузях у 2014-2018 роках, тис. дол. США

	2014	2015	2016	2017	2018
Експорт					
88 Літаки, космічні кораблі та їх частини	313690	246403	190636	78943	29341
8801 Аеростати та дирижаблі; планери, дельтаплани та інші літальні апарати безмоторні	466	458	486	477	524
8802 Інші апарати літальні (наприклад, вертольоти, літаки); космічні апарати (включаючи супутники) та суборбітальні і космічні ракети-носії:	205963	184186	137644	28148	9479
8803 Частини літальних апаратів товарної позиції 8801 або 8802	98860	59341	50282	48531	18206
8804 Парашути (включаючи керовані парашути та параплани) і ротошути; їх частини та пристрої	8371	2267	2030	1670	821
8805 Обладнання стартове для літальних апаратів; палубні гальмові або аналогічні пристрої; наземні тренажери для льотного складу; їх частини	30	152	194	117	312
Імпорт					
88 Літаки, космічні кораблі та їх частини	49218	54860	50470	28706	64042
8801 Аеростати та дирижаблі; планери, дельтаплани та інші літальні апарати безмоторні	30	26	35	65	77
8802 Інші апарати літальні (наприклад, вертольоти, літаки); космічні апарати (включаючи супутники) та суборбітальні і космічні ракети-носії:	26695	28875	26138	10564	37240
8803 Частини літальних апаратів товарної позиції 8801 або 8802	22021	25428	23059	17467	24135
8804 Парашути (включаючи керовані парашути та параплани) і ротошути; їх частини та пристрої	377	531	652	252	2455
8805 Обладнання стартове для літальних апаратів; палубні гальмові або аналогічні пристрої; наземні тренажери для льотного складу; їх частини	94	0	586	358	136

Джерело: складено за [7, 8].

Проте, накопичені роками проблеми промислових гігантів, їх неспроможність без значних державних коштів протистояти викликами ринку, посилює значення розвитку легкої авіації та можливості інтеграції до глобальних ланцюгів доданої вартості. Українські перспективи торгівлі зростають. Натомість, у 2018 р. відбуваються позитивні зміни (ріст експорту та імпорту на 222,6% та 348,2% відповідно), спричинені активізацією міжнародної співпраці в сфері авіаремонту та прийняттям стимулюючих нормативно-правових актів. До яких можна віднести Стратегію відродження вітчизняного авіабудування на період до 2022 року та зміни у Податковому законодавстві. Літакобудівні підприємства до 2025 року зможуть купувати необхідні деталі та комплектуючі з-за кордону без сплати мита і податку на додану вартість. Це дозволить компаніям економити кошти та перенаправляти їх на інші нагальні потреби – дослідно-конструкторські роботи, закупівлю устаткування, участь у виставках тощо.

Так, успішним кейсом є діяльність ТОВ «Аеропракт», який спеціалізується на розробці і серійному виробництві надлегких літаків різних модифікацій (А-22, А-24, А-36), а також виконує індивідуальні замовлення. Ведуться перспективні дослідження і розробки спеціальних модифікацій базових моделей: випробувані і «пішли в серію» літаки для аерофотозйомки, сільськогосподарські літаки, літаки-амфібії, чотиримісні літаки

Особливе значення сьогодні набуває інформаційна взаємодія між компаніями, в першу чергу, на етапах НДДКР, гнучкість і готовність блискавично реагувати на вимоги ринку. Подальше посилення інформаціонних технологій визначає ефективність роботи, якість управління життєвим циклом виробів, витрати, терміни.

Основними напрямами сприяння полегшенню адаптації вітчизняних виробників до нових інноваційних умов є:

– удосконалення порядку правовідносин в частині інтелектуальної власності;

– забезпечення координації та постійної взаємодії з фундаментальною наукою, прикладними НДІ та інститутами;

– сприяння відновленню інтелектуального потенціалу науково-дослідних інститутів, конструкторських бюро і підприємств, що виробляють серійну продукцію, підготовці авіаційних вчених, інженерів, техніків і висококваліфікованих робітників.

Розробка і впровадження ефективних інструментів стимулювання адаптації авіакосмічної промисловості України до глобальних цифрових викликів передбачає створення ефективної політики та інституцій, націлених на усунення обмежень при інтеграції українського виробника до міжнародних виробничих мереж. Зусилля необхідно спрямувати на максимальне збереження митно-тарифного регулювання у цій сфері, а за неможливості – введення технічних стандартів чи застосування інших адміністративних методів нетарифного регулювання для недопущення витіснення національного виробника з економічного простору.

Висновки. Цифрові галузі є дуже динамічним сектором не тільки завдяки швидкому зростанню, але й трансформації способів виробництва в більшості інших галузей, особливо в аерокосмічній та авіаційній галузях. Це виявляється у значних міжгалузевих зв'язках та подальшому посиленні співпраці між зацікавленими сторонами. Розробка та впровадження ефективних інструментів для стимулювання адаптації українського аерокосмічного та авіаційного секторів до глобальних цифрових викликів передбачає створення ефективної політики та інституцій, спрямованих на усунення обмежень щодо інтеграції українських виробників у міжнародні виробничі мережі, конкретні бізнес-середовища, які забезпечують оптимальні умови для компаній у суміжних галузях, щоб підвищити свою продуктивність та інновації. Зусилля повинні бути спрямовані на максимальне збереження митного та тарифного регулювання в цій сфері, а також на неможливість запровадження технічних стандартів або застосування інших адміністративних методів нетарифного регулювання для запобігання витісненню національного виробника з економічного простору.

Список використаних джерел

1. Burger, Niklas, Melissa Demartini, Flavio Tonelli, Freimut Bodendorf, and Chiara Testa. 2017. “Investigating Flexibility as a Performance Dimension of a Manufacturing Value Modeling Methodology (MVMM): A Framework for Identifying Flexibility Types in Manufacturing Systems.” Procedia CIRP

2. Khan Ateeq, Klaus Turowski. (2016) A Survey of Current Challenges in Manufacturing Industry and Preparation for Industry 4.0., 450, pp. 15-26.

3. ОДК провела на "Гидроавиасалоне" панельную дискуссию о цифровизации в авиастроении [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.aex.ru/news/2018/9/11/188105/

4. Digitization and industry 4.0 in aerospace and defense: boosting the transformation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://aiac.ca/blog_posts/digitization-industry-4-0-aerospace-defense-boosting-transformation/

5. Michael Wm. Denis. Digital Aviation: Innovation & Disruption in MRO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.slideshare.net/michaelwdenis/aviation-digital-disruption

6. Рябоконь А. Перспективи авіаційної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2528:perspektivi-aviatsijnoji-promislovosti-ukrajini-2&catid=64&Itemid=376.

7. Trade Map. Trade statistics for international business development [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://www.trademap.org/

8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

УДК 338.47(045)

ОСТАПЕНКО Т.Г.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств Національного авіаційного університету
ПРИЩЕПА Н.П.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств Національного авіаційного університету
ОНОПРІЄНКО О.Д.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств Національного авіаційного університету

РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ ТА ФОРМУВАННЯ РІВНІВ СВІТОВОЇ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. *Дана стаття присвячена питанням розвитку суб'єктів та формування рівнів світової транспортної системи. Цей аспект розвитку такої форми міжнародних економічних відносин, як міжнародний транспорт, стає актуальним. Суб'єкти світової транспортної системи розвиваються на різних її рівнях – від всієї глобальної системи, через регіональні міжнародні утворення, національні транспортні системи, галузеві формування та до окремих транспортних підприємств і їх працівників. Рівні світової транспортної системи утворюються діяльністю окремих та всіх її суб'єктів.*

Ключові слова: *світова транспортна система, суб'єкти світової транспортної системи, рівні світової транспортної системи.*

Остапенко Т.Г., к.э.н., доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий Национального авиационного университета
Прищепа Н.П., к.э.н., доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий Национального авиационного университета
Оноприенко А.Д., к.э.н., доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий Национального авиационного университета

РАЗВИТИЕ СУБЪЕКТОВ И ФОРМИРОВАНИЕ УРОВНЕЙ МИРОВОЙ ТРАНСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация. *Данная статья посвящена вопросам развития и формирования уровней мировой транспортной системы. Этот аспект развития такой формы международных экономических отношений, как международный транспорт, становится актуальным. Субъекты мировой транспортной системы развиваются на разных ёё уровнях – от всей глобальной системы, через региональные международные структуры, национальные транспортные системы, отраслевые формирования и до отдельных транспортных предприятий ы их работников. Уровни мировой транспортной системы создаются деятельностью отдельных и всех ёё субъектов.*

Ключевые слова: *мировая транспортная система, субъекты мировой транспортной системы, уровни мировой транспортной системы.*

Ostapenko T.H., PhD in Economics, Associate Professor, Department of Management of foreign economic activity of enterprises of National Aviation University
Pryshchepa N.P., PhD in Economics, Associate Professor, Department of Management of foreign economic activity of enterprises of National Aviation University
Onopriienko O.D., PhD in Economics, Associate Professor, Department of Management of foreign economic activity of enterprises of National Aviation University

DEVELOPMENT OF SUBJECTS AND FORMING THE LEVELS OF THE WORLD TRANSPORT SYSTEM IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Abstract. *The article is devoted to issues of the development of subjects and formation of levels of the world transport system. This aspect of the development of this form of international economic relations, such*

as international transport, becomes relevant. Subjects of the world transport system are developing at different levels - from the entire global system, through regional international education, national transport systems, sectoral formations to individual transport companies and their employees. Levels of the global transport system are formed by the activity of the individual and all its entities.

Key words: *world transport system, subjects of the world transport system, levels of the world transport system.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах визначення місця суб'єктів та рівнів глобальної транспортної системи в світогосподарських відносинах стає актуальним питанням. Для України виокремлення ієрархії суб'єктів транспортних відносин буде окреслювати їх значимість для розвитку національної транспортної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням виокремлення і тлумачення категорії «транспортна система», «суб'єкти транспортної системи» та «рівні транспортної системи» присвячено незначну кількість праць. Так, Брайковська А. [1] дослідила особливості формування ринку транспортних послуг, із визначенням існування суб'єктів транспортної системи у середовищі їх функціонування. Павлюк А.В. [3] окреслив діяльність таких суб'єктів, як підприємства автомобільного пасажирського транспорту. Селезень С.В. [4] визначив суб'єктів транспортного права та охарактеризував умови їх існування в міжнародному та національного середовищі.

Формулювання цілей статті. Визначивши якими є суб'єкти транспортної системи можна сформулювати структуру системи світової транспортної системи

Виклад основного матеріалу. Об'єкти глобальної транспортної системи – це матеріальні, духовні та інші соціальні блага, які призначені для задоволення інтересів і потреб фізичних та юридичних осіб, щодо яких вони вступають у транспортні правовідносини і здійснюють свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Світова транспортна система є складним утворенням, яке складається з компонентів, що характеризуються тісними взаємозв'язками та системоутворюючими закономірностями взаємовпливу. Світова транспортна система складається з таких компонент: елементів, суб'єктів, рівнів, процесу та механізму регулювання, що показане на рисунку1.

Суб'єктами світової транспортної системи є міжнародні транспортні організації, міжнародні інтеграційні транспортні об'єднання, держави, внутрішні регіони, транспортні галузі, підприємства – перевізники, окремі індивіди як продуценти та споживачі транспортних послуг.

Напрямом розвитку національної транспортної системи є активне співвідношення українських суб'єктів з міжнародними транспортними організаціями.

Міжнародні транспортні організації сформовані і здійснюють регулюючі функції стосовно розвитку міжнародних транспортних перевезень. До провідних міжнародних транспортних організацій відносять такі:

– FIATA – Міжнародна асоціація вантажних експедиторів – представляє галузь вантажних перевізників, це неурядова організація з 40000 учасників (транспортних та логістичних фірм). Має 8-10 мільйонів працівників у 150 країн світу. FIATA розробила документи та їх електронні примірники для використання транспортними компаніями у всьому світі, а саме:

- Свідоцтво про одержання відправником;
- Складська квитанція FIATA;
- Договірний змішаний транспортний коносамент FIATA;
- Шляхова накладна FIATA з мультимодального перевезення;
- Декларація вантажовідправника з перевезення небезпечних вантажів;
- Міжнародне вагове свідоцтво;
- Інструкції FIATA для експедиторів.

– IATA – Міжнародна асоціація повітряного транспорту – це неурядова організація, що презентує галузь авіаперевезень, її членами є 240 авіакомпаній, які покривають 84% всього повітряного руху. IATA розробляє стандартні підходи до вантажних перевезень, зокрема: інструкції з регулювання перевезень небезпечних товарів; з регулювання перевезень живих тварин; з регулювання перевезень швидкопсувних вантажів. IATA розробила електронні стандарти комунікації щодо перевезення вантажів повітряним транспортом.

– ICS – Міжнародна палата поставок та Міжнародна федерація поставок – це основна міжнародна торговельна асоціація та організація, що охоплює всі галузі морських перевезень і забезпечує 80%

світового торгового флоту. Ці організації представляють такі торговельні галузі: морська безпека, суднобудівельні стандарти, відповідальність вантажо-відправників, політика поставок та вільна торгівля.

– IRU – це Світова організація автодорожнього транспорту, як представляє інтереси авто-вантажо-перевізників з перевезень вантажів та пасажирів;

– UIC – Міжнародний союз залізниць. Це неурядова організація, що представляє інтереси залізничної галузі. UIC публікує стандарти для залізничного сектору, для потягів, залізничного обладнання і залізничних станцій. UIC відповідає за виписку залізничних накладних (CIM). UIC розробила стандарти для обміну інформацією між залізничними компаніями та залізничними операторами інфраструктури, що має назву TSI (Міжоператорська технічна специфікація);

– SMDG – це група користувачів морськими та контейнерними терміналами, авторизованими портами, розробляє стандарти для морських контейнерних перевезень, для обміну інформацією між вантажними підприємствами і індивідуальним рухом морських контейнерів з різних портів.

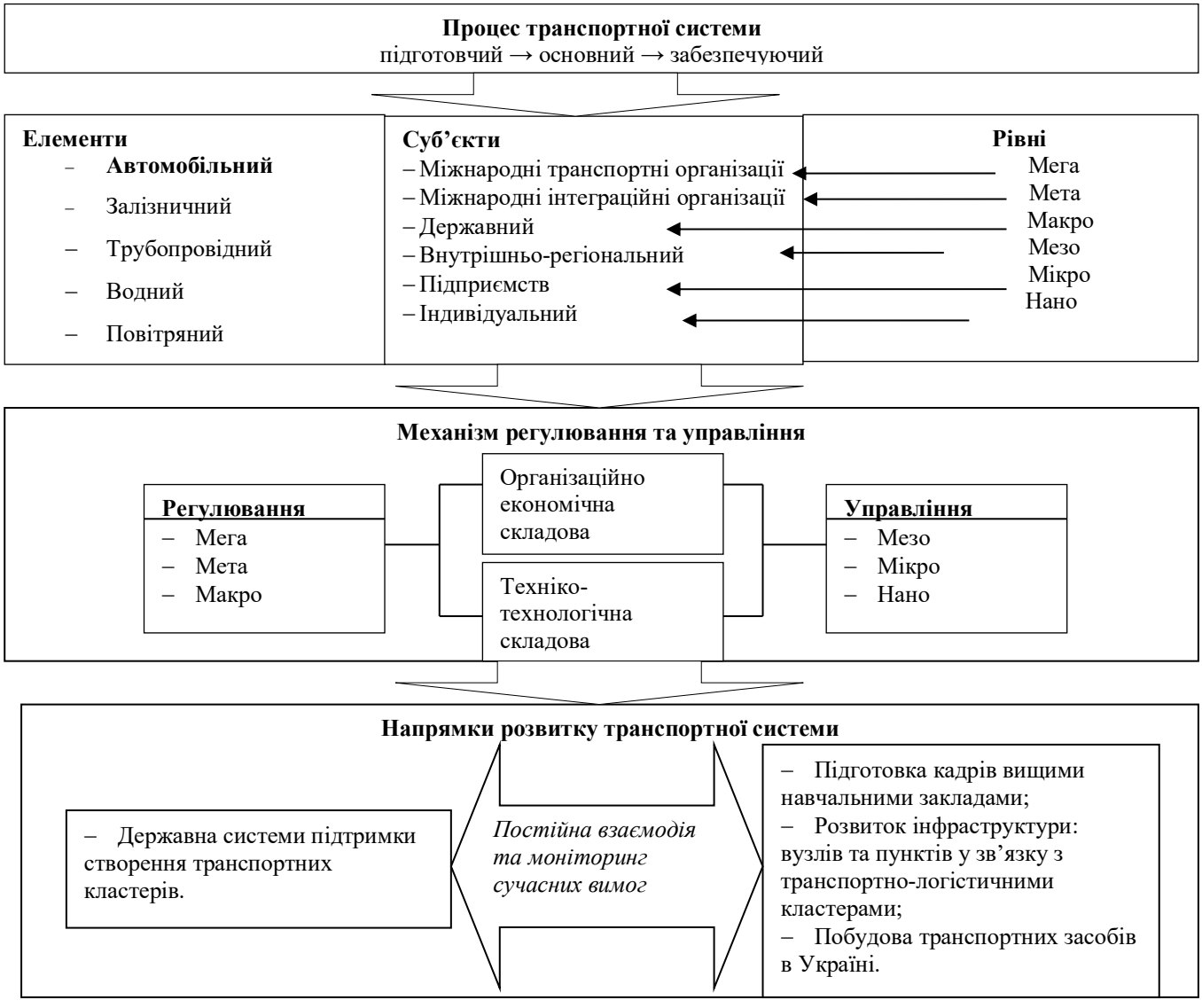

Рис.1. Структура світової транспортної системи

Всі перелічені та інші міжнародні транспортні організації регулюють у тому числі і національних перевізників. Діяльність останніх має відповідати тим нормам та принципам, що створюються та розробляються саме такими міжнародними транспортними організаціями.

Наступним напрямом розвитку національної транспортної системи є співпраця з транспортними міжнародними інтергаційними угрупованнями, адже Україна має зокрема європейський вектор розвитку власної транспортної системи, коли, скажімо, автомобільна

інфраструктура в нашій державі сьогодні розвивається та розбудовується у контексті європейських дорожніх традицій.

Міжнародними інтеграційними угрупованнями, в яких здійснюється транспортна діяльність є, перш за все, Європейський Союз та НАФТА. Політику Європейського Союзу в транспортній галузі можна охарактеризувати такими складовими: тенденціями в галузі перевезень, причинами, що перешкоджають розвитку транспортної галузі та передовим досвідом у сфері регулювання транспортної галузі й інфраструктури.

До тенденцій розвитку транспортної галузі в Європі відносять такі: обсяг транспортних потоків та перевезень в регіоні ЄЕК ООН в цілому збільшився несуттєво, поряд із тим динамка цих змін в різних видах транспорту, а також в різних субрегіонах і країнах була вельми неоднорідною; кількість автомобілів на дорогах країн Центральної та Східної Європи зросла більш ніж у двічі, в цих країнах зберігається тенденція до придбання індивідуального автотранспорту; в Європі в цілому сектор міжнародних перевезень розвивається активніше, між сектор внутрішніх перевезень, що засвідчує про продовження довгострокової тенденції, що спостерігається в регіону ЄЕК ООН; в країнах Центральної та Східної Європи сектор міжнародних залізничних перевезень характеризувався тим ж показниками, що і сектор внутрішніх перевезень.

Причини, що перешкоджають розвитку транспортної галузі в країнах Європи були пов'язані, головним чином, із загальними економічними тенденціями в країнах – членах та із положенням, яке зберігалося у транспортному секторі в країнах ЄЕК ООН та Центральної та Східної Європи. До таких причин відносять: якість транспортної інфраструктури в країнах Центральної та Східної Європи (тут слід зауважити, що по мірі того, як економіка цих країн набувала все більше інтеграційних ознак з економікою Союзу, транспортна інфраструктура, якій протягом десятиліть не надавалося особливої уваги і що не одержувала достатнього обсягу інвестицій, була вимушена забезпечувати транспортні потоки більшої інтенсивності); більш повільні темпи структурних перетворень у транспортному секторі, зокрема на залізничному транспорті, де відділення інфраструктури від діяльності з експлуатації вимагало не тільки великих витрат ресурсів та часу, але й впливало на зайнятість та ситуацію в соціальній сфері в результаті зменшення розмірів і реструктуризації транспортних підприємств; в країнах Європейського Союзу основні причини, що перешкоджали подальшому розвиткові транспортної галузі, могли бути пов'язані з перевантаженістю автомобільних доріг та екологічними наслідками збільшення обсягів перевезень, зокрема і в секторі міського транспорту.

Передовий досвід у сфері регулювання транспортної галузі та інфраструктури передбачає виконання таких дій: нормотворча діяльність в країнах-членах ЄЕК ООН була спрямована на розробку заходів із забезпечення подальшого розвитку конкуренції на ринку транспортних послуг шляхом підвищення конкурентоспроможності залізниць та використання інших екологічно чистих видів транспорту, її мета полягала у тому, щоб підвищити безпеку дорожнього руху та знизити завантаженість у міських районах; іншими напрямами регламентуючої діяльності можна відмітити стимулювання залізничних та комбінованих перевезень з метою підвищення ефективності, надійності та конкурентоспроможності залізниць; після подій 11 вересня 2001 року та ряду великих залізничних та автомобільних аварій, питання забезпечення безпеки у транспортному секторі швидко набуло характеру однієї з пріоритетних законодавчих проблем; у всіх країнах Європи відбувався процес розгляду та введення великомасштабних регламентуючих заходів зі стимулювання капіталовкладень в інфраструктуру, такі заходи спрямовані на підвищення пропускної спроможності існуючої інфраструктури; важливим напрямом нормотворчої діяльності практично у всіх країнах стало прийняття заходів, покликаних підвищити ефективність регулювання транспортного ринку, коли уряди все більше приділяли увагу необхідності збалансування інтересів суспільства з інтересами користувачів та операторів транспорту.

Всі перелічені умови розвитку транспорту в ЄС мають бути враховані у Транспортній стратегії України та у розвитку різних елементів транспортної системи.

В рамках договору НАФТА (США, Канада, Мексика) одночасно з поетапною ліквідацією обмежень на торгівлю товарами були зняті взаємні обмеження щодо випуску автомобільних перевізників на ринки трьох країн, а також з іноземних інвестицій в транспортні підприємства, що виконують міжнародні перевезення. Результатом стало різке зростання обсягів торговельних і транспортних операцій. За перші п'ять років дії угоди обсяги автомобільних вантажних перевезень між трьома країнами зросли майже вдвічі. В даний час для забезпечення зростаючих споживачів транспортних перевезень на північноамериканському континенті створюються міжнародні транспортні коридори меридіонального напрямку. При цьому реалізується концепція поетапного

переходу від гармонізації параметрів інфраструктури коридорів до створення умов для всебічного полегшення переміщення транспортних засобів та просування товарів і далі – до скоординованого раціонального переміщення продуктивних сил в галузі створюваних коридорів.

Далекі країни НАФТА також мають свою стратегію розвитку, яку можна використати для вирішення актуальних проблем розвитку транспортної системи України.

Наступним суб'єктом світової транспортної системи є держава. Це центральна ланка у розвитку світової системи транспортних відносин. На цьому рівні формується національна транспортна система. Ця система складається з транспортних галузей різного характеру, суб'єктів та рівнів.

Відомо, що держава виникла в результаті суспільного поділу праці та появи приватної власності. Ознаками держави як суб'єкта національної транспортної системи є:

1) наявність особливої системи органів та установ, які здійснюють функції державної влади зокрема влади за транспортною галуззю;

2) транспортне право, що фіксує певну систему норм, які санкціонуються Державою та Державними регулюючими установами за транспортною системою;

3) певна територія, на яку поширюється юрисдикція даної Держави та територія, що охоплена транспортною інфраструктурою.

Держава є таким суб'єктом національної транспортної системи, яка має регулювати транспортну активність в країні та впливати на саморегулюючі заходи, що повинні розвиватися на різних видах транспорту.

Поділ праці в транспортній галузі є значним підґрунтям для визначення транспортної спеціалізації. Так, країни, що не мають виходу до морських транспортних шляхів, розвивають наземний транспорт – залізничний та автомобільний. Ті країни, що мають природно-географічні обмеження (гірські території та низини), розвивають крім наземного транспорту транспорт авіаційний. Такі країни, як Україна, з вдалим географічним положенням, розвивають всі транспортні галузі.

Крім того, приватна власність є чинником, який дозволяє державі впивати через органи влади на транспортувальників та різного роду перевізників, серед яких виділяються природні монополії (Укрзалізниця), монополістичні структури такі як МАУ та наземна інфраструктура авіаційного транспорту (аеропорти), та величезна кількість приватних перевізників в галузі автомобільного транспорту.

Зауважимо, що держава в галузі транспорту відповідає за транспортну політику та за формування нормативно-правової основи національної транспортної системи. Цей аспект діяльності розглянемо у частині механізмів управління транспортними мережами.

Іншим суб'єктом національної транспортної системи є галузі. Відомо, що галузь є сукупністю виробників подібного продукту. Так, до транспортних галузей слід віднести: залізничний транспорт, автомобільний, трубопровідний, морський та авіаційний. Ці галузі співпадають з елементами транспортної системи, про що йшлося вище. І розвивати транспортні галузі у контексті дії сукупності підприємств з елементами саморегулювання, коли група підприємств створюють вхідні бар'єри для іноземних та нових національних агентів транспортного ринку.

Наступним суб'єктом транспортної системи є підприємства, які здійснюють перевезення пасажирів, вантажів та пошти. У табл. 1 зображено основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання у сфері транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності.

Таблиця 1

Основні структурні показники діяльності суб'єктів господарювання України у транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрський діяльності*

	Кількість суб'єктів господарювання			**Кількість зайнятих працівників**		
	Усього, тис.	**У тому числі відсотків**		**Усього, тис.**	**У тому числі відсотків**	
		Підприємства	**Фізичні особи**		**Підприємства**	**Фізичні особи**
2010	145,9	9,3	90,7	1133,0	82,0	18,0
2011	99,9	14,8	85,2	1087,1	84,9	15,1
2012	87,3	17,7	82,3	1087,4	86,2	13,8
2013	92,4	18,2	81,8	1063,0	85,7	14,3
2014	111,8	13,3	86,7	929,0	82,1	17,9
2015	119,0	12,7	87,3	1176,6	86,8	13,2

*Джерело: Статистичний щорічник України за 2015 рік. К.: Державна служба статистики України, - 2016, с. 575, С, 444.

Очевидно, що на підприємствах транспортних галузей працює значна кількість осіб – більше 1000 тис. у 2015 році. Та самих підприємств у цьому виді діяльності працювало до 150 тисяч. З табл.1 видно, що їх кількість скорочувалася до 2012-го кризового року, і після подолання кризи вона зростала. Підприємств та фізичних осіб підприємців у цій сфері працює 15% та 85% відповідно. І надають робочі місця в основному саме підприємства коли більше 80% зайнятих – це зайняті саме на підприємствах і лише до 20% це зайняті на ФОП.

Зауважимо, що на підприємствах транспортної галузі у 2015 році основних засобів за первісною вартістю було 1412354 млн. грн. Ці основні засоби поступово зростають, але їх питома вага скорочується з 70,4% у 2014 році до 18,5% у 2015 році. Це засвідчує те, що у підприємств є інші види засобів, які все активніше використовуються у основній та супутній діяльності.

Крім того, на підприємствах транспорту України залучалися капітальні інвестиції у 2015 році – 18704,0 млн. грн. Зауважимо, що інвестиції зростали до 2012 року, до 32807,9 млн. грн. і зменшувалися до 15498,2 млн. грн. у 2014 році. Відмічається постійна тенденція до відновлення зростання капітальних інвестицій. Цей показник визначає, що у підприємств є вільні кошти у вигляді прибутку для вкладання у оновлення транспортних засобів, що дуже важливо для транспортних підприємств. Наголосимо, що активно інвестуються кошти у авіаційній галузі до 650 млн. грн. щорічно. Поступово зростає капіталовкладення у морський вантажний флот (до 100 млн. грн.) [5, с. 12- 13].

Розвиток транспортних підприємств є також напрямом розвитку транспортної системи України. Це ключовий суб'єкт, від якого залежить діяльність всієї сукупності транспортних відносин. Всі регулюючі та контролюючі заходи від держави та галузі впливають саме на мікро-суб'єкт – транспортні підприємства.

Наступним суб'єктом національної транспортної системи є нано-чинник, тобто людина. Нано-економіка є економікою людини за визначенням Кеннета Ерроу [6] й основною функцією людини як нано-чинника є економічна поведінка, яка забезпечує формування ефективних економічних дій на всіх рівнях системи міжнародних економічних відносин, та її складової – світової транспортної системи.

Нано-економіка та людина, як її центральна ланка, також можуть бути напрямом розвитку національної транспортної системи. Адже саме від людини залежить чи якісно будуть виконані різного роду перевезення. Від людини-фахівця буде залежати чи використовуються та виконуються настанови та директиви вищих органів влади. Та саме людина має навчатися та проходити підвищення кваліфікації протягом всього періоду її активної праці. Це підхід - навчання протягом всього життя. У цьому ракурсі мають працювати і навчальні заклади транспортної сфери.

Людський чинник у транспортній системі представлений фахівцем, що здійснює перевезення – це водій, капітан, пілот. Соціологічний портрет цих спеціалістів формує особливості перевезень та особливі риси національної та міжнародної транспортних систем.

Так, є портрет водія автотранспортного засобу, який залежить від відповідності особистості основам культури водіння. Так, водії, як досвідчені, так і малодосвідчені, стикаються з постійними змінами Правил дорожнього руху. При цьому питання організації дорожнього руху стають дедалі складнішими і їх розв'язування потребує неабияких зусиль. Прикладом є мобільні телефони, використання яких під час руху автомобіля набуло поширення, не заважаючи на заборону ДАІ. Щоб подібним проблемам можна було протистояти, потрібна цілеспрямована діяльність поліції, викладачів автошкіл, та й досвідчених водіїв також.

Проте досвід показує, що багато водіїв мають суб'єктивну думку щодо культури водіння.

Культура водіння – це результат виховання, вона не може мати успадковані риси хоч би через те, що все пов'язане з автомобілями має надзвичайно динамічний розвиток. Неможливо стверджувати, що є загальні риси водія високої культури. Але є відповідний стиль поведінки у такого водія і його дії відповідають конкретній ситуації. Безумовно, у процесі оволодіння технікою управління автомобілем можна навчитись реагувати на різноманітні ситуації: навчання дає можливість аналізувати і розуміти ситуацію настільки глибоко, щоб визначити конкретну дії і стиль поведінки, адекватні дорожнім ситуаціям.

Істотною характеристикою культури водія є здатність передбачати дорожні події. А передбачення підказує спосіб дії. В осевої передбачення – здоровий глузд та інтуїція, що ґрунтується на досвіді і знаннях [2].

Зауважимо, що стиль водія з високими показниками культури водіння є важливими для міжнародних сполучень та внутрішньонаціональних перевезень. Дальнобійники та водії міжнародних

автобусів є тими нано-частками, від яких залежить якість доставки вантажів та пасажирів у місце призначення.

Звісно, коли йдеться про портрет капітана морських чи річкових перевезень, то цей портрет також має свої особливості. Так, капітан корабля приймає остаточне рішення з усіх питань, будь то вибір курсу, позапланових ремонтів, позаштатних ситуацій на борту. Він керує діями команди, вирішує проблеми із закупівлею продовольства, завантаженням товару, погоджує час прибуття до порту, забезпечує своєчасне дозаправлення судна пальним тощо. Капітан розбирається у всьому, починаючи від пристрою корабля і його технічного обладнання і закінчуючи юридичними тонкощами оформлення документів. Специфіка професії – завжди треба бути готовим до несподіванок. У плаванні може трапитись що завгодно – сильний шторм, зіткнення із дрейфуючим айсбергом, пробої, а вантаж потрібно доставити вчасно і в цілості. Більшу частину часу капітану доводиться проводити у плаванні. Місце роботи – компанії, що займаються рибним промислом, пасажирськими та вантажними перевезеннями.

До особистих якостей капітанів слід віднести: перш за все капітан – це лідер, який вміє керувати людьми; він здатний знайти підхід до кожного члена екіпажу, залишаючись доброзичливим і, у той же час, вимогливим; ця робота для тих, хто любить море, не боїться труднощів, має міцне здоров'я. На пасажирському судні капітан – обличчя корабля, а серед його обов'язкових якостей – презентабельна зовнішність, вміння зацікавити співрозмовника, гарні манери. Це виключно чоловіча професія. Дівчат на відповідні спеціальності у навчальні заклади не беруть [7].

Професія капітана дальнього плавання є такою, що формує велику кількість перевезень у міжнародних масштабах. Чи то танкерний флот, чи суховантажі, чи контейнеровози – всі ці судна є провідниками міжнародних економічних відносин та каналами залучення окремих країн та підприємств у світову транспортну систему.

Повітряний транспорт є відносно молодим та таким, що активно розвивається. Пілоти авіалайнерів – це еліта транспортної системи і країни і світу в цілому. Портрет пілота є портером останніх років розвитку авіатранспорту.

Так, успішному вирішенню проблем характеристики пілотів сприятиме розробка цільової моделі майбутнього пілота, що має крім професійних знань, навичок і вмінь, інтегральний психолого-педагогічний портрет особистості, в якому мають бути переліченні параметри, які характеризують діяльність особистості з позиції нової методології. Вона передбачає емоційну витривалість, мотивацію до льотної праці, що включає певні «психо-фізіологічні стандарти» даного виду професійної діяльності.

Зазначені портрети людської діяльності в основі нано-економіки відрізняються, оскільки водій сьогодні – це робітнича професія, і водії вантажних автомобілів чи міжнародних автобусів мають освіту професійно-технічного училища. В цілому – це фахівець, який має виконувати подібні дії під час транспортування вантажів чи пасажирів за кордон.

Капітани різного роду суден є фахівцями з вищою освітою, які мають розумітися на нормах міжнародного морського права, на специфіці завантаження продуктами харчування для команди та пасажирів, на особливостях технічної побудови судна та його ефективного функціонування.

Пілот авіалайнера є дуже відповідальною особою, яка має через ризики доставити пошту, вантаж чи пасажирів до місця призначення. Пілот має великий обсяг дій (технічних, юридичних, економічних та людських), що мають синергічний ефект і виводять лайнер на посадку на злітній смузі.

Суб'єкти світової транспортної системи формують рівні цієї системи.

Рівнями транспортної системи є: глобальний, міжнародний регіональний, міждержавний, міжрегіональний, міжгалузевий, міжфірмовий, рівень зв'язків «людина-людина».

Ці рівні транспортної системи є також напрямами розвитку національної транспортної системи, оскільки від міжсуб'єктних відносин залежить інтеграція всіх елементів та суб'єктів зазначеної транспортної системи. Ці відносини цементують вісі складові транспортної системи та визначають слабкі сторони та перспективи одночасно щодо її розвитку.

Так, глобальний рівень транспортної системи відповідає за координацію діяльності всіх суб'єктів на всесвітньому рівні. Коли йдеться про діяльність міжнародних транспортних організацій, про співпрацю між інтеграційними формуваннями, окремими державами, галузями, регіонами, підприємствами (здебільшого транснаціональними корпораціями) та окремими індивідуумами, які здійснюють безпосередні транспортні перевезення.

Таблиця 2

Характеристика ієрархічних рівнів транспортної системи України як складової Глобальної транспортної системи*

Ієрархічний рівень транспортної системи	Транспортна структура	Стадія розвитку структури	Вид сполучення
Мега - міжпланетариний рівень	Космічній	Експериментальне сполучення з дослідницькими цілями	Сполучення Землі з найближчими до Сонячної системи планетами
Мета - міжконтинентальний рівень, - внутрішньо континентальний рівень; - міждержавний.	Планетарій	Програмно-цільова і проекти	Міжнародне сполучення
Макро - національний рівень	Державний	Пасивне формування	Транспорт окремих країн і міжнародних об'єднань (груп країн)
Мезо - міжрегіональний; - регіонального; - міжгалузевий.	Регіональний	Активне формування	Транспорт економічних районів, міських агломерацій і великих міст, міжміське сполучення
Суб - районний рівень; - місцевий рівень;	Субрегіональний	Внутрішні технологічні зміни	Транспорт окремих населених пунктів і низових ланок мережі шляхів сполучення.
Мікро - міжфірмовий	Місцевий	Активне використання, внутрішні технологічні зміни	Транспорт окремих юридичних осіб,
Нано - «людина-людина»	Індивідуальний	Власне використання	Транспорт окремих фізичних осіб.

*Джерело: складено авторами

Міжнародний регіональний рівень транспортної системи передбачає співпрацю транспортувальників та замовників транспортних послуг у міжконтинентальній сфері. Так, коли співпрацюють перевізники та замовники, які знаходяться на різних континентах, їх співпраця може носити міжнародний регіональний характер.

Міждержавний рівень транспортування визначається співпрацею окремих держав в галузі укладання між ними відповідних договорів та впровадження їх у реальне життя. Держава має суттєву нормативну функцію, яка реалізовується у підписанні двосторонніх та багатосторонніх транспортних домовленостей. Ці домовленості виконуються безпосередніми перевізниками різних видів та розмірів.

Відносини транспортувальників з різних галузей передбачають співпрацю між представниками різних галузей транспортної системи і складають інтермодальні перевезення. Такі перевезення є складним утворенням і вимагають координації фахівців різних профілів та видів транспорту.

Міжфірмовий рівень транспортної системи передбачає співпрацю між окремими підприємствами і в межах країни і у міжнародному середовищі. Це співпраця між замовниками транспортних послуг та безпосередніми перевізниками. Цей рівень відносин є найбільш поширеним та базовим у формуванні світової та національної транспортної систем.

І відносини «людина-людина» є нано-рівнем світової та національної транспортних систем. І характеризуються міжособистісними зв'язками ієрархічного значення, коли підлеглий підпорядковується начальнику; горизонтального значення, коли співпрацюють замовник та здійснювач послуг транспортування; лінійного значення, коли представники однієї транспортної галузі об'єднують у спілки перевізників.

Висновки. Рівні відносин транспортної системи передбачають, що вони базуються на виконанні конкретних дій щодо надання якісних послуг перевезення. Ці дії укладаються у процес транспортування.

Зазначимо, що напрямом розвитку транспортної системи є формування міжрівневих зв'язків, коли, наприклад, співпрацює ІКАО з окремими індивідами, а транспортна галузь в Україні співпрацює з транспортними організаціями Європейського Союзу. Такий напрям співпраці є перспективним та таким, що визначатиме якість відносин у транспортній сфері як окремих країн, так і світу в цілому.

Список використаних джерел

1. Брайковська А. Дослідження особливостей формування ринку транспортних послуг як середовища функціонування підприємств транспорту // Економіст №9, 2012, С. 50-54

2. Виходець О.М., Кизилова Е.О., Слобяк Ю.В. культура та етика водіння: Підручник для учнів проф. техн. навч. закладів: Електронний ресурс: www.chito.in.ua/vihodece-o-m-kizilova-e-o-slobyak-yu-v-Kuletura-ta-etika-vod.html/?page=15

3. Павлюк А.В. Ідентифікація метолів державного регулювання ринку послуг автомобільного транспорту // Вісник НАДУ, 2015. №4. С. 78-86

4. Селезень С.В. Транспортне право: Конспект лекцій – Харків: ХНАДУ, 2008. – 18с.

5. Транспорт і зв'язок України 2016: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України. – 2017. 175с.

6. Arrow K. Reflection on the essays. In: Arrow and the Foundations of the Theory of Economic Policy / Ed.: G.R. Feiwel. – L.: Macmillan. 1987. P.734

7. http://www.education.ua/ua/professions/captian

УДК 339.138(045)

ПРОХОРОВА М.Е.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКСПАНСІЇ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ

Анотація. *У статті проаналізоване використання цифрового маркетингу як пріоритетного інструменту експансії міжнародних компаній на закордонних ринках та визначення міжнародного та вітчизняного досвіду його використання; встановлення характеру впливу використання інструментів та каналів digital маркетингу на процес прийняття рішень всередині міжнародних компаній.*

Ключові слова: *цифровий маркетинг, інструменти та канали цифрового маркетингу, маркетингова стратегія, проникнення на закордонні ринки, соціальний медіа маркетинг.*

Прохорова М.Э., к.э.н., доцент, доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета.

ЦИФРОВОЙ МАРКЕТИНГ КАК ОСНОВНОЙ ЭЛЕМЕНТ МАРКЕТИНГОВЫХ СТРАТЕГИЙ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКСПАНСИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ КОМПАНИЙ

Аннотация. *В статье проанализировано использование цифрового маркетинга как приоритетного инструмента экспансии международных компаний на зарубежных рынках и определения международного и отечественного опыта его использования; установления характера влияния использования инструментов и каналов digital маркетинга на процесс принятия решений внутри международных компаний.*

Ключевые слова: *цифровой маркетинг, инструменты и каналы цифрового маркетинга, маркетинговая стратегия, проникновения на зарубежные рынки, социальный медиа маркетинг.*

Prokhorova M.E., PhD in Economics, Associate Professor of International Economic Relations and Business Departmnet, Faculty of International Relations of the National Aviation University.

DIGITAL MARKETING AS THE BASIC ELEMENT OF MARKETING STRATEGIES OF THE GLOBAL EXPANSION OF INTERNATIONAL COMPANIES

Annotation. *The article analyzes the use of digital marketing as a priority instrument for the expansion of international companies in foreign markets and defines the international and domestic experience of its use; determining the nature of the impact of the use of tools and channels of digital marketing on the decision-making process within the international companies.*

Key words: *digital marketing, tools and channels of digital marketing, marketing strategy, penetration into foreign markets, social media marketing.*

Постановка проблеми. Для успішної діяльності в сучасних економічних системах компаніям необхідно будувати ефективну комунікаційну стратегію та постійно її коригувати в залежності від результатів. Реалізація цього завдання без використання соціальних мереж є неможливою. Саме соціальні мережі дозволяють краще розуміти інтереси цільової аудиторії.

Використання цифрового маркетингу за сучасних умов є необхідним та ефективним. Можна стверджувати, що цифровий маркетинг став найбільш передовим каналом просування товарів та послуг, оскільки точки взаємодії зі споживачами розвиваються швидкими темпами, що дозволяє компаніям збільшувати віддачу від інвестицій у маркетинг, підвищувати лояльність до бренда та збільшувати частку ринку, яку вони займають. Провідні компанії все більше інвестують у цифровий маркетинг, щоб відкрити нові способи запам'ятовування бренда та зв'язків з покупцями. Використання інструментів та каналів digital маркетингу дає змогу отримувати конкурентні переваги при проникненні на зовнішні ринки та оптимізувати процес прийняття управлінських рішень, що створює

передумови для більш інтенсивного розвитку цих компаній та їх більшої інтегрованості на світових ринках.

Водночас, низка актуальних аспектів визначення впливу застосування інструментів та каналів цифрового маркетингу на вдосконалення процесу прийняття рішень міжнародними компаніями при проникненні на закордонні ринки залишаються малодослідженими; неповним є теоретичне та емпіричне обґрунтування методів і метрик оцінки ефективності використання digital маркетингу. Потребує вдосконалення економіко-правове регулювання діяльності міжнародних компаній при реалізації маркетингових стратегій з використанням цифрового маркетингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різних аспектів використання інструментів та каналів digital маркетингу проводилось в працях таких іноземних вчених як: Д. Б'юмонта, І. Евода, Д. Еймора, Г. Міне, Р. Уілсона, У. Хенсона, Т. Амблера, Дж. Берета, Е. Гріна, М. Кастельса, Ф. Котлера, С. Купера, Д. Ліклідера, Дж. Міровіца.

Серед вітчизняних дослідників digital маркетингу, які акцентують увагу на необхідності його застосування в сучасних умовах постійних флуктуацій на світових ринках, можна виділити Б. Борисова, С. Веселова, Є. Голубкова, В. Горохова, А. Калмикова, А. Кліміна, І. Коханова, П. Лимарєва.

Мета статті: розглянути digital marketing як основний елемент маркетингових стратегій глобальної експансії міжнародних компаній в умовах цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу. Питання, пов'язані з розвитком міжнародних компаній та ефективної імплементації маркетингових стратегій можуть мати великий вплив як на діяльність самої компанії, так і на галузь її діяльності в цілому. До них відносяться питання аудиту поточної маркетингової діяльності компанії, формування основних «больових точок» та проблем, які підлягають вирішенню, питання формування цілей та маркетингової стратегії та питання оцінки результатів реалізації маркетингових стратегій. Одним з найважливіших етапів циклу реалізації маркетингової стратегії при розширенні сфери діяльності тієї чи іншої компанії є вибір маркетингової стратегії, який зумовлює визначення основних каналів та інструментів просування та комунікації. Так, в умовах сучасності, при формуванні маркетингових стратегій, компанії поділяють канали та інструменти маркетингових комунікацій на традиційні та цифрові. Відповідно, при формуванні маркетингових стратегій все більшої важливості набирають інструменти та канали цифрового маркетингу [1, с. 98].

Так, маркетингові стратегії експансії доцільно розглядати з двох позицій:

1. Вибір цільового сегменту ринку.
2. Позиціонування товарів на ринку.

Так, якщо підприємство займає стійкі ринкові позиції, стабільно розвивається і має на меті подальше зростання обсягів збуту, прибутку та масштабів діяльності, можливі три шляхи розвитку:

1. Інтенсифікація існуючих можливостей та ресурсів фірми - інтенсивний ріст.
2. Об'єднання зусиль з іншими підприємствами - інтегративний ріст.
3. Вихід в інші сфери бізнесу, які не пов'язані з основною діяльністю підприємства - диверсифікаційний ріст.

Вибір стратегії інтенсивного росту має базуватися на наявності таких можливостей фірми:

– підвищення ринкової частки та обсягу збуту певних товарів на існуючих ринках; за наявності такої можливості - глибоке проникнення;

– знаходження нових ринків збуту для існуючих товарів фірми; за наявності - стратегія розвитку ринку;

– пропозиція нового товару на існуючому ринку - стратегія розвитку товару.

В умовах цифрової економіки, яка зумовлює посилене застосування Інтернет технологій та яка базується на цифрових комп'ютерних технологіях, використання каналів та інструментів digital маркетингу при реалізації маркетингових стратегій експансії міжнародних компаній на зовнішні ринки стає вирішальним та невід'ємним елементом при визначенні успішності та ефективності імплементації таких маркетингових стратегій.

Важливість використання цифрового маркетингу міжнародними компаніями підкреслює динаміка витрат на цифровий маркетинг у світі та відсоток витрат на цифровий маркетинг від загальних маркетингових витрат.

Так, на кінець 2018 року частка витрат на цифровий маркетинг в загальному обсязі маркетингових витрат компаній склала 43,5% та збільшилась на 17,7% у порівнянні з 2017 роком (див. рис. 1.).

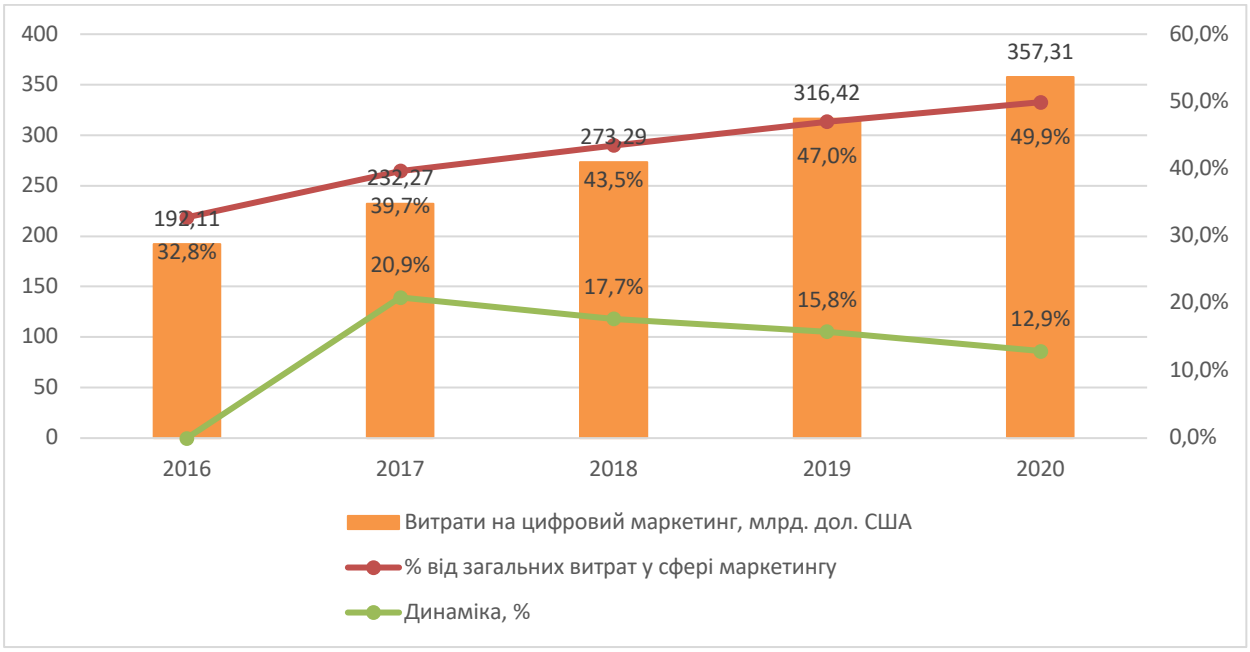

Рис. 1. Динаміка світових витрат на цифровий маркетинг у 2016-2018 роках та прогноз на 2019-2020 рр., (у млрд. дол. США).

Примітка. Побудовано за даними звіту eMarketer 2018.

Розглянута тенденція постійного збільшення частки витрат компаній на цифровий маркетинг свідчить про важливість використання інструментів та каналів при реалізації маркетингових стратегій. Ще одним критерієм визначення цифрового маркетингу як основного елементу маркетингових стратегій є використання соціальних мереж, так як SMM є одним з найбільш широко застосовуваних інструментів міжнародними компаніями при проникненні на зовнішні ринки. На кінець 2018 року при просуванні товарів (послуг) або бренду міжнародних компаній в цілому, близько 94% маркетологів застосовують Facebook, Instagram для просування товарів або послуг на зовнішні ринки застосовує близько 64% компаній.

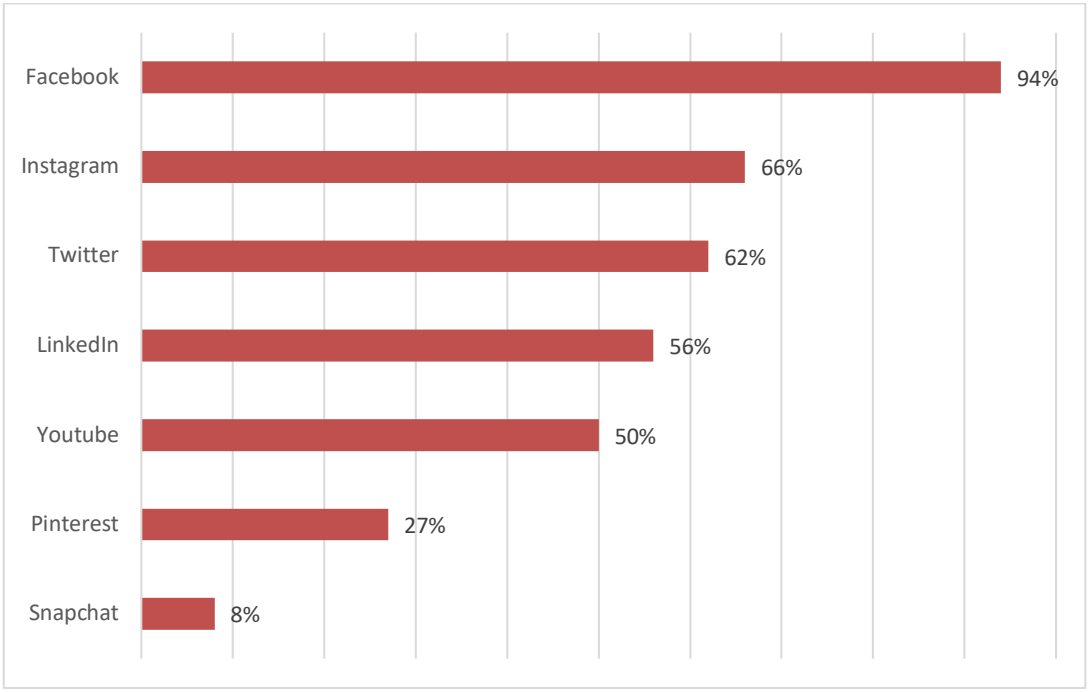

Рис. 2. Рейтинг найбільш часто використовуваних соціальних мереж компаніями при проникненні на зарубіжні ринки, (у %).

Примітка. Побудовано за даними звіту SmartInsights 2018.

Можна стверджувати, що в умовах цифрової економіки, застосування каналів та інструментів цифрового маркетингу при реалізації глобальних маркетингових стратегій експансії є важливим для більшості міжнародних компаній, про що свідчить збільшення витрат на цифровий маркетинг та частота використання соціальних мереж. Також, важливим є розгляд переваг, які виділяють міжнародні компанії при застосуванні інструментів цифрового маркетингу при просуванні товарів (послуг) на зовнішні ринки (див. рис. 2.).

За результатами 2018 року переважна більшість міжнародних компаній відмітили, що навіть з мінімальними витратами часу соціальний медіа маркетинг сприяє розвитку бізнесу, збільшенню кількості регулярних відвідувачів веб-сайту чи сторінки через пошукові системи, посилання з інших сайтів та URL допомагає маркетологам збирати корисну інформацію про конкурентів або партнерів, про вподобання потенційних споживачів, стежити за останніми трендами у їх смаках та преференціях (див. рис. 3):

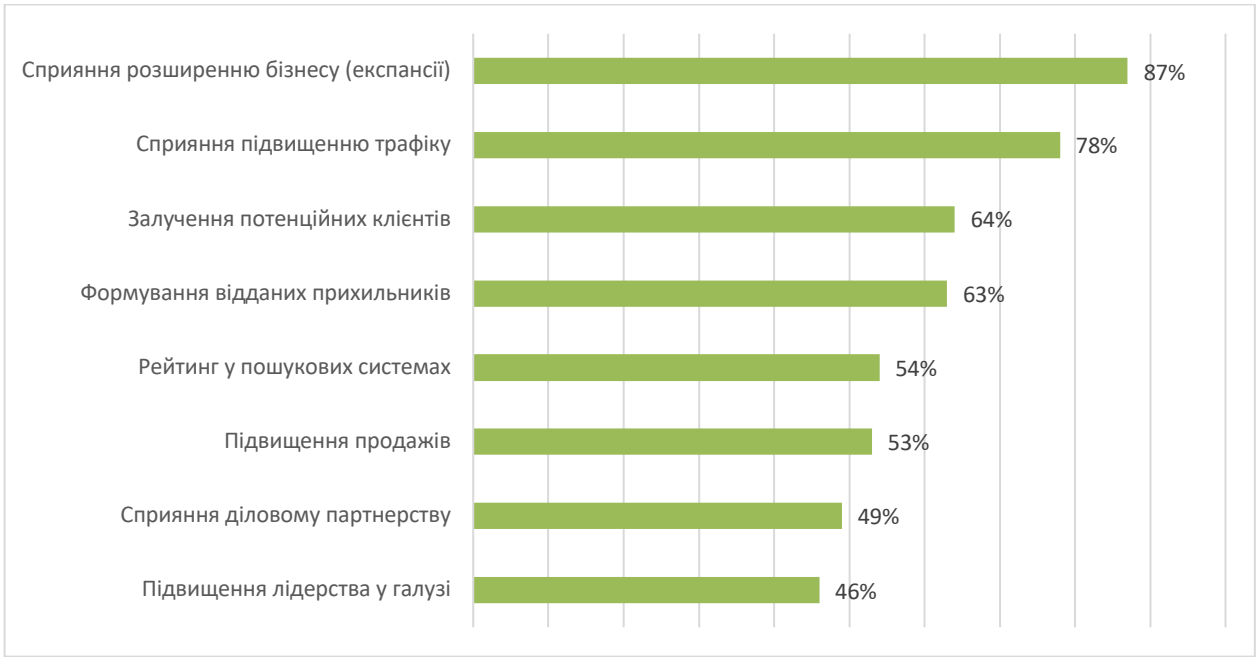

Рис. 3. Рейтинг переваг використання соціального медіа маркетингу при реалізації маркетингових стратегій, (у %).

Примітка. Побудовано за даними звіту SmartInsights 2018.

Також, важливими перевагами, які свідчать про важливість застосування соціальних мереж та цифрового маркетингу в цілому є те, що:

– соціальні мережі створюють сприятливі умови для таргетингу – доступна велика кількість критеріїв для відбору цільової аудиторії, від віку та сімейного стану до музичних вподобань та політичних поглядів;

– рекламі в соціальних мережах найменшою мірою притаманна нав'язливість;

– побудова взаємовідносин із громадськістю та ЗМІ, якою можуть бути як звичайні користувачі соціальних медіа, так і зацікавлені групи журналістів і блогерів, які становлять одну з основних цінностей соціальних медіа як таких. Виникає можливість поширення інформації про компанію та її діяльність у соціальних медіа, донесення до цільової аудиторії інформації про ту чи іншу подію, акцію;

– клієнтська підтримка та зворотний зв'язок. Соціальні медіа дають можливість споживачу безпосередньо звертатися до компанії зі своїми питаннями. Особливо це актуально при взаємодії з регіональними та міжнародними відділеннями компанії;

– співпраця зі споживачами. Компанія має змогу з'ясувати, як можна вдосконалити товар, змінити канали комунікацій і т. д. у сфері соціальних медіа;

– формування лояльності цільової аудиторії до компанії не лише як до продавця, а й як до роботодавця. Взаємодіючи з аудиторією, що зацікавлена в отриманні інформації про бренди, компанії та конкурентні переваги їх товарів (послуг), своєчасно відповідаючи на питання та скарги споживачів, фірма отримує важливий ресурс – лояльність;

– можливість виходу на міжнародний ринок;

– заощадження витрат. SMM – один із найменш витратних способів просування товару на глобальному рівні.

Проте існують і певні недоліки та ризики, що пов'язані з використанням SMM, а саме:

– незважаючи на широкі можливості для відбору цільової аудиторії, існує загроза того, що в майбутньому питання щодо захисту особистих даних та приватності користувачів Інтернет можуть обмежити доступ до їх профайлів;

– ризик втрати прихильності споживачів через відсутність компетентного спеціаліста з SMM;

– неправильний вибір контенту. Контент, який компанії розміщують на сторінках свого бренда, може мати для них критично важливе значення, адже, як правило, вони не мають достатнього контролю над тим, яка інформації про товар буде поширена користувачами в соціальних мережах самостійно.

Однак, для більш об'єктивного визначення ролі цифрового маркетингу при експансії міжнародних компаній на зовнішні ринки доцільним було б визначити основні переваги, недоліки, можливості та загрози використання інструментів та каналів digital маркетингу.

Отже, в сучасних умовах цифрової економіки залучення інструментів та каналів цифрового маркетингу при імплементації маркетингових стратегій експансії є важливим фактором успішного просування бренда, товару чи компанії на зовнішні ринки, що спрямоване на залучення все більшої кількості прихильників, розширення цільової аудиторії, розроблення, покращення та захист репутації компанії через формування лояльності споживачів до бренду.

Таблиця 1

SWOT-аналіз використання цифрового маркетингу при імплементації маркетингових стратегій експансії міжнародних компаній світу

Переваги	**Недоліки**
– легко визначити цільову аудиторію і охоплювати більшу її частину за меншим використанням часу, людських та фінансових ресурсів; – можливість легко налаштувати та зробити більш цілеспрямованими маркетингові кампанії відповідно до встановлених бізнес-вимог; – можливість більшого охвату маркетингової кампанії; – гнучкість маркетингової кампанії та можливість її налаштування під конкретного користувача; – відкриття більших можливостей для просування товарів і послуг для малих та середніх підприємств; – збільшення рентабельності інвестицій за рахунок зменшення кількості витрачених людських ресурсів; – незалежність від часу, географічних кордонів, охоплення та форматів представлення контенту; – швидкість реагування на запити потенційних користувачів.	– труднощі залучення користувачів та ринків, які є слабо інтегрованими у світовий цифровий простір; – ускладнення реалізації маркетингових кампаній через велику інваріантність можливостей використання каналів цифрового маркетингу; – необхідність постійного відстеження нових тенденцій і технологій; – необхідність глибокого розуміння зміни поведінки та вимог людини; – за умови того, що бренд або продукт не виправдовують потреби користувачів, то шанс отримати погані відгуки дуже високий, що, в свою чергу, може зашкодити репутації компанії; – ускладнення здійснення аналізу показників ефективності застосування інструментів цифрового маркетингу.
Можливості	**Загрози**
– збільшення кількості робочих місць по всьому світу незалежно від локації працівників; – збільшення досяжності бренду на віддалених ринках світу; – створення суміжних індустрій, які стимулюють подальший розвиток цифрового маркетингу; – можливість отримання більшого спектру даних про потенційних споживачів на закордонних ринках.	– необхідність постійного налаштування тактик цифрового маркетингу через велику кількість флуктуацій в даному сегменті маркетингу; – загроза безпечного зберігання зібраних даних; – поглинання цифровим маркетингом більшості традиційних маркетингових інструментів та каналів, що зменшує диверсифікованість вибору.

Таким чином, використання інструментів і каналів є популярним при реалізації глобальних маркетингових стратегій експансії міжнародними компаніями в умовах цифрової економіки. Так,

більшість міжнародних компаній для реалізації маркетингових кампаній використовують такі соціальні мережі як: Facebook, Instagram, LinkedIn та Twitter, що свідчить про високий ступінь залучення каналів цифрового маркетингу в їх діяльність.

Ще одним критерієм сегментації маркетингових кампаній можна вважати ступінь проникнення соціальних мереж за регіонами світу (див. рис.4):

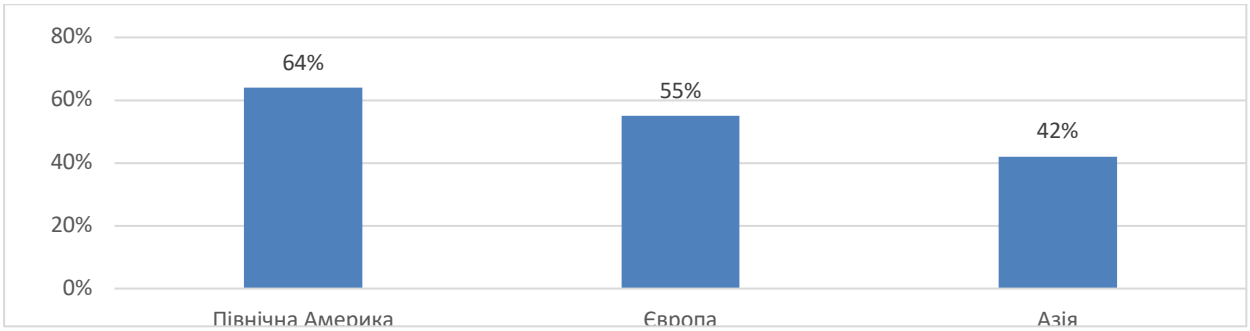

Рис. 4. Рейтинг проникнення соціальних мереж за регіонами, (у %).

Примітка. Побудовано за даними звіту SmartInsights 2018.

Так, найбільше проникнення соціальних мереж спостерігається в Північній Америці, Європі та Азії, тоді як найменший рівень проникнення показали регіони Африки – 19% та Центральної Азії – 12%.

Якщо розглядати досвід реалізації елементів цифрового маркетингу на європейському ринку, то можна виділити їх прив'язку до соціальних мереж Facebook та Twitter з метою відновлення репутації на ринку, спрощення процесів діяльності компаній та зменшення маркетингових витрат. Так, наприклад, компанія Volkswagen використала елементи відео-маркетингу у мережах Facebook та Twitter для відновлення репутації після розповсюдження інформації про дефект випущених у продаж автомобілів. Такі відео звернення до цільової аудиторії дозволили не тільки відновити репутацію компанії, а й збільшили частку компанії на ринку Великобританії [6].

Європейський авіаперевізник KLM шляхом використання мереж Facebook та Twitter спромігся спростити процедуру соціальних виплат при відміні авіарейсів та в інших випадках, що дозволило підвищити лояльність до бренду на Європейському ринку в 2 рази.

Так, аналіз найбільш вдалих практик застосування інструментів і каналів цифрового маркетингу на Європейському ринку дозволяє визначити, що компанії, при проникненні на даний ринок або ж при виникненні необхідності розширення частки ринки, або при необхідності відновленні репутації у більшості випадків використовують SMM – як основний інструмент комунікації з цільовою аудиторією. Результати використання цих інструментів свідчать про їх ефективність та доцільність їх впровадження у маркетингову стратегію. Також, слід відмітити той факт, що Європейський ринок традиційних каналів маркетингу є сформованим та дорогим, що додатково стимулює компанії використовувати інструменти і канали digital маркетингу, що значно зменшує витрати на маркетинг та, відповідно, потенційно збільшує рентабельність тієї чи іншої компанії [7].

Цікавим прикладом застосування інструментів цифрового маркетингу виключно на Американських ринках є кейс компанії просування бренду Clean&Clear. Дана кампанія мала на меті збільшення охвату серед жінок віком від 13 до 24 років у США. Так, для вирішення даного завдання було створено сторінку в мережі Snapchat та створено ряд фото та відео-анімованих оголошень Snap, що дозволило підвищити лояльність серед обраної цільової аудиторії на 7%.

Ще одним прикладом вдалого застосування каналів цифрового маркетингу на Американському ринку є приклад компанії HCC Medical Insurance Service, яка створила офіційні сторінки в мережах Facebook та Instagram та створила блог і впровадила інфографіку про переваги послуги страхування. Створення блогу з інфографікою переваг користування послугами компаніями збільшило кількість переглядів послуг компанії до 3,9 млн., 90% з яких - нові відвідувачі.

Основними відмінними рисами використання інструментів та каналів цифрового маркетингу на Американському ринку є майже виключне використання Facebook для залучення більшої кількості аудиторії та створення більш персоніфікованих зв'язків з нею. Також, так як Американський ринок є осередком появи нових елементів цифрового маркетингу, поширеними у використанні є відносно нові

інструменти та канали, такі як Snapchat, Tumblr та нові блоги. В силу високого ступеню розвитку ринку та великої кількості інновацій у сфері цифрового маркетингу слід відмітити, що використання інструментів та каналів цифрового маркетингу є одним з найдорожчих у світі, що, в свою чергу, компенсується найбільш високим рівнем інформатизації суспільства, найбільшим органічним проникненням маркетингових кампаній з використанням елементів digital маркетингу та однією з найбільших конверсій.

В силу специфіки Азійського ринку проникнення на нього носить окремий характер в маркетингових стратегіях міжнародних компаніях. Так, найбільш яскравим прикладом є маркетингова кампанія Adidas, яка була сфокусована на проникненні на ринок Індії, який є ринком з найбільшим потенціалом в регіоні. Після того як компанія Adidas зрозуміла величезний потенціал індійського ринку та з'ясувала, що крикет є найбільш популярним видом спорту в країні, вона успішно використала соціальні кампанію на Facebook, щоб позиціонувати себе як бренд або компанія, яка дуже пристрасно ставиться для крикету і його любителів. Кампанія була ініційована, щоб позиціонувати Adidas як серйозний бренд крикету в Індії і включала наступні ключові цілі:

– забезпечення довгострокового та сталого процесу взаємодії з цільовою аудиторією;

– одночасне залучення аудиторії до якісних і змістовних додатків, подій та діяльності компанії в країні.

– Під керівництвом компанії Isobar, агентство, відоме своєю комунікаційною експертизою і ноу-хау у сфері маркетингу в соціальних мережах, компанія встановила наступні елементи стратегії:

– створити імідж своєї кампанії за допомогою платформи соціальних медіа, де знаходиться більшість любителів крикету, які обговорюють останні події та обмінюються досвідом;

– обрати Facebook як основну платформу соціальних медіа, оскільки вона була найпопулярнішою серед цільової аудиторії;

– створити облікові записи в YouTube і Twitter, щоб розширити цифрові точки дотику з цільовою аудиторією.

Adidas Cricket досягла феноменального успіху в своїй кампанії в соціальних мережах. Компанія проникла на ринок Індії та сприймається як найбільш улюблений бренд для крікету в Індії. Сторінка в Facebook налічує більше 3,2 мільйонів прихильників. Adidas є найбільш популярним брендом в соціальних мережах.

З точки зору інноваційності застосовуваних елементів цифрового маркетингу найбільш цікавим є приклад компанії Visa.

Так, у 2016 році Visa Asia Pacific шукала спосіб досягнення та впливу на тих, хто приймає рішення в банках та урядах у регіоні. Visa включила контент-маркетинг у свою комунікаційну стратегію і запустила нову візуалізацію VisaAPnews.asia, яка містить цікаві відео на такі теми, як економіка, ведення бізнесу, бізнес-інсайди та інновації. Вибір відеоконтенту був способом для Visa створювати історії, які мали справжнє послання і цінності. Це дозволило Visa продемонструвати свою прихильність автентичності ведення бізнесу в регіоні [89].

Результатом такого інноваційного рішення стало більш глибоке проникнення на ринки Азії та залучення близько 100 мільйонів унікальних користувачів в регіоні за 1 місяць.

Найбільш показовим застосуванням каналів цифрового маркетингу на глобальному ринку є маркетингова стратегія компанії, яка займається морським вантажоперевезенням – Maersk.

Так, через численні негативні відгуки про роботу компанії від отримувачів посилок по всьому світу було прийнято рішення використання каналів цифрового маркетингу для відновлення репутації бренду. Було створено офіційні сторінки в усіх основних соціальних мережах (Facebook, LinkedIn, Instagram, Google+, Twitter, Youtube).

Компанія застосовувала стратегію щоденних постів та історій про рутину, позитивні моменти та складнощі роботи капітанів та моряків, які забезпечують доставку товарів.

З точки зору оцінки результатів ефективності використання елементів цифрового маркетингу дана кампанія є однією з найуспішніших у світі. Так, вдалось досягти значного ефекту не тільки на ринку B2C, а й на ринку B2B.

Так, ступінь охоплення маркетингової кампанії Maersk в сегменті B2B був в 4 рази вищий, ніж в середньому.

Таким чином, результатами даної кампанії стали: покращення лояльності до бренду серед споживачів та потенційних клієнтів (B2B), зниження соціальної напруги, підвищення долі ринку, яку займає компанія до 15%, отримання культурного ефекту та можливості.

Результати імплементації маркетингових стратегій з використанням каналів цифрового маркетингу в контексті впливу на формування споживацьких звичок та формування спільноти навколо бренду, що просувається дозволяють відмітити виключну важливість використання соціальних мереж та інших каналів та інструментів digital маркетингу.

Література

1. Данько Т.П. Скоробогатых И.И. Количественные методы анализа в маркетинге: [монография]. СПб.: Питер, 2016. 384 с.
2. B2B Marketing // EMarketer [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.emarketer.com/Article/This-End-of-B2B-MarketingKnow-It/1011779.
3. 2017 Full Year Results April 2018 Interactive Advertising Bureau [Електронний ресурс] // Interactive Advertising Bureau: [веб-сайт]. – Режим доступу: http://www.iab.net/media/file/IAB_Full_year_2017_0413_Final.pdf.
4. B2B revenues // Mediapost [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.mediapost.com/publications/article/249727/b2brevenues-rose-on-2014-lead-by-digitalads.html?utm_source=Webbiquity.com.
5. B2b strategy // LinkedIn [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.linkedin.com/pulse/b2b-sales-strategy-evokeemotions-bob-leonard
6. https://www.hubspot.com/ - офіційний сайт компанії HubSpot.
7. https://wearesocial.com/ - офіційний сайт компанії WeAreSocial.

УДК 321.015(342.3)(045)

БАРАБАШ Б.А.,
к.ю.н.,
Український Союз Промисловців і Підприємців (УСПП)
Радник президента УСПП

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК СУВЕРЕННИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Анотація: *В даній роботі автором проведений аналіз впливу глобалізації на розвиток світових, суверенних правових систем. Виводи, які зробив автор, дають підстави для практичного втілення тенденцій процесів глобалізації у практичну площину.*

Ключові слова: *Глобалізація, принцип розділення влади, політичні еліти, технології.*

Барабаш Б.А., к.е.н., Украинский Союз Промышленников и Предпринимателей (УСПП), Советник президента УСПП

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА РАЗВИТИЕ СУВЕРЕННЫХ ПРАВОВЫХ СИСТЕМ

Аннотация: *В данной работе автором произведен анализ влияния глобализации на развитие мировых, суверенных правовых систем. Выводы, сделанные автором, дают основания для практического воплощения тенденций процессов глобализации в практическую деятельность.*

Ключевые слова: *Глобализация, принцип разделения властей, политические элиты, технологии.*

Barabash B., Candidate of law science, The Ukrainian Union of Industrialists and Businessmen (UUIB), The adviser of the president UUIB

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE DEVELOPMENT OF SOVEREIGN LEGAL SYSTEMS

Annotation: *In this article, the author analyzes the impact of globalization on the development of global, sovereign legal systems. The conclusions made by the author give grounds for the practical implementation of the trends of globalization processes into practical activities.*

Key words: *Globalization, the principle of separation of powers, political elites, technology.*

Актуальність проблеми. Глобалізація є одним з основних чинників, які впливають на розвиток сучасного світу. Неможливо будувати правову, політичну та економічну систему будь-якої країни, не враховуючи цього фактору. Тому вкрай важливо ретельно вивчати різні аспекти такого явища.

Аналіз досліджень та публікацій. В даній роботі автором було проаналізована сучасна наукова думка, та роботи класиків права, таких, як, наприклад Томас Гоббс.

Метою статті є вивчення впливу глобалізації на розвиток сучасних правових систем.

Виклад основного матеріалу. Основной идеей, положенной в основу организации власти государств современного демократического мира, является принцип разделения властей. Среди многообразия форм осуществления власти, реализуемых при помощи различных политических, правовых и иных учреждений, выделяются две формы: народное представительство и прямая демократия. К данным формам осуществления государственной власти относятся законодательство, нормоустанавливающая деятельность правительства, выборы, референдум, порядок осуществления прав и свобод, надзор и контроль над местными органами управления и т.д. Фактическая реализация данных форм осуществления государственной власти, степень соответствия результатов этой деятельности волеизъявлению граждан, зависят от политического режима, существующего в государстве на конкретном этапе его исторического развития.

1. Вторая половина XX века ознаменовалась почти троекратным ростом числа суверенных государств. На политической карте мира появилось огромное разнообразие государственно-правовых режимов, где тенденции конституционно-правового развития реализуются различно. Однако именно современные мировые правовые и экономико-политические тенденции оказывают определяющее влияние на развитие государств и общественных отношений, регулируемых государственно-правовыми нормами.

Классическая формула о базисном характере экономики с надстроечным характером политики, представляется весьма полемичной. Действительно, экономика и политика являются важнейшими сферами общественных отношений. При этом политика выступает способом реализации продукции национальной экономики на внутреннем и внешнем рынке. Бесспорным является и тот факт, что в современных условиях государство в той или иной мере активно вмешивается в экономическую жизнь страны. Экономическое регулирование выражается в управлении государственным сектором экономики, в составлении и осуществлении экономических планов, имплементации международно-правовых норм и т.д. На все эти процессы оказывает существенное влияние один из важнейших факторов современного мира - глобализация мировой экономики. Под глобализацией понимается процесс, в ходе которого современный мир трансформируется в единую глобальную систему. Начало активной фазы глобализации относят к 90-м годам XX столетия, хотя различные аспекты начала этого процесса были отмечены учеными уже в 1960-1970-х годах. В начале XXI века уже можно утверждать, что глобализация мировой экономики - это объективно существующее явление современного бытия, преобразовавшее мировое пространство в единую экономическую зону, где происходит свободный обмен информацией, товарами, услугами и капиталами. В современном мире беспрепятственно распространяются идеи и перемещаются их носители, стимулируя развитие современных экономических и общественно-политических институтов, отлаживая механизмы их взаимодействия.

2. Глобализация не явилась результатом кабинетной научной деятельности современных ученых. Она была вызвана объективными причинами развития мировой экономики и политики, современными тенденциями и особенностями развития международного разделения труда, научно-техническим прогрессом в области транспорта и средств коммуникаций. Практически моментальный обмен необходимой информацией способствовал ускорению процесса принятия решений. Современные системы телекоммуникаций, как никогда ранее упростили организацию международного перетекания капиталов, кооперацию производства и управления. В условиях информационного прорыва намного ускорилась передача и обмен технологиями, заимствование иностранного опыта в различных сферах гуманитарной деятельности.

Глобализация привела к либерализации торговли, т.к. вызвала ограничение политики протекционизма. В результате были существенно снижены таможенные тарифы, устранены многие иные барьеры при обмене товарами и услугами. Подобные либерализационные меры привели к интенсификации движения капитала и остальных факторов производства.

Интернационализация мировых процессов привела к появлению т.н. «феномена транснационализации». В его рамках определенная доля производства, потребления, экспорта, импорта и дохода государства стали зависеть от решений международных транснациональных центров, находящихся вне пределов национальной юрисдикции конкретного государства. В качестве локомотивов мировой экономики ныне выступают транснациональные компании (ТНК), которые являются одновременно и причиной, и следствием процесса интернационализации. Современные ТНК, или глобальные корпорации новейшей модификации, в отличие от своих пращуров - транснациональных компаний производственного профиля, действуют преимущественно на информационных и финансовых рынках. Следствием данной деятельности является их планетарное объединение, которое формирует, таким образом, единое мировое финансово-информационное пространство. Соответственно возрастает роль и тесно связанных с ТНК наднациональных экономико-политических структур, организаций и объединений, таких, как, например, ЕС, Международного валютного фонда, Международного банка реконструкции и развития, Всемирного банка и других. В настоящее время 80% новейших технологий создаются ТНК, доходы которых в ряде случаев превышают валовой национальный доход довольно крупных стран. В числе 100 крупнейших экономик мира 51 позицию занимают именно ТНК. Если при этом учесть, что сфера деятельности значительной части ТНК связана с разработкой гипертехнологий в области новейших компьютерных систем и программ, организационных технологий, технологий формирования общественного мнения и массового сознания, то станет понятным истинное влияние глобализации на процессы развития отдельных государств. Именно разработчики и владельцы подобных технологий контролируют сегодня финансовые рынки и определяют облик мировой экономики.

Примерно 1/5 дохода промышленно развитых стран и 1/3 развивающихся стран напрямую зависит от экспорта. В мире 40-45% занятых в обрабатывающей промышленности и, примерно, 10-12% занятых в сфере услуг, прямо или косвенно связаны с внешней торговлей, которая остается основным средством перераспределения мировых доходов.

Процесс глобализации мировой экономики протекает в условиях общей поляризации системы миропорядка. Экономическая мощь и возможности распределяются весьма неравномерно. Подобный статус является потенциальным источником рисков, проблем и конфликтов. Ведущие экономики мира контролируют значительную часть производства и потребления остальных участников рынка, не прибегая к прямому политическому или экономическому давлению. Внутренние приоритеты и ценностные ориентиры лидеров мировой экономики становятся приоритетами и ценностями экономически более слабых стран, ибо 85-90% всех ТНК базируется в развитых странах. Процесс финансовой глобализации сконцентрирован, прежде всего, в трех основных центрах мировой экономики: США, Западной Европе и Японии. Оборот на рынке валют в них ежесуточно достигает 0,9- 1,1 трлн. дол. США.

Справедливости ради отметим, что подобные ТНК в последние годы стали создаваться и в развивающихся государствах. Так, к концу 1990-х г.г. насчитывалось около 4,2 тыс. латиноамериканских и восточноазиатских ТНК и несколько сотен ТНК в европейских странах переходной экономики. Среди 50 крупнейших ТНК в развивающихся странах, 8 принадлежат Южной Корее, 8 - Китаю, 7 - Мексике, 6 - Бразилии, по 4 - Тайваню, Гонконгу и Сингапуру, 3 – Малайзии. По одной ТНК имеют Таиланд, Филиппины и Чили. Молодые транснациональные корпорации этих стран энергично борются за место под мировым экономическим солнцем.

3. Приведенные факты дают нам основания для вывода о том, что глобализация, как и всякое явление общественной жизни, имеет, как свои позитивные, так и негативные последствия.

К позитивным итогам глобализации можно отнести образование единого, международного экономического, политического, правового и информационного пространства, превращающее мир в одно гигантское экономико-политическое пространство. Результатом этого есть непосредственное влияние на мировое производство, использование рабочей силы, инвестиционную политику, развитие технологий и их распространение.

Тем не менее, данные позитивные факторы не могут восприниматься безусловно положительно, ибо в конечном счете, все перечисленное отражается на эффективности производства, производительности труда и конкурентоспособности национальных экономик, а, следовательно, и на устойчивости политических режимов. Данное же обстоятельство носит контраверсийный характер, т.к. глобализация мировых процессов приводит к обострению международной конкуренции, и, как результат, к обострению межгосударственных противоречий. Ежесуточные обороты капитала триллионного уровня, свободно перетекающие из страны в страну, способны дестабилизировать положение любого государства. Глобализация финансовой деятельности остается важнейшей причиной уязвимости мировой экономики. Интеграция финансовых рынков повышает риск системных сбоев. К тому же, преимущества глобализации распределяются неравномерно. Глобализация приводит к выводу капиталов, оттоку рабочей силы, переносу производства, деиндустриализации экономики, увеличению дифференциации доходов квалифицированных и менее квалифицированных работников, массовой урбанизации, и, следовательно, влиянию на мировую экосистему.

Таким образом, феномен глобализации не является единственной причиной противоречий в мире, но основной. Ибо выходит за рамки чисто экономической деятельности, и оказывает заметное влияние на все основные сферы общественной жизни - политику, право, идеологию, культуру. Глобализация углубляет, расширяет и ускоряет всемирные взаимосвязи и взаимозависимости во всех сферах жизни общества. Как и все явления в мире, глобализация имеет, как положительные, так и отрицательные черты. Но глобализация - это объективный процесс, с которым вынуждены будут считаться все субъекты международно-правовых отношений.

Явление глобализации является предметом изучения многих современных ученых. Так, например, израильский правовед и социальный психолог Давид Эйдельман в своей статье «Элиты и ненужные люди», опубликованной целым рядом Интернет-ресурсов, отмечает возникновение неприязни граждан отдельных стран к своим элитам, возникшей на фоне глобализации экономики [1]. Причину автор видит в том, что элиты становятся все более космополитичными и глобальными, а массы тяготеют к национализму и культурному своеобразию из-за того, что глобализация влияет на неравенство доходов в мире. Богатые страны, если богатство измерять величиной ВВП на душу населения, демонстрируют более высокие темпы роста, чем более бедные страны. Таким образом, богатые страны становятся еще богаче. Торговля, аутсорсинг, зарубежные инвестиции и прочие компоненты глобализации являются ни чем иным, как инструментами, с помощью которых развитые страны укрепляют свою экономическую гегемонию.

Однако если изменить единицу анализа, и рассмотреть под этим углом зрения положение не бедных стран, а положение беднейшей части населения государств мира, то выяснится следующее. Наибольшее количество бедных людей в мире проживает в Индии и Китае - огромных странах с более чем миллиардным населением. В течение нескольких последних десятилетий экономика Китая и Индии развивается ускоренными темпами, все больше интегрируясь в мировую экономику. Уровень благополучия людей в этих странах вырос в несколько раз. Следовательно, если анализировать положение бедных людей, а не бедных стран, то глобальное неравенство стремительно сокращается. Бедные люди в бедных странах становятся богаче.

На этом основании доктор Д. Эйдельман делает вывод о том, что одними из главных жертв глобализации стали бедные люди в богатых странах. Они проиграли более всех. Это произошло оттого, что производства переносятся в страны с более дешевой рабочей силой, и оттого, что более дешевая рабочая сила вторгается в благополучные страны в виде мигрантов, где демпингует на рынке труда. Все это способствует тому, что доходы беднейших слоев населения в богатых странах не растут, а уменьшаются. Негативный эффект усиливается и оттого, что технологическая революция, обеспечивавшая рост производительности труда, стала резко сбавлять темпы в шестидесятые годы XX столетия. Однако доходы от капитала в течение последних нескольких десятилетий росли быстрее, чем производительность труда. В качестве иллюстрации и подтверждения своих выводов Д. Эйдельман приводит следующую статистику. Каждый пятый американец без высшего образования за последний год ни разу не работал. Но наряду с безработными растет количество работающих нищих, которым занятность не гарантирует достойную жизнь. Работа перестала быть спасением от нищеты.

Неравенство увеличивает нестабильность в обществе. Под угрозой оказались не только социальная справедливость, но и демократия как таковая. В данных условиях отчаявшиеся люди ищут выход в радикальных рецептах. Сегодня капитализм сталкивается с угрозой собственному существованию.

Бунт примитивной ксенофобии направлен одновременно и против глобальных элит, которые игнорируют их страдания, наживаясь на глобализации, и против самых бедных слоев «общества всеобщего благоденствия» - пришлых мигрантов, которые отнимают рабочие места, угрожают национальной безопасности и культурной идентичности. Часть обвинений также направлены против групп и движений, которые подрывают традиционный образ жизни и борются с традиционными ценностями.

Глобальный мир обманул беднейшие слои населения развитых стран. Их «подвела» динамика демографии, технологическая революция, изменения на рынке труда, гендерное равноправие. Широкие слои населения развитых стран мира презираемы собственными политическими элитами и оттираемы мигрантами. Именно беднейшие слои населения, чувствуя себя обманутыми, являются питательным бульоном и потенциальным электоратом популистов, которые обещают защищать интересы своего народа, предлагая простые решения сложнейших проблем.

Тему политического популизма развивает доктор Нгэйр Вудс, декан Института управления имени Блаватника и директор программы международного экономического управления в Оксфорде. В статье «Новая ксенофобия», опубликованной в издании Project Syndicate (США), автор, анализируя аспекты глобализации, делает акцент на изучении популярности ксенофобов-политиков [2]. Н. Вудс утверждает, что нынешний популизм пропагандирует новую опасную разновидность ксенофобии, ставящую наше общество перед угрозой разрушения. Популизм предлагает политикам легкий способ быстрого превращения страха и бессилия в опьяняющую смесь гнева и убежденности. Подчеркнем, что демография делает новую ксенофобию особенно опасной. В большинстве стран Запада общество становится все более этнически разнообразным. Например, в США, латиноамериканцы составляют 17,6% населения. Одна треть лондонцев родилась за пределами Великобритании. Во Франции, 20% населения исповедует ислам. А в Германии примерно 20% населения имеют иммигрантские корни.

На основании этих данных Н. Вудс, делает вывод о том, что сегодня очень легко добиться голосов избирателей, сея семена враждебности и играя на антагонизме.

4. Цивилизация изготовилась к очередному технологическому прыжку, т.н. «четвертой промышленной революции». Развитие биотехнологий, появление искусственного интеллекта дают возможность игнорировать природные способности и различные умения огромного числа людей. Складывающееся положение не сулит никаких радужных перспектив не только той части населения богатых стран, которая уже пострадала от глобализации, но также и огромному количеству людей в бедных странах, которые только начали жить лучше.

Пессимистический прогноз для будущих поколений опубликовал в британской газете «The Guardian» известный философ и историк Юваль Ной Харари [3]. В статье под названием «Homo sapiens as we know them will disappear in a century or so», автор утверждает, что до 2100 года человечество разделится на касты сверхлюдей и тех бесполезных, которые останутся за бортом. Далее Харари пишет, что в современную эпоху равенство стало доминирующей ценностью в человеческих обществах почти повсеместно. Отчасти это было связано с ростом новых идеологий, таких как гуманизм, либерализм и социализм. Но это произошло и благодаря промышленной революции, сделавшей массы более важным фактором, нежели когда-либо ранее. Индустриальные экономики полагались на массы простых рабочих, как армии полагались на массы простых солдат. Правительства, как при демократии, так и при диктатуре, вынуждены были инвестировать в здравоохранение, образование и благосостояние масс, потому что им нужны были миллионы здоровых рабочих для работы на фабриках и миллионы верных солдат для службы в армии.

Но ныне мы вступаем в постиндустриальный мир, в котором массы остаются не у дел. Без них можно обойтись. Отвергнутых современной экономикой граждан называют глобальным, бесполезным классом. Роботизация экономики - это не только технически прекрасно и научно прогрессивно, но и социально опасно. Потребуется гораздо меньше дешевого конвейерного труда. В недалеком будущем будет очень мало такой работы, которую машины не смогут сделать лучше человека. Исчезнут миллионы вакансий. Вслед за ними исчезнет и множество старых добрых профессий.

Далее Харари утверждает, что технологический прогресс угрожает не только простым рабочим, но и инженерам. Искусственный интеллект приходит в мир, где сейчас занято более 70 миллионов инженеров. Большая часть из них занимается поиском в Интернете аналогов, доработкой и привязкой к конкретным условиям уже существующих решений. Эту работу с успехом выполнят роботы.

Аналогичное положение и в сфере обороны. Лучшие армии мира полагаются уже не на миллионы рядовых призывников, а на небольшое число высокопрофессиональных солдат, которые пользуются высокотехнологичным снаряжением. Также акцент делается и на развитии автономных беспилотных аппаратов, роботов и киберчервей. Уже сейчас использование большого количества людей в военном деле бесполезно.

Новые биотехнологии предоставляют человеку доселе невиданные возможности, благодаря которым он сможет значительно улучшить свои физические и умственные способности. Человек в недалеком будущем сможет овладеть своим телом, проектировать, изменять и совершенствовать его по мере необходимости. Человечество сможет жить долго, легко справляясь с заболеваниями. Но доступ к этим новым технологиям в первую очередь получат те, кто сможет за них заплатить.

«В условиях быстрого прогресса в сфере биотехнологий и биоинженерии мы можем впервые в истории прийти к возможности превратить экономическое неравенство в биологическое»,- заключает Юваль Ной Харари.

У цивилизации есть два возможных варианта развития своего будущего. Первый вариант развития заключается в отказе элит от демократии и идеи социального равенства, как таковых. В этом случае человечество окунется в пучину социальных бурь. Некоторая часть элитарных слоев мирового сообщества испытывает надежды на то, что человечество через несколько поколений разделится на два биологических вида. Элита будет выглядеть как полубоги. Она сможет жить значительно дольше, качественно лучше, не нуждаясь в услугах низших слоев общества. Промышленное производство, сельское хозяйство и армии не будут нуждаться в большом количестве простых людей. Таким образом, массы утратят свою значимость для экономики и обороноспособности государства. Следовательно, у государства исчезнет, по меньшей мере, часть стимулов инвестировать в их здоровье, образование и благосостояние.

Второй вариант развития событий в недалеком будущем состоит в том, что ради достижения социального мира и прогресса национальные и мировые элиты вынуждены будут просвещать и интегрировать в новый мир широкие массы населения. Для этого им придется обуздать социальный эгоизм, модернизировать представительную систему демократии, трансформировать принцип разделения властей.

Именно такое развитие общества представляется нам наиболее вероятным, так как выбор средств мирного сосуществования различных социальных слоев гуманитарного общества, весьма ограничен. На заре цивилизации элитарные воззрения на устройство социального миропорядка уже имели место. Они приводили только к войне. Или, как отмечал Томас Гоббс «к войне всех против всех». В своей работе «Левиафан» автор о подобном состоянии общества писал следующее: «…пока люди живут без общей власти, держащей всех их в страхе, они находятся в том состоянии, которое называется войной,

и именно в состоянии войны всех против всех. Ибо война есть не только сражение, или военное действие, а промежуток времени, в течение которого явно сказывается воля к борьбе путем сражения. Вот почему время должно быть включено в понятие войны, так же как и в понятие погоды. Подобно тому, как понятие сырой погоды заключается не в одном или двух дождях, а в ожидании этого в течение многих дней подряд, точно так же и понятие войны состоит не в происходящих боях, а в явной устремленности к ним в течение всего того времени, пока нет уверенности в противном» [4].

Висновки. Человечество прошло период взросления. Широкие слои населения ощущают новые тенденции развития общества, даже если не очень о них и осведомлены. Они не позволят игнорировать свои естественные права. Через всю историю человечества красной нитью проходит идея социальной справедливости. Именно борьба за справедливость, в том виде, как ее понимало большинство населения в определенный момент истории, была двигателем социального прогресса. На этом фоне незыблемым монументом возвышаются концепция народного представительства, принцип разделения властей и их теоретические обоснования.

Только трансформация принципа разделения властей, равно как и трансформация принципов народного представительства и прямой демократии, выстраданных всем ходом истории и развития права, сможет обеспечить реализацию прав и свобод человека и гражданина в новой, складывающейся реальности, создать условия для гармоничного и справедливого развития общества.

Література

1. Электронный ресурс. Режим доступа: https://eadaily.com/ru/news/2017/08/16/chelovechestvo-razdelitsya-na-dva-biologicheskih-vida-izrail-v-fokuse

2. Электронный ресурс. Режим доступа: http://inosmi.ru/politic/20161210/238373192.html

3. Электронный ресурс. Режим доступа: https://www.theguardian.com/culture/2017/mar/19/yuval-harari-sapiens-readers-questions-lucy-prebble-arianna-huffington-future-of-humanity

4. Томас Гоббс «Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского», Мысль; М., 2001, с. 48

УДК 338(477)"312"(045)

ОНОПРІЄНКО О.Д.,
к.е.н., доцент
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств
Національного авіаційного університету
ОНОПРІЄНКО Д.О.,
фахівець першої категорії
Інституту новітніх технологій та лідерства
Національного авіаційного університету

СИСТЕМНА КРИЗА УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ: ПРИЧИНИ ТА ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ

Анотація. *Стаття присвячена аналізу системної кризи економіки України. Особлива увага приділяється дослідженню фундаментальних причин сучасного стану національної економіки та проблем подолання перешкод на шляху подальшого сталого її розвитку.*

Ключові слова: *національна економіка, адміністративна економіка, неправосудне судочинство, захист прав власності, корупція, монополізм, спрощення ведення бізнесу, ринкова свідомість, інституціональне середовище.*

Оноприенко А.Д., к.э.н., доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий Национального авиационного университета
Оноприенко Д. А., специалист первой категории Института новейших технологий та лидерства Национального авиационного университета

СИСТЕМНЫЙ КРИЗИС УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ: ПРИЧИНЫ И ПРОБЛЕМЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Аннотация. *Статья посвящена анализу системного кризиса экономики Украины. Особое внимание уделяется исследованию фундаментальных причин современного состояния национальной экономики и проблемам преодоления препятствий на пути дальнейшего устойчивого ее развития.*

Ключевые слова: *национальная экономика, административная экономика, неправосудное судопроизводство, защита прав собственности, коррупция, монополизм, упрощение ведения бизнеса, рыночное сознание, институциональная среда.*

SYSTEM CRISIS OF UKRAINIAN ECONOMY: CAUSES AND PROBLEMS OF COMPLETION

Abstract. *The article is devoted to the analysis of the systemic crisis of the Ukrainian economy. Particular attention is paid to the study of the fundamental causes of the current state of the national economy and the problems of overcoming obstacles to the further sustainable development of it.*

Key words: *national economy, administrative economy, judicial process, protection of property rights, corruption, monopoly, business simplification, market consciousness, institutional environment.*

Onopriyenko O.D., PhD., associate professor, assistant professor of International Management businesses of National Aviation University
Onpriyenko D.O., specialist in the first category of the Institute of Advanced Technology and leadership of National Aviation University

Актуальність і постановка проблеми. Сьогодні економіка України, незважаючи на кволе економічне зростання, яке відбувається після двох падінь ВВП протягом шести років, що передували, за даними офіційної статистики більш як на 15% кожного разу, продовжує перебувати у стані глибокої системної кризи. Про це, зокрема, свідчать:

А) вкрай *незадовільне функціонування переважної більшості сфер життєдіяльності суспільства,* які є похідними від сукупних результатів економічної діяльності суб'єктів господарювання, зокрема: жахливий стан автомобільних доріг в країні; занепад багатьох інших сегментів інфраструктури, систем охорони здоров'я та навколишнього середовища; системні проблеми

у галузі освіти; чи не найнижчий серед європейських країн рівень, якість і тривалість життя населення (слід зазначити, що у 60-ті роки XX століття за тривалістю життя Україна посідала друге місце в Європі після Франції). І цей перелік можна продовжувати.

Б) *характерні риси власне економіки.* У сучасній економіці України все ще переважають негативні тенденції, зокрема, нераціональне використання виробничого потенціалу, занадто високе (порівняно з іншими країнами) споживанням ресурсів, перманентне зниження продуктивності праці, погіршення екологічної ситуації, руйнуванням цілих галузей національного господарства за відсутності стрімкого розвитку нових, які б повною мірою заміщували старі галузі як в сенсі виробництва доданої вартості, так і в сенсі масштабного створення робочих місць. Так наприклад, на початку 90-х років XX століття українська нафтопереробна промисловість переробляла понад 50 млн. т нафти, у 2018 році – менше ніж 1 млн. т. Такі ж самі тенденції спостерігаються й в інших галузях, зокрема, в машинобудуванні та енергетиці.

У цілому, українська економіка, як і переважна більшість її підприємств, на сьогодні є неконкурентоспроможною. Отже, без усвідомлення причин теперішнього жалюгідного стану української економіки в умовах глобальної конкуренції та перенасичення світового ринку товарами і послугами побудувати конкурентоспроможну економіку практично неможливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані зі станом сучасної економіки України активно досліджували О.І. Амоша, О.А Гавриш, Т. Гайдай, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Дементьєв, Дроговоз Ю., Дубровський В., Е.М. Забарна, П. Калита, Т.М. Качала, Т.О Ковнер, І.О. Кондаурова, О.М. Кашуба, І. Малий, Ю. Павленко, В. Решетило, В. Смагін, В. Тарасевич, Н. Чорна, А. Чухно, Р. Шеремета, В. Якубенко, інші вчені-економісти. Слід зазначити, що автори переважно досліджують вплив окремих чинників на макроекономічні процеси чи групи чинників на певний сегмент економіки. У той же час глибинні причини сучасного стану української економіки в цілому залишаються недостатньо дослідженими. З огляду на це, та виходячи з потреб подальшого розвитку національного господарства, можна стверджувати, що проблема потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Автори поставили перед собою за мету дослідити глибинні причини поглиблення системної кризи української економіки пострадянського періоду і, виходячи з цього, визначити основні перешкоди на шляху сталого економічного розвитку України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Сучасна українська економіка, як свідчить досвід принаймні останніх трьох десятиліть, не спроможна забезпечувати, як у розвинених країнах і багатьох успішних країнах, що розвиваються, ні сталого економічного розвитку, ні високого рівня зарплат, ні стабільної валюти. Як наслідок, сьогоднішній рівень ВВП України не досяг навіть рівня 1990 року і складає не більше двох третин від вказаного базового рівня. При цьому номінальний ВВП на душу населення у доларах в Україні за 27 років майже не змінився і склав у 2017 році 2194 дол. США порівняно з 1742 дол. США у 1990 році (при цьому слід враховувати набагато вищу купівельна спроможність валюти у 1990 році порівняно з 2017 роком). Водночас ВВП Польщі, яка у 1990 році мала приблизно однаковий з Україною рівень соціально-економічного розвитку, зріс за цей період з 1738 дол. США до 13429 дол. США або у 7,7 рази. При цьому показники ВВП на душу населення таких високорозвинених країн як США і ФРН, зросли у номінальному виразі за вказаний період з 23954 дол. США і 22220 дол. США до 59501 дол. США та 44550 дол. США або у 2 і 2,6 рази відповідно.[1] Іншими словами, темпи росту в країнах з незрівнянно вищими абсолютними показниками ВВП на душу населення порівняно з Україною, були набагато вищими, що не є природнім для ринкової економіки, що розвивається.

За версією Bloomberg, у 2015 році Україна увійшла до п'ятірки країн, що мають самі «нещасні» економіки світу, а за оцінкою британського журналу The Economist Україна стала лідером у рейтингу країн з найгіршою економікою[2]. Такі результати, зокрема стали наслідком і водночас індикатором того, що Українська модель зростання докризового (до 2008 р.) періоду, яка базувалась на експортній експансії товарів з низькою доданою вартістю, вичерпала себе[3]. За влучним висловом П. Калити «сьогодні її (України – автор) економіка перебуває в такому ж стані, як і українська армія відразу після Революції гідності» [4].

Чому так сталося? У чому полягають причини такої парадигми сучасної української економіки? Який характер і риси вони мають? На наше глибоке переконання, причини сучасного стану економіки України є багатогранними, охоплюють набагато ширшу сферу ніж економіка, а першопричини більшості з них слід шукати у радянському минулому.

Варто нагадати, що у спадок від Радянського Союзу Україні дістався специфічний тип нестабільної в ринкових умовах індустріальної сировинної економіки з домінуванням сектора видобувної промисловості та виробництва сировинних напівфабрикатів. При цьому ключовою ознакою цієї економіки було те, що вона носила не ринковий, а адміністративний характер. А це означає що:

– по-перше, підприємства, як суб'єкти економічної діяльності працювали не на споживача, як це відбувається в ринковій економіці, а на план, який, в свою чергу, «спускали» підприємствам багаточисельні галузеві міністерства, а міністерствам – відповідно центральні органи планування на союзному і республіканському рівнях ***Госплан*** *(рос мовою)* і ***Держплан*** відповідно;

– по-друге, підприємства не могли вільно ні купувати необхідну їм продукцію, ні продавати власну продукцію, яку вони виробляли, а лише за так званою *рознарядкою* ще одного центрального органу державної(?!) влади - ***Госплан*** *(рос мовою)* та ***Держпостач*** відповідно***;***

– по-третє, це, в свою чергу, призводило до тотального дефіциту [5], низької якості продукції, нераціонального використання ресурсів. Так наприклад, усі алюмінієві заводи (заводи з аналогічним стандартним обладнанням), яких у Радянському Союзі було декілька і які територіально знаходились у різних точках Радянського Союзу мали право випускати і відповідно випускали лише визначену Госпланом (ця категорія підприємств відносилась до центрального (союзного) підпорядкування) номенклатуру продукції, яка для кожного заводу була різною. Це,зокрема, призводило до зайвих перевезень, що часто нагадували абсурд. Алюмінієві вироби певної номенклатури, що вироблялись, наприклад, на Броварському алюмінієвому заводі перевозились залізницею споживачам на Далекий Схід, натомість вироби Хабаровського алюмінієвого заводу іншої номенклатури постачались споживачам у Київ та інші міста України. Відомий радянський економіст Д. Валовий назвав такий стан речей у народному господарстві Радянського Союзу «економікою абсурдів і парадоксів» [6];

– по-четверте, визначення ціни на продукцію (так зване ціноутворення) відбувалось не на ринку товарі і послуг, а централізовано в кабінетах відповідних посадових осіб. Досить часто це призводило до завищення або до заниження реальної ціни на продукцію, якщо про таку ціну у цьому випадку можна говорити взагалі. У радянські економіці було досить багато планово збиткових підприємств. Останнє також тісно пов'язане зі специфікою життєвого циклу підприємства в адміністративній економіці, яку ми постараємось сформулювати у наступному абзаці;

– по-п'яте, життєвий цикл підприємства у ринковій економіці, як відомо, передбачає його виникнення шляхом інвестування фінансових та інших ресурсів у перспективну прибуткову галузь економіки. Подальше функціонування, розвиток і припинення існування буд-якого суб'єкта господарської діяльності здійснюється за рахунок його прибутку. У разі збитковості підприємства воно стає банкрутом. На ринку залишаються лише ефективні підприємства. На відміну від цього в адміністративній радянській економіці функціонування підприємств, їхній технічний стан і розвиток не залежали від ефективності діяльності відповідних підприємств. Вони залежали виключно від централізованого інвестування (капітальних вкладень) в ці підприємства, а саме – з централізованих фондів відповідних міністерств чи держави в цілому шляхом планування капітальних вкладень у державному бюджеті за рішенням Держплану безпосередньо для конкретного підприємства. Як, наслідок, в економіці України радянського періоду поряд з ефективно працюючими підприємствами функціонувало безліч малоефективних і неефективних підприємств.

Отже, у суб'єктів економічної діяльності (підприємств) була відсутня мотивація працювати ефективно з точки зору їх функціонування у ринковій економіці. Відповідно умови функціонування підприємств в адміністративній (або так званій соціалістичній) економіці радянського зразка й економіки у цілому формували відповідні риси управлінців на всіх рівнях управління. Як, наслідок, здобувши незалежність,Україна отримала, з одного боку, не готових (безпорадних), в основній своїй масі, менеджерів підприємств для роботи в ринкових умовах, а з другого боку – специфічних управлінців на усіх щаблях державного управління, які були не готовими (не придатними) формувати сприятливі умови для ведення бізнесу.

Однією із фундаментальних причин, яка суттєво гальмувала економічний розвитку України практично протягом усього часу її незалежності було те, що не відбулося швидкого переходу від адміністративного управління народногосподарським комплексом, що дісталось нам у спадок від Радянського Союзу, до ринкового регулювання економіки у класичному його розумінні. Натомість, адміністративне управління економікою трансформувалось у надмірне її регулювання, і, незважаючи на чисельні спроби багатьох урядів провести дерегуляцію економічної діяльності в країні,

проявляється (і часом досить вагомо) ще й сьогодні як *рудимент адміністративної економічної системи*. В його основі лежать:

– по-перше, звички радянської школи управління народним господарством, набуті управлінцями усіх рівнів протягом багатьох попередніх десятиліть, які до цього часу за інерцією (в тій чи іншій мірі) передаються їх молодшим колегам;

– по-друге, адміністративні звички в умовах перманентно низького рівня оплати праці поступово трансформувались в корупційні очікування (дії) державних управлінців усіх рівнів, про що детальніше мова буде йти нижче.

Ще одним джерелом цієї та інших причин сучасного стану економіки стала абсолютна відсутність на момент отримання Україною незалежності ринкового мислення у населення. За результатами дослідження фахівців Deutsche Bank його рівень на початку 90-х років минулого століття і країни становив у нашій країні «0» балів за дванадцяти бальною шкалою, у той час як у Литві, Латвії і Естонії – «6», «8» і «10» балів відповідно. [7].Отже, з самого початку незалежності, на відміну від країн Балтії та бувших соціалістичних країн Східної і Центральної Європи, в Україні були відсутні внутрішні механізми контролю громадянського суспільства, з одного боку, за ступенем відтворення адміністративних важелів управління економічними процесами на усіх рівнях, а з іншого боку – за формуванням «правил гри», тобто за якістю відповідної законодавчої та нормативно-правової бази та характером її імплементації. Водночас малочисельні на той час, але бізнесактивні члени суспільства (частина правлячої радянської еліти, частина керівників підприємств, так звані «цеховики», і частина, пов'язаних з ними кримінальних «авторитетів», частина керівних працівників торгівлі, підприємливі громадяни тощо), з одного боку, почали використовувати собі на користь чисельні прогалини у законодавстві, а з іншого боку – лобіювати формування законодавчо-нормативної бази у своїх інтересах.

Як наслідок, в Україні поступово сформувались законодавчо-нормативна база, неписані правила функціонування державних органів управління, а також традиції ведення бізнесу, які не сприяли сталому розвитку економіки та країни в цілому.

Ще однією причиною відставання української економіки є непомірно великий вплив політики на економіку, що дістався нам у спадок від радянських часів. Ключовою проблемою у цій сфері є те, що усі без винятку президенти та їх адміністрації протягом практично усього існування України, як незалежної держави, старались, у тій чи іншій мірі, управляти країною у ручному режимі, замінюючи собою інституції. Державним інститутам відводилась і багато в чому продовжує відводитися роль провідника відповідних рішень президента чи його команди. Таке управління (вплив) не може бути ефективним, оскільки, по-перше, неможливо власною командою професійно опрацювати безліч питань і замінити собою інституції, а по-друге, не властиву роботу здійснюють конкретні люди, у яких є власні інтереси. Поступово набуті звички перетворились у традиції, у спосіб прийняття рішень за принципом «те що добре нам (певним особам, групам, має бути добре всій країні)». Такий підхід автоматично продукується по всій країні на усіх рівнях державного управління, у першу чергу, через інститут безпосередньо підпорядкованих президенту і його адміністрації, голів адміністрації областей і районів, а також міських голів та голів місцевих рад, з якими, використовуючи певні важелі впливу, як правило, встановлюються необхідні для вищих посадових осіб країни домовленості. Відповідні домовленості завжди існували й продовжують існувати сьогодні з найвпливовішими підприємцями, так званими олігархами. Останнім часом багато аналітиків вважають, що олігархізація охопила всю країну зверху донизу, маючи на увазі, що олігархи існують не лише на загальнонаціональному рівні, а на рівні областей і районів, у кожній (кожному) з яких також є власний олігарх (олігархи). Так сформувався олігархічний консенсус, а влада набуває усе більше рис феодальної влади. Де особисті, сімейні інтереси та інтереси друзів і бізнес-партнерів, а не державні інститути визначають стійкість держави. «При цьому, ключовим елементом системи є корупція, яка скріплює усю цю систему і якщо її прибрати то система розвалиться, оскільки функціонал іде через корупцію. Наша правляща еліта нічого не вміє робити без функції перерозподілу. Наявність важелів перерозподілу створює корупційну ренту – це базова мотивація еліт». [8]

Сьогодні корупція стала найбільшим гальмом соціально-економічного розвитку країни, яка як метастази пронизала не лише економіку, а й інші сфери життєдіяльності суспільства. Величезна кількість посадовців установ, що мають дозвільні функції, основну мету своєї діяльності поступово стали вбачати у власному збагаченні. Як наслідок, сьогодні на різних рівнях управління рішення приймаються не в інтересах суспільства, країни, створення сприятливих умов для економічного розвитку, а в корпоративних чи власних інтересах. Кожна силова структура (МВС, Генеральна

прокуратура, Державна фіскальна служба, Державна прикордонна служба тощо), за самими різними оцінками, мають свій бізнес. Велика кількість посадовців зазначених структур фактично підпорядковують виконання своїх службових обов'язків власному збагаченню шляхом застосування різних форм тиску на малий і середній бізнес. Державні закупівлі, принаймні до останнього часу, здійснювались не прозоро за завищеними цінами. І це, на жаль, стало системою.

Не менш важливою проблемою для розвитку економіки є *монополізм.* В енергетиці, металургії, хімічній і тютюновій промисловості, у галузі авіаційних перевезень, інших галузях сформувались секторальні монополії на чолі з відомими усій країні олігархами, а на місцях – територіальні монополії на чолі з місцевими «олігархами», функції яких найчастіше виконують голови державних адміністрацій чи міські голови. У той же час, головною ознакою і водночас перевагою сучасної економічної моделі будь-якої країни, а також обов'язковою умовою для розвитку високотехнологічних виробництв, що виступають драйвером економічного зростання, фактором глобальної конкурентоспроможності національної економіки, а також формують попит на висококваліфіковану робочу силу [9] є конкуренція.

Монополізм і корупція тісно пов'язані між собою. *Монополізм* продукує і підживлює корупцію, корупція в свою чергу сприяє розширеному відтворенню монополій. Разом вони потужно стримують розвиток малого і середнього бізнесу та економіки в цілому.

Визначальною проблемою економічного розвитку країни є відсутність (у переважній більшості) правосудного судочинства, що вкрай негативно впливає на забезпечення захисту прав власності, а відповідно й на інвестиційну та економічну діяльність у цілому господарюючих суб'єктів.

Ще однією фундаментальною проблемою розвитку української економіки є функціональна невідповідність ключових державних інституцій нагальним потребам соціально-економічного розвитку країни. Особливо це стало очевидним в останні роки, коли загострилась боротьба між олігархічною корумпованою системою (перш за все у сфері прийняття економічних рішень) і постіндустріальним громадянським суспільство, ядро якого сформувалось у постмайданний період. В умовах монопольно-олігархічної економіки олігархічні фінансово-промислові групи потребують постійних преференцій у вигляді державних замовлень та використання державної власності (державних підприємств) у своїх цілях і, як свідчить досвід, останніх двох десятиліть вимушують уряд країни працювати в інтересах олігархічних холдингів. Водночас економіка, країна і суспільство в цілому вже давно потребують рівних «правил гри», тобто рівних для усіх умов ведення бізнесу. Власне це й було одним із головних спонукальних мотивів ще «помаранчевої» революції. Потрібна нова економічна модель.

Ще однією фундаментальною проблемою, що негативно впливала і ще продовжує впливати на економіку, стала *нестабільність і неефективність діяльності банківської системи.* За три роки після революції гідності було ліквідовано більше половини комерційних банків. Надмірно висока облікова ставка Національного Банку України, яка і нині складає 18% річних, зробила банківські кредити, особливо довгострокові, для суб'єктів господарювання малодоступними і відповідно стримує економічний розвиток. Використання у попередні роки через неефективну валютну політику НБУ комерційними банками коштів рефінансування не на кредитування потреб реального сектора економіки, а на здійснення операцій на валютному ринку призвело до виведенням із банківської системи величезної суми фінансових ресурсів.

Крім того, більшість банків зловживали коштами вкладників, що тривало майже десятиліття. Якщо на початку 2000 років в комерційних банках було лише 2% проблемних кредитів, то на кінець 2018 року частка непрацюючих кредитів в українській економіці перевищувала 54%.Банки стали своєрідними «пилососами», які виводили кошти вкладників з банківської системи. За оцінками експертів, із банківської системи після 2008 року таким чином було виведено понад 40 млрд. грн. [11]. У цілому сукупні фінансові втрати клієнтів банків і, в першу чергу, суб'єктів господарювання, обчислюються сотнями мільярдів гривень.

Недовіра населення до банків у свою чергу мала такі негативні наслідки: з одного боку, вкладники банків вилучили депозити на суму еквівалентну 18 млрд. дол.. США[12]; з другого боку, через недовіру до банківської системи на економіку не працюють ще 60-80 млрд. дол.. США, які, за оцінками експертного середовища, знаходяться на руках у населення[8].

Усе це викликало загострення дефіциту інвестиційних ресурсів підприємств. У цілому, сьогодні економіка потребує інвестицій, а банківська система не виконує функцій посередника між інвесторами і підприємствами реального сектора економіки.

Серед інших чинників, що заважають подальшому розвитку економіки, на наш погляд, слід виділити такі:

– Складність і нестабільність податкової системи, неефективний механізм адміністрування податків, зборів та обов'язкових платежів;

– Недостатній розвиток фінансового ринку, в першу чергу ринку цінних паперів. За оцінкою Всесвітнього економічного форуму за цим показником Україна посідала у 2015 році 130 місце із 138 країн[13];

Низький рівень ефективності законодавства з питань корпоративного управління, що обумовлює блокування діяльності підприємств, можливість викривлення відомостей про акціонерів, розмивання капіталу внаслідок додаткових емісій акцій, блокування проведення зборів акціонерів тощо[10];

– *Російська збройна агресія проти України, що* призвела до поглиблення економічної кризи в Україні, довготривалої політичної та фінансово-економічної нестабільності. Усе це суттєво підвищило інвестиційні ризики і призвело до зменшення інвестування в українську економіку. Водночас вивіз капіталу суттєво зріс;

– Однією з основних проблем української економіки останнього часу стала еміграція трудових ресурсів у країниЄС.

Висновки. 1. Першопричину більшості проблем (причин) сучасної української економіки слід шукати в її радянському минулому. 2. Основними причинами кризового стану економіки України сьогодні є: її надмірне регулювання; олігархічна система прийняття рішень, недопустимо високий рівень корупції, непрозорість діяльності правоохоронних органів, відсутність правосудного судочинства; монополізм; ненадійність банківської системи та неефективність грошово-кредитної політики; нестабільність і складність податкового законодавства, невідповідність ключових державних інституцій нагальним потребам економічного розвитку країни.

Список використаних джерел

1.Томашевська А. Смиковчук Т. В. РІВЕНЬ ВВП УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ТА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ. - Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Випуск 20, частина 3. – 2018. – с. 90-94.

2. Экономика_Украины. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/.

3. . Пустовойт О.В. – Імплементація Угоди про асоціацію Україна-ЄС: нові можливості та ризики щодо розвитку вітчизняного виробництва– [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://ua-ekonomist.com/10576.

4. П. Калита. Три ключові проблеми української економіки. https://dt.ua/macrolevel/tri-klyuchovi-problemi-ukrayinskoyi-ekonomiki-240476_.html.

5. Янош Корнаи. Дефицит. – М.:«Наука». – 1990. – 607 с.

6. Д. Валовой. – Экономика абсурдов и парадоксов. – М.: Политиздат. – 1991. – 431 с.

7. Д.О. Онопрієнко, Д.О. Онопрієнко,. Інституціональні проблеми розвитку української економіки. – Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). –2016. – №1 – С. 103-107.

8. Ю. Романенко. Почему не отдам свой голос Петру Порошенко**. –** «Хвиля». – 08.01.19, 22:09.

9. Кашуба О. М. Підприємництво в Україні: проблеми і перспективи розвитку / О. М. Кашуба // Економіка та держава. – 2015. – №6 – С. 104 – 105.

10.Т. Г. Щепіна. Проблеми формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні//Проблеми підвищення ефективності інфраструктури, 2014, №38. – с.109-114.

11. Національний Банк України. Офіційне інтернет-представництво. – [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.

12. Міністерство фінансів України. Фінансовий портал. – [Електронний ресурс]: Режим доступу:http://index.minfin.com.ua/index/fdi/

13. Український національний грід/ - [Електронний ресурс]: Індекс Глобальної конкурентноспроможності/.– Режим доступу: http://ung.in.ua/ua.

УДК 339.5:330.15(045)

ЦИБУЛЯК А.Г.,
к.політ.н.,
здобувач кафедри міжнародних фінансів
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету ім. Т. Шевченка

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню напрямів розвитку стандартизації в системі екологізації світової торгівлі. Обгрунтовано значення екологічних стандартів в забезпеченні високого ступеня екологізації світової торгівлі. Доведено необхідність подальшого розвитку системи екологічної стандартизації зовнішньоторговельних відносин.*

Ключові слова: *екологічні стандарти, міжнародна екологічна стандартизація, екологізація, екологізація зовнішньоторговельних відносин, екологізація світової торгівлі.*

Цыбуляк А.Г., к.полит.н., соискатель кафедры международных финансов Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СТАНДАРТИЗАЦИИ В СИСТЕМЕ ЭКОЛОГИЗАЦИИ МИРОВОЙ ТОРГОВЛИ

Аннотация. *Статья посвящена исследованию направлений развития стандартизации в системе экологизации мировой торговли. Обосновано значение экологических стандартов в обеспечении высокой степени экологизации мировой торговли. Доказана необходимость дальнейшего развития системы экологической стандартизации внешнеторговых отношений.*

Ключевые слова: *экологические стандарты, международная экологическая стандартизация, экологизация, экологизация внешнеторговых отношений, экологизация мировой торговли.*

Tsybuliak A.G., candidate of Political Sciences, researcher of international finance department of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University

STANDARDIZATION TRENDS IN THE WORLD TRADE ECOLOGIZATION SYSTEM

Abstract. *The article is devoted to research of standardization trends in the world trade ecologization system. The value of ecological standards in providing of high degree of world trade ecologization is grounded. The necessity of further development of ecological standardization system of foreign trade is proved.*

Key words: *ecological standards, international ecological standardization, ecologization, ecologization of foreign trade relations, ecologization of the world trade.*

Актуальність проблеми. Необхідність формування екологічних засад виробництва, розподілу, обміну та споживання для ефективного розвитку світової торгівлі, задоволення екологічних потреб споживачів зовнішніх ринків та торговельних партнерів є основою об'єднання зусиль суб'єктів світового господарства у напрямі розробки комплексних стандартів, норм та правил узгодження економічних, в тому числі торговельних, потреб та інтересів з природничо-ресурсним потенціалом планети. Це зумовлює актуальність дослідження напрямів розвитку стандартизації в системі екологізації світової торгівлі та вироблення на цій основі пріоритетних напрямів оптимізації параметрів міжнародних екологічних стандартів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема екологізації світової торгівлі та запровадження стандартів, норм та правил екологічної торговельної взаємодії є предметом досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців. Особливої уваги в цьому зв'язку заслуговують праці таких науковців як Андреєва Н., Балацький О., Бегін Дж., Буркинський Б., Веклич О., Грищенко В., Данилишин Б., Дейлі Г., Ерліх П., Корнійчук Н., Мельник Л., Панайоту Т., Писаренко С., Семенюк Е., Туниця Ю. та ін. Проте численні аспекти даної проблеми потребують подальшої розробки.

Метою статті є дослідження особливостей застосування міжнародних стандартів в процесі екологізації світової торговельної взаємодії та обгрунтування пріоритетів розвитку екологічної складової системи міжнародної стандартизації.

Виклад основного матеріалу. Система екологізації світової торгівлі розвивається в умовах чіткої підпорядкованості, з однієї сторони, вимогам постійно змінного глобального економічного середовища, з іншої – правилам та стандартам, які забезпечують конкурентоспроможність товарів та послуг на світовому ринку. Використання екологічних стандартів в забезпеченні високого ступеня екологізації світової торгівлі обумовлене наступними причинами. По-перше, екологічні стандарти сприяють розробці, виробництву і пропозиції продукції і послуг на світових ринках. По-друге, стандарти сприяють безпечності й екологічній чистоті використовуваних ресурсів, процесів, методів виробництва. По-третє, застосування засад міжнародної екологічної стандартизації сприяє інтенсифікації світової торгівлі. По-четверте, вони мінімізують негативний вплив виробничих та торговельних процесів на довкілля. По-п'яте, екологічні стандарти сприяють ефективному екологічно безпечному використання усіх видів ресурсів.

В цілому, система екологічної стандартизації може бути представлена як сукупність наступних елементів (див. рис.1):

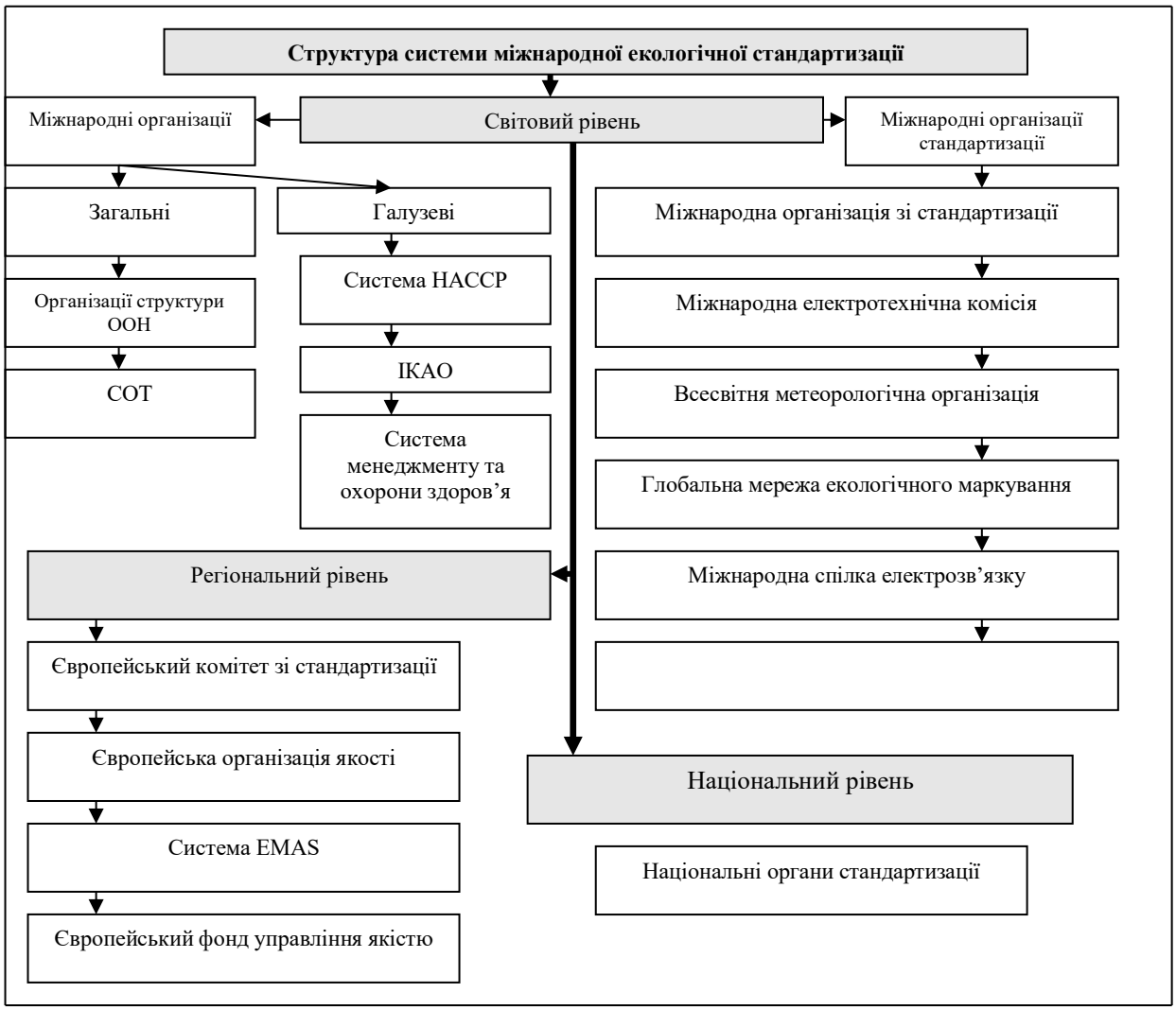

Рис. 1 Структура системи міжнародної екологічної стандартизації*
*Складено автором

Ключовим елементом запропонованої системи, безперечно, є Міжнародна організація стандартизації (ISO). Вона є незалежною, неурядовою організацією, міжнародні стандарти, розроблені якою гарантують, що продукти і послуги є безпечними, надійними й якісними та допомагають суб'єктам господарювання отримати доступ до нових ринків, забезпечують рівні умови для країн, що розвиваються і сприяють розвитку світової торгівлі. Такі широкі функції глобального характеру

обумовлені тим, що Міжнародна організація зі стандартизації має загальний консультативний статус в Економічній та Соціальній Раді ООН, Міжнародній організації праці в контексті врахування соціальної відповідальності у стандартах, ЮНКТАД в аспекті розробки стандартів та встановлення їх відповідності умовам торгівлі на світових ринках, Європейській Економічній Комісії та ін. [1].

ISO також співпрацює з іншими офіційними міжнародними організаціями з стандартизації, зокрема Міжнародною електротехнічною комісією (IEC) та Міжнародною спілкою електрозв'язку (ITU). Окрім цих трьох організацій, існує низка міжурядових органів, що розробляють власні стандарти, зазвичай, для конкретних галузей. Деякі з них охоплюють установи ООН, серед яких Всесвітня метеорологічна організація, Міжнародна організація праці, Комісія Codex Alimentarius [2]. ISO систематично координує свою діяльність з цими організаціями для того, щоб уникнути дублювання та забезпечити взаємодоповнюваність зусиль з стандартизації в тому числі в рамках меморандумів про взаєморозуміння) [3]. Оскільки основними функціями стандартизації є розвиток міжнародної торгівлі, що змушує експортерів вивчати вимоги міжнародних стандартів і випускати продукцію, що їм відповідає, та посилення конкурентних позицій на світових ринках тих підприємств, продукція яких відповідає міжнародним стандартам, це стимулює потребу в розширенні нормативних документів, ухвалених на міжнародному рівні, що можуть використовуватися для визначення конкретних стандартів продукції і послуг, виробничих та управлінських процесів (див. рис. 2):

Рис. 2 Кількість міжнародних стандартів у 2009-2015 р.р.*
*Складено автором за матеріалами [1, 4]

Таким чином, протягом періоду 2009-2015 рр. кількість напрацьованих стандартів має тенденцію до зростання. Разом з цим, варто відмітити, що в їх структурі за секторами переважають інформаційні, інженерні та виробничі технології (див. рис. 3):

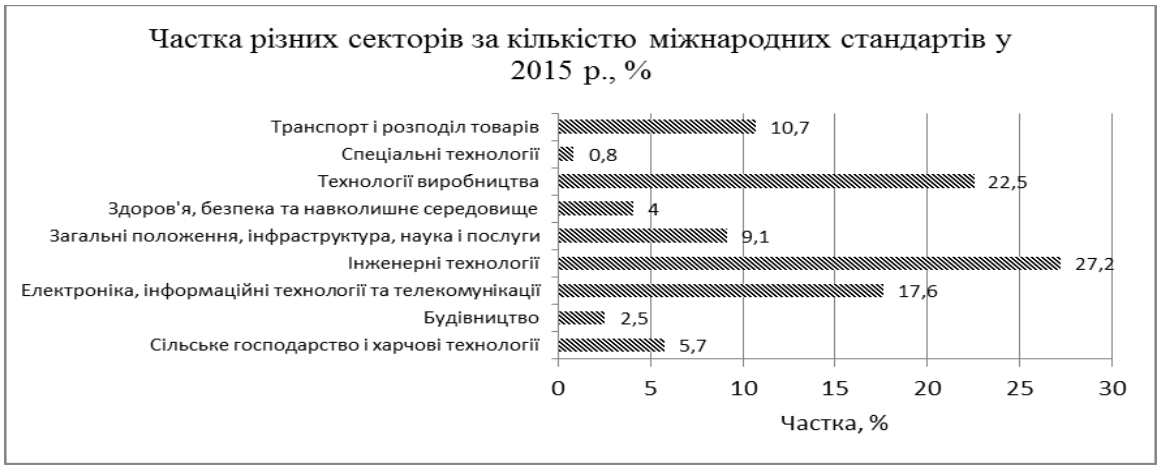

Рис. 3 Частка різних секторів за кількістю міжнародних стандартів у 2015 році*
*Складено автором за матеріалами [1, 4]

Варто зауважити, що частка стандартів, які безпосередньо стосуються здоров'я, безпеки та навколишнього середовища складає 4%. В контексті розгляду екологізаційної складової міжнародної

торговельної взаємодії особливе значення має стандарт 14000, який відповідає засадам екологічного менеджменту. В цьому зв'язку, розробку ISO 14000 - серії міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту на підприємствах - слід вважати однією з найбільш значимих міжнародних природоохоронних ініціатив [1].

Розробка ISO 14000 стала результатом Уругвайського раунду переговорів по Всесвітній торговій угоді і зустрічі на вищому рівні по навколишньому середовищу і розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Стандарти ISO 14000 розроблялись Технічним комітетом 207 (ТС 207) Міжнародної Організації Стандартизації (ISO) з урахуванням уже зарекомендованих міжнародних стандартів по системах менеджменту якості продукції (ISO 9000). Стандарти, які не входять до безпосередньо екологічної групи, мають опосередкований зв'язок з екологізацією світових ринків. Це обумовлено зацікавленістю всіх економічних галузей і світового співтовариства в цілому у функціонуванні на основі застосування екологічних підходів.

Офіційні міжнародні системи стандартизації являють собою платформу, яка потенційно може доповнити або сприяти погодженню різних приватних стандартів, а також може допомогти забезпечити узгодженість глобальних рішень. Це може призвести до більш високого рівня ринку і прийняття регулювання та істотного впливу на соціальну і екологічну сфери. Наприклад, офіційна міжнародна система стандартизації допомогла об'єднати більшість тем, забезпечивши деякі важливі міжнародні стандарти на основні соціальні та екологічні питання. Для навколишнього середовища та пов'язаних з ним сфер були запроваджені стандарти з таких питань, як управління навколишнім середовищем (ISO 14001/4); екологічне маркування (ISO 14020/21/24/25); оцінка життєвого циклу (ISO 14040/44); вимірювання, перевірка і контроль рівня парникових газів (ISO 14064/65); питна вода та послуги з відведення стічних вод (ISO 24510/11/12).

ISO також об'єднала зусилля зацікавлених сторін для участі в розробленні нового стандарту на соціальну відповідальність – ISO 26000. Інші приклади етапів розроблення в ISO охоплюють: вуглецевий слід продукції та послуг, критерії сталості для біопалива, сталість в управлінні подіями та водний слід організацій [46]. Структура міжнародних стандартів за секторами представлена на рисунку 4:

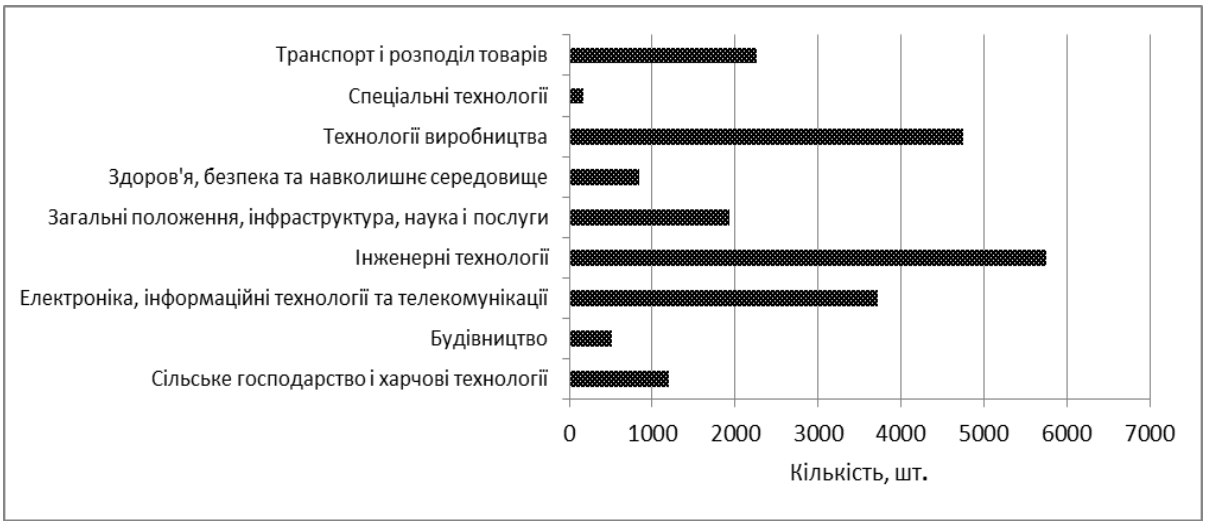

Рис. 4 Структура міжнародних стандартів за секторами у 2015 році, шт.*
*Складено автором за матеріалами [1, 4]

Функції інших (крім ISO) структурних елементів системи міжнародної екологічної стандартизації охоплюють окремі напрями розвитку суспільного та господарського життя. Слід відзначити в цьому зв'язку діяльність глобальної мережі екологічного маркування (GEN), асоціації незалежних організацій із 36 країн, що впроваджують системи екологічного маркування відповідно до добровільного міжнародного стандарту ISO 14024. GEN тісно співпрацює із Світовою організацією торгівлі, а одним з її членів є Комісія європейського Співтовариства з питань екологічної сертифікації та маркування. Суттєве значення в сфері міжнародної екологічної стандартизації мають системи стандартів галузевого спрямування, зокрема, система управління безпечністю харчових продуктів, яка є прийнятою на міжнародному рівні - HACCP (система аналізу ризиків і контролю критичних точок).

Вона дозволяє гарантувати виробництво безпечної продукції шляхом ідентифікації і контролю небезпечних чинників. Для впровадження системи НАССР виробники повинні досліджувати не тільки свій власний продукт і методи його виготовлення, постає завдання застосовувати такі ж вимоги і до постачальників сировини і допоміжних матеріалів, системи дистрибуції і роздрібної торгівлі. Виробник не лише випробовує кінцевий продукт, а застосовує запобіжні заходи для того, щоб він був гарантовано безпечним. У разі внесення будь-яких змін до продукту, процесу, або до одного з етапів виробництва, підприємства харчової галузі повинні переглянути систему НАССР та внести до неї необхідні зміни.

Нові стандарти екологічної безпеки, розроблені Міжнародною організацією цивільної авіації (ІКАО), вимагають від авіакомпаній оновлення парку повітряних суден. Експерти ІКАО з 170 країн пропонують скоротити викиди двоокису вуглецю (CO2), з метою чого з виробництва буде знято багато лайнерів. Про підтримку нових правил зараз заявили 23 держави. Як рекомендують експерти ІКАО, стандарти викидів CO2 повітряними судами можуть вступити в силу в 2020 році для нових типів літаків, а з 2028 року має бути припинено виробництво моделей, які не задовольняють новим стандартам [1].

Суттєва роль належить застосуванню екологічних стандартів на ринку праці. Йдеться про стандарти гігієни та безпеки праці за рахунок управління професійними ризиками, адже вимоги законодавства у цій сфері постійно посилюються. Так, стандарти серії OHSAS 18000 призначені забезпечити організацію елементами дієвої системи управління гігієною та безпекою праці. Це група міжнародні стандартів, розроблених Британським інститутом по стандартизації при підтримки міжнародних органів стандартизації, для надання інструменту, створення ефективної системи менеджменту з охорони здоров'я і забезпечення безпечних умов праці підприємств. Мета впровадження стандартів управління охороною праці - це всебічне сприяння виконанню вимог, які повністю ліквідують, нейтралізують або знижують до допустимих норм вплив на працюючих небезпечних та шкідливих факторів виробничого середовища, забезпечують усунення джерел небезпеки, ізолювання від них персоналу, використання засобів, що усувають небезпечні ситуації та підвищують технічну безпеку [5].

На різних світових ринках належні методи регулювання заохочують використання регламентів, орієнтованих на практичні результати, що доповнюються стандартами. Фактично всі регіони світу, незважаючи на виникнення конкретних регіональних питань, мають сильні стимули для використання міжнародних стандартів. Ці стимули охоплюють зобов'язання членів СОТ до необхідності забезпечувати, спрямовані на те, щоб продукція та матеріали, виготовлені у їх країні, могли продаватися з мінімальними бар'єрами у торгівлі [6]. Виробництво продукції та матеріалів, що відповідають міжнародним стандартам становить ключовий елемент забезпечення світової торгівлі. Слід зауважити, що на регіональному рівні інтеграційні об'єднання заохочують використання міжнародних стандартів як одного із засобів сприяння торгівлі своїх учасниць з рештою світу. Особливим прикладом формування та реалізації екологічних стандартів на наднаціональному рівні є Європейський Союз.

Європейські узгоджені стандарти являють собою гнучкий спосіб підвищення якості та безпеки продукції і послуг, підвищення прозорості, зниження витрат, відкриття ринків для підприємств і забезпечення того, щоб підприємства, могли конкурувати на рівних. Слід зауважити, що стандарти в Європейському Союзі формуються на основі консенсусу між підприємствами, органами державної влади та споживачами в процесі консультацій. Особливе місце в системі європейських стандартів, які безпосередньо стосуються розвитку світових товарних потоків, належить імпортним стандартам, тобто вимогам до продукції, яка імпортується на територію ЄС.

На національному рівні мета і завдання екологічної стандартизації зумовлені рівнем науково-технічного розвитку. Сутність діяльності у сфері стандартизації залежить від рівня промислового, соціального розвитку країни, уваги, яка приділяється питанням охорони довкілля, розвитку науки, техніки, технологій, наявності гармонізованих стандартів, участі в роботі міжнародних організацій з метрології, стандартизації і сертифікації [7]. Зауважимо, що всі стандарти ISO є добровільними; вони можуть затверджуватися як обов'язкові на національному рівні чи в межах окремих підприємств, організацій. Система стандартів забезпечує зменшення несприятливих впливів на навколишнє середовище у наступних напрямах: поліпшення екологічного спрямування діяльності; створення істотного доповнення до національної нормативної бази і компоненти державної екологічної політики; поліпшення умов міжнародної торгівлі.

Висновок. Використання екологічних стандартів та норм в забезпеченні екологізації світової торгівлі обумовлене, насамперед, тим, що вони сприяють розробці, виробництву й пропозиції продукції і послуг на світових ринках, безпечності й екологічній чистоті використовуваних ресурсів, процесів, методів виробництва, інтенсифікації міжнародних торговельних зв'язків. Крім того, застосування екологічних стандартів дозволяє мінімізувати негативний вплив виробничих та торговельних процесів на довкілля, сприяє ефективному екологічно безпечному використання ресурсів та підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів світової торгівлі.

Література

1. Reaching milestones in standards innovation. ISO Annual report. – 2015. – 32 c. [Electronic resource]. - Access mode: http://www.iso.org/iso/annual_report_.

2. United Nations: Funds, Programmes, Specialized Agencies. [Electronic resource]. - Access mode: http://www.un.org/en/sections/about-un/funds-programmes-specialized-agencies-and-others/index.html

3. Lehni M. Eco-efficiency: creating more value with less impact / M. Lehni // WBCSD. - Geneva, 2000. – 36 p.

4. ISO in figures. [Electronic resource]. - Access mode: http://www.iso.org/iso/ru/home/about/iso-in-figures.htm

5. Global enabling trade report, 2016. E-resource: http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/enabling-trade-rankings/

6. Экологическая регламентация международной торговли и задачи ВТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=173.

7. Скрипчук П. М. Теоретико-методологічні основи формування системи екологічної стандартизації і сертифікації : монографія / П. М. Скрипчук. - Рівне : НУВГП, 2011. – 367 с.

УДК 339.9(045)

АНТОНЕНКО К.В.,
к.е.н., доцент
доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу,
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ

Анотація. *В статті проаналізовано важливість сфери інформаційних технологій для економіки України в контексті світових інтеграційних процесів. Розглянуто основні тенденції, які спостерігаються на ринку ІТ впродовж останніх років. Встановлено основні перешкоди з боку держави та запропоновано способи їх усунення.*

Ключові слова: *інформаційні технології, індустріальні парки, ІТ-екосистема, цифрова економіка, патент.*

Антоненко Е.В., к.э.н., доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УКРАИНЕ

Аннотация. *В статье проанализирована важность сферы информационных технологий для экономики Украины в контексте мировых интеграционных процессов. Рассмотрены основные тенденции, которые наблюдаются на рынке ИТ на протяжении последних лет. Установлены основные препятствия со стороны государства и предложены способы их устранения.*

Ключевые слова: *информационные технологии, индустриальные парки, ИТ-экосистема, цифровая экономика, патент.*

ANTONENKO E.V., Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department of International Economic Relations and Business at the Faculty of International Relations of the National Aviation University

PERSPECTIVES FOR DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN UKRAINE

Abstract. *The article analyzes the importance of the sphere of information technologies for the Ukrainian economy in the context of world integration processes. The main tendencies observed in the IT market in recent years are considered. The main obstacles set by the state and the ways of their elimination are offered.*

Key words: *information technologies, industrial parks, IT ecosystem, digital economy, patent.*

Актуальність проблеми. Сучасний етап світового цивілізаційного розвитку характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій (ІТ), які охоплюють все ширші сфери діяльності, створюють можливості для зростання ефективності виробництва, кардинальним чином змінюють механізми функціонування багатьох інститутів, держав. Проблема розвитку ринку інформаційних технологій є надзвичайно актуальною в сучасних умовах як у світовому масштабі, так і в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Питаннями функціонування сфери інформаційних технологій та її впливу на економіку України займаються такі вітчизняні вчені, як О. С. Бабанін, С. В. Войтко, А. О. Маслов, С. О. Пиріг, І. О. Седікова, Л. І. Федулова, М. П. Чайковська, А. А. Чухно та інші. Проте систематичних досліджень, які стосуються важливості ІТ-сфери та її перспектив розвитку в Україні, недостатньо.

Метою статті є аналіз тенденцій розвитку ІТ в Україні в умовах переходу світової економіки до інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. 27 грудня 2016 року в Клубі Кабінету Міністрів України відбулася презентація документу «Цифровий порядок денний України 2020», розробка якого була ініційована та здійснена ГС «ХАЙ-ТЕК ОФІС УКРАЇНА» та групою експертів світових та вітчизняних лідерів ринку та представниками ЦОВ за сприяння та підтримки Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Комітету Верховної Ради України з питань інформатизації та зв’язку та

Адміністрації Президента України, сенсом якого є виявлення та усунення перешкод на шляху переходу України в цифрову державу [4]. Метою документа є залучення інвестицій, запобігання цифровій нерівності, сприяння активній співпраці з ЄС у цифровій сфері. Заходи стратегії спрямовані на залучення інвестицій, трансформування вітчизняних індустрій в ті, які відповідають вимогам сучасної так званої «цифровізації», ознайомлення громадян із «цифровізацією», приділяючи особливу увагу населенню в селищах та містечках, розвиток цифрових складових для бізнесу, розвиток IT- аутсорсингу.

«Цифровий порядок денний України 2020» ставить перед собою мету розширення широкосмугового інтернету по всій території України, залучення цифрових можливостей в освітніх процесах, оновлення вітчизняних програм завдяки залученню цифрових додатків в галузі медицини, екології, економіки, інфраструктури, транспорту, громадської безпеки. Відзначається, що реалізація цієї концепції дозволить підняти ВВП країни на 2,5% вже в 2019 році, додати ще 3% до 2020 року, 5% - в 2021 році. Крім того, одночасно говориться про прогнозоване підвищення позицій України в провідних міжнародних економічних рейтингах - Global Innovation Index, ICT Development Index та інших. Серед всіх абстрактних цілей для досягнення цих показників згадується тільки про досягнення покриття широкосмугового інтернету на 80% за допомогою деяких проектів державно-приватного партнерства. Але знову-таки ніяких конкретних ініціатив та термінів їх впровадження автори проекту не називають.

Темпи зростання ВВП на поточний момент в Україні є недостатніми і наростити позитивну динаміку може допомогти як раз цифрова економіка. Цифрова економіка також допоможе вирішити глобальну проблему «відтоку мізків». Якщо ми перейдемо від сировинної до цифрової економіки, це допоможе повернути людей в країну.

Одним з важливих питань є також створення телекомунікаційної інфраструктури, яка необхідна для реалізації концепції цифрової економіки. Мова в першу чергу йде про широкосмуговий доступ до інтернету. Зараз в Україні тільки 5,5 млн. громадян мають доступ до нього, тоді як для впровадження цифрових сервісів доступом до інтернету має бути покрито не менше 95%.

IT-бізнес захищає свої продукти завдяки приєднанню України до Бернської конвенції про захист прав розробника від копіювання та передачі продукту третім особам без дозволу власника авторських прав. Але мінусами є те, що ідеї не підпадають під цю Конвенцію, тобто сама програма може бути захищена, але її ідея, рішення можуть бути використані в новій програмі, і вважатися новим продуктом, який не підпадатиме під заборони. Лише патент вважається спроможним захистити IT-продукт від незаконного копіювання і часткового чи повного відтворення в новому продукті.

Пантетуванню в Європі підлягають продукти, які ведуть за собою технологічний ефект, який виходить за рамки функціонування комп'ютера та його програм. Тобто він видається тім винаходам, які мають певну корисність для вирішення поставленої конкретної задачі. В США певний час патенти видавали всім винаходам, за умови, що вони є відтвореням абстрактної ідеї, але це в результаті призвело до суду з декількома винахідниками. Таким чином, умови надання патентів були трохи змінені та стали більш європеїзованими. Тепер для отримання патенту необхідно було довести, що винахід має чітке прикладне значення, та окреслити нові, відмінні від попередніх методи, які використовуються для практичного застосування цього винаходу.

В Україні практика зосереджена на нових комп'ютерних програмах, які мають відношення саме до «залізної» складової комп'ютерів, тобто процесорів, операційної пам'яті. Це і стало однією з причин, чому українці виїжджають за кордон зі своїми програмами, які не стосуються складових комп'ютера, бо там в них є шанс бути визнаними та запатентованими. Для цього країні необхідно мати чіткий перелік програм, які стосуються не тільки IT-галузі, а й тих, основою яких є прибуток і нові робочі місця. Наразі внутрішній попит на IT галузь дуже низький, так як для більшості питання IT не є найважливішим. Для вирішення цієї проблеми IT-компанії повинні першими почати надавати свої послуги локальним підприємствам та установам. Підтримка з боку державних та соціальних проектів буде стимулювати внутрішній попит, що, в свою чергу, розширить кордони і буде сприяти просуванню IT-галузі на світовому ринку.

Варто визначити основні ключові елементи, на яких уряду необхідно сконцентрувати свою увагу для забезпечення належного функціонування IT сфери (див. табл. 1).

Таблиця 1

Ключові елементи для належного функціонування ІТ сфери

	Мета	Головні цілі
1.	Працевлаштування іноземних громадян	Відійти від ідеї отримання прибутку
2.	Розвиток людського капіталу	Автоматизувати усі галузі, не обмежуючись ІТ
3.	Вдосконалення освіти	Розвиток технічної освіти
4.	Використання нових схем замість старих	Працювати над продуктами із високою доданою вартістю
5.	Розбудування екосистем	Реформування податкового законодавства
6.	Створення технологічних парків	Створення умов для конкурентоспроможності

Кажучи про підтримку ВНЗ, варто зауважити, що є ІТ-компанії, які використовують свої програми в освіті. Наприклад, компанія ЕРАМ активно впроваджує свої освітні програми, пов'язані з Web-дизайном, системною інженерією та Інтернетом речей в навчальний процес Львівського політехнічного університету. Київські ВНЗ, такі як КПІ ім. Сікорського та Національний університет ім. Т. Г. Шевченко, теж не залишилися без уваги. Там впроваджуються програми в рамках допомоги при працевлаштуванні студентів, що є наразі дуже актуальним питанням, адже університети можуть забезпечити своїх випускників робочими місцями лише на 25%. Варто також підкреслити, що існують певні тренінги для викладачів, які проводяться в Києві, Харкові та Львові, де розглядаються теми управління проектами та інструменти командної роботи [3]. Це є не менш важливим вкладенням компаній, адже, наразі, освітня програма України має плани для предметів, проте немає джерел, якими можна було б користуватися для вивчення тем.

Екосистема відіграє роль так званої бази для будування галузі. Вона включає в себе наступні напрями (див. рис. 1).

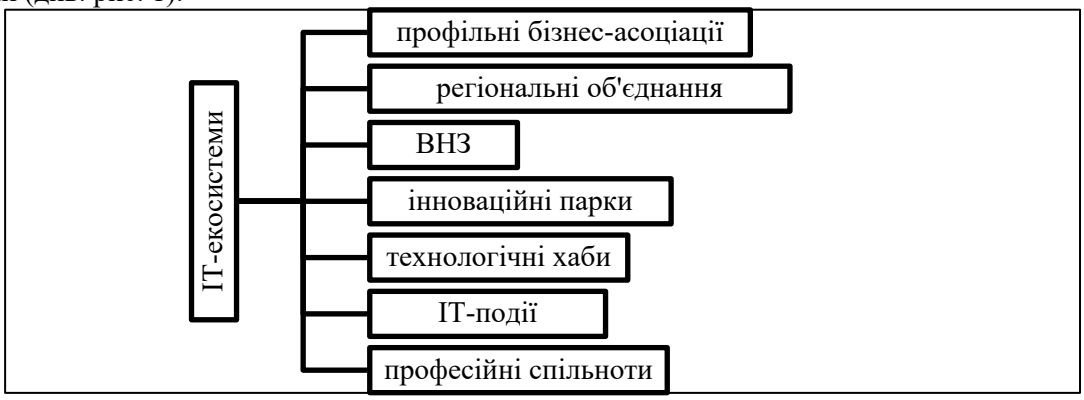

Рис. 1. Складові ІТ-екосистеми.

Українська економіка знаходиться на етапі переходу до моделі «Індустрія 4.0», тому створення кластерів та їх рівномірне розташування є безумовно позитивним явищем для нормального переходу. ІТ-кластери відносять до угрупувань, які не так штучно утворилися, як самовдосконалися та реорганізувалися до свого сьогоднішнього вигляду. Ідеї кластерів охоплюють ланки освіти, права, інфраструктури. Географія розташування кластерів (регіональних об'єднань) охоплює всю Україну: Київ, Конотоп, Черкаси, Харків, Дніпро, Запоріжжя, Миколаїв, Одеса, Вінниця, Хмельницький, Тернопіль, Рівне, Луцьк, Львів, Коломия, Івано-Франківськ, Чернівці [2].

Індустріальними парками є промислові території, які мають все необхідне, тобто енергоносії, транспортну інфраструктуру, метою яких є індустріалізація економіки, залучення інвестицій та надання робочих місць. Українська ІТ-екосистема тільки починає розвиватися і потребує постійної підтримки зі сторони бізнесу та держави (табл. 2).

Таблиця 2

Структурні одиниці української ІТ-екосистеми

№	Бізнес асоціації ІТ	Українські хаби та центри інновацій
1.	Hitech	Civic tech center
2.	IT Ukraine Association	IHUB
3.	UVCA	UNIT.City
4.	The Chamder of commerce	
5.	EBA	
6.	Apitu.org.ua	

Вирішення проблеми інформаційних технологій в питанні цифрової економіки буде полягати перш за все у тому, що необхідно створити одну єдину реєстраційну базу технологій. І найскладнішим є наповнення актуальними даними саме цієї бази. Такий подхід до поняття цифрової економіки може забезпечити ефективність управлінських рішень на всіх рівнях. Само собою, реалізація цього підходу приведе до мінімізації людського фактора і скорочення числа рівнів в ієрархії системи управління.

В числі лідерів цифрової економіки знаходяться США, Китай, Німеччина, Японія, Великобританія. Разом з тим, в силу того, що найбільшої долі цифрової економіки в ВВП досягла Великобританія (порядку 18%), саме її часто називають лідером [5]. В цій країні стратегічні підходи визначає департамент науки і несе відповідальність за їх правильний вибір (але не за виконання). Ций департамент регулює певний ряд ключових технологій цифрової економіки - передові матеріали, супутники, сховища енергії, робототехніку й автономні системи, агронауку, регенеративну медицину, великі дані, синтетичну біологію [1].

У США створений Інститут цифрового виробництва та інноваційного дизайну в Чикаго, який сьогодні є одним з великих центрів цифрової економіки. Доля в ВВП цифрової економіки – майже 11%.

У Німеччині народився термін «Індустрія 4.0», яким сьогодні оперують у багатьох публікаціях, на конференціях і навіть в документах.

Японія традиційно активно займається дослідженнями в області робототехніки. В листопаді 2017 р. японська компанія Nippon Telegraph і Телефонна компанія (NTT) офіційно запустили в експлуатацію прототип квантової вимірювальної системи. Японський прем'ер-міністр Сіндзо Абе на щорічній IT-конференції CeBIT в Ганновері в березні 2017 року використав поняття «Індустрія 5.0».

Китай в цифровій економіці зазначив стратегічні перспективи на довгий срок – до 2050 року. Поставлено дуже амбіціозні цілі – стати передовою технологічною державою в світі. Варто зазначити, що ці цілі підкріплені певними нормативними державними документами. Доля цифрової економіки КНР в ВВП становить близько 10%.

Формування цифрового економічного середовища тісно пов'язане із застосуванням різних цифрових технологій. Саме цифрові технології створюють базис для цифрової економіки (рис. 2).

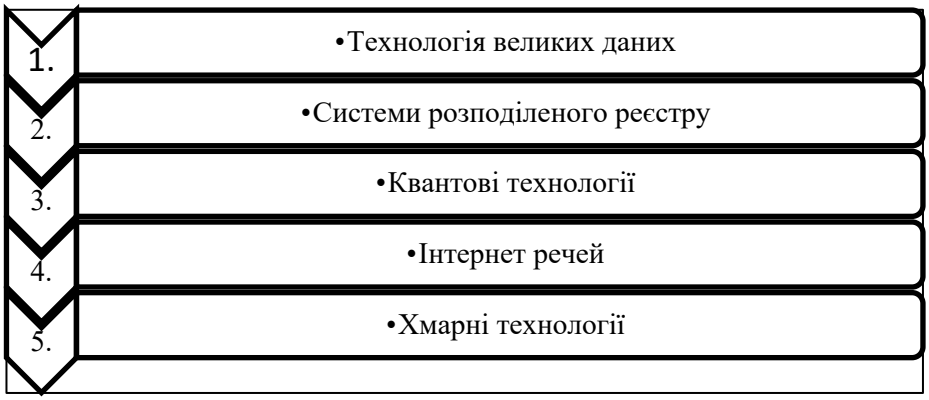

Рис. 2. Ключові цифрові технології.

Великі дані (big data) - сукупність підходів, інструментів і методів, призначених для обробки структурованих і неструктурованих даних (в тому числі з різних незалежних джерел) з метою отримання результатів. Впровадження штучного інтелекту призведе до розвитку відносин зі споживачами, вдосконалення кадрової роботи, оптимізації всіх процесів, перетворення продуктів в сервіси і навіть змін бізнес-моделі багатьох компаній.

Розподілені реєстри являють собою тип бази даних, як правило публічної, розподіленої по численним сайтам, країнам або установам. Записи зберігаються одна за іншою в безперервній реєстрової послідовності, а не групуються в блоки, але додані вони можуть бути тільки тоді, коли зібраний кворум учасників. В рамках систем розподіленого реєстру розглядаються такі технології, як блокчейн, і різні цифрові валюти, наприклад біткоїни. Обсяг світового ринку блокчейн-технологій в 2018 р. склав 0,37 млрд. дол. США, а до 2022 р. очікується 5,6 млрд. дол. США. Системи розподіленого реєстру забезпечують нові можливості по відстеженню фінансових транзакцій.

Квантові технології - це технології, в яких використовуються специфічні особливості квантової механіки Мета квантової технології полягає в тому, щоб створити системи і пристрої, засновані на квантових принципах.

Інтернет речей - це концепція, що об'єднує безліч технологій і передбачає оснащеність датчиками і підключення до інтернету всіх приладів (і взагалі речей), що дозволяє реалізувати віддалений моніторинг, контроль і управління процесами в реальному часі (в тому числі в автоматичному режимі). Дана концепція ділиться на дві ключові технології: інтернет речей, який передбачає збір всіляких даних (які будуть пріоритетно використовуватися для побудови моделей і прогнозів), і промисловий інтернет речей, призначений для автоматизації виробництва (за рахунок віддаленого управління ресурсами і потужностями за показаннями датчиків). Очікується, що до 2025 р. світовий ринок інтернету речей досягне 4,3 трлн. дол. США.

Хмарні обчислення (Cloud Computing) – інформаційно-технологічна концепція, що передбачає забезпечення повсюдного та зручного мережевого доступу. Конфігуруються обчислювальні ресурси, які можуть бути оперативно надані та звільнені з мінімальними експлуатаційними витратами або зверненнями до провайдера. Саме хмарні технології являються для більшості бізнес-моделей майбутнього принципом економічних взаємодій.

Висновки. Для розвитку цифрової економіки в Україні необхідно приділити увагу таким напрямкам:

1. Державне регулювання. Держава повинна на законодавчому рівні закріпити основні поняття і принципи регулювання цифрової економіки та обов'язки основних учасників економічної діяльності.

2. Інформаційна інфраструктура. Очікується істотне зростання числа патентів на винаходи в сфері інформаційних технологій. Для цього країні необхідно надати податкові пільги компаніям, які займаються розвитком сучасних технологій. Буде введена система взаємодії між науково-дослідними інститутами, вузами і підприємствами. З'являться високотехнологічні підприємства, розробки яких зможуть вийти на глобальний ринок.

3. Дослідження і розробки. Ключовим терміном нової економіки стане «цифрова платформа» - заснована на високих технологіях бізнес-модель, яка створює прибуток за рахунок обміну між незалежними групами учасників. Найпростіший приклад такої платформи - таксі Uber або сервіс Airbnb. Працюючі на одній цифровій платформі компанії можуть обмінюватися своєю продукцією і досвідом - завантажувати їх на віддалений сервер, в «хмару».

4. Кадри і освіта. Державні органи одними з перших відмовляться від паперових носіїв на користь цифрових, що скоротить кількість довідок та інших форм звітності. До 2020 року оцифрований документообіг буде розміщений на «хмарних» серверах. Запуск пілотного проекту з аналізу великих даних і прийняття рішень в галузі державного і муніципального управління зробить процедуру більш простою та надійною.

5. Розумне місто. Реконструкція великих міст з впровадженням в них цифрових технологій управління енергетичними та водними ресурсами із запуском проектів автоматизованого паркувального простору і безпілотного громадського транспорту.

Література

1. Аналитика информационных технологий современности [Электронный ресурс] – Режим доступа к ресурсу: http://economic-definition.com.

2. IT України – допомогати не заважати [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://news.finance.ua.

3. Ставицька А.В. Потенціал ринку інформаційних технологій України: реалії та перспективи. Світове господарство і міжнародні економічні відносини. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 12(1). С. 39–43.

4. Цифровий порядок денний України 2020 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi

5. http://itukraine.org.ua – офіційний веб-портал Асоціації «Інформаційні технології України».

УДК 339.9(045)

ПОБОЧЕНКО Л.М.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

ДОМІНАНТНІ ЧИННИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Анотація. *У статті досліджено домінантні чинники та тенденції розвитку зовнішньоторговельних відносин між Україною та КНР. Проаналізовано динаміку основних характеристик двосторонньої торгівлі між Україною та Китаєм: зовнішньоторговельний оборот, сальдо зовнішньоторговельного балансу та* коефіцієнт покриття експортом імпорту. *Досліджено структуру експорту та імпорту українських товарів та послуг до КНР. Оцінено динаміку частки високотехнологічної продукції в торгівлі України та КНР. Виділено негативні тенденції, які загрожують економічній безпеці і гальмують подальший розвиток взаємовигідного співробітництва, а також перспективи подальшої співпраці.*

Ключові слова: *двостороння торгівля, зовнішньоторговельний оборот, сальдо зовнішньоторговельного балансу,* коефіцієнт покриття експортом імпорту, експорт, імпорт, *високотехнологічна продукція*.

Побоченко Л.Н., к.э.н., доцент, доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета.

ДОМИНАНТНЫЕ ФАКТОРЫ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО-КИТАЙСКИХ ТОРГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация. *В статье исследованы доминантные факторы и тенденции развития внешнеторговых отношений между Украиной и КНР. Проанализирована динамика основных характеристик двухсторонней торговли между Украиной и Китаем: внешнеторговый оборот, сальдо внешнеторгового баланса и коэффициент покрытия экспортом импорта. Исследована структура экспорта и импорта украинских товаров и услуг в КНР. Оценена динамика доли высокотехнологичной продукции в торговле Украины и КНР. Выделено негативные тенденции, которые угрожают экономической безопасности и тормозят дальнейшее развитие взаимовыгодного сотрудничества, а также перспективы дальнейшего сотрудничества.*

Ключевые слова: *двусторонняя торговля, внешнеторговый оборот, сальдо внешнеторгового баланса, коэффициент покрытия экспортом импорта, экспорт, импорт, высокотехнологичная продукция.*

Pobochenko L.N., PhD in Economics, Associate Professor of International Economic Relations and Business Departmnet, Faculty of International Relations of the National Aviation University.

DOMINANT FACTORS AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF UKRAINE-CHINESE TRADE RELATIONS

Annotation. *In the article the dominant factors and tendencies of development of foreign trade relations between Ukraine and PRC in the conditions of global competition are investigated. The dynamics of the main characteristics of bilateral trade between Ukraine and China is analyzed: foreign trade turnover, balance of foreign trade balance and coefficient of export import coverage. The structure of export and import of Ukrainian goods and services to the PRC is explored. The dynamics of the share of high-tech products in the trade between Ukraine and the PRC is estimated. The negative tendencies that threaten the economic security and hinder the further development of mutually beneficial cooperation and prospects of further cooperation are highlighted.*

Key words: *bilateral trade, foreign trade turnover, balance of foreign trade balance, coefficient of covering export by import, export, import, high-tech products*.

Актальність проблеми. В умовах глобальної конкуренції одним із центрів та потенційним «гравітаційним полем» Євразійського мегарегіону є КНР – лідер за темпами економічного розвитку серед країн Азійського регіону. Присутність Китаю на глобальних ринках та його частка у міжнародній торгівлі постійно зростає. Китай - перша за чисельністю населення, друга за розмірами економіки, залученню іноземних інвестицій, третя за територією країна світу, а також займає лідер серед країн, що експортують свій капітал за кордон. КНР має значну питому вагу в світовій економіці, володіє запасом як трудових, так і мінеральних ресурсів, демонструє високі темпи економічного зростання. ВВП на душу населення КНР в 2018 році - 8 643 дол. США, а за індексом глобальної конкурентоспроможності КНР посідає 27 місце у світі [8, с.162].

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика зовнішньої торгівлі КНР була предметом досліджень таких китайських вчених як: Ван Пена, Чена Хунцзе, Чжана Юаня та Лі Чжоу. Висвітлення проблем українсько-китайської торгівлі здійснювали такі вітчизняні науковці як: В. Величко, А. Гончарук, І. Іващук, В. Левківський, І. Литвин, З. Макогін, М. Матула, С. Нікіщенко, А. Оніщенко, І. Погорєлова, С. Пронь, В. Сєднев, О. Скрипник, В. Тарасова, Л. Українець, М. Флейчук, Н. Фомічова, О. Шевчук, Л. Яремко.

Незважаючи на значний науковий доробок, на сучасному етапі проблеми та пріоритетні напрямки розвитку зовнішньоторговельних відносин між Україною та КНР потребують подальших досліджень.

Метою статті є дослідження стратегічних пріоритетів і розробки засобів та рекомендацій щодо розвитку українсько-китайських торговельних відносин в умовах глобальної конкуренції.

Виклад основного матеріалу. Китайська Народна Республіка є найбільшим у світі виробником товарів та експортером, вплив якого на світову торгівлю постійно збільшується. Протягом останніх років Китай завершив модернізацію виробництва та продовжує процес переорієнтації своїх експортних потоків з дешевих споживчих товарів та напівфабрикатів на готову продукцію з високою технологічною складовою, що спричиняє посилення конкуренції з боку китайських виробників на традиційних для України зовнішніх ринках [8, с.164].

Торговельні відносини між Україною та Китаєм, за умови ефективної зовнішньоекономічної політики та раціонального використання ресурсного потенціалу двосторонньої співпраці, має значні перспективи розвитку. За даними Державної служби статистики України двосторонній товарообіг між Україною та КНР в 2017 році відновив своє зростання, сягнувши 7,639 млрд. дол. США, що на 17,7% більше, ніж у 2016 році. При цьому, експорт з України склав 2,4 млрд. дол. США (зростання на 11,3%), імпорт 5,65 млрд. дол. США (зростання на 20,5%). Сальдо двосторонньої торгівлі на користь КНР становило 3,61 млрд. дол. США. Імпорт з Китаю становить 11,4% від всього українського імпорту, експорт до Китаю складає 4,6% від всього українського експорту. Китайсько-український товарообіг складає 8,24% від загального обсягу зовнішньоторговельного обороту України. А за 9 місяців 2018 року зовнішньоторговельний оборот між країнами склав 6,67 млрд. дол. США (зростання на 22,5%), при цьому експорт з України до Китаю склав 1,44 млрд. дол. США (зменшення на 0,9%), імпорт з КНР в Україну склав 5,23 млрд. дол. США (зростання на 29,9%). Негативне сальдо для України за цей період склало 3,79 млрд. дол. США [6, 7], (рис. 1):

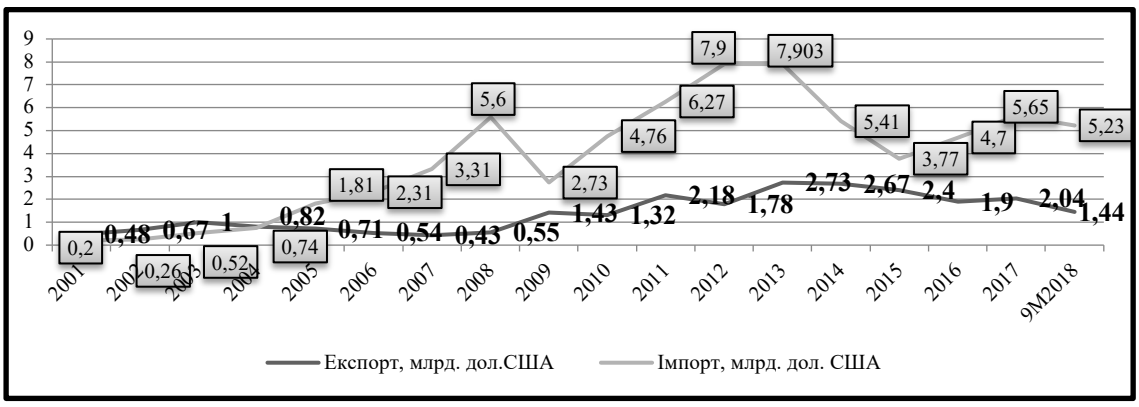

Рис. 1. Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі між Україною та КНР в 2001-2018рр., (млрд. дол. США).
Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Протягом 2001-2018 рр. український експорт до Китаю становив 0,5-2,8 млрд. дол. США, тоді як імпорт склав близько 8 млрд. дол. США (7,903 млрд. дол. США в 2013 році), що говорить про суттєвий дисбаланс між обсягами експортних й імпортних поставок. Між Україною та КНР встановилися рівноправні взаємовигідні партнерські стосунки. КНР залишається провідним торговельним партнером України серед країн Азії. Темпи росту китайсько-української торгівлі з 2001 року демонструють щорічні позитивні зрушення у бік ефективного розвитку експортно-імпортних відносин. Якщо зовнішньоторговельний оборот в 2001 році становив 680 млн. дол. США, то в 2017 році 7,69 млрд. дол. США. Згідно зі статистичними даними України, за 9 місяців 2018 року обсяги зовнішньої торгівлі становили 6,67 млрд. дол. США та зріс на 22,5% [6, 7], (рис. 2.):

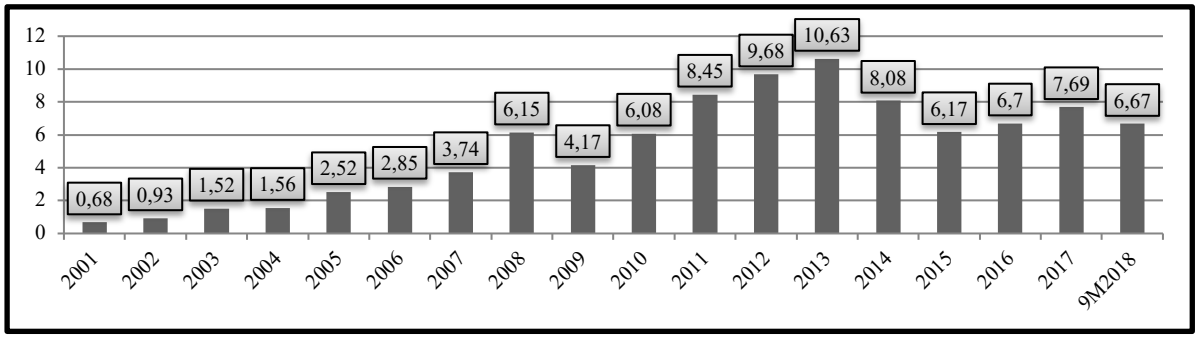

Рис. 2. Зовнішньоторговельний оборот між Україною та КНР в 2001-2018рр., (млрд. дол. США).
Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Простежується чітка тенденція до постійного зростання обсягу товарообороту між країнами з 2009 року до 2013 року, а після подій на Майдані зовнішньоторговельний оборот почав стрімко знижуватися з 10,63 млрд. дол. США в 2013 році до 6,17 млрд. дол. США в 2015 році. Починаючи з 2016 року ситуація стабілізувалася і товарообіг почав відновлюватися, що свідчить про об'єктивний характер передумов і перспектив розвитку зовнішньоекономічних відносин [9, с.84].

Варто зазначити, що з 1995 по 2004 рр. сальдо зовнішньоторговельного балансу України та КНР було позитивним. Але, у структурі українського експорту в КНР переважала продукція з низькою доданою вартістю та низькотехнологічна, тобто сировинна продукція та металобрухт. З 2005 року по сьогодні сальдо зовнішньоторговельних відносин між Україною та КНР носить негативний характер. Пік високотехнологічного експорту України в Китай припадав на 2007 рік – телекомунікаційне обладнання, продукція машинобудування, літаки та компоненти. Починаючи з 2013 року переважає експорт середньотехнологічної продукції. Негативне максимальне сальдо в 2011-2018 рр. в торгівлі України з Китаєм було в 2012 році і становило 6,12 млрд. дол. США, а протягом 2005-2018 рр. воно перебувало в межах 1,1-6,12 млрд. дол. США [6, 7], (див. рис. 3.):

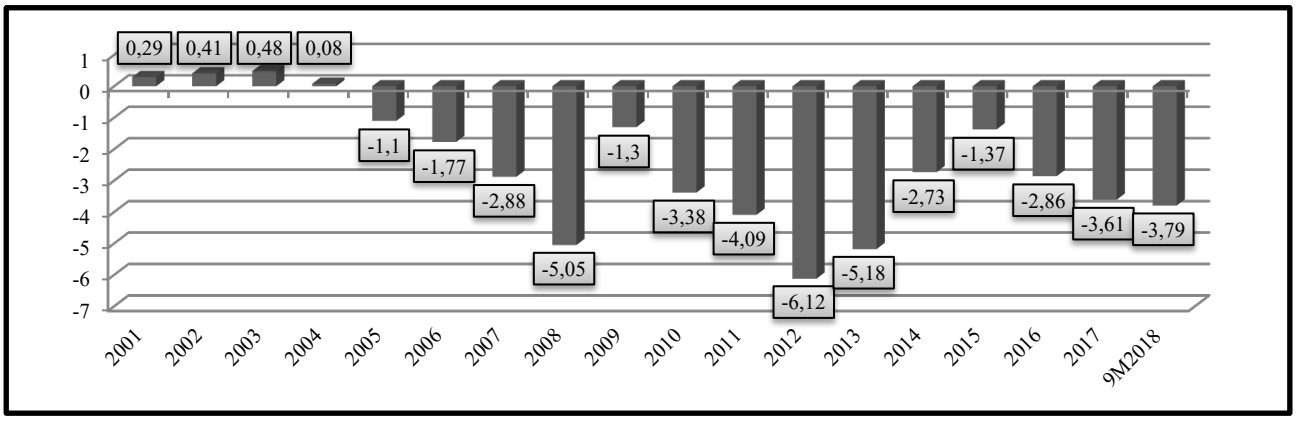

Рис. 3. Сальдо зовнішньоторговельного балансу України та КНР в 2001-2018рр., (млрд. дол. США).
Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Також, лише три роки (2005, 2009 та 2015 роки) негативне сальдо зовнішньоторговельних відносин між Україною та КНР було менше 2 млрд. дол. США, а в 2008 та 2013 роках перевищило позначку 5 млрд. дол. США (5,05 та 5,18 відповідно). Однак, частка України у структурі торгівлі КНР

є незначною та становить 0,2% від зовнішньоторговельного обігу, що обумовлює від'ємне сальдо торговельного балансу між Україною та КНР.

Починаючи з 2005 року коефіцієнт покриття експортом імпорту нижчий одиниці (у 2017 році – 0,36) і лише в 2009 та 2015 роках перевищив позначку 0,5, тобто 0,52 та 0,64 відповідно, а сальдо зовнішньоторговельного обороту від'ємне (у 2017 році –3,6 млрд. дол. США), що не відповідає пороговим значенням зовнішньоекономічної безпеки держави. Максимальне значення коефіцієнту покриття експортом імпорту України та КНР становило лише 2,48 та 2,58 у 2001 та 2002 роках відповідно, а мінімальне значення 0,13-0,1 у 2007 та 2008 роках відповідно [6, 7], (рис. 4.):

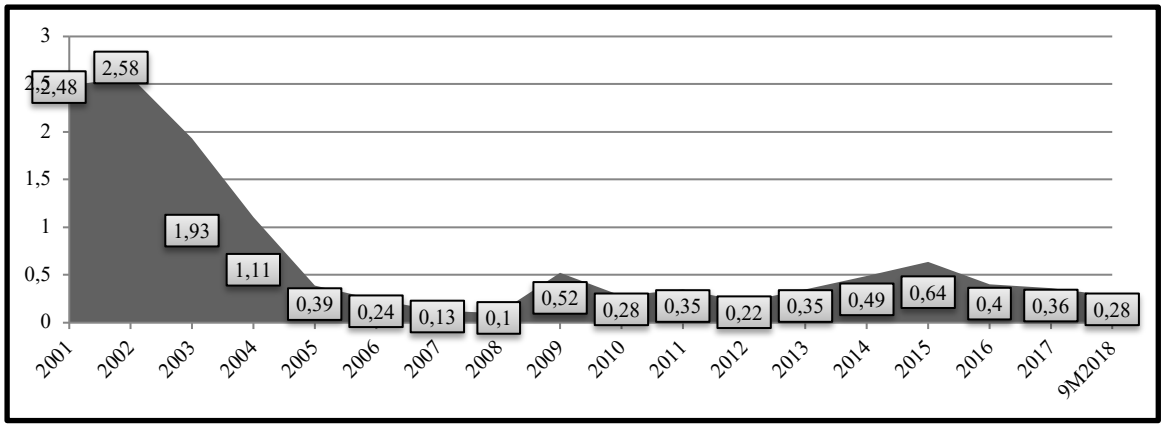

Рис. 4. Коефіцієнт покриття експортом імпорту України та КНР в 2001-2018рр., (млрд. дол. США).
Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

В структурі українського експорту до Китаю за 9 місяців 2018 року основними товарними групами були: руди, шлаків і золи (31,2%); зернові культури (29,3%); жири та олія тваринного або рослинного походження (17,1%); реактори ядерних, котлів, машин (8,7%); деревина і виробів з деревини (4,1%); залишки і відходи харчової промисловості (2,2%); продукція борошномельно-круп'яної промисловості (1 %); інші недорогоцінні метали (0,9%), [6, 7], (рис. 5.):

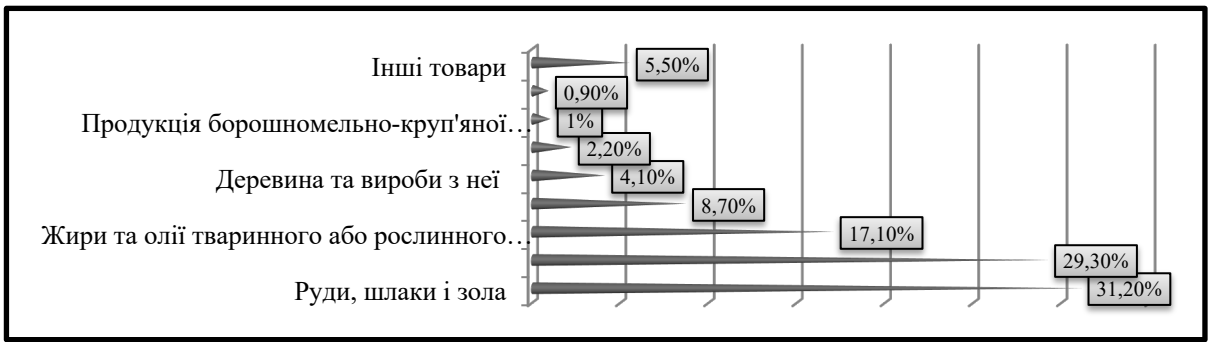

Рис. 5. Структура експорту українських товарів до КНР за 9 місяців 2018 року, (%).
Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Для коректної оцінки негативних тенденцій у торгівлі між Україною та КНР визначимо: домінантні товарні групи; співвідношення сировинної та готової продукції у структурі експорту та імпорту; рівень технологічності товарообороту; загальні тенденції динаміки товарної торгівлі.

Зростання частки мінеральної сировини супроводжується зниженням зацікавленості партнерів із КНР у готовій та проміжній промисловій продукції вітчизняного виробника, що особливо помітно в торгівлі залізом та сталлю. У 2001 році ця товарна група домінувала в експортній номенклатурі українсько-китайської торгівлі (78% від загального обсягу вітчизняного експорту). У 2018 році цей показник зменшився до 1% загального обсягу експорту до КНР [6, 7].

Найбільшу переваги китайський імпортер надає продукції гірничо-металургійного комплексу (ГМК) та АПК. Так майже 90% експорту в КНР припадає на сировинні товари, а 10% – на готову продукцію. Зростаючий попит китайських партнерів зберігається на металомісткі руди та металобрухт, зернові культури, зокрема кукурудза та соя, рослинні олії, деревина та енергетичне обладнання.

Імпорт китайських товарів в Україну був представлений такими групами: електричні машини (27,5%); котли, машини (18,7%); пластмаси, полімерні матеріали (5%); засоби наземного транспорту крім залізничного (3,9%); чорні метали (3,6%); органічні хімічні сполуки (3,2%); вироби з чорних металів (3,1%); різноманітна хімічна продукція (2,8%); взуття (2,7%); іграшки (2,6%); каучук, гума (2,2%); нитки синтетичні або штучні (1,9%), [6, 7], (рис. 6.):

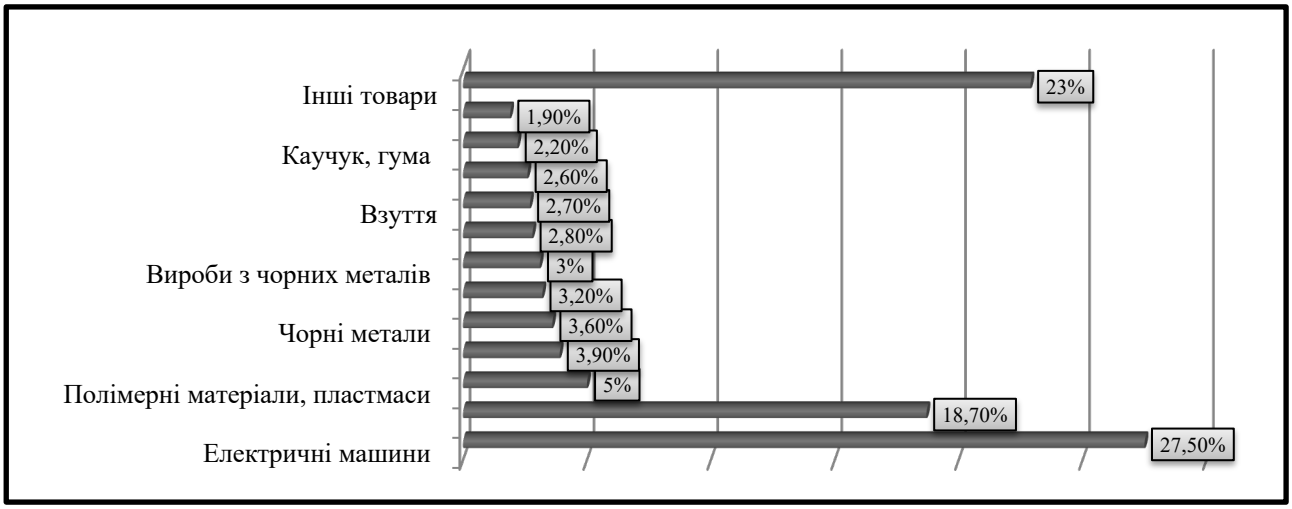

Рис. 6. Структура імпорту китайських товарів в Україну за 9 місяців 2018 року, (%).
Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

На відміну від українського середньо- та низькотехнологічного експорту, імпорт з КНР є переважно високотехнологічним близько 50% від загального обсягу.

У 2017 році частка високотехнологічного експорту України до КНР за класифікацією УКТЗЕД становила 7,9 %. За 9 місяців 2018 року цей показник збільшився на 1,3 % та становив 9,2 % від загального обсягу товарного експорту до цієї країни. Ріст в 2018 році відбувся за рахунок збільшення частки статті торговельного балансу «реактори ядерні, котли, машини». Водночас надходження технологічної продукції з КНР становить понад 55% % від загального обсягу імпорту з цієї країни [7], (див. рис. 7.).

Проведена декомпозиція свідчить про низький рівень високотехнологічної продукції у вітчизняному експорті протягом 2001–2018 рр.

Конкурентна технологічна перевага України є тимчасовою і поступово втрачається. Для запобігання невигідної для України безпосередньої конкуренції з КНР на ринку озброєнь доцільно концентрувати співробітництво у військово-промисловій сфері навколо проектів та технологій до яких у китайські підприємства ще не мають доступу. Таким чином, за технологічним складником торгівлі з КНР, Україна залишається експортером переважно сировинної продукції з низькою доданою вартістю та імпортером технологічної готової продукції з відносно вищою доданою вартістю, переважно товарів споживання [1, с.48].

Рис. 7. Динаміка частки високотехнологічної продукції в торгівлі України та КНР, 2001–2018 рр., (%).
Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Більш детального дослідження потребують також торговельні відносин України з КНР у торгівлі сільськогосподарською сировинною продукцією і продовольством. У КНР з її населенням актуальною залишається продовольча проблема і продовольча безпека. Розширення торгівлі харчовою продукцією та сільськогосподарською сировиною створює для України можливості максимальної реалізації природного ресурсного потенціалу за умов розвитку АПК. Проте подальше збільшення обсягів експорту аграрної продукції не заперечує і негативні наслідки. Так, станом на 2017 рік головними статтями експорту аграрної продукції до КНР були кукурудза та соняшникова олія. Зацікавленість підприємців КНР в імпорті соняшникової олії українського виробництва створює певні загрози, оскільки надмірне розширення площ вирощування соняшнику призводить до виснаження ґрунту і завдає непоправної шкоди сільському господарству України в довгостроковій перспективі [2, с.72].

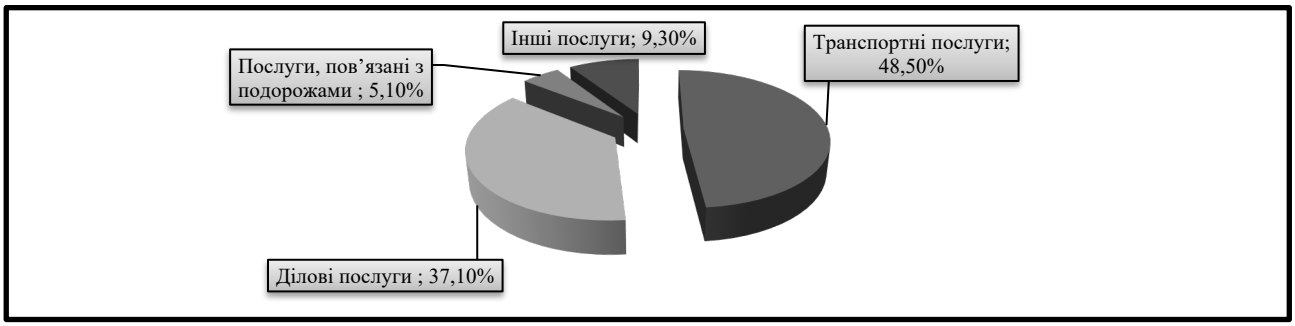

Рис. 8. Структура українського експорту послуг до КНР за 9 місяців 2018 року, (%).
Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

За даними **Державної служби статистики України за** 9 місяців 2018 року обсяг торгівлі послугами становив 229,89 млн. дол. США та зріс в порівнянні з аналогічним періодом 2017 року на 45,4%, при цьому експорт послуг з України до Китаю склав 74,23 млн. дол. США (зростання на 55,8%), імпорт китайських послуг в Україну склав 155,66 млн. дол. США (зростання на 40,9%). Негативне сальдо для України за цей період склало 81,43 млн. дол. США [6, 7, 11, 12].

До складу експорту українськх послуг до Китаю входили: транспортні послуги (48,5%); ділові послуги (37,1%); послуги, пов'язані з подорожами (5,1%). А до складу імпорту послуг з Китаю входили: послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю (58,9%); ділові послуги (12,4%); транспортні послуги (10,3%), [7, 11, 12], (див. рис. 9.):

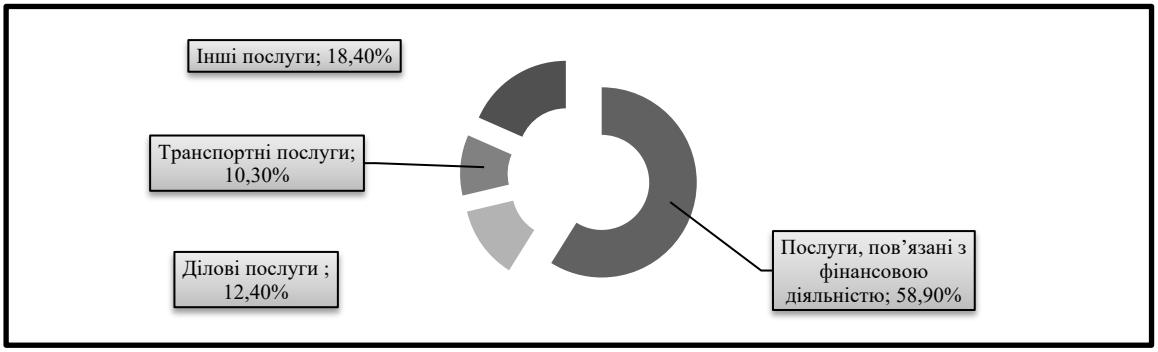

Рис. 9. Структура імпорту китайських послуг в Україну за 9 місяців 2018 року, (%).
Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Висновки. Проведений аналіз форм співпраці та домінантних тенденцій у зовнішній торгівлі між Україною та КНР дозволяє виділити негативні тенденції і явища, які загрожують економічній безпеці і гальмують подальший розвиток взаємовигідного співробітництва, зокрема: негативне сальдо зовнішньої торгівлі з КНР і випереджаючі темпи зростання китайського імпорту; нераціональні зміни товарної структури зовнішньої торгівлі, активізація китайського експорту до України; низький рівень показника покриття експортом імпорту, надмірно висока частка високотехнологічної продукції в імпорті.

Більшість перерахованих загроз економічного співробітництва України з Китаєм пов'язана насамперед із неконкурентоспроможною структурою українського експорту до КНР, яка характеризується вузькою номенклатурою товарів і сировинним характером. Основна причина

сировинного характеру експорту полягає в орієнтації китайського ринку на самозабезпечення та стимулювання внутрішнього виробника. Відповідно до цього скорочується кількість галузей у яких, з огляду на відсутність китайських аналогів, можливими були б значні обсяги імпорту.

Надалі у відносинах із КНР пріоритетним для України напрямом повинно стати подолання наявних негативних аспектів співпраці, уникнення жорсткої конкуренції та розробка взаємовигідних стратегій і програм співробітництва насамперед у агропромисловій, військовій та космічній галузях. Україна та КНР мають реальні можливості для якісного і кількісного поліпшення взаємовигідного співробітництва в названих пріоритетних галузях і секторах економіки, що потребує істотних коректівів щодо розвитку «китайського вектора» зовнішньої політики України.

Протягом 2001-2018 рр. зберігається стабільна тенденція до збільшення зовнішньоторговельного обороту та від'ємного сальдо торгівлі між Україною та КНР. Спостерігається негативна товарна структура торгівлі, переважання експорту товарів з низьким ступенем переробки, недостатня диверсифікація експортної номенклатури України та збільшення обсягів імпорту високотехнологічної продукції. Потребує диверсифікації секторальна і просторова структура торговельних відносин з переорієнтацією на стратегічні сектори і галузі національної економіки (науково-технологічний, гуманітарний, туристично-рекреаційний сектори, військово-промисловий комплекс, сільське господарство).

Здійсненний аналіз дає змогу стверджувати, що рівень конкуренції між Україною та КНР під час торгівлі товарами зростає. Китайські виробники концентруються на виробництві товарів тих груп, що складають основу вітчизняного експорту (чорні метали) та розширюють свою присутність на традиційних для України ринках Близького Сходу та Північної Африки. Зважаючи на розміри китайської економіки та темпи її зростання пряма конкуренція з КНР є неможливою, отже, для захисту економічної безпеки та збереження обсягів експорту Україна повинна оптимізувати ті галузі виробництва, в яких вітчизняні виробники зберігають відносну перевагу та які мають найменшу подібність експортного портфеля з КНР. До цих пріоритетних галузей відносяться сільськогосподарська сировина, харчова промисловість, олії рослинного походження та ті високотехнологічні товари машинобудування (космічна та військова сфери), у виробництві яких КНР ще має помітну технологічну відсталість. Для здійснення цієї мети доцільно якнайскоріше переглянути структуру експорту, вжити державних заходів щодо скорочення експорту сировини та дешевих матеріалів, збільшення продажу готової і модернізованої продукції.

Література

1. Антонюк Л. Л., Гальперіна Л. П. Інноваційно-технологічні виміри стратегічного партнерства України та Китаю// Україна-Китай. – К.: «MyCityPrint», - 2018. - №13. –С. 46-53.

2. Антонюк Л.Л., Хоменко О.В. Стратегічні вектори економічної співпраці України та КНР // Україна-Китай. – 2017. – №3 (9). – С. 70–75.

3. Власенко Л.В. Домінантні тенденції розвитку українсько-китайської торгівлі // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2017. – С. 20-24.

4. Офіційний сайт ЮНКТАД [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://unctad.org.

5. Офіційний сайт СБ [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.worldbank.org.

6. Офіційний сайт Посольства України в КНР [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://china.mfa.gov.ua.

7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

8. Чень Цзюнь. Аналіз динаміки та перспектив зовнішньої торгівлі КНР. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 123. - 2014. – С.161-172.

9. Чжао Хуейжун. Поточний стан і перспективи китайсько-українських торгово-економічних відносин / Чжао Хуейжун // Журнал «Україна-Китай». – К.: «MyCityPrint», - №13.- 2018. – С. 84-89.

10. China 2030. The World Bank. Development Research Center of the State Council, the People's Republic of China [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.worldbank.org.

11. China's Top 10 Exports // World's Top Exports. – 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.worldstopexports. com.

12. China's Top 10 Imports // World'sTopExports. – 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.worldstopexports.com.

УДК 658.64(045)

ПРИЙМАК Н.С.
к.е.н., доцент,
завідувач кафедри маркетингу, менеджменту та публічного адміністрування
Донецький національний університет економіки і торгівлі
ім. М. Туган-Барановського

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЇ «ОПІР ЗМІНАМ»

Аннотація. *В статті проаналізовано сучасні підходи до сутності опору змінам з використанням трьох змістовних компонент, які слугували методичним базисом для висвітлення сутності даного явища та з урахуванням мультидисциплінарного характеру опору змінам та його гуманістично-психологічного забарвлення. Здійснений аналіз слугував базисом для авторського визначення сутності опору змінам. В статті також доведено, що опір слід сприймати як ознаку небайдужості персоналу, як можливості для запобігання суб'єктивних помилок менеджменту, а не як виключно негативне явище у складі управління змінами.*

Ключові слова*: зміни, управління змінами, персонал, опір змінам, підприємство, менеджмент.*

Приймак Н.С. к.э.н., доцент, заведующий кафедрой маркетинга, менеджмента и публичного администрирования Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ДЕФИНИЦИИ «СОПРОТИВЛЕНИЕ ПЕРЕМЕНАМ»

Аннотация. *В статье проанализированы современные подходы к сущности сопротивления изменениям с использованием трех содержательных компонентов, которые служили методическим базисом для освещения сущности данного явления и с учетом мультидисциплинарного характера сопротивления изменениям и его гуманистически-психологического окраса. Проведенный анализ служил базисом для авторского определения сущности сопротивления изменениям. В статье также доказано, что сопротивление следует воспринимать как признак неравнодушия персонала, как возможности для предотвращения субъективных ошибок менеджмента, а не как исключительно негативное явление в составе управления изменениями.*

Ключевые слова*: изменения, управление изменениями, персонал, сопротивление изменениям, предприятие, менеджмент.*

HEORETICAL ANALYSIS OF DEFINITION "RESISTANCE TO CHANGES"

Annotation*. The article analyzes modern approaches to the essence of resistance to change using three substantive components that served as a methodological basis for highlighting the essence of this phenomenon and taking into account the multidisciplinary nature of resistance to change and its humanistic-psychological color. The analysis served as the basis for the author's definition of the essence of resistance to change. The article also proved that resistance should be perceived as a sign of the staff's indifference, as an opportunity to prevent subjective management mistakes, and not as an exclusively negative phenomenon in the composition of change management.*

Keywords: *changes, change management, personnel, resistance to change, enterprise, management.*

Актуальність проблеми. Сучасні підприємства, які функціонують в умовах ринку, націлені на максимізацію вигід від та мінімізацію витрат, для досягнення своїх цілей змушені постійно впроваджувати зміни щоб відповідати динамічним потребам попиту та викликам конкуренції. В таких умовах менеджмент підприємства тісно пов'язаний із менеджментом змін та націлений на швидке впровадження змін та отримання від них вигід. Оскільки головною рушійною силою діяльності підприємств є люди – вони виступають одночасно і носіями змін і носіями опору змінам. Неприйняття змін на підприємстві – це головна причина гальмування впровадження нововведень та спотворення цілей діяльності та стратегічних цілей змін. Управління опором змінам сьогодні виходить на перший

план в ході впровадження змін, а тому потребує більш детального аналізу та обґрунтування його теоретичних підвалин виникнення і подолання.

Аналіз досліджень і публікацій. У вивченні різних аспектів опору змінам приймали участь такі закордонні науковці як Ш. Баркер, В. Боуі та Е. Хед, П. Лоуренс, Д. Юлмаз, Г. Кілікоглу, І. Адізес, Р. Хеллер, Р.Киган , Л.Лейхи, І. Невіл, Ф. Спрінгер, І. Ансофф, Г. Зальтман, М. Чои та В. Руона, Дж. Харрінгтон. Серед вітчизняних дослідників опору варто відмітит таких вчених як Л.А. Янковська, О. Ю. Амосов, Н. В. Диденко, Г. М. Тарасюк, О. Ю. Гусєва, І.Б.Шевченко, К.М. Синякова, К.І. Сєрєбряк, І.О. Іртищев, К.А. Пріб, О.О. Гайдей, Є.Л. Гринь, В. В. Хмурова, І.І. Сташкевич, Ященко Г.П., Т.З. Гвініашвілі. Проте, вивчення опору даними вченими не має єдиного вектору розвитку, а тому може вважатися тим, що потребує узагальнення та доопрацювання.

Метою статті є теоретичний аналіз та узагальнення підходів науковців щодо сутності опору змінам в умовах функціонування підприємства, орієнованого на ринок.

Виклад основного матеріалу. Сучасні науковці, розглядаючи опір, одностайно наголошують на його існуванні та важливості врахування в процесі управління змінами. Науковець Т.О. Нікітченко вважає, що «успішне впровадження змін проходить через працівників підприємства, через їх розуміння та бажання змінюватись та реалізовувати зміни. У разі ігнорування цього положення підприємство зіштовхнеться зі спротивом змін» [1, с. 451]. Науковець І.О. Іртищева зазначає, що «будь-які управлінські зміни пов'язані апріорі з деякою формою опору. Це пояснюється, наприклад, стійкістю прийнятих усередині суб'єкта норм і правил ведення діяльності. Крім того, суб'єкти, що представляють інтереси держави на ринку і входять в інституціональну матрицю цієї організації, ще більше інертні до управлінських змін, оскільки пов'язані з дотриманням формально закріплених норм і правил» [2, с. 52]. Таке твердження актуалізує сутність опору змінам не тільки на рівні окремого підприємства (мікроекономічного суб'єкту), але й на рівні держави та ринку (макроекономічних суб'єктів), розширюючи тим самим ареал значень даної категорії.

На думку К.А. Пріб, «саме опір змінам та необхідність його долання є найскладнішим аспектом здійснення змін. Саме опір перетворив управління змінами в теорії і практиці ринкової економіки зі звичайної управлінської функції на важливу галузі знань» [3, с. 123]. У іншій своїй наукоі праці К.А. Пріб додає, що «подолання опору є ключовим сегментом у системі управління змінами» [4, с. 57]. Тим самим науковець визначає, що управління опором є самостійним управлінським процесом, імплементованим у систему управлння змінами.

Науковець О. О. Гайдей зазначає, що «одним з наслідків, що породжують зміни, є ризик. В процесі впровадження та управління змін найбільший ризик виникає в можливості отримання опору впровадження цих змін» [14, с. 57]. Таким чином, опір змінам проголошується науковцем як джерело ризику процесу управління, а значить, його дослідження та подолання є важливою складовою процесу управління змінами.

Вважається, що першим поняття опору змінам ввів у навуковий обіходь К. Левін, розглядаючи свою модель управління змінами. Згідно з його теорією, організаційна система знаходиться увідносній рівновазі доти поки не з'явився вплив навколишнього середовища. Він спричиняє негативні зворотні зв'язки, що тримають систему в рівновазі та перешкоджають руху до поставленої мети [5, с. 112]. Далі, паралельно до розвитку теорії змін відбувався розвиток теорії опору змінам та її поглиблення.

Тривалий час (60 – 90-ті рр. ХХ ст.) вважалося, що проблеми супротиву змінам починаються з конкретної людини та її психології (Л. Шлезінгер). Загальноприйнятною була думка, що опір виникає через небажання людиною втратити щось цінне; нерозуміння співробітниками змісту змін та їх наслідків; переконання учасників, що зміна наразі беззмістовна для організації; низьку особистісну терпимість до всього нового тощо. М. Даймонд стверджує, що супротив фокусується на людській психології і стверджує, що опір змінам є вродженим людським істотам, а особистісні характеристики впливають на здатність людей адаптуватися до змін. Теоретик С. Орег доводить, що всі люди схильні чинити опір змінам, хоча деякі – набагато більше. Вчений бачить людину від народження запрограмованою чинити супротив змінам і захищати статус-кво. З 70-х рр. ХХ ст. окремі теоретики організаційного розвитку почали більш системно і концептуально звертатися до ідей К. Левіна про роль організаційного контексту у впровадженні зміни, стали проявляти значний інтерес до ролі організаційної культури в процесах змін. На початку ХХІ ст. викристалізовується наукова течія, засновники якої причину опору змінам визначали чітко через організаційні чинники [5, с. 60].

Аналіз теоретичних напрацювань науковців щодо сутності поняття «опір змінам» дозволив виявити, що науковцями дане явище розглядалося з точки зору трьох змістовних компонент, які

слугували методичним базисом для висвітлення сутності даного явища.

Перша група науковців (представники Г. Зальтман [8], Т.З. Гвініашвілі [7, с. 43], К.А. Пріб [9, с. 35; 3, с. 124], Н.С. Шлапак, І.І. Губіцька [10, с. 57], І. Б. Шевченко [11, с. 150] та інші) визначала сутність опору змінам з точки зору кінцевої мети, стану чи дії яку передбачається реалізувати (досягнути) внаслідок опору – акцентована компонента – *мета опору*. Так, Г. Зальтман [8] під опором змінам визначає «будьяку поведінку члена організації, спрямовану на зрив і дискредитацію здійснюваних перетворень», науковець Т.З. Гвініашвілі [7, с. 43] доповнює мету опору затримкою змін. Шевченко І. Б. [11, с. 150] мету опору вбачає у «збереженні існуючого стану».

Друга, найбільш чисельна група науковців (представники К. Левін [5], Б. Бернс [23], І. Ансофф [12], Н.М. Кобзева [15, с. 229], Т.О.Нікітченко [1, с. 450], Є. Л. Гринь [13, с. 51], О. Люваліна [17] та інші) визначала сутність опору змінам через розкриття видових проявів дій його носителів – акцентована компонента – *прояв опору*. Б. Бернс [23] визначає, що «опір - активні або пасивні реакції з боку особи чи групи осіб, які перешкоджають елементам зміни або зміні загалом» - прояв опору активні чи пасивні реакції персоналу. Н.М. Кобзева [15, с. 229] визначає опір як «сукупність дій персоналу, які відображають протидію здійсненню організаційних змін..». Є. Л. Гринь [13, с. 51] пише, що «опір доцільно розглядати як внутрішні ризики, які можуть несприятливо вплинути на реалізацію проекту змін: на цілі, строки, бюджет або якість». Цікавим є визначення, яке запропоновано О. Люваліною [17], яка наголошує, що «під опором змінам розуміють будь-які дії чи бездіяльність працівників, які спрямовуються на протидію здійсненню перетворень в організації, їх дискредитацію». Отже, відповідно даного підходу опір досліджується у розрізі сукупності дій, які визначають його зміст та просторово-часовий прояв.

Третя група науковців (представники О. Ю. Романюк [20, с.350], Ю. Лапигін [21, с. 125], І.А. Косач, Л.С. Ладонько, І.В. Калінько [19, с. 150], та інші) визначає сутність опору через *причини та фактори*, які розкривають природу виникнення опору. Так, науковець О. Ю. Романюк [20, с.350] зазначає, що «внаслідок психологічної «неготовності» до нової діяльності виникають психологічні бар'єри, які викликають опір членів трудового колективу здійснюваним змінам». О. Люваліна [17] пише, що «під опором змінам розуміють будь-які дії чи бездіяльність працівників, які спрямовуються на протидію здійсненню перетворень в організації, їх дискредитацію». Аналогічно майже трактує опір колектив А. Косач, Л.С. Ладонько, І.В. Калінько [19, с. 150], але опір, на їх думку, це «це один з видів реакції на зміни», виникнення якого підкорене тим же факторам.

Визначимо, що дане дослідження побудоване на визнанні мети опору як центральної компоненти, яка визначає одночасно і засоби його подолання.

Враховуючи мультидисциплінарний характер опору змінам та його гуманістично-психологічне забарвлення, було виявлено ряд класифікаційних ознак: гуманістично-поведінкову, суб'єктивно-біхевіористську, факторну, витратну та бар'єрну ознаки класифікації підходів до визначення сутності опору змінам.

Гуманістично-поведінкова ознака трактує опір змінам як «будь-яку поведінку», «будь-які дії», «будь-які вчинки працівників», «протидію», «здатність протистояти», «будь-які дії чи бездіяльність» [7, 8, 10, 11, 17]. Відповідно до даної ознаки, опір змінам є практичною дією (чи бездіяльністю), опосередкованою процесами взаємодії і спілкування між людьми, які акцентували зміни та викликали відчуття неприйнятності чи тривоги, що спрямовані на затримку чи протидію змінам.

Суб'єктивно-біхевіористська ознака - під опором змінам розуміють: «силу, яка торкається керівників і співробітників», «активні або пасивні реакції з боку особи чи групи», «сукупність дій персоналу, які відображають протидію сукупність дій персоналу, які відображають протидію», «звичайну людську реакцію персоналу», «один із видів реакції на зміни» і т.д. [5, 9, 15, 19]. Керуючись даною ознакою, можна визначити опір змінам як сукупність індивідуальних та/або групових негативних реакцій робітників, сформованих під впливом середовища діяльності по типу «стимул – реакція», а точніше «зміна – реакція».

Витратна ознака проголошує, що опір несе «непередбачувані зволікання, додаткові витрати і нестабільність» [12, 14]. Згідно даній ознаці, під опором змінам розуміють негативне явище чи феномен, який призводить до додаткових витрат часу та ресурсів (уречевлених і неуречевлених) при реалізації змін.

Факторна ознака класифікації підходів до опору змінам розуміє його як наслідок впливу ряду факторів: « це фактори, які уповільнюють здійснення змін» [24]. Керуючись даною ознакою опір змінам, це сукупність факторів, які уповільнюють чи ускладнюють реалізацію змін на підприємстві.

Бар`єрна ознака класифікації підходів до визначення опору під ним розуміє «бар'єр, що

заважає цьому процесу» [1]. Виходячи із даної класифікації під опором змінам доцільно розуміти сукупність барєрів внутрішнього та зовнішнього походження, які не допускають або ускладнюють реалізацію змін на підприємстві.

Ознака ризику передбачає, що опір «доцільно розглядати як внутрішні ризики, які можуть несприятливо вплинути на реалізацію проекту змін» [13, с. 51]. На нашу думку, таке трактування опору варто розширити, визначивши його як внутрішні ризики системи менеджменту, які можуть несприятливо вплинути на реалізацію змін.

Ознака проблеми передбачає, що опір - це «проблеми», що виникають при проведенні змін як наслідок непродуманих дій керівників щодо членів трудового колективу [21, с. 125]. Виходячи із такого підходу, опір змінам – це складне теоретичне або практичне питання, пов'язане із змінами в діяльності підприємства, яке виникає через незадовільний рівень менеджменту.

Відповідно до проведеного узагальнення існуючих теоретичних підходів до визначення поняття «опір змінам» (рис. 1), спираючись на концептуальний базис його розуміння та авторське бачення, що ґрунтується на теорії змін, ситуаційній, психологічній та управлінській концепціях і визначає комплексний підхід як домінанту в розумінні терміну, пропонується *розуміти під опором змінам* складне поліструктурне явище, яке виникає на підприємстві на різних стадіях змін, та спрямоване на спотворення або корегування цілей досягнення змін діями чи бездіяльністю суб'єктів змін. При цьому ми дотримуємося того постулату, що опір змінам не має однозначно негативного забарвлення для системи менеджменту.

Так, науковець К.А. Пріб, у науковій праці [3] зазначає, що «зазвичай опір розглядається як цілком негативне явище, оскільки заважає реалізації змін та ускладнює управління. Проте, це не зовсім так. Опір допомагає прихильникам і агентам змін вивчити аргументи опонентів, визначити ризики, виявити слабкі сторони проекту змін, проаналізувати наявні альтернативи, оцінити співвідношення «вигод і витрат», а отже й внести необхідні корективи в систему управління змінами для забезпечення їх дієвості» [3, с. 124].

Підтримує дану теорію і науковець Т.О. Нікітченко зазначаючи наступне: «опір не завжди несе в собі негативні явища в процесі реалізації змін [18]. У разі виявлення такого явища, керівництву необхідно розглядати опір змінам як засіб зворотного зв'язку, а також для: виявлення прихованих проблем на підприємстві; діалогу з працівниками, для яких необхідно відчувати себе значущими; згуртування колективу, думку якого враховують для формування стратегії розвитку підприємства» [1, с. 451- 452].

Колектив вчених І. Л. Петрова, В. І.Поліщук, В. П. Печенізький зазначають «…і хоча організаційний опір у випадках проведення змін неминучий, він, проте не є винятково негативним явищем, як його нерідко трактують. По суті, організаційний опір є реакцією соціальної системи на вплив, тобто може розглядатися як зворотний зв'язок. Це одне з природних явищ життя організації, якого потрібно не уникати, і з яким доцільно не боротися, а спробувати зрозуміти й використати для більше ефективного керування змінами» [22, с. 25].

Виходячи із наведеного, опір слід сприймати як ознаку небайдужості персоналу, як можливості для запобігання суб'єктивних помилок менеджменту, а відсутність опору змінам є ситуацією, існування якої у сучасній організації є майже неможливим, а якщо така виникає – це є ознакою значних кадрових та управлінських проблем.

Висновки. Трактування сутності опру змінам передбачає існування декількох підходів до його розуміння: з точки зору трьох змістовних компонент, які слугували методичним базисом для висвітлення сутності даного явища (мета опору, прояву опору, причин та факторів, які розкривають природу виникнення опору) та з точки зору мультидисциплінарного характеру опору змінам та його гуманістично-психологічного забарвлення (гуманістично-поведінкову, суб'єктивно-біхевіористську, факторну, витратну та бар'єрну ознаки до визначення сутності опору змінам). Узагальнивши існуючі підходи пропонується розуміти під опором змінам складне поліструктурне явище, яке виникає на підприємстві на різних стадіях змін, та спрямоване на спотворення або корегування цілей досягнення змін діями чи бездіяльністю суб'єктів змін. При цьому ми дотримуємося того постулату, що опір змінам не має однозначно негативного забарвлення для системи менеджменту.

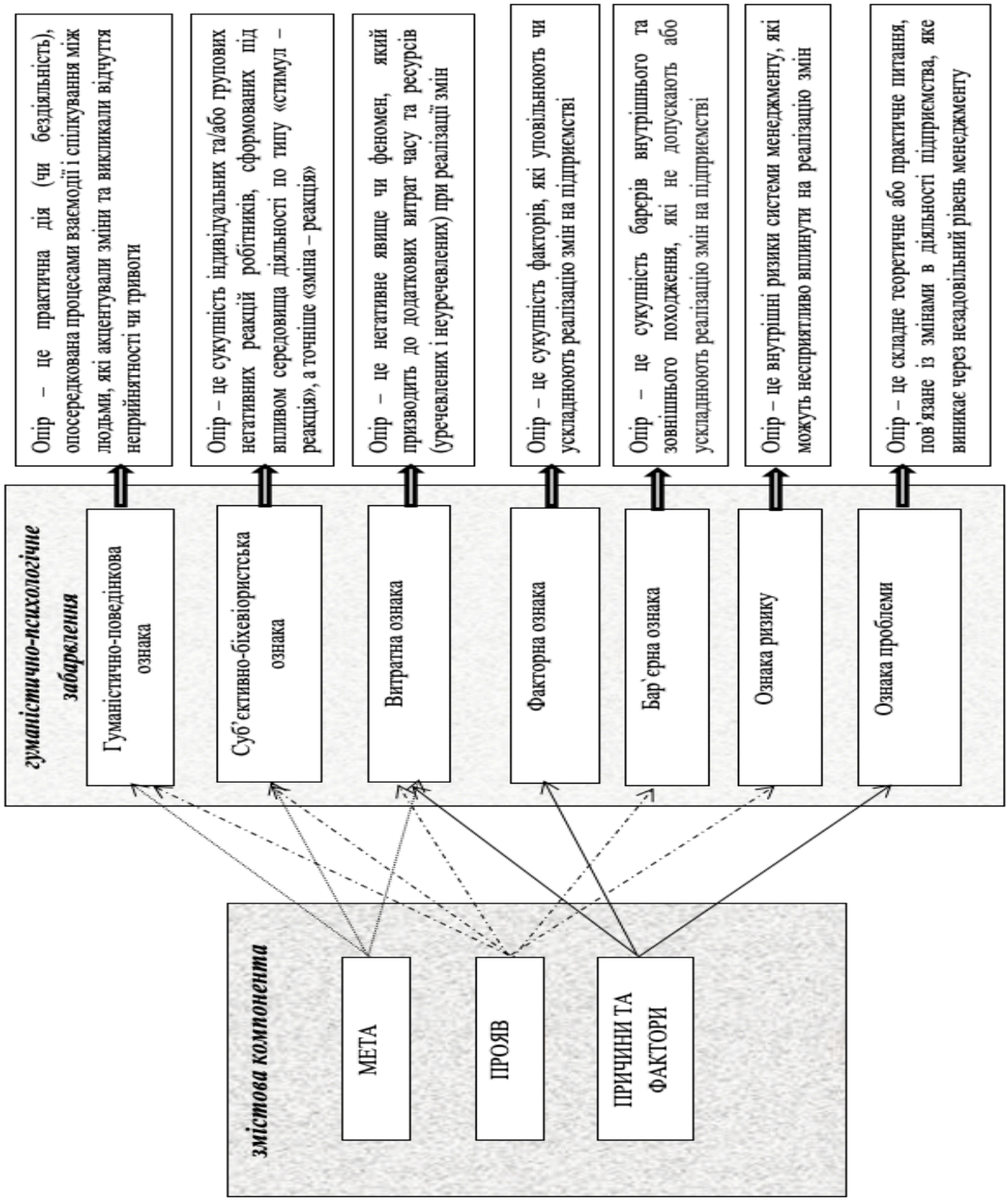

Рис. 1. Концептуальний базис розуміння опору змінам

Примітка: розроблено автором на основі [1-24].

Література

1. Нікітченко Т.О. управління опором змінам у сільськогосподарських підприємствах / Т.О. Нікітченко // Глобальні та національні проблеми економіки. - Випуск 11. 2016. – 450-453
2. Дмитрієв І. А. Визначення поняття управління змінами, як основної складової діяльності сучасного підприємства / І. А. Дмитрієв, Н. М. Курилова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. - 2013. - № 1. - С. 102-106
3. Пріб К. А. Формування системи управління змінами на підприємстві / К. А. Пріб // Інтелект XXI. - 2014. - № 2. - С. 119-126
4. Петрова І. Л. М'які фактори управління змінами у сфері соціально-трудових відносин / І. Л. Петрова // Соціально-трудові відносини: теорія та практика . - 2014. - № 1. - С. 89-95.
5. Lewin K. Feild Theory in Social Science / K. Lewin. - New York: Harper & Row, 1951. – 346 p.
6. Семенець-Орлова І. А. Актуальні стратегії подолання супротиву освітнім змінам / І. А. Семенець-Орлова // Ефективність державного управління. - 2016. - Вип. 3. - С. 60-75
7. Гвініашвілі Т. З. Аналіз підходів до визначення сутності опору організаційним змінам на підприємствах / Т. З. Гвініашвілі // Науковий вісник НЛТУ України. - 2016. - Вип. 26.2. - С. 41-47
8. Лепа Р. М. Мінімізація опору персоналу організаційним змінам на підприємстві [Електронний ресурс] / Р. М. Лепа, О. О. Охтень, І. І. Сташкевич // Економіка промисловості. - 2016. - № 3. - С. 90-115. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2016_3_7 (дата звернення 18.03.2019)
9. Пріб К. А. Природа та механізми опору змінам в організації / К. А. Пріб // Ринок праці та зайнятість населення. - 2014. - № 3. - С. 34-39.
10. Шлапак Н. С. Управління організаційними змінами як чинник конкурентоспроможності сучасного підприємства / Н. С. Шлапак, І. І. Губіцька // Вісник Приазовського державного технічного університету. Сер. : Економічні науки. - 2013. - Вип. 25. - С. 54-60.
11. Шевченко І. Б. Управління змінами : навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / І. Б. Шевченко. – К. : НТУ «КПІ» Політехніка, 2015. – 231 с.
12. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф.– СПб: Издательство «Питер», 1999.– 416с.
13. Гринь Є. Л. Напрями підвищення ефективності здійснення організаційних змін на підприємствах сільськогосподарського машинобудування. / Є. Л. Гринь, С. В. Степаненко // Економіка та держава.- 2018. - № 10. - С. 49–53. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.10.49
14. Гайдей О. О. Вплив системи факторів на управління змінами на промисловому підприємстві [Електронний ресурс] / О. О. Гайдей // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія : Економічні науки. - 2015. - № 4. - С. 52-63. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknutden_2015_4_7
15. Кобзева Н.М. Феномен сопротивления изменениям: сущность, виды и формы проявления / Н.М. Кобзева // Вестник ВГУИТ. – 2013. - №4. – С. 298-303
16. Burnes B. Kurt Lewin's field theory : A review and re-evaluation / B. Burnes, B. Cooke // International Journal of Management Reviews [Text]. — 2013. — Vol. 15(4). — P. 411.
17. Любалина, Е. (2009). Специфика управления человеческими ресурсами в различных условиях. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://hrportal.ru/article/specifika-upravleniya-chelovecheskimi-resursami-v-razlichnyhusloviah.
18. Турчіна С.Г. Управління змінами в контексті стратегічного розвитку підприємств / С. Г. Турчіна // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2016. - випуск 1 (67). – с. 11 - 15
19. Косач І.А. Ділове адміністрування: менеджмент організацій та управління змінами: навчальний посібник / І.А. Косач, Л.С. Ладонько, І.В. Калінько. — К.: Кондор, 2016. — 217 с.
20. Романюк О. Ю. Управління змінами в процесі реалізації стратегії промислових підприємств / О. Ю. Романюк // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економіка. - 2014. - Вип. 1. - С. 349-356.
21. Лапыгин Ю.Н. Стратегический менеджмент: учебное пособие / Ю.Н. Лапыгин.–М.: ИНФРА-М, 2007.– 236 с.
22. Петрова І. Л. Управління змінами: [посіб. для тренерів] / [Петрова І. Л.,Поліщук В. І., Печенізький В. П. та ін.]. — К. ; Львів : ЗУКЦ, 2008. — 58 с.
23. Burnes B. Kurt Lewin's field theory : A review and re-evaluation / B. Burnes, B. Cooke // International Journal of Management Reviews [Text]. — 2013. — Vol. 15(4). — P. 411.
24. Амосов О. Ю. Преодоление сопротивления изменениям: теоретические подходы и реализация / О. Ю.Амосов, Н. В. Диденко // Бізнес Інформ. - 2013. - № 1. – с. 293-298

УДК 338.001.36(045)

ВИСОЦЬКА М.П.,
к.е.н., доцент,
заступник декана факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. *В статті розглянуто основні тенденції авіаційного транспорту України, визначено проблеми та пріоритети розвитку. Визначено, що недостатня державна підтримка, необґрунтована фіскальна і монетарна політика та відсутність програм фінансування авіабудування і лізингових програм призвели до зупинки серійного виробництва літаків, відставання галузі від світового рівня, а також до переходу вітчизняних авіакомпаній до експлуатації літаків іноземного виробництва.*

Ключові слова: *тенденції розвитку авіаційного транспорту, лізинг, авіабудування.*

Висоцька М.П., к.е.н., доцент, заступник декана факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету

АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОЙ АВИАЦИИ УКРАИНЫ

Аннотация. *В статье рассмотрены основные тенденции авиационного транспорта Украины, определены проблемы и приоритеты развития. Определено, что недостаточная государственная поддержка, необоснованная фискальная и монетарная політика, отсутствие программ финансирования авиастроения и лизинговых программ привело к остановке серийного производства самолетов, отставанию отрасли от мирового уровня, а также к переходу отечественных авиакомпаний на эксплуатацию самолетов иностранного производства.*

Ключевые слова: *тенденции развития авиационного транспорта, лизинг, авиастроение.*

Высоцкая М.П., к.э.н., доцент, заместитель декана факультета международных отношений Национального авиационного университета.

ANALYSIS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF CIVIL AVIATION OF UKRAINE

Abstract. The article deals with the main tendencies of aviation transport of Ukraine, identified problems and development priorities. It was determined that inadequate state support, unoccupied fiscal and monetary policy, and lack of financing programs for aircraft construction and leasing programs led to the stopping of serial production of aircraft, the backlog of the industry from the world level, as well as the transition of domestic airlines to the operation of aircraft of foreign production.

Key words: trends of air transport development, leasing, aircraft building

Vysotska M.P., PhD, Associate Professor, Deputy Dean of the Faculty of International Relations of the National Aviation University

Актуальність проблеми. Розвинена авіаційна індустрія для будь-якої країни є мегапроектом, що здійснює синергетичний вплив на національну економіку вцілому, значно збільшуючи її потенціал та підвищуючи ефективність напрямків використання ресурсів. Авіаційний транспорт в Україні повинен стати одним з пріоритетних напрямків розвитку транспортної галузі. Втрачені з року в рік ринкові позиції віддалюють національних виробників авіаційної техніки від зарубіжних конкурентів. Крім того, вітчизняні авіакомпанії все частіше вважають за краще замовляти лайнери іноземного виробництва, що, звичайно ж, не робить позитивного впливу на український авіапром.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням проблем функціонування та пошуком ефективних механізмів розвитку авіатранспортної системи займалися такі вітчизняні вчені: Кулаєв Ю.Ф., Коба В.Г., Ложачевська О.М., Олешко Т.І., Марінцева К.В., Садловська І.І. та їн.

Метою статті є визначення основних тенденцій розвитку авіаційної галузі України та пошук оптимальних напрямків протидії впливу кризових явищ на діяльність авіапідприємств, а також обґрунтування необхідності використання механізмів, що дозволять підвищити ефективність

технічного забезпечення авіакомпаній, що в кінцевому підсумку створює передумови для подолання сформованих диспропорцій та підвищити конкурентоспроможність.

Виклад основного матеріалу. Транспорт є одним з основних факторів, що впливають на розміщення продуктивних сил, виступаючи елементом як національної, так і міжнародної інфраструктури. Транспорт обслуговує процес виробництва, забезпечує підвищення ефективності використання виробничих ресурсів, є двигуном економічного зростання.

На транспорті створюється близько 10% ВВП, на транспорт припадає 20% всіх приватних капіталовкладень, транспортом споживається 15-18% всієї енергії, під об'єктами транспортної інфраструктури зайнято до 5% території світу.

Цивільна авіація є невід'ємною частиною транспортної системи, основним напрямком діяльності якої є здійснення таких видів послуг як перевезення пасажирів, багажу, вантажів і пошти.

Основними тенденціями цивільної авіації світу є зростання обсягів перевезень. Позитивна динаміка спостерігається в усіх напрямках операційної діяльності авіапідприємств України. У тому числі спостерігається відновлення авіаційних перевезень після падіння, яке мало місце в 2014-2015 роках. За три останніх роки обсяги пасажирських перевезень збільшились майже вдвічі в порівнянні з показником 2015 року та, разом з цим, більш як у півтора раза перевищили рівень «докризового» 2013 року.

Упродовж 2018 року перевезення пасажирів, вантажів та пошти здійснювали 34 вітчизняні авіакомпанії, якими виконано 100,3 тис. комерційних рейсів, що на 8% вище ніж у 2017 році. Кількість перевезених пасажирів збільшилась порівняно з 2017 роком на 18,7 відсотка та склала 12529 тис. чоловік. Зростання обсягів перевезень вантажів та пошти авіаційним транспортом України складає 19,7 відсотка та становить 99,1 тис. тонн. (див. табл. 1) [1].

Таблиця 1

Статистичні дані діяльності авіаційного транспорту України

	Одиниці виміру	**Всього**			**у т. ч. міжнародні**		
		2017	**2018**	**% 2018/ 2017**	**2017**	**2018**	**% 2018/ 2017**
Діяльність авіакомпаній							
Перевезено пасажирів	тис.чол.	10556,3	12529,0	118,7	9614,9	11446,1	119,0
в т.ч. на регулярних лініях	тис.чол.	6768,2	7867,6	116,2	5837,2	6796,2	116,4
Виконані пасажиро-кілометри	млрд.пас.км	20,3	25,9	127,6	19,9	25,4	127,6
в т.ч. на регулярних лініях	млрд.пас.км	12,6	15,6	123,8	12,1	15,1	124,8
Перевезено вантажів та пошти	тис.тонн	82,8	99,1	119,7	82,6	98,8	119,6
в т.ч. на регулярних лініях	тис.тонн	19,2	21,1	109,9	18,9	20,8	110,1
Виконані тонно-кілометри (вантажі+пошта)	млн.ткм	275,3	339,7	123,4	275,2	339,6	123,4
в т.ч. на регулярних рейсах	млн.ткм	70,5	92,0	130,5	70,4	91,9	130,5
Виконано комерційних рейсів	тис.од.	93,0	100,3	107,8	78,1	84,1	107,7
в т.ч. регулярних	тис.од.	63,3	67,0	105,8	49,9	52,3	104,8

У 2018 році перевезення пасажирів здійснювала 21 вітчизняна авіакомпанія. Найбільший обсяг авіаперевезень здійснили авіакомпанії «Міжнародні Авіалінії України», «Роза вітрів», «Азур Ейр Україна», «ЯнЕір» та «Браво». Сумарно за п’ять років ці авіакомпанії перевезли 11620,6 тис. осіб (93% від загального обсягу), що на 20,2 відсотка більше, ніж у 2017 році.

Міжнародні польоти здійснювали 10 вітчизняних авіакомпаній до 46 країн світу, кількість перевезених пасажирів становила 6796,2 тис., що на 16,4% більше ніж у попередньому році. Протягом року українськими авіаперевізниками відкрито 17 нових регулярних маршрутів. При цьому, середній

коефіцієнт зайнятості пасажирських крісел на міжнародних регулярних рейсах українських авіакомпаній 78,8%.

За аналізований період відбулося розширення діяльності іноземних авіакомпаній на українському ринку. До України започаткували виконання регулярних польотів 5 нових іноземних авіакомпаній. У 2018 році збільшилася маршрутна мережа іноземних авіакомпаній. Загалом упродовж 2018 року до нашої країни виконували польоти 38 іноземних авіакомпаній з 37 країн світу. Ними розпочато експлуатацію 27 міжнародних повітряних ліній. Кількість перевезених пасажирів складає 6857,3 тис. пасажирів, що на 37,8 відсотка більше, ніж за 2017 рік.

Слід відмітити, що обсяг перевезень між Україною та країнами світу на 50,2 відсотка забезпечують іноземні перевізники.

Ще однією сучасною тенденцією стає зростання популярності на Україні нового типу авіакомпаній – бюджетних авіакомпаній (low cost авіакомпаній). Цей тип авіакомпаній використовує новий підхід, який можна виразити такою формулою: «низькі витрати – низькі тарифи – високий попит – високі доходи». В Європі на лоукости припадають близько 38% від усіх авіарейсів. Зі списку бюджетних авіакомпаній світу (лоукостерів) в Україну літають сім: угорський “WizzAir”, ірландський “Ryanair”, турецька “Pegasus Airlines”, бюджетний підрозділ ізраїльської “EL AL-Up”, іспанська “Vueling”, арабські “Flydubai” “Air Arabia”.

Прихід на український ринок лоу-кост авіакомпаній викликав зростання попиту внаслідок зниження вартості авіаційних перевезень та призвів до загострення конкуренції між авіакомпаніями на цьому ринку за пасажира. Ці авіакомпанії працюють на межі собівартості, а на деяких маршрутах навіть у збиток. Це загальна тенденція на ринку авіаційних перевезень в світі. Однак, потенціал зростання українського ринку авіаційних перевезень має суттєві обмеження внаслідок низької платоспроможності громадян України.

На тлі позитивної тенденції зростання загального пасажиропотоку перед авіакомпаніями постає питання не тільки простого, а і розширеного відтворення авіапарку. Але вітчизняні авіакомпанії все частіше приймають рішення щодо замовлення техніки іноземних виробників, що не сприяє розвитку вітчизняної авіаційної промисловості, яка безпосередньо залежить від цих замовлень.

Українська авіаційна промисловість пережила значний спад під час переходу країни на ринкові відносини а також внаслідок глобальної економічної кризи. Проте, поки ще існує галузева наука і вітчизняна школа НДДКР в літакобудуванні. Як зазначає більшість експертів, проблеми галузі багато в чому пов'язані з тим, що її науково-технічний і виробничий потенціал не підкріплено платоспроможним попитом. Наслідком цих процесів є падіння технологічного рівня виробництва літаків, старіння основних фондів, зниження рівня кваліфікації персоналу, нерозвиненості сфери авіаційного фінансування.

Аналіз показав, що українські авіакомпанії потребують серйозної модернізації парку повітряних суден (ПС). За даними Державного реєстру цивільних ПС більше 80% літаків українських авіакомпаній взяті в лізинг за кордоном. Тільки чотири авіакомпанії володіють власними ПС. Флот авіакомпаній "Мотор Січ" і "Україна" цілком складається з власних літаків, "Ургa" і МАУ - частково.

Таблиця 2

Аналіз географічної структуры парку ВС украинских авиакомпаний

Країна походження літаків	Кількість одиниць
США	23
Кипр	21
Ирландия	11
ОАЭ	8
Сингапур	7
Португалия	7
Другие страны	25

Актуальною проблемою, що відображається на ефективності цивільної авіації України на сьогодні є старіння парку літаків. Середній вік літаків перевищує 22 роки. Найстарішим флотом оперує "Мотор Січ" - середній вік літаків понад 35 років, а найстаршому 46 років. Самий оновлений парк ПС

має авіакомпанія - "Україна", середній вік парку літаків 11 років. Найбільший український перевізник, МАУ, користується флотом, вік якого перевищує 12 років.

Крім того, флот українських авіакомпаній не численний. Тільки у чотирьох перевізників більше 10 літаків: МАУ - 41 (без урахування вантажного), "Ургa" - 14 (без урахування вантажних і навчального), "Роза вітрів" - 11 і "Хорс" - 10. У шести авіакомпаній розмір флоту коливається в межах від 3 до 7 літаків. Це Yanair, "Мотор Січ", ДАРТ, Bravo Airways і "Україна" [3].

Крім того, українські авіакомпанії віддають перевагу літакам іноземного виробництва - 90% від загальної кількості літаків. Питома вага літаків Boeing складає 42%, а Airbus 14%, тоді як літаки "Антонова" експлуатують тільки три авіаперевізника: "Ургa"- значиться 6 одиниць, "Мотор Січі" - 5 одиниць і "Україна" - 2 одиниці - 11% в загальному парку українських авіаперевізників. Найбільш затребуваною моделлю "Антонова" є Ан-26-100 (5 одиниць).

Варто відзначити, що світова авіація в цілому чутлива до змін. Найбільш оптимальним рішенням для виходу з кризи стає розвиток лізингу авіаційної техніки.

Для нормалізації ситуації в цій сфері було прийнято рішення відкрити український ринок для іноземних літаків, які українські компанії-авіаперевізники отримували в лізинг. Склалася парадоксальна ситуація: оновлення парку повітряних суден сприяло розвитку не вітчизняного авіапрому, а зарубіжного.

Сьогодні на світовому ринку налічується 150 лізингових компаній з оціночною вартістю активів близько 140 млрд дол. США. На 10 найбільших лізингових компаній припадає трохи менше 70% (100 млрд дол. США) активів і близько 60% від загальної кількості одиниць авіаційної техніки. У цьому секторі домінують дві великі компанії: GE Capital Aviation Services і International Lease Finance Corporation (ILFC)

Очікується, що саме лізингові компанії будуть грати ключову роль в фінансуванні поставок повітряних суден в майбутньому, що не може не відбитися на якості авіакомпаній. За оцінками британської консультаційно-аналітичної компанії Ascend, оперативний лізинг після 2020 року складе 50% від загального ринку.

На світовий ринок авіалізингу, його динаміку і структуру впливають численні фактори як макроекономічного характеру, так і споживчого сектора. До останніх відносять доходи населення, рівень і якість життя, що відображається на спроможності подорожувати.

Очевидно, що збільшення пасажиропотоків безпосередньо впливає на величину авіаційного парку в глобальній економіці, а, відповідно, і зростання авіалізингу, в тому числі міжнародного.

В даний час американська Boeing і французька Airbus займають лідируюче положення на світовому ринку цивільної авіації. Вони виробляють і продають щорічно літаків на десятки мільярдів доларів (приблизно по 700 магістральних літаків кожен) і мають замовлення на 6700вперед. В цілому на Boeing і Airbus припадає 80% постачання комерційних літаків.

Враховуючи очікуване зростання попиту на авіаперевезення та необхідність заміни частини парку ВС (внаслідок закінчення терміну експлуатації), щорічна потреба в літаках в найближчі роки буде зростати. Отже, глобальний авіаційний комплекс може зазнати значного дефіциту авіаційної техніки"[2].

Україна входить в десятку країн світу, яка має можливості повного циклу виробництва авіаційної техніки. Від национальной Наукової школи та системи підготовки кадрів до післягарантійного обслуговування, сервісу і модернізації. Основними вітчизняними підприємствами авіаційної галузі є ДП «Антонов», Харківське державне авіаційне виробниче підприємство і ДП «Завод 410 цивільної авіації».

На сьогодні літаки сімейства Ан експлуатуються в 78 країнах світу. У радянський період на Харківському державному авіаційному виробничому підприємстві та державному підприємстві «Київський авіаційний завод "Авіант ", який зараз входить до складу ДП«Антонов», щорічно випускалося близько 200 літаків. Після розпаду СРСР лише за 1992 р. вітчизняний авіапром випустив 55 літаків різних модифікацій. З 2016 року в Україні не вироблено жодного серійного літака, хоча існуючі потужності дозволяють виробляти до 24 літаків сімейства Ан-148 та їх модифікацій на рік. Крім того, не забезпечуються прийнятні умови, щоб українські авіакомпанії купували або брали в лізінг вітчизняні літаки Ан-140, Ан-148 і Ан-158, а також не створена система сервісу для них.

Відповідно до тексту «Стратегії відродження вітчизняного авіабудування на період до 2022 року» опублікованому на сайті Кабміну до основних факторів стримує розвиток авіабудування в Україні належать:

– відсутність у більшості замовників коштів на пряму закупівлю нових вітчизняних літаків;

– відсутність у продавця інших фінансових інструментів для продажів літаків (немає міцної базової лізингової компанії, яка спеціалізується на просуванні літаків сімейства Ан на ринок);

– відсутність або недостатня підтримка експортних контрактів з постачання авіаційної техніки;

– разрив усталених коопераційних зв'язків з розробки та виробництва авіаційної техніки.

Українські авіакомпанії могли б здійснювати перевезення на вітчизняних літаках, якби створили систему фінансування лізингу літаків власного виробництва. За оцінками фахівців витрати на створення авіаційної техніки складають близько 5 тисяч доларів за кілограм і мають найбільший мультиплікативний ефект. Коефіцієнт мультиплікації дорівнює 10. Це означає, що одна гривня витрачена на покупку вітчизняних літаків забезпечує 10 гривень зростання виробництва в суміжних галузях.

Лізинг може здійснити стимулюючий вплив на інвестиційний попит не тільки в авіабудуванні, а й в економіці в цілому. Зростання числа лізингових угод, а також розширення їх масштабів в структуроутворюючих галузях, в тому числі транспортної, сприяють підвищенню їх технічної оснащеності, переходу на інноваційні технології, що в кінцевому підсумку створює передумови для подолання сформованих диспропорцій в економіці.

Обов’язковою умовою є використання державою стимулюючих фіскальних та монетарних механізмів, що є необхідним для збереження базових, стратегічно важливих секторів економіки України. Світовий досвід показує, що в умовах стагнації пріоритетною метою монетарної політики має стати відновлення економічного зростання шляхом стимулювання виробництва через прямі і непрямі інструменти монетарної політики[4]. Фіскальне та монетарне стимулювання повинно бути спрямовано не тільки на виробників, а також і на експлуатантів авіаційної техніки виробленої в Україні.

Висновок. Сучасні тенденції розвитку світової економіки визначаються постійним розширенням глобалізаційних процесів, пов'язаних з пошуком нових джерел розвитку економіки. В умовах глобалізації світової економіки різко зростає конкуренція на ринках високотехнологічної продукції. Незважаючи на кризові процеси в світі та в Україні, авіація демонструє позитивні тенденції операційної діяльності. Однак перехід українських авіакомпаній на іноземні літаки робить негативний вплив на українське авіабудування і на економіку в цілому. Аналіз літакобудівної галузі свідчить про наявність труднощів у підприємств, що пов'язано з жорсткою конкуренцією на світовому ринку на тлі низького платоспроможного попиту на внутрішньому ринку, істотному дефіциті оборотних коштів, стримувальної монетарної та фіскальної політики. Складається ситуація, при якій вся державна і банківська системи працюють проти вітчизняного літакобудування. На сучасному етапі доцільним є розробка довгострокової стратегії розвитку авіабудування, коригування фіскального навантаження та монетарних інструментів, створення інвестиційних програм розвитку і лізингових програм.

Литература

1. https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html- Офіційний сайт министерства инфраструктуры Украины

2. https://www.investec.com/content/dam/australia/aviation/Investec_Report_Aviation_Leasing_as_Part_of_a_Broader_Investment_Portfolio.pdf

3. https://avia.gov.ua/reyestr-tsivilnih-povitryanih-suden-ukrayini - Офіційний сайт Державної авіаційної служби України

4. Висоцька М.П., Теоретичні передумови макроекономічної політики/ М.П.Висоцька//Стратегія розвитку України– К.НАУ, 2017. – № 1. – С. 97 –99.

УДК 331.522(045)

ПІЧКУРОВА З.В.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

КРЕАТИВНИЙ КАПІТАЛ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ ЗНАНЬ

Анотація. *У статті досліджено особливості функціонування та розвитку креативного капіталу у сучасній економіці знань. Визначено основні характеристики та вимоги до формування креативного капіталу у сучасних умовах глобального економічного розвитку. Проаналізовано галузі творчої діяльності, у яких формується креативний капітал, а також умови його ефективного розвитку.*

Ключові слова: *креативний капітал, людський капітал, економіка знань, креативні індустрії, креативна інтенсивність.*

Пичкурова З.В., к.э.н., доцент, доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета.

КРЕАТИВНЫЙ КАПИТАЛ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ ЗНАНИЙ

Аннотация. *В статье исследованы особенности функционирования и развития креативного капитала в современной экономике знаний. Определены основные характеристики и требования к формированию креативного капитала в современных условиях глобального экономического развития. Проанализированы отрасли творческой деятельности, в которых формируется креативный капитал, а также условия его эффективного развития.*

Ключевые слова: *креативный капитал, человеческий капитал, экономика знаний, креативные индустрии, креативная интенсивность.*

Pichkurova Z.V., PhD in Economics, Associate Professor of International Economic Relations and Business Department, Faculty of International Relations of the National Aviation University.

CREATIVE CAPITAL IN THE MODERN KNOWLEDGE ECONOMY

Annotation. *The article explores the features of the functioning and development of creative capital in the modern knowledge economy. The main characteristics and requirements for the formation of creative capital in modern conditions of global economic development are determined. The branches of creative activity in which creative capital is formed, as well as the conditions for its effective development, are analyzed.*

Key words: *creative capital, human capital, knowledge economy, creative industries, creative intensity.*

Актуальність проблеми. В умовах стрімкого науково-технічного прогресу відбувається формування нової парадигми глобального економічного розвитку, яка характеризується таким якісно новим явищем, як креативізація окремих сфер економічної діяльності за рахунок формування та ефективного використання людського потенціалу. За таких умов, ключовим фактором лідерства як країн, так і окремих фірм на світовому ринку є створення і накопичення креативного (творчого) капіталу, який дозволяє формувати унікальні та динамічні здібності в умовах глобальної конкуренції та мінливості ринкових умов.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемі формування і розвитку креативного капіталу присвячено увагу багатьох зарубіжних дослідників, зокрема, таких як Р. Аюпов, Т. Бондарська, О. Воскресенський, Т. Касаєва, Ч. Лендрі, М. Олігова, О. Попіков, Б. Саліхов, І. Саліхова, К. Султанов, Р. Флорида, Дж. Хоукінс та інших. Серед вітчизняних вчених, у роботах яких представлений аналіз креативного капіталу як сучасної форми людського капіталу можна виділити Т. Галахову, Д. Лук'яненка, Т. Поснову, М. Проскуріну, С. Сіденко, О. Яцунь та інших. Водночас, функціонування креативного капіталу багато в чому визначається об'єктивними особливостями розвитку та

актуальними вимогами сучасної економіки знань, що обумовлює необхідність здійснення дослідження у цьому напрямі.

Метою статті є дослідження ролі та значення креативного капіталу, як одного з найбільш цінних і перспективних ресурсів, який у сучасній економіці знань виступає потужним фактором економічного зростання.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивні умови розвитку людської цивілізації зумовили зміни у структурі факторів виробництва, зокрема, сприяли збільшенню у ній частки людського капіталу. Так, ще у XVIII столітті частка людського капіталу у сукупному капіталі становила 10%, на початку XX століття – зросла до 33%, у II половині XX століття вона перевищила фізичний капітал і у вигляді накопичених інвестицій у сукупному фонді капіталізованих витрат на розвиток підвищилась до 67-69% (у США до 74-76%) у 1997-1998 рр. та до 80% на початку XXI століття [1, с. 52]. Сучасний світовий економічний розвиток характеризується процесами поступового заміщення матеріальних ресурсів інтелектуальними, креативізацією багатьох сфер економічної діяльності та перетворенням креативної складової людського капіталу на одне із найбільш важливих джерел формування конкурентних переваг.

Концепція креативного капіталу виникла на основі розвитку теорії людського капіталу. Лауреат Нобелівської премії з економіки Саймон Кузнець стверджував, що існує деяке граничне значення накопиченого національного людського капіталу, без досягнення якого перехід до наступного технологічного укладу неможливий. Проте, саме креативне ядро людського капіталу – провідні вчені, венчуристи, викладачі, управлінці, лікарі та інші спеціалісти генерують інновації та формують сприятливі умови для інноваційного процесу та високої якості життя [2, с. 49].

С. Сіденко наголошує на тому, що поява нових форм капіталу – людського, інтелектуального, соціального – пов'язана з новою роллю людини в процесах соціально-економічного розвитку, а подальші дослідження людського капіталу стали поштовхом для розробки теорії креативного класу [3, с. 14].

Серед зарубіжних та вітчизняних вчених існує ряд підходів до визначення креативного капіталу. Зокрема, Р. Флоридою був запропонований термін «креативний клас», до якого він відносить представників інтелектуальної праці, символічних аналітиків, а також представників вільних професій та технічних спеціалістів, які створюють економічні цінності у процесі творчої діяльності [4, с. 84].

Т. Касаєва та Т. Бондарська наголошують на тому, що креативна природа людського капіталу виражається через три основні поняття: «свідомість – інтелект – знання», серед яких категорія «інтелект», що являє собою умисне і свідоме використання розуму для ефективної діяльності індивіда в умовах мінливого зовнішнього середовища і внутрішніх трансформацій, складає онтологічне ядро індивідуального людського капіталу [1, с. 53-54].

С. Сіденко визначає креативний капітал як форму людського капіталу, що включає такі характеристики, як творчі і моральні цінності, потребу в генеруванні нових знань та інновацій [3, с. 12].

В. Сінов тлумачить креативний людський капітал як здатності і можливості працівників створювати і впроваджувати інновації на основі нестандартного творчого мислення і нешаблонного вирішення задач, що виникають [5, с. 59-60].

Враховуючи існуючі підходи до тлумачення креативного капіталу, можна стверджувати, що останній являє собою сукупність особистісних характеристик носіїв людського капіталу, які базуються на інтелектуальних і творчих здібностях, виражаються через потенціал до генерування ідей, здатність приймати рішення в умовах невизначеності і підвищеного ризику і які у своїй сукупності є забезпечують конкурентних переваги та сприяють стрімкому економічному зростанню. Таким чином, в сучасному глобальному економічному середовищі основним критерієм віднесення людських ресурсів до категорії креативного капіталу стає не лише наявність певного обсягу знань, вмінь, рівня кваліфікації, прагнення сумлінно виконувати трудові обов'язки, але й здатність людини до креативного мислення і застосування своїх творчих здібностей для досягнення найкращого результату. Крім того, в умовах креативної економіки виробництво товарів і послуг переходить у якісно нову площину: завданням креативного працівника стає створення менш матеріально затратного, але більш функціонального і більш конкурентоздатного продукту.

Особливого значення розвиток креативного людського потенціалу набуває в умовах економіки знань, що сприяє формуванню нових економічних моделей, в межах яких висуваються нові вимоги до факторів економічного зростання, основним з яких виступає людський капітал у його найбільш розвиненій формі, а саме, у формі людського капіталу, наділеного ознаками креативності та здатністю

генерувати інноваційні ідеї й вирішувати нестандартні задачі. К. Султанов та А. Воскресенський визначають економіку знань як діяльність людини, пов'язану з виробництвом і використанням у професійній діяльності знань, засновану на креативності, уяві, творчому моделюванні процесів, високій ролі інноваційних технологій, що максимально використовують інтелектуальні та творчі можливості людини щодо вирішення нестандартних задач в умовах невизначеності [6, с. 148]. Саме завдяки людському капіталу відбувається стрімкий розвиток економіки знань на її найбільш розвиненій стадії – стадії креативної економіки, яка за основу свого розвитку бере людський потенціал.

Отже, креативний капітал можна вважати найбільш досконалою формою людського капіталу, формування якого потребує значних зусиль, і потенціал якого для економічного розвитку важко переоцінити. Сучасний носій креативного капіталу не лише володіє певними знаннями, навичками і компетенціями, але й має здатність та мотивацію постійно їх оновлювати, самоудосконалюватись та генерувати нові ідеї.

В епоху економіки знань знаннєвий та інформаційний ресурси витісняють з провідних позицій матеріальні ресурси, а у сучасному рейтингу професій провідні позиції посідають ті, що належать носіям креативного людського капіталу. Проте, не можна стверджувати, що креативність лише на сучасному етапі глобального економічного розвитку стала визнаватись ознакою людського капіталу, оскільки вона завжди знаходилась в його основі. Водночас, креативність як конкурентна перевага стала визнаватись лише в епоху економіки знань, що врешті сприяло формуванню такого поняття, як креативний капітал.

У зв'язку з цим, базові ознаки людського капіталу, що раніше визнавались визначальними конкурентними перевагами, поступилися місцем сучасним характеристикам людського капіталу, які знаходяться у площині креативності і поступово змінюють свій статус додаткових і бажаних на статус обов'язкових (див. Рис.1). Сучасний фахівець у будь-якій креативній індустрії повинен не лише володіти певним обсягом знань, але й вміти їх аналізувати, синтезувати, пропонувати інноваційні рішення, креативно мислити, бути готовим і здатним вирішувати надскладні завдання у нестандартних умовах, ризикувати і прагнути до досягнення максимального ефекту.

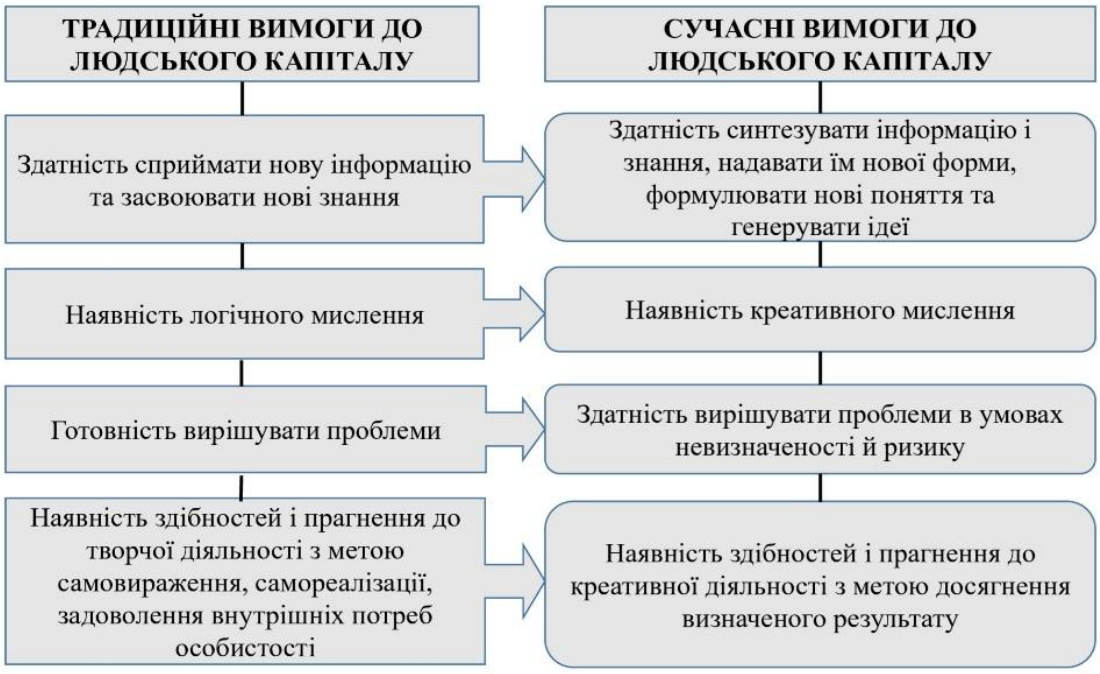

Рис. 1. Трансформація вимог до людського капіталу в умовах економіки знань.
Примітка. Побудовано автором.

Таким чином, сучасний носій людського капіталу в умовах економіки знань володіє, в першу чергу, базовим набором характеристик, без яких інтелектуальна діяльність є неможливою, і крім цього – рисами, що характеризують його творчий потенціал та можливості його використання та забезпечують йому конкурентні переваги на ринку праці. До того ж, результати діяльності носія

креативного капіталу теж мають у свої основі ознаки креативності, і, відповідно, володіють високим ступенем конкурентоспроможності.

До основних характеристик креативного капіталу можна віднести наступні:

– наявність інтелектуальних і творчих здібностей;
– здатність синтезувати творчість і знання;
– відкритість до нових знань, наявність внутрішньої дисципліни та мотивації до постійного саморозвитку;
– здатність швидко знаходити необхідну інформацію, аналізувати її та втілювати у практичній діяльності;
– наявність потенціалу, бажання і мотивації до продукування нових, часто нестандартних ідей і рішень;
– здатність пропонувати і застосовувати оригінальні підходи до вирішення надскладних завдань;
– наявність високого рівня винахідливості;
– володіння навичками нетворкінгу з метою обміну знаннями, ідеями, та рішеннями з іншими носіями креативного капіталу, що сприяє примноженню ефективності його використання;
– можливість синтезувати дані й інформацію з різних галузей знань та проявляти себе у якості багатопрофільного фахівця;
– володіння технологіями реалізації нових ідей найбільш ефективним і найменш затратним способом з використанням актуальних і сучасних інструментів;
– здатність приймати ефективні рішення в умовах невизначеності та підвищеного ризику;
– готовність швидко адаптуватись до змін ринку праці в умовах конкуренції;
– заперечення будь-якої формалізації у процесі професійної діяльності тощо.

Ці та інші характеристики креативного капіталу обумовлюють його універсальність та здатність проявляти себе у багатьох галузях креативної та культурної діяльності. Можна стверджувати, що креативні індустрії, у межах яких відбувається формування і нагромадження креативного капіталу, самі по собі мають сприятливі умови для його функціонування. Водночас, креативний капітал, за умов його ефективного відтворення, сприяє ефективному зростанню зазначених галузей.

Існує ряд моделей класифікації креативних та культурних індустрій, розроблених міжнародними організаціями, інституціями та окремими дослідниками з метою аналізу впливу креативного середовища на розвиток креативного людського капіталу (див. табл. 1). Відповідно до вищезгаданих моделей, коло можливостей для формування, розвитку і відтворення креативного капіталу є достатньо широким. Проте, варто відмітити, що реалізація креативного потенціалу у межах креативних і культурних індустрій відбувається за умови дотримання цілком прагматичних, економічних цілей. Це відрізняє креативний процес від творчого і надає йому економічних ознак.

Слід також зазначити, що креативний капітал ефективно розвивається за певних сприятливих умов. Згідно концепції креативного капіталу Ричарда Флориди, креативні люди, власники креативного капіталу, надають перевагу місцям, що характеризуються різноманіттям, терпимістю і відкритістю до нових ідей [2, с. 49], тобто підкреслює роль територіального фактору формування креативного капіталу.

Таблиця 1

Галузі формування і функціонування креативного капіталу

Модель класифікації	Креативні та культурні галузі
Британська модель креативних індустрій (Департамент цифрових технологій, культури, медіа та спорту при Міністерстві культури, медіа та спорту Великої Британії)	Реклама та маркетинг; архітектура; ремесла; дизайн продуктів, графіки та моди; кіно, телебачення, відео, радіо та фотографія; IT, програмне забезпечення та комп'ютерні послуги; музеї, галереї та бібліотеки; музичне виконавське та образотворче мистецтво; видавнича діяльність.
Американська модель креативних індустрій (американська некомерційна організація «Американці за мистецтво»)	Музеї та колекції; виконавське мистецтво; візуальне мистецтво та фотографія; кіно, радіо та телебачення; дизайн та видавнича справа; художні школи та художні послуги.
Модель креативних індустрій (Джон Хоукінс)	Реклама; архітектура; мистецтво; ремесла; дизайн; мода; кіно; музика; виконавське мистецтво; видавнича справа; наукові дослідження та розробки; програмне забезпечення; іграшки та ігри (за виключенням відеоігор); телебачення та радіо; відеоігри.

Продовження таблиці 1

Модель класифікації	Креативні та культурні галузі
Модель креативних індустрій Річарда Флориди	Нові системи креативності в галузі технологій та підприємництва. Нові, більш ефективні моделі виробництва товарів та надання послуг. Загальні соціальні, культурні та географічні умови, сприятливі для будь-якої креативності.
Символічна текстова модель (Девід Хезмондалш)	*Ключові культурні індустрії* (радіо та телебачення, кіноіндустрія, інтернет-контент, музична індустрія, електронні друк і публікації, відео- та комп'ютерні ігри, реклама та маркетинг). *Периферійні культурні індустрії* (театр, виготовлення, демонстрація і продаж витворів мистецтва –живопису, інсталяцій, скульптур) *Прикордонні культурні індустрії* (спорт, побутова електроніка / обладнання культурної індустрії, програмне забезпечення, мода).
Модель концентричних кіл (Девід Тросбі)	*Основні креативні галузі (ядро креативних індустрій)*: література, музика, виконавське мистецтво, образотворче мистецтво. *Інші частини ядра креативних індустрій*: кіноіндустрія, музейна та бібліотечна галузі. *Культурні індустрії «широкого кола»*: культурна спадщина, видавнича справа, звукозапис, телебачення і радіо, відео- та комп'ютерні ігри. *Суміжні галузі*: реклама, архітектура, дизайн, мода.
Модель ЮНКТАД	Художні ремесла; аудіовізуальне виробництво; дизайн; цифрове виробництво; нові медіа; виконавські види мистецтва; видавнича діяльність; образотворче мистецтво; рекламна діяльність; маркетингові дослідження та опитування; архітектурні, інженерні та інші технічні послуги; послуги з досліджень і розробок. Особисті, культурні та рекреаційні послуги; аудіовізуальні та супутні послуги; інші особисті, культурні та рекреаційні послуги
Модель Всесвітньої організації інтелектуальної власності	*Галузі, що засновані на авторському праві*: реклама, організації колективного управління майновими правами, кіно- та відеоіндустрія, музика. Виконавське мистецтво, видавнича справа, програмне забезпечення, телебачення та радіо, візуальне та графічне мистецтво. *Взаємозалежні галузі авторського права*: об'єкти для запису інформації, побутова електроніка, музичні інструменти, виробництво паперу, виробництво копіювальної техніки та фотообладнання. *Галузі, що володіють обмеженою охороною авторським правом*: архітектура, виробництво одягу та взуття, дизайн, мода, виробництво побутових товарів, виробництво іграшок.
Модель Інституту статистики ЮНЕСКО	*Індустрії основних напрямів культури*: музеї, галереї, бібліотеки; виконавське мистецтво; фестивалі, образотворче мистецтво, ремесла; дизайн; видавнича справа; телебачення та радіо; кіно- та відео індустрія; фотографія; інтерактивні медіа. *Галузі розширених культурних напрямів*: музичні інструменти; звукове обладнання; архітектура; реклама; поліграфічне обладнання; програмне забезпечення; аудіовізуальне апаратне забезпечення.

Примітка. Складено автором на основі [7], [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14].

Водночас, Л. Андрюхіна наголошує на тому, що для самореалізації креативних людей важливим є не лише саме різноманіття середовища і не будь-яке різноманіття, а лише те, що стимулює творчість [2, с. 49-50], тобто, підкреслює значення саме рівня якості різноманіття середовища креативного капіталу і серед найбільш вагомих факторів, що його визначають виділяє рівень інформаційної культури та доступність інформації.

Важливе значення для дослідження потенціалу креативного капіталу має визначення галузей, які є найбільш сприятливими для його формування і розвитку. Департаментом цифрових технологій, культури, медіа та спорту при Міністерстві культури, медіа та спорту Великобританії запропоновано ранжування галузей творчої діяльності за ступенем їх «креативної інтенсивності» (див. рис. 2).

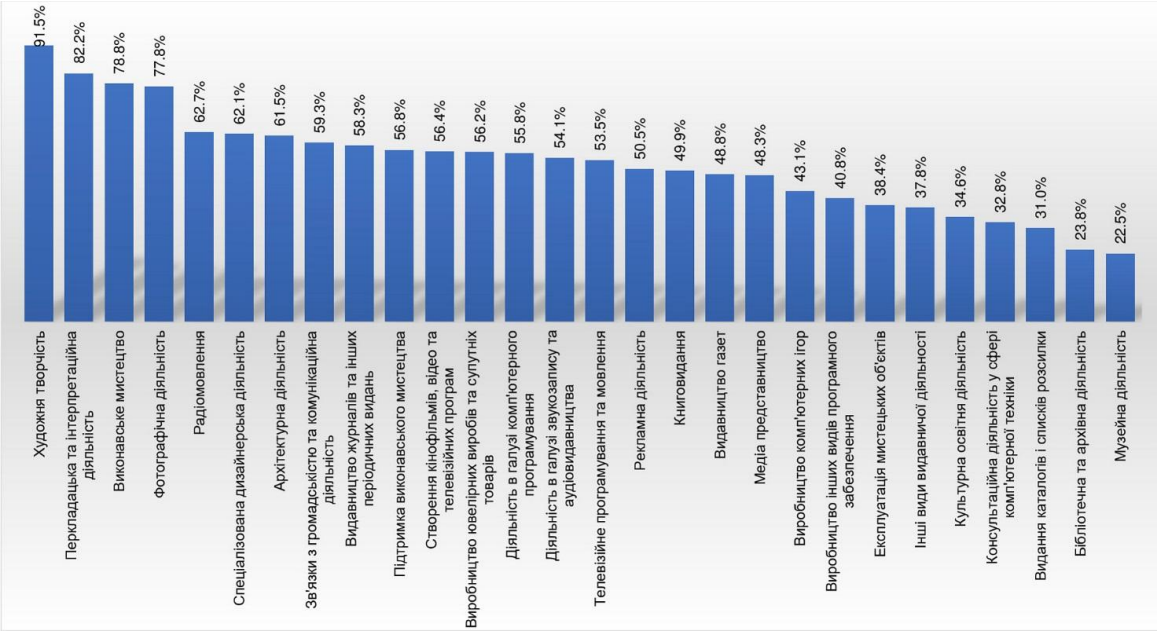

Рис. 2. Ранжування галузей творчої діяльності за ступенем їх «креативної інтенсивності».
Примітка. Побудовано автором за даними Департаменту цифрових технологій, культури, медіа та спорту Міністерства культури, медіа та спорту Великобританії [15].

Серед галузей творчої діяльності, які найбільше сприяють розвитку креативного людського капіталу, переважають культурні, технічні, наукові, освітні та інші види діяльності, що пояснюється їх потужним потенціалом до розвитку креативної особистості. Зазначені галузі не лише забезпечують можливості для самореалізації та розвитку креативного капіталу, але й сприяють його відтворенню, що в кінцевому результаті сприяє економічному зростанню країни.

У сучасній економіці знань розвиток креативного людського капіталу відбувається в умовах постійних змін факторів його формування. Сьогодні одним із найбільш важливих чинників розвитку креативного людського капіталу можна вважати доступ до телекомунікаційних технологій, які сприяють швидкому поширенню знань, ідей, технічних рішень та сприяють його ефективному відтворенню. Не останню роль у стійкому розвитку креативного людського капіталу відіграє також стан наукової та освітньої сфери, що є базисом його формування, і, водночас, потужною платформою для подальшого розвитку.

Висновки. В епоху економіки знань креативний людський капітал є абсолютно унікальним ресурсом, позбавленим формалізації, зданим протистояти стандартизованим і уніфікованим системам та відповідати на будь-які виклики в умовах модернізації. В сучасних умовах глобального розвитку формування креативного капіталу потребує застосування кардинальних підходів, передусім, до системи освіти, яка не лише допомагатиме здобувати нові знання, але й сприятиме розкриттю креативних рис особистості, реалізації її інтелектуального потенціалу у мінливому економічному середовищі. Саме на освітню сферу сьогодні покладається завдання розвиватись випереджальними темпами задля створення найбільш сприятливих умов формування і реалізації креативності як визначальної ознаки людського капіталу в умовах економіки знань. Креативний людський капітал, що характеризується індивідуальними, творчими і нестандартними підходами до вирішення будь-яких завдань має унікальний потенціал забезпечувати довгострокові переваги у висококонкурентному ринковому середовищі, що обумовлює підвищену увагу до його функціонування у сучасній економічній системі.

Список використаних джерел

1. Касаева Т.В., Бондарская Т.А. Креативный человеческий капитал как движущая сила современной экономики // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2014. - № 2 (130). – С. 51-56.
2. Андрюхина Л.М. Перспективы развития креативного капитала на платформе телекоммуникационных технологий // Креативный менеджмент. – 2015. - №2. – С. 49-52.

3. Сіденко С.В. Креативний капітал як чинник розвитку нової економіки // Стратегія розвитку України. – 2016. – № 1. – С. 12-16.

4. Richard Florida. The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. – New York: Basic Books, 2002. – 404 p.

5. Синов В.В. Человеческие ресурсы инновационной деятельности // Креативная экономика. – 2007. – № 5. – С. 58-65.

6. Султанов К.В., Воскресенский А.А. Концептуальные основания экономики знаний: человеческий капитал и антропология креативности // Общество. Среда. Развитие. – 2014. – №4. – С. 148-152.

7. Creative Industries: Focus on Employment / Department for Digital, Culture, Media & Sport [Electronic resource]. – Accessed mode: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/534305/Focus_on_Employment_revised_040716.pdf.

8. Creative Industries National Summary Report, 2017 / Americans for the Arts [Electronic resource]. – Accessed mode: https://www.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2017/by_program/reports_and_data/creative/2017_UnitedStates_NationalOnePager_Color.pdf.

9. John Howkins. The Creative Economy: How People Make Money from Ideas. – London: Penguin UK, 2013. – 304 p.

10. Richard Florida. The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life. – New York: Basic Books, 2002. – 404 p.

11. Хезмондалш Д. Культурные индустрии. – М.: Изд. дом высшей школы экономики, 2014. – 456 с. – С. 28-31.

12. David Throsby Economics and Culture. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 208 p.

13. Creative Economy Outlook: Trends in international trade in creative industries / UNCTAD [Electronic resource]. – Accessed mode: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcted2018d3_en.pdf.

14. The United Nations Creative Economy Report2013. Special Edition / UNESCO [Electronic resource]. – Accessed mode: http://www.unesco.org/culture/pdf/creative-economy-report-2013.pdf.

15. Creative Industries: Focus on Employment / Department for Digital, Culture, Media & Sport [Electronic resource]. – Accessed mode: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/534305/Focus_on_Employment_revised_040716.pdf.

УДК 331.9(045)

РИЧКА М.А.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
СТАРШИНОВА О.М.,
студентка 5 курсу, кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ КАДРІВ ЯК СПОСІБ БОРОТЬБИ ЗІ СТАРІННЯМ НАЦІЇ В ЯПОНІЇ

Анотація. *Стаття присвячена особливостям демографічної ситуації в Японії і її впливу на економіку країни. Досліджено основні демографічні показники Японії. Дано визначення старінню нації як проблемі загальносвітового масштабу і Японії зокрема. Висвітлено вплив збільшення кількості населення похилого віку на економіку країни. Визначено методи, які приймаються на рівні уряду для вирішення проблеми. За результатом дослідження запропоновано залучення іноземних кадрів як спосіб короткострокового вирішення проблеми.*

Ключові слова: *демографія, старіння нації, ринок праці, імміграційний потік.*

Ричка М.А., к.э.н, доцент, доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультет международных отношений Национального авиационного университета
Старшинова А.Н., бакалавр, студентка кафедры международных экономических отношений и бизнеса Учебно-научного Факультета международных отношений Национального авиационного университета

ПРИВЛЕЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ КАДРОВ КАК СПОСОБ БОРЬБЫ СО СТАРЕНИЕМ НАЦИИ В ЯПОНИИ

Аннотация. *Статья посвящена особенностям демографической ситуации в Японии и её влиянии на экономику страны. Исследованы основные демографические показатели Японии. Дано определение старению нации как проблеме общемирового масштаба и Японии в частности. Осветлено влияние увеличения количества пожилого населения на экономику страны. Определено методы, которые принимаются на уровне правительства для решения проблемы. По результату исследования предложено привлечение иностранных кадров как способ краткосрочного решения проблемы.*

Ключевые слова: *демография, старение нации, рынок труда, иммиграционный поток.*

Rychka M.A., Ph.D. in Economics, Associate, assistant professor, Professor of International Economic Relations and Business Department, Faculty of International Relations, National Aviation University;
Starshynova O.M., Bachelor, student of the Department of International Economic Relations and Business at the Faculty of International Relations of the National Aviation University

ATTRACTING OF FOREIGN PERSONNEL AS A METHOD OF DEALING WITH THE NATION AGING IN JAPAN

Annotation. *The article is devoted to the peculiarities of demographic situation in Japan and its impact on the country's economy. Studied the main demographic indicators of Japan. The definition of nation aging as a problem of global scale and Japan in particular is given. Clarified the effect of elderly people increasing number on the country's economy. Defined methods that are adopted at the government level to solve the problem. As a result of the study, it was offered to attract foreign personnel as a means of short-term solution of the problem.*

Key words: *demography, nation aging, labor market, immigration flow.*

Актуальність проблеми. За прогнозами ООН, до 2050 року населення земної кулі становитиме 9,7 млрд людей [1]. Однак, при цьому в багатьох країнах спостерігається процес старіння нації - збільшення частки людей похилого віку в загальній масі населення країни. Проблема старіння нації найбільш гостро стоїть перед країнами з високою тривалістю життя і, при цьому, низькою народжуваністю. У світі зараз спостерігається зміна демографічної структури - при зростанні населення країн, що розвиваються, Африки та Азії, частка населення країн з високим рівнем розвитку неухильно зменшується. Найбільш швидкозростаючим континентом є Африка. Азія ж, розташувавшись на другому місці, до 2050 року дасть приріст в 0,9 млрд осіб.

Однак, ця тенденція не стосується такої азійської країни, як Японія. Вона розташувалася на другому місці (після Китаю) серед країн з найбільшим прогнозованим падінням населення до 2050 року з показником в 24,7 млн осіб [2].

Варто відзначити, що Україна також потрапила в цей список, зайнявши там 4 місце - її населення до 2050 року може зменшитися на 7,3 млн осіб, або на 17,3% при поточній чисельності населення в 42,2 млн осіб [3].

Старіння нації також породжує всередині країни економічні проблеми: при зростанні населення похилого віку зменшується кількість працездатного населення, яке податками дозволяє підтримувати пенсійні виплати. Страждає і ринок праці, пропонуючи більше робочих місць, ніж можуть задовольнити наявні кадри для стабільного функціонування економіки.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми старіння нації та дисбалансу ринку праці в Японії займалися такі дослідники, як Комуро Йошийо, Генда Юджи, Тані Садафумі.

Метою статті є вивчення демографічної ситуації в Японії, її впливу на економіку країни і можливості залучення іноземних кадрів як методу вирішення проблеми.

Виклад основного матеріалу. Одним з ключових показників, за якими розраховується індекс людського розвитку - інтегральний показник, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території, - є очікувана тривалість життя.

Згідно з щорічним дослідженням ООН, Японія станом на 2017 рік є країною з другою в світі середньою тривалістю життя - 83,9 року. І цей показник продовжує зростати (рис. 1). Унікальна ситуація у японській демографії призвела навіть до появи у країні соціальної реклами, яка закликає старше покоління якнайшвидше вмирати і звільняти життєвий простір для молодших громадян. А у сільській місцевості з'явилися цілі селища, населення яких складається здебільшого з літніх людей.

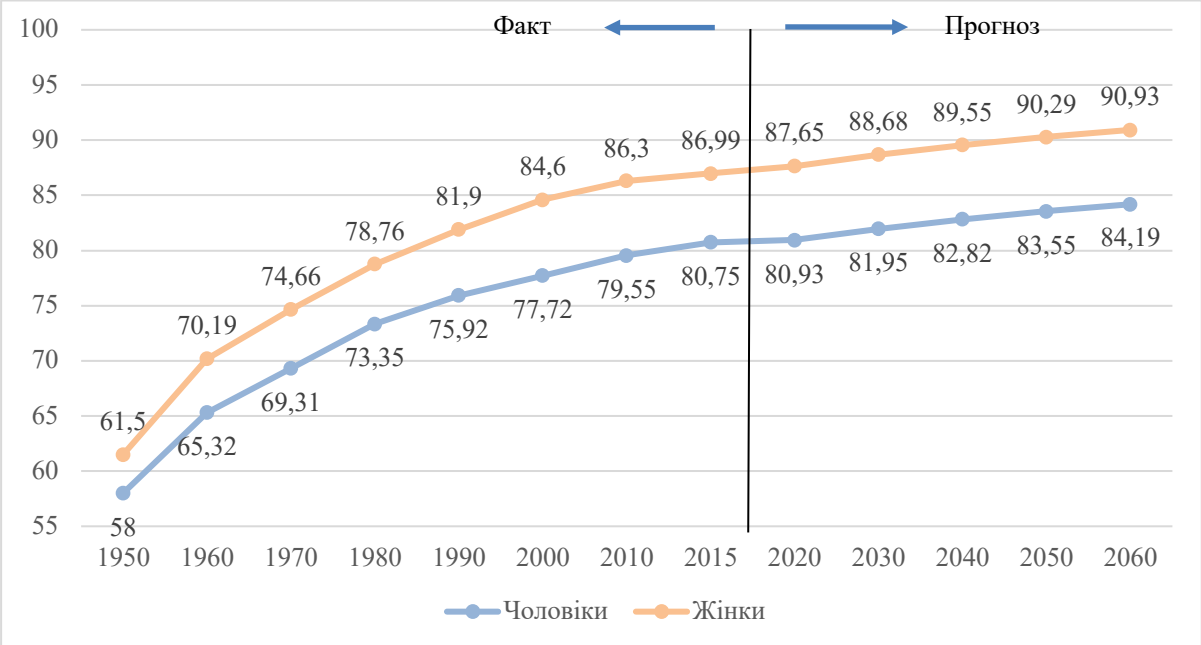

Рис. 1. Темпи зростання середньої тривалості життя в Японії за статтю, 1950-2060 рр.
Джерело: [4]

При цьому, частка людей 65 років і старше становить 27,7% [5]. Здавалося б, це показник високого рівня життя в країні. Так і є, однак за цим показником ховається велика демографічна

проблема. Літніх японців стає все більше, особливо в умовах падіння народжуваності і скорочення населення (рис. 2). І, закономірно, все менше громадян, здатних працювати. Окрім того, зростає не тільки кількість населення пенсійного віку, а й очікувана тривалість життя.

Коефіцієнт народжуваності в Японії зараз знаходиться на рівні 1.4, що набагато менше необхідного для відтворення населення показника 2.07. Така ситуація склалася через скорочення жінок дітородного віку, а також через поступове збільшення ролі жінки в житті суспільства. Японія є дуже консервативною країною, і довгий час жінки були обмежені у своїх можливостях кар'єрного зростання та суспільної діяльності. Сучасні японські жінки часто віддають перевагу побудові кар'єри, а не народженню дітей. Всі ці фактори ведуть за собою дисбаланс на ринку праці.

За результатами підготовленої в 2013 році урядом Японії проміжної доповіді "Основний курс управління і реформування економіки і фінансів", до 2060 року перед Японією стоїть мета зберегти не менше 100 млн осіб населення. При цьому, основним фактором досягнення цієї мети називається стимулювання народжуваності. У доповіді стверджується, що до прийому іммігрантів вдаватися не планують.

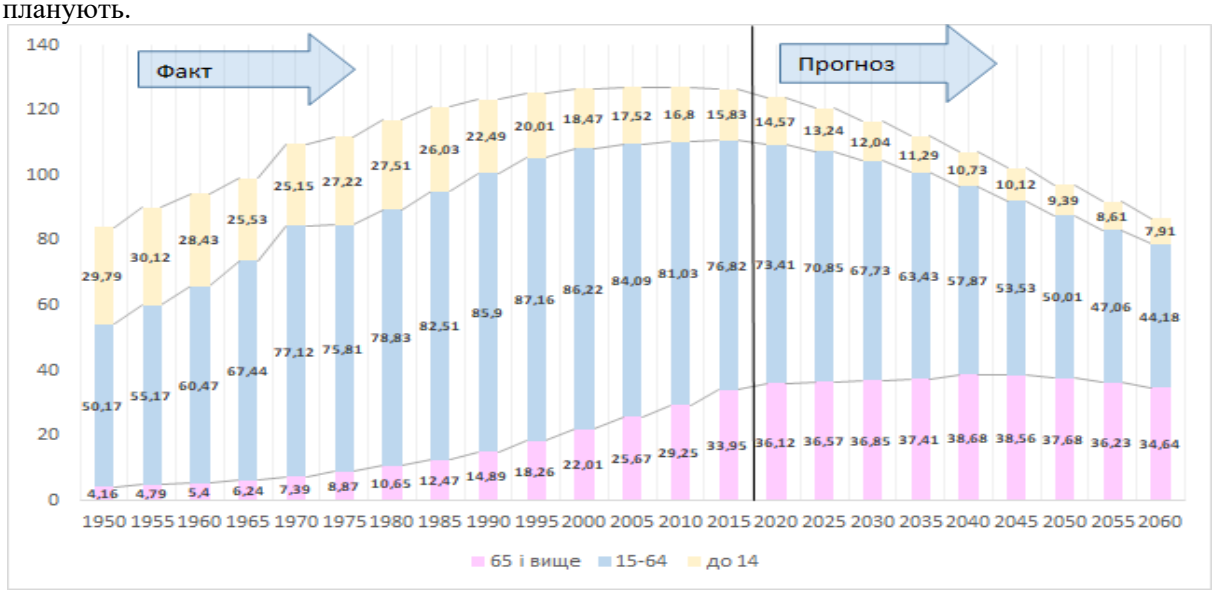

Рис. 2. Прогнозована структура населення Японії за віком, 1950-2060 рр.

Джерело: [6]

Стимулювання народжуваності - це ефективний стратегічний крок, який, однак, принесе результат з точки зору збільшення працездатного населення як мінімум через 1 покоління після нововведень і вжитих заходів. Проблема ж постала вже зараз і має наростаючу тенденцію.

Як дієвий захід тимчасового характеру варто розглянути прийом іммігрантів у країну. Короткострокові стимулюючі заходи дозволять наситити японський ринок фахівцями, здатними платити податки і підтримувати тим самим державний бюджет. Перевага програм по прийому іноземців в можливості швидкого перекриття такого каналу припливу кадрів в той момент, коли уряд вважатиме ситуацію з балансом робочої сили стабільною.

Отже, доречно розглянути існуючі програми для залучення до Японії двох перспективних сегментів: студентів і кваліфікованих кадрів.

Рис. 3. Чисельність іноземних резидентів у Японії у 2007-2016 рр.

Джерело: [5]

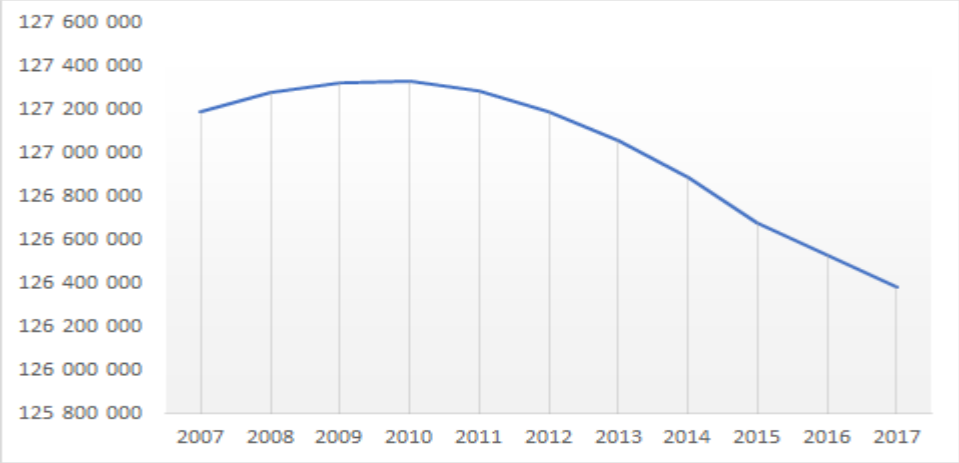

Рис. 4. Чисельність населення Японії у 2007-2016 рр.

Джерело: [5]

Згідно з наведеними вище графіками можна спостерігати поступове збільшення кількості іноземних резидентів в Японії при кількості населення, що зменшується [5] (рис.3, рис.4). Таке збільшення зараз відбувається за рахунок попиту на закордонних фахівців.

За даними японських і міжнародних кадрових агентств, основні галузі економіки Японії з доступними робочими місцями для іноземців - це автомобілебудування, інформаційні технології, електроніка, будівництво, освіту, харчова промисловість, фінанси і банківська справа. Існує багато вакансій для викладачів англійської мови.

В останні роки уряд Японії приймає законодавчі поправки з метою працевлаштування більшої кількості іноземців. Так, у 2018 році було прийнято законодавство, яке дозволяє іноземцям без кваліфікації працювати в 14 секторах японської економіки.

У даній ситуації об'єктивною складністю є незнання японської мови, вивчення якої для неазіатських національностей займає зазвичай не менше двох років у не-япономовному середовищі.

Ситуація є дещо простішою для іноземних студентів, оскільки для них діє ряд міжнародних програм, які повністю або частково фінансують навчання та проживання на території Японії. Серед таких програм:

– міжнародна програма MEXT, яка дозволяє поїхати за трьома напрямками: бакалаврат, дослідницька програма без отримання ступеня, програма для вивчення японської мови та культури [7];

– студентська організація JASSO, яка пропонує стипендії для іноземних студентів, що вже навчаються в Японії [8];

– гранти від JAUW на навчання та дослідження для жінок, які надаються вже після зарахування в японський університет [9];

– гранти від Japan Foundation, які повністю або частково покривають програми з культурного обміну, вивчення японської мови, поїздки на міжнародні конференції [10].

Наприклад, за програмою від MEXT "Стажер-дослідник" з України щорічно відправляються на навчання до Японії 6-7 українських студентів, за даними Посольства Японії в Україні [11]. Загальна ж кількість стипендіатів MEXT складає до 7870 студентів на рік. З них 7170 чоловік вступають до бакалаврату та магістратури. Інші 700 студентів отримують стипендію на вивчення японської мови.

Під час пошуку роботи японський диплом є вагомою перевагою, тому студенту в'їхати в Японію простіше, ніж вже готовому фахівцю. Також існує ряд програм, які надають можливість виїхати на навчання без знання японської мови із подальшим її вивченням у мовному середовищі.

В останні роки кількість іноземних студентів у Японії стабільно збільшується (рис. 5). За даними на 1 травня 2018 року, число іноземних студентів в Японії - 298 980 осіб, що на 12% більше, ніж у 2017 році [8]. У це число входять студенти бакалаврату, магістратури, коледжів, професійних технічних освітніх закладів, підготовчих університетських курсів, мовних курсів. Дві третини іноземних студентів навчаються у вищих навчальних закладах, являючи собою кадровий потенціал для японських компаній після випуску.

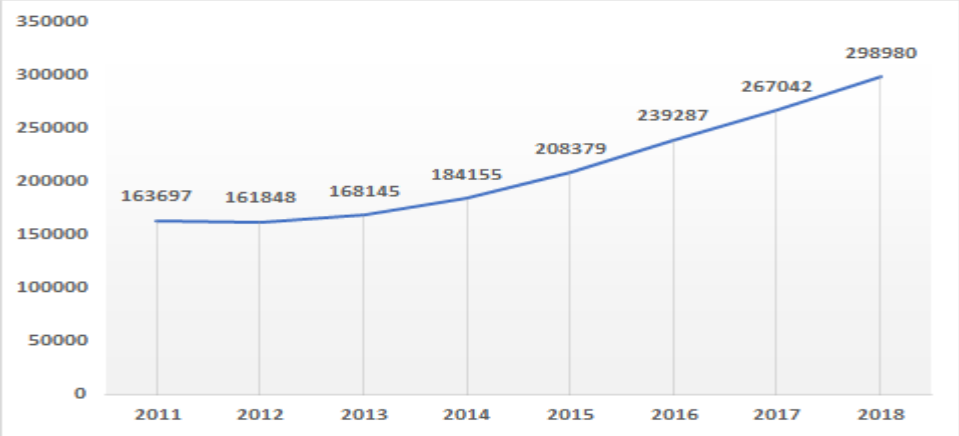

Рис. 5. Кількість іноземних студентів у Японії, 2011-2018 рр.

Джерело: [8]

На ринку Японії діє багато міжнародних компаній. Деякі з них - під японськими брендами. Серед найбільших компаній: Nissan (44,3% акцій належать Renault), Sharp, Metlife, Volvo, Veolia, Novartis, IKEA, Bayer (див. табл. 1). На частку 50 найбільших закордонних філій припадає 180 176 працевлаштованих іноземців, або 7,6% від їх загальної кількості [12]. При послабленні імміграційного законодавства саме ці компанії можуть очікувати на притік нової хвилі спеціалістів. Для компаній же додатковим стимулом для пошуку нових співробітників з-за кордону слугуватимуть податкові пільги.

Позиція	Назва компанії	Загальна чисельність штату	З них іноземних працівників
1	Nissan	22209	43%
2	Gibraltar Insurance	13541	100%
3	Sharp	13363	66%
4	Mitsubishi	9800	89%
5	Metlife	9086	100%
6	Costco	8500	100%
7	Fuji Xerox	8282	25%
8	Accenture	7600	100%
9	Aqua	6235	100%
10	Yahoo	5826	36%
11	Jatko	5784	33%
12	UD Trucks	5575	100%
13	Bosch	5228	100%
14	Prudential Insurance	5197	100%
15	Pfizer	4935	100%
16	Chugai Pharmacy	4931	60%
17	FujiFire Marine Insurance	4657	100%
18	Aflac	4463	-
19	Veolia	4149	100%
20	Seiyu JC	4060	100%

Табл. 1. 20 найбільших ТНК Японії за кількістю іноземних співробітників

Джерело: [12]

Дієвим методом заохочення підприємств до найму більшої кількості іноземців може стати система податкових пільг. Система оподаткування в Японії є складним механізмом. Крім відрахувань до державного бюджету, платники податків ще сплачують певний відсоток до бюджетів префектур і муніципалітетів. Близько половини прибутку компанії може йти на сплату податків (це не стосується

малого бізнесу, для якого застосовується пільгове оподаткування). При цьому для місцевих та іноземних компаній діють різні ставки. Місцеві компанії сплачують податок на прибуток у розмірі від 22 до 30%. Для іноземних підприємств ставка складає від 29,33% до 40,87%. Проте, в умовах нестачі робочої сили, найбільше джерело якої знаходиться закордоном, податкові послаблення сприятимуть залученню кадрів з боку таких компаній.

Висновки. В умовах стабільного зменшення кількості населення Японії і збільшення числа громадян пенсійного віку, країна зіштовхнулася з демографічним дисбалансом, що спричинив проблеми економічного характеру. Головним заходом з боротьби з демографічною кризою має стати збільшення народжуваності. Однак, у зв'язку з тривалим часом впровадження і отримання результатів від стимулюючих народжуваність реформ, способом збільшення працездатного населення в короткостроковій перспективі може стати залучення іноземців, які найактивніше мігрують на роботу або на навчання.

Література

1. https://www.un.org/ru/ - Офіційний сайт ООН
2. https://www.prb.org/ - Офіційний сайт Американського Бюро зв'язків з громадськістю
3. http://www.ukrstat.gov.ua/ - Офіційний сайт Державної служби статистики
4. https://www.cao.go.jp/index.html - Офіційний сайт Кабінету міністрів Японії
5. https://www.stat.go.jp/english/ - Офіційний сайт Статистичного бюро Японії
6. http://www.soumu.go.jp/ - Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ Японії
7. http://www.mext.go.jp/en/ - Офіційний сайт MEXT
8. https://www.jasso.go.jp – Офіційний сайт JASSO
9. http://www.jauw.org/english/ - Офіційний сайт JAUW
10. https://www.jpf.go.jp/ - Офіційний сайт Japan Foundation
11. https://www.ua.emb-japan.go.jp – Офіційний сайт Посольства Японії в Україні
12. https://toyokeizai.net – Офіційний сайт видання Toyo Keizai

УДК 330.341.1(045)

ТУРПЕТКО О.А.,
старш. викладач
Київського економічного інституту менеджменту

СИНЕРГЕТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню синергетичних детермінант розвитку світової фінансової системи. Обгрунтовано пріоритети врахування синергетичних складових у формуванні ефективних засад її подальшого функціонування.*

Ключові слова: *синергетичні детермінанти, світова фінансова система, глобальний фінансовий простір, міжнародні фінансові організації, напрями трансформації.*

Турпетко О.А., старш. преподаватель Киевского экономического института менеджмента

СИНЕРГЕТИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ

Аннотация. *Статья посвящена исследованию синергетических детерминант развития мировой финансовой системы. Обоснованы приоритеты учета синергетических составляющих в формировании эффективных основ ее дальнейшего функционирования.*

Ключевые слова: *синергетические детерминанты, мировая финансовая система, глобальное финансовое пространство, международные финансовые организации, направления трансформации.*

Turpetko O. A., senior lecturer of Kyiv Economic Institute of Management

SYNERGETIC DETERMINANTS OF THE WORLD FINANCIAL SYSTEM DEVELOPMENT

Abstract. *The article is devoted to research of synergetic determinants of the world financial system development. The priorities of taking into account synergetic constituents in formation of effective principles of its further functioning are substantiated.*

Key words*: synergetic determinants, world financial system, global financial space, international financial organizations, directions of transformation.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової фінансової системи формується під впливом синергетичних детермінант, що обумовлюють її функціонування. До них варто віднести, передусім, глобалізацію світової економіки; невідповідність між високим рівнем розвитку міжнародного фінансового ринку і відсутністю належної інституційної структури його регулювання; повторюваність фінансових і валютних криз в останні роки, підвищення їх глибини і інтенсивності; збільшення чисельності офшорних фінансових центрів, що знижують ефективність державного регулювання фінансових ринків країн, які розвиваються; слабкість фінансового сектора в країнах з ринками, що розвиваються; обмежені можливості міжнародних інститутів в наданні фінансової підтримки країнам, що розвиваються, в порівнянні з розмірами потоку приватного капіталу та їх. нездатність протистояти кризам, що повторюються, і обмежувати сферу їх розповсюдження; збільшення кількості інвестиційних інститутів, фінансових інструментів і об'єму операцій на фінансових ринках, особливо на ринку боргових зобов'язань, що ускладнює взаємодію інвесторів в ході подолання криз. Процеси, які характеризують функціонування глобального фінансового простору змінюють його структуру, тенденції розвитку, здійснюють синергетичний вплив на специфіку його подальшого розширення. Це вимагає дослідження синергетичних детермінант розвитку та трансформації світової фінансової системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначена проблематика є предметом дослідження багатьох українських та вітчизняних науковців. Зокрема, проблеми розвитку та трансформації світової фінансової системи розглядаються в працях таких науковців, як С. Боринець, А. Гальчинський, В. Геєць, Г. Климко, П. Кругман, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, Р. Маккінон, Дж. Стігліц, В. Федосов. Проте недостатньо висвітленими залишаються питання синергізму в розвитку світової фінансової системи.

Мета статті – дослідження синергетичних детермінант розвитку світової фінансової системи та обгрунтування оптимальних напрямів їх врахування в діяльності її суб'єктів.

Виклад основного матеріалу. Серед основних детермінант впливу на розвиток світової фінансової системи слід, на нашу думку, виокремити загальні тенденції розвитку світової економіки, а саме: зростання її транснаціоналізації, що вимагає формування правил і процедур вільного руху іноземних капіталовкладень. Це зумовлено необхідністю зменшення наявних обмежень на діяльність ТНК, усуненням конфліктів між країнами, що конкурують за отримання іноземних інвестицій у глобальному виробництві; розвиток інформаційної революції, створення глобальних інформаційних систем та глобальних електронних мереж, становить на сучасному етапі найважливіший чинник зростання економіки; поширення процесів фінансової глобалізації. Йдеться, насамперед, про підвищення інтенсивності транскордонних фінансових трансакцій транснаціональних корпорацій та банків, появу нових механізмів та інструментів міжнародних фінансових операцій і формування глобального фінансового ринку, через який здійснюється перерозподіл значної частини фінансових ресурсів [1].

Зміна темпів приросту прямих іноземних інвестицій, обумовлена не тільки тимчасовим погіршенням інвестиційного клімату в багатьох регіонах, що розвиваються, а розвитком процесів транскордонних злиттів і поглинань. Зміна обсягів прямих іноземних інвестицій зумовлена наступними причинами. По-перше, глобалізацією економіки і лібералізацією торгівлі та відповідно розширення легкодоступного світового ринкового простору, боротьба за який вимагає істотного зміцнення позицій його потенційних учасників. По-друге, швидке переміщення центру ваги міжнародної конкуренції в сектор високотехнологічних товарів і послуг, а також зростання витрат на НДДКР, що спонукає корпорації за допомогою злиттів та поглинань розподілити між собою такі витрати і зменшити тим самим їх тягар. По-третє, проблема перевиробництва, зменшення збуту і доходів окремих компаній, які довгий час працюють у окремих сферах. Інтеграція фінансових ринків зумовила спрощення процедури переливу капіталу. Головним грошово-кредитним установам-координаторам важко своєчасно спрогнозувати чи виявити потоки капіталів, здатних дестабілізувати фінансові ринки, аби скоригувати обсяги пропозиції. Ринкова інтеграція посилює вразливість фінансового ринку та ускладнює проблему контролю його діяльності.

Вирішальний вплив на синергетичні зміни в інфраструктурі світової фінансової системи здійснюють процеси глобалізації. В зазначеному аспекті форми її прояву полягають, насамперед, в наступному. По-перше, зростання світового фінансового ринку, фінансових трансакцій, що здійснюються між різними суб'єктами світогосподарських зв'язків, зміна в структурі основних імпортерів та експортерів капіталу. Основними експортерами капіталу є Німеччина, Китай, Саудівська Аравія, Японія [1]. Якщо зважати на їх регіональну приналежність, то такий розподіл характеризує саме зміщення фінансових потужностей у світовому економічному просторі на користь зазначених країн. Останніми роками в імпорті капіталу посилилася довгострокова тенденція до підвищення питомої ваги країн, що розвиваються, включаючи країни з перехідною економікою як реципієнтів іноземного капіталу. В той же час, не дивлячись на те, що країни, що розвиваються, і країни з перехідною економікою стають усе більш привабливими для іноземних інвесторів, як і раніше більше половини всього об'єму прямих капіталовкладень доводиться на промислово розвинені країни. Велика частина інвестицій пов'язана з процесом концентрації капіталу, злиття і придбання зарубіжних компаній, переважно в таких галузях світової економіки, як фінансові послуги, енергетика, засоби зв'язку і телекомунікації, фармацевтика.

По-друге, вихід світового фінансового сектору за межі доступного контролю, що вимагає, передусім, реформування існуючої системи контролю із зміщенням акцентів на координуючу складову. По-третє, необхідність розробки спільної стратегії з регулювання та координації світового ринку. Мова йде про розробку загальних правових норм, у рамках яких можна було б контролювати функціонування фінансових структур. В якості успішного прикладу ефективного спільного координування й управління досяг Європейський Союз, у якому не лише створено єдину валютну систему, а й закладено основи гармонізації фінансової і, в ширшому плані, економічної політики країн-членів. Не спираючись на регіональне або наднаціональне рішення, а виходячи з сучасних тенденцій розвитку світової фінансової системи, фондові біржі Європи реалізували новітні тенденції формування раціонального механізму світової фінансової системи. [2] По-четверте, розробка узгоджених схем розвитку світового господарства, насамперед на рівні міжнародних фінансових інституцій, зокрема МВФ та Світового Банку з чітким розподілом функціональних обов'язків і стратегічними та короткотерміновими планами розвитку ситуації у світовому фінансовому середовищі.

В цілому в основі глобалізації фінансової системи лежить взаємодія наступних елементів: а) технічний прогрес, який дозволяє здійснювати міжнародні фінансові угоди у режимі реального часу і значно скоротити витрати на транспорт та комунікацію; б) зростаюча конкуренція, з одного боку, між кредитними і фінансовими інституціями на фінансових ринках, а з іншого - між самими фінансовими ринками внаслідок значного розвитку інформаційних технологій і телекомунікацій; в) реструктуризація кредитних і фінансових інституцій шляхом їх злиття і поглинання як наслідок зростаючої конкуренції між ними; г) широка інтернаціоналізація бізнесу через посилення транснаціонального характеру діяльності корпорацій; д) консолідація регіональних інтеграційних об'єднань; е) послаблення жорсткого контролю щодо здійснення міжнародних угод, пов'язаних з рухом капіталу, дерегулювання фондових бірж як в індустріальних, так і в інших групах країн; є) макроекономічна стабілізація і реформи у ряді країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою, що створили сприятливий клімат для іноземних інвесторів.

Серед інших зовнішніх факторів впливу на глобалізаційні зрушення у світовій фінансовій системі слід виокремити синергетичні тенденції розвитку світової економіки, а саме:

1) Зростання її транснаціоналізації, що вимагає формування правил і процедур вільного руху іноземних капіталовкладень. Це зумовлено необхідністю зменшення наявних обмежень на діяльність ТНК, усуненням конфліктів між країнами, що конкурують за отримання іноземних інвестицій у глобальному виробництві.

2) Розвиток інформаційної революції, створення глобальних інформаційних систем та глобальних електронних мереж, становить на сучасному етапі найважливіший чинник зростання економіки.

3) Поширення процесів фінансової глобалізації. Йдеться, насамперед, про підвищення інтенсивності транскордонних фінансових трансакцій транснаціональних корпорацій та банків, появу нових механізмів та інструментів міжнародних фінансових операцій і формування глобального фінансового ринку, через який здійснюється перерозподіл значної частини фінансових ресурсів.

Фінансова глобалізація має неоднозначний вплив на розвиток національних фінансових систем. З одного боку, це дає змогу країнам отримати більше потрібних їм ресурсів грошей та капіталу, а корпораціям отримати додаткові прибутки від ефективного інвестування вільних ресурсів. З іншого боку, існує небезпека збільшення глобальної фінансової нестабільності, а отже значних втрат для всіх суб'єктів, що оперують у глобальному фінансовому середовищі. До основних глобальних тенденцій розвитку світової фінансової системи варто віднести: інтернаціоналізацію господарського життя, розвиток науково-технічних досягнень, лібералізацію міжнародних валютно-кредитних, відносин та фінансових ринків, поглиблення інтеграції національних ринків грошей та капіталу, революційні перетворення, викликані впровадженням сучасних технологій і розвитком засобів зв'язку, загострюють конкурентну боротьбу на фінансовому ринку, зміна традиційних торговельних систем (біржових і небіржових) під впливом сучасних технологій, що породжує нові автоматичні торговельні системи, об'єктивна необхідність трансформації механізму світової валютної системи як однієї з ключових складових світової фінансової системи.

Поряд з розглянутими вище перспективами особливого значення набуває адаптивність світової фінансової системи та її здатність реагування на вплив кризових явищ розвитку глобального фінансового простору. До основних глобальних факторів впливу на зазначені процеси варто віднести наступні. По-перше, індустріальний тип виробництва, який забезпечив високі темпи економічного зростання на основі широкомасштабного залучення природних і людських ресурсів. Такий інтенсивний розвиток призводить до загрозливого поглиблення нерівномірності економічного і соціального розвитку країн світової спільноти [1]. Подальше нарощування і розширення індустріального типу виробництва на основі недосконалих фінансових механізмів та інструментів може мати негативні наслідки. Поряд з цим, модернізований економічний інструментарій, у т. ч. його фінансова складова у посткризовий період має бути спрямований на здійснення реструктуризації як світової економіки загалом, так і її регіональних та національних підрозділів, утвердження нової моделі розвитку - економіки знань, високих технологій, креативного господарства [2].

По-друге, зволікання з вирішенням структурних проблем, консервація у світовому господарстві архаїчних доіндустріальних та ранньоіндустріальних економік створюють передумови для повторення криз у гостріших формах. Варто відмітити, що існують суттєві відмінності в структурах економік розвинутих країн та країн, що розвиваються. Основним критерієм є співвідношення у виробництві товарів і послуг. У перспективі до 2030 р. простежується тенденція до скорочення наявного розриву, хоча між окремими країнами будуть залишатися разючі структурні контрасти. По-третє, поглиблення

структурних диспропорцій і глобальних дисбалансів між основними світогосподарськими суб'єктами, синхронізація економічних циклів під впливом глобалізації. Йдеться, насамперед, про поглиблення невідповідності між глобальним попитом і глобальною пропозицією, що призводить до формування неврівноваженого стану світової економіки, загострення відносин між основними суб'єктами світової економіки у сфері торгівлі та інвестицій. По-четверте, неспроможність міжнародної фінансової системи, зокрема, її регулюючих та наглядових органів адекватно реагувати на глобалізаційні виклики.

Фінансова глобалізація має неоднозначний вплив на розвиток національних фінансових систем. З одного боку, це дає змогу країнам отримати більше потрібних їм ресурсів грошей та капіталу, а корпораціям отримати додаткові прибутки від ефективного інвестування вільних ресурсів. З іншого боку, існує небезпека збільшення глобальної фінансової нестабільності, а отже значних втрат для всіх суб'єктів, що оперують у глобальному фінансовому середовищі. В свою чергу, революційні перетворення, викликані впровадженням сучасних технологій і розвитком засобів зв'язку, загострюють конкурентну боротьбу на фінансовому ринку. Її інструментами є зниження операційних витрат і вартості фінансових послуг; підвищення якості та диверсифікація послуг, що надаються; розвиток і вдосконалення систем управління фінансовими ризиками. Лібералізація фінансових ринків додає конкурентній боротьбі міжнародного розмаху. Зростають обсяги міжнародних операцій. Частка експорту філій американських транснаціональних корпорацій в обсязі їх продажів зросла. Промислові компанії, курс акцій яких встановлюється згідно з національним фондового індексу Франції, 70% своїх операцій здійснюють за межами країни. Більшість компаній, які пройшли лістинг на фондових ринках Західної Європи, половину прибутків одержують від закордонної діяльності [2]. Світовий фінансовий ринок усе більше набуває рис двоступеневої системи. Зауважимо, що розвиток світової фінансової системи характеризується наявністю регіональних особливостей, які формуються, насамперед, під впливом специфіки сучасного економічного простору. Причини цього слід вбачати, по-перше, у впливі наслідків світової фінансово-економічної кризи, що зумовила значне посилення тенденцій регіоналізму в світі; по-друге, необхідності пошуку взаємовигідних економічних рішень; по-третє, ментальній, культурній та історичній близькості сусідніх держав; по-четверте, наявності у представників одного регіону спільних поглядів на питання гарантування суверенітету, дотримання законності, справедливості, що дає можливість швидше знайти компроміс, необхідний для визначення та реалізації єдиної політики для досягнення спільних цілей. З метою захисту національних інтересів від зовнішнього впливу, який був особливо відчутним під час кризи, країни, що є новими центрами зростання, більше інвестують у розвиток регіональних механізмів співпраці, посилюючи тим самим своє регіональне лідерство. В контексті аналізу регіональних особливостей розвитку світової фінансової системи, слід відмітити наступне. Враховуючи існуючу сьогодні тенденцію до валютної регіоналізації, що полягає в переході від однополярного до багатополярного валютного режиму, необхідно враховувати відповідність і спроможність типу організації світової валютної системи сприяти економічному зростанню, валютній стабільності і забезпеченню рівних прав усіх її суб'єктів. Для того, щоб світові валюти ефективно виконували функцію засобу платежу, їх кількість має бути обмежена (для мінімізації транзакційних витрат) і це, переважно, повинні бути валюти великих країн або регіонів. Йдеться, насамперед, про те, що в якості регіональної валюти може розглядатися лише та, яка використовувалася значною кількістю суб'єктів. Ефективна фінансова система повинна мінімізувати необхідність накопичення офіційних резервів, сприяти ефективному розподілу капіталу в світі, забезпечувати відповідність реальних валютних курсів з фундаментальними показниками [3]. Валютна політика повинна підтримувати глобальну стабільність і зменшувати ризики кредитних "бульбашок" або дефляції в світовому масштабі. В цілому світова фігнансова система з урахуванням специфіки процесів регіоналізації повинна відповідати ряду вимог. По-перше, світова фінансова система, в свою чергу, повинна надавати значну автономію урядам і центральним банкам для використання інструментів національної політики, при цьому забезпечуючи надання в разі необхідності міжнародної ліквідності. Обмеження та управління волатильністю валютних курсів (за допомогою розробки доступних інструментів хеджування, що потребує стабільних валютних ринків), а також здатність фінансової системи запобігати або обмежувати негативні зовнішні ефекти.

Хоча здійснювані в даний час реформи з часом, ймовірно, призведуть до підвищення рівня надійності банківської системи, варто виділити ряд проблем, які потребують в цьому зв'язку особливої уваги: глобальне обговорення переваг та недоліків прямих обмежень ділової активності для вирішення проблеми надвеликих організацій; приділення більшої уваги сегментам банківської системи, які можуть створювати системні ризики; досягнення подальшого прогресу в реалізації планів відновлення і санації великих організацій, особливо діючих в міжнародних масштабах. Крім того, фінансові буфери,

що складаються з високоякісного капіталу та дійсно ліквідних активів, зазвичай сприяють зростанню економічних показників, тому потрібно ретельно керувати глобальними взаємозв'язками банків з метою використання вигод від транскордонної активності, обмежуючи негативні вторинні ефекти в періоди кризи.

На нашу думку, пріоритетне значення у вирішенні поставлених завдань належить наступним. По-перше, інтенсифікація міжнародної фінансової інтеграції за рахунок уніфікації фінансових послуг, банківських операцій; лібералізації митних процедур; уніфікації системи координування через міжнародні фінансово-кредитні установи, електронну систему платіжних засобів; рух до світової валютної системи з єдиними світовими грішми. В цьому аспекті слід відзначити усунення законодавчих обмеження на шляху руху капіталів. Фінансові ринки розвинутих країн об'єднались у глобальну фінансову систему, що дозволяє направляти все більші суми капіталу не лише в її економіку, а й в економіку країн, що розвиваються, і країн перехідної економіки. На наш погляд, в цьому аспекті вирішального значення набуває використання досвіду ЄС щодо формування єдиного фінансового простору. Це надасть наступні переваги: а) повну лібералізацію платежів та міграції капіталу; б) відкриття для компаній та фізичних осіб країн ЄС доступу до ринку банківських, строкових та інших фінансових послуг країн-партнерів; в) гармонізація банківського, податкового та іншого законодавства з інвестування; г) посилення контролю за діяльністю національних кредитно-фінансових інститутів та захист інтересів інвесторів [4].

Фінансова інтеграція з відкритістю фінансових ринків вигідна країнам, передусім, за рахунок пропонування ширших джерел інвестиційного фінансування для доповнення внутрішніх заощаджень; сприяння відкритих ринків капіталу підвищенню ефективності внутрішніх фінансових інститутів і веденню обгрунтованої макроекономічної політики; надання можливостей для здійснення врегулювання платежів з метою виправлення дисбалансів, спричинених зовнішніми потрясіннями; підтримка системи багатосторонньої торгівлі, оскільки розширюється діапазон можливостей для диверсифікації портфеля цінних паперів і для ефективного розміщення глобальних заощаджень та інвестицій.

По-друге, недосконаліть у сучасних економічних умовах системи міжнародних економічних відносин, побудована на традиційних правилах та постулатах ринкової економіки. По-третє, необхідність реформування глобальних інститутів, які виявилися неспроможними у сучасних умовах ефективно впливати на процеси забезпечення ефективного розвитку фінансової системи. Потенціал цих організацій не можна ігнорувати, враховуючи їх напрацьований досвід, правову базу, наявні кадрові та фінансові ресурси тощо. Проте таке реформування повинне враховувати зміну балансу сил в системі міжнародних відносин, що має відповідним чином відкоригувати формат представництва держав-учасниць та їх участь в управлінні діяльністю цих організацій.

Переважна більшість існуючих міжнародних організацій була створена після другої світової війни. Вони були засновані країнами, які мали на той час найбільший вплив на систему міжнародних відносин, і їх основним завданням було задоволення власних національних інтересів. На думку окремих експертів, сьогодні діяльність цих організацій об’єктивно не зорієнтована на подолання новітніх викликів і загроз, а структура їх управління вже не відповідає новому багатополярному формату міжнародних відносин. З огляду на зростаючу актуальність питань забезпечення економічної безпеки у світі, все більш характерною стає тенденція економізації діяльності основних міжнародних інститутів. [5]. На нашу думку, об’єктивні особливості сучасного розвитку міжнародних організацій не дозволяють в повній мірі погоджуватися з такими твердженнями. Так, завдання забезпечити достатній обсяг ресурсів МВФ з урахуванням потенційного збільшення потреб держав-членів залишається актуальним з початку світової кризи і до теперішнього часу. До основних напрямів забезпечення стабільності розвитку світової фінансової системи з боку МВФ за останні 10 років варто віднести затвердження домовленостей в рамках механізму непільгового фінансування; домовленості в рамках механізму розширеного кредитування; домовленості про кредити стенд-бай; можливість отримання права на фінансування за пільговими ставками через Трастовий фонд, зокрема, для країн з низьким рівнем доходів; допомога арабським країнам та ін.

Висновок. Розвиток світової фінансової системи на сучасному етапі функціонування глобального економічного простору характеризується синергетичними явищами, наслідки яких здійснюють важливий вплив на формування детермінант її трансформацій. Серед них важливе значення мають зростання та інтенсифікація розвитку світового фінансового ринку, збільшення трансакцій його суб’єктів, зміни в структурі основних імпортерів та експортерів капіталу, трансформація взаємовідносин міжнародних фінансових організацій. Це вимагає, насамперед,

розробки та впровадження комплексу заходів щодо координування та узгодження загальних пріоритетів розвитку світового фінансового ринку з метою отримання синергетичного ефекту.

Список використаних джерел

1. Global Financial Stability Report - 2019. IMF. - Режим доступу : https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2019/03/27/Global-Financial-Stability-Report-April-2019#ch1

2. Барановський О.І. Предтечі фінансових криз / Барановський О.І. // Фінанси України. – 2009. – №4. – С.13–32.

3. Динкевич А.И. Мировой финансово-экономический кризис (опыт структурно-функционального анализа) / Динкевич А.И. // Деньги и кредит. – 2009. – № 10. – С.23.

4. Вірченко В.В. Трансформація фінансової систем в умовах глобалізації / Вірченко В.В. Вірченко В.О. // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2010. - №1.- С. 49-55.

5. Лещук В. П. Фінансова глобалізація в умовах глобалізації світової економіки / Лещук В. П. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – С. 218-223.

УДК 620.92(100)(477)(045)

НАБОК І.І.,
к.е.н., доцент
доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
КОВТУН В.О.,
студентка 4 курсу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Анотація. *У статті проаналізовано сучасний стан ринку альтернативної енергетики у світі та в Україні, окреслено його особливості та перспективи розвитку, досліджено механізми ефективного державного регулювання ринку на прикладі Китаю та країн ЄС. На основі даних визначено основні проблеми впровадження відновлювальних джерел енергії паливно-енергетичного балансу України та запропоновано шляхи їх вирішення.*

Ключові слова: *енергоефективність, енергетична безпека, альтернативна енергетика, глобальний енергетичний ринок, відновлювальні джерела енергії, паливно-енергетичний баланс.*

Набок И.И., к.э.н., доцент, доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса факультета международных отношений Национального авиационного университета
Ковтун В.О., студентка 4 курса факультета международных отношений Национального авиационного университета

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МИРОВОГО РЫНКА АЛЬТЕРНАТИВНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ

Аннотация. *В статье проанализированы современное состояние рынка альтернативной энергетики в мире и в Украине, его особенности и перспективы развития, исследованы механизмы эффективного государственного регулирования рынка на примере Китая и стран ЕС. На основе данных определены основные проблемы внедрения возобновляемых источников энергии топливно-энергетического баланса Украины и предложены пути их решения.*

Ключевые слова: *энергоэффективность, энергетическая безопасность, альтернативная энергетика, глобальный энергетический рынок, возобновляемые источники энергии, топливно-энергетический баланс.*

Nabok I.I., Ph.D. (Candidate of Sciences) in Economics, associate professor of the Department of International Economic Relations and Business at the Faculty of International Relations of the National Aviation University
Kovtun V.O.,4th-year student, Faculty of International Relations of the National Aviation University

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF THE WORLD MARKET OF ALTERNATIVE ENERGY

Annotation. *The article analyzes the current state of the alternative energy market in the world and in Ukraine, outlines its highlights and development prospects, investigates mechanisms of effective state regulation in the context of China and EU countries. On this basis, there were determined main problems of renewable energy sources implementation in Ukraine and proposed solution ways.*

Key words*: energy efficiency, energy security, alternative energy, global energy market, renewable energy sources, fuel and energy balance.*

Актуальність проблеми. На сьогоднішньому етапі розвитку світового господарства важливою та однією з основних умов збереження економічної стабільності та соціальної стійкості є забезпечення

енергетичної безпеки. Однак в сучасних умовах глобалізації відбувається трансформація енергетичних ринків. Одним з основних рушійних мотивів розвитку енергетики на період 2020 – 2040 рр. є запобігання глобальним змінам клімату, а також забезпечення альтернативи корисним копалинам, які мають вичерпні запаси. На сьогодні альтернативна енергетика є однією із ключових галузей світової економіки, оскільки відновлювані джерела енергії виступають не лише способом зменшення вуглецевої енергетичної залежності, а можуть бути реальною конкурентною перевагою економік світу.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання розвитку та впровадження альтернативних джерел енергії та їх екологічна доцільність досліджувалась такими вченими, як П. Неміш, Т. Райхенбах, О. Тітко, М. Кулік, М. Белопольський, Борохов В. Бурда, Л. Гирник, Л. Матвійчук та інші. Важливі теоретичні та практичні аспекти розвитку альтернативної енергетики в Україні покладені в основу досліджень багатьох науковців, зокрема українських учених С. Войтка, О. Дячука, Б. Серебреннікова, С. Нараєвського, С. Кудрі, Ю. Морозова, В. Рєзцова та ін.

Метою статті є аналіз ринку альтернативної енергетики у світі та в Україні, визначення сучасних особливостей і тенденцій його розвитку, а також дослідження механізмів регулювання та перспектив впровадження відновлювальних джерел енергії в Україні.

Виклад основного матеріалу. Енергоефективність та використання альтернативних джерел енергії стало актуальною потребою часу через можливість вирішення не тільки проблеми енергопостачання, а й багатьох екологічних, економічних і соціальних питань світової спільноти в умовах нестабільності глобальних економічних процесів. Окрім цього, відновлювані джерела енергії (ВДЕ) є на сьогодні пріоритетною сферою політики багатьох країн [2, с. 105].

Загалом ринковий попит на альтернативні джерела енергії почав стрімко зростати із середини 1990-х – початку 2000-х, що зумовлено прогнозованим зменшенням запасів вичерпних горючих корисних копалин. Крім того, за висновками експертів перше відчутне скорочення запасів нафти відбулося вже у 2008 році. Найбільш виражено ця проблема спостерігається у Росії, Норвегії, де зосереджені великі запаси нафти, а також у Китаї – найбільшого споживача паливних ресурсів. З кінця XX століття паливно-енергетичні копалини створюють вагому частку сировинного сектору промисловості, зайнявши провідну роль у міжнародній торгівлі. Проте, вже сьогодні попит на енергетичні ресурси зростає значно повільніше, ніж у попередні десятиліття і, за прогнозами, така тенденція збережеться і в наступні 10-15 років.

Одночасно зі сповільненням попиту ефективність паливно-енергетичного комплексу зростає, особливо в розвинених країнах і стосується, здебільшого, енергетичних ресурсів органічного походження. Слід зазначити, що чинник обмеженості природних ресурсів, безперечно, впливає на формування цін на ринку енергетики. Крім того, через те, що енергетична галузь є фактором для більшості видів виробництва, відбувається вплив ціноутворення енергетичних джерел на інші товарні групи. Саме тому на фоні невтішних прогнозів, країни та корпорації вживають заходів для освоєння альтернативних джерел енергії, що у свою чергу стимулює розвиток ринку альтернативної енергетики [1, С. 119-120].

Можливість мінімізації залежності від імпорту дороговартісних енергоресурсів сприяє популяризації відновлювальних джерел енергії, впровадження яких можливе практично в усіх регіонах світу. Відповідно, від країни до країни існують різні можливості освоєння альтернативних джерел енергії, цим самим збільшуючи енергетичну незалежність від волатильної ціни імпорту традиційних джерел енергії. І хоча більшість ВДЕ не підлягають експорту через складність акумулювання та транспортування на світовий ринок, більшість країн активно підтримують розвиток технологій в галузі альтернативної енергетики. Доказом цього, є те, що з 1980 р. до 2010 р. потужність електростанцій на базі відновлюваних джерел зросла вдвічі [3].

За останніми даними World Energy Yearbook, станом на 2017 р. частка використання ВДЕ у світі сумарно становить 25% світового виробництва електроенергії та має позитивний тренд подальшого розвитку [10], (див.рис.1):

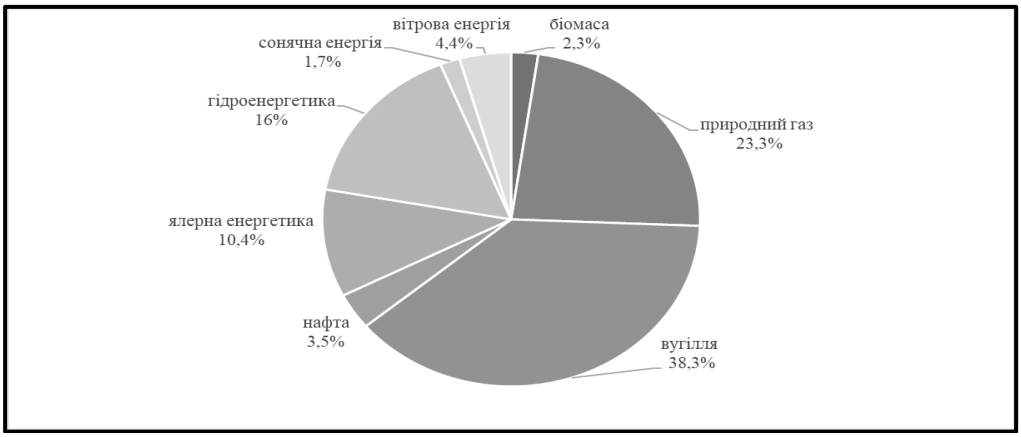

Рис. 1. Структура світового виробництва паливно-енергетичних ресурсів у 2017р., (%).
Примітка. Складено автором за даними World Energy Yearbook.

Так, можна зробити висновки, що серед основних видів ВДЕ, гідроенергетика (16%) є найбільш використовуваним альтернативним ресурсом. Така значна частка вироблення енергії за гідроенергетики пояснюється поширеністю використання приливних, хвильових електростанцій та енергії гірських річок. Основною їх перевагою є можливість децентралізованого постачання енергії та відсутність шкоди навколишньому середовищу.

У свою чергу, геотермальна енергетика найбільш поширена у Франції, США, Новій Зеландії, Угорщині, де можливе впровадження технологій циркуляції глибинних термальних вод. Слід також звернути увагу на поширення впровадження біомаси як альтернативного джерела енергії через доступність у всіх куточках світу. Світовий ринок вітроенергетики представлений здебільшого вітрогенераторами різної потужності, які впроваджені у більше, ніж 70 країнах світу. Лідерами в освоєнні енергії вітру є США, Німеччина, Данія, Іспанія, Китай. Однак, серед усіх альтернативних джерел, сектор сонячної енергетики вважається найпродуктивнішим, що сприяє зростанню темпів його розвитку. Поступово ринок вітрової та сонячної енергетики набирає популярності, чому сприяє амбітна кліматична політика в Європейському союзі, США, Китаї, Індії, Японії і Австралії, а також різке падіння вартості на будівництво сонячної і вітрової установок, що дозволило країнам, що розвиваються розширити їх поновлювані потужності. Крім того, завдяки сонячним електростанціям у 2017р. було вироблено 20% додаткової електроенергії та 30% на базі вітрогенераторів [1, С.123-124].

На сьогодні відновлювальні джерела енергії вже покривають 1/3 паливно-енергетичного балансу в Європі, 1/4 в Китаї і 1/6 в Сполучених Штатах, Індії та Японії. Але якщо розглядати структуру споживання відновлювальних джерел енергії за регіонами світу, то найбільше у відношенні до всієї виробленої енергії в межах регіону споживають країни Латинської Америки (56%) через сприятливі умови впровадження альтернативних технологій енергопостачання. Зростаюча чисельність населення, як в країнах Латинської Америки, так і другого за часткою споживання Азійсько-Тихоокеанського регіону (46,3%), сприяють впровадженню ВДЕ [10], (див. рис. 2.):

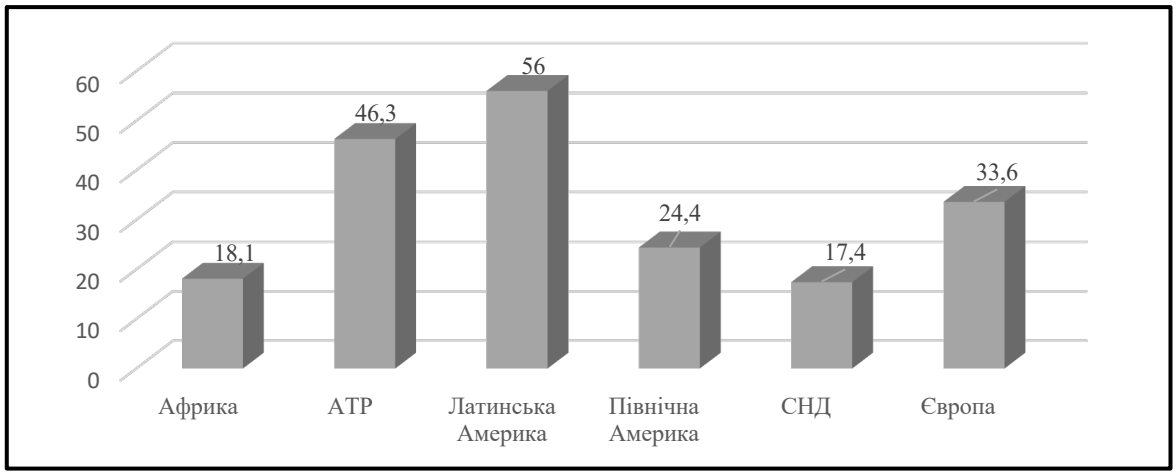

Рис. 2. Структура споживання ВДЕ за регіонами світу у 2017р., (% від виробленої електроенергії).
Примітка. Складено автором за даними World Energy Yearbook.

Слід зазначити, що попит на енергію відновлювальних джерел зростає також в країнах, де їх впровадження є пріоритетним у національній енергетичної політики. Таке рішення – це значний крок на шляху до підвищення рівня привабливості капіталовкладень, оскільки саме цей напрям на сьогодні є перспективним. В деяких країнах світу вже застосовують стимулюючі заходи підтримки ринку альтернативної енергетики, а саме:

– інвестиційні субсидії (Австралія, Австрія, Франція, Японія);

– податкові пільги (Індія, Португалія);

– сертифікати-зобов'язання за квотами на відновлювану енергію (Каліфорнія (США), Швеція, Великобританія);

– пільги при державній закупівлі (Індія, Португалія) [1, с. 124].

Окрім того, саме Європейський Союз являється піонером створення «зеленої» економіки та на сьогодні, являється своєрідним політичним, економічним і технологічним локомотивом розвитку галузі не тільки в Європі, а й у світі. Зокрема, ключовим регулятором ЄС із впровадження та використання альтернативної енергетики є Директива 2009/28/ЕС щодо заохочення використання енергії з відновлюваних джерел [7], за якої встановлена обов'язкова частка ВДЕ у валовому кінцевому споживанні енергії. Кожна країна в межах ЄС має індивідуальні цілі та межі застосування альтернативної енергетики, але спільна мета - досягнення 20 % споживання ВДЕ у загальній структурі енергетичного балансу до 2020 р. [2].

Важливо також наголосити, що Директива зобов'язує встановлення такої ціни на енергію, яка б відображала зовнішні затрати виробництва і споживання енергії. Визначено також завдання з розвитку інфраструктури електропередач і розподілу електроенергії, акумулюючих станцій і системи електропостачання. У свою чергу, від держав-членів очікують вжиття належних заходів для прискорення процедур легалізації доступу до електричної мережі, і координування доступу до мережі з адміністративними та планувальними процедурами, які сприятимуть майбутнім інвестиціям у відновлювані джерела енергії [2]. Як результат, у останньому звіті ЄС за контролем виконання інструкцій Директиви, станом на 2015 р. ЄС зекономили більше, як 16 млрд євро через скорочення імпорту традиційних горючих корисних копалин та планується збільшення цієї суми до 58 млрд євро до 2030 р. [8].

Заслуговує уваги і політика Китаю у контексті розвитку ВДЕ, яка базується на пріоритетних цілях збільшення частки альтернативної енергетики з нинішніх 7,5 до 15 % у 2020 р. Такий крок має на меті забезпечення високих темпів приросту виробництва електроенергії (до щорічних 25 %). Загалом, політика Китаю у галузі «зеленої» енергобезпеки має трьохрівневу структуру: на першому – держава визначає основні цілі та напрями політики, на другому – означені цілі втілюють у державні нормативні документи, плани та програми (зокрема, п'ятирічні плани розвитку ВДЕ), третій рівень складають практичні управлінські дії з допомоги реалізації визначених цілей [2].

Окремо слід наголосити на формуванні ринку високотехнологічної продукції у межах розвитку ВДЕ та виходу Китаю на світові ринки. Наразі, Китай займає першість як за обсягами інвестицій у розвиток альтернативної енергетики, так і за об'ємами створення конкурентних «зелених» технологій. Стимулюючи експорт обладнання для об'єктів ВДЕ, Китай успішно завойовує ринки збуту своєї продукції. Зокрема, на сьогодні 9 китайських компаній створюють 50% світового експорту сонячних батарей. На сучасному етапі розвитку відновлювальних джерел, їх характерною рисою є зростання ролі та активності адміністрацій міст, муніципалітетів і місцевих органів влади у просуванні проектів, націлених на популяризації ВДЕ серед населення, а саме через впровадження систем «зелених» закупівель та сертифікатів, нормативів «зеленого» будівництва тощо.

Згідно із прогнозами Міжнародної енергетичної Агенції (IEA) темпи зростання світового виробництва енергії на базі ВДЕ у перспективі очікуються найбільшими порівняно з іншими видами енергоресурсів. Зокрема, до 2035р. середньорічне зростання первинної відновлювальної енергії складатиме 7,1%, тобто прогнозується збільшення виробництва майже в 5,5 разів. У результаті, це вплине і на частку ВДЕ у структурі світового споживання енергетики з 3 до 14 %. Окрім цього, планується, що до 2035р. ВДЕ забезпечать приріст на рівні 40% від світової електроенергетики. Що стосується тенденцій розвитку енергетичних технологій на період до 2050 р., то серед перспективних енергетичних технологій виділяють такі: технології безпечної утилізації вуглецю, електричні та гібриді автомобілі, вітроенергетика, колектори сонячної енергії, фотоелектричні батареї, біопаливо, енергоефективні будівлі, раціональні електромережі тощо [9].

Однак, вагомою перешкодою, що стримує ще більш динамічніший розвиток сфери «зелених» технологій є необхідність створення великих потужностей для збалансованої роботи такої енергосистеми. Над вирішенням даної проблеми вже працюють провідні глобальні електромашинобудівні компанії та інноваційні центри світу. За прогнозами, показники собівартості та технологічний рівень зберігання енергії вже зовсім скоро створять всі необхідні умови для ефективного функціонування потужностей за допомогою акумулювання великих обсягів енергії, що у підсумку додає ще більшої привабливості інвестуванню у цю галузь світової економіки [5]. Прогноз такого динамічного підвищення ролі ВДЕ у світовій енергетиці пояснюється її конкурентоспроможністю з наступних причин:

1. Невичерпаність та екологічність (зокрема, ВДЕ не потребують утилізації відходів).

2. Децентралізація (можливість децентралізованого розміщення та використання потужностей на базі ВДЕ). 3. Інвестиційна привабливість (короткий інвестиційний цикл, державна підтримка, відсутність штрафів забруднення атмосфери).

5. Динамічне зниження собівартості генерації сонячної та вітрової енергії [2].

З різних видів ВДЕ доступними для України є вітрова та сонячна енергетика, енергія біомаси, геотермальна та альтернативна гідроенергетика, тобто Україна має значний потенціал впровадження об'єктів, які можуть функціонувати на відновлювальних джерелах енергії [2]. Попри це, досі половину всього виробництва електроенергії в Україні припадає на теплоелектростанції (ТЕС), четверту частину електроенергії виробляють атомні електростанції (АЕС), значна частку у структурі виробництва також займають теплоелектроцентралі (ТЕЦ) та гідро-, гідроакумулюючі електростанції (ГЕС та ГАЕС) На долю відновлювальної енергетики припадає лише 2% від усієї виробленої енергії України [6] (див. рис.3):

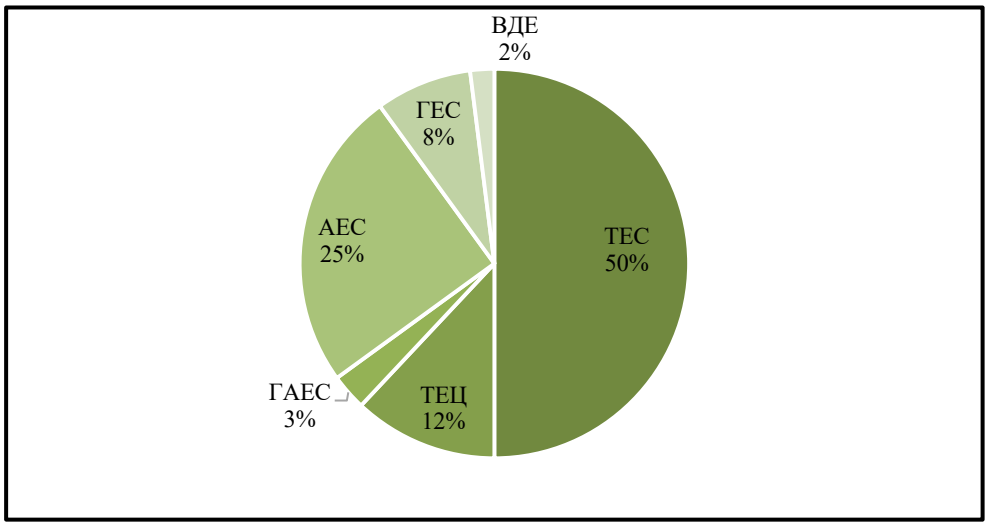

Рис. 3. Структура виробництва електроенергії в Україні у 2017р., (%).

Примітка. Складено автором за даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України.

Під час другого періоду Кіотського протоколу (2013–2020 рр.) Україна зобов'язалась зменшити викиди в атмосферу на 20 % (від рівня 1990 р.), а також визначила довгострокову ціль до 2050 р. – скоротити викиди на 50 % порівняно з 1990 р. Досягнення таких результатів означає реформування економіки України, головними пріоритетами якої мають стати покращення енергоефективності та збільшення частки відновлюваних і нетрадиційних джерел енергії [2].

Слід також відзначити, що відновлювана енергетика до 2009р. в Україні була майже відсутня, що зумовлено законодавчим впровадженням стимулюючого "зеленого" тарифу, однак вже з 2010-2011 рр. спостерігається прискорений розвиток альтернативної енергетики із середньорічними темпами зростання на рівні 31% [4]. Так, за період 2009-2013рр. встановлена потужність об'єктів ВДЕ збільшилась із 0,13 ГВт до 1,19 ГВт або більше ніж, як в 9 разів. За цей час найбільше було встановлено об'єктів вітрової та сонячної енергетики - 86% від загальної потужності ВДЕ в Україні [5], (див. рис.4):

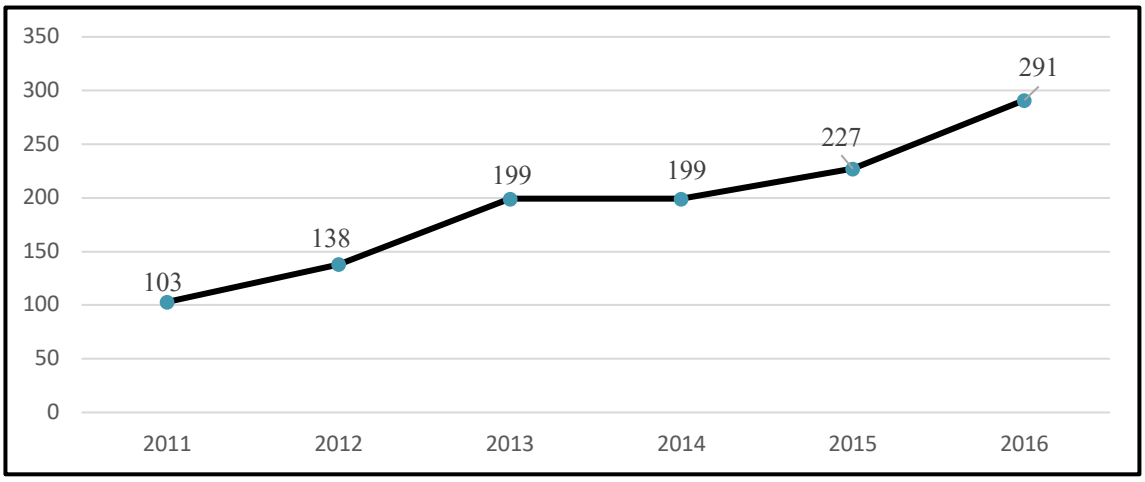

Рис. 4. Динаміка кількості об'єктів в Україні, що виробляють електроенергію з ВДЕ за період 2011-2016 рр., (од.)

Примітка. Складено автором на основі даних Центру Разумкова [5].

Однак варто взяти до уваги, що тарифна політика в Україні у розрізі відновлювальної енергетики на сьогодні не відображає світові тенденції зниження цін на «зелену» електроенергію. Так, вітчизняна практика стимулювання розвитку альтернативної енергетики за рахунок завищених тарифів на відновлювальну електроенергію та її "прив'язки" до курсу євро спричинила зростання середньозваженої оптової ціни електричної енергії, що у підсумку стримує попит на «зелену» електроенергію в країні, а також знижує інвестиційну привабливість будівництва нових потужностей.

Серед інших проблем впровадження відновлювальних джерел енергії в Україні можна назвати наступні: низька довіра до системи стимулювання розвитку альтернативної енергетики; існування бар'єрів входу на ринок ВДЕ; технічна складність приєднання до електромереж; відсутність практики колективного та кооперативного інвестування у «зелені» проекти, тощо.

Саме тому, можна визначити рекомендації щодо вирішення існуючих проблем ринку альтернативної енергетики в Україні із врахуванням світової практики впровадження ВДЕ, а саме:

– проведення публічної комунікаційної кампанії, спрямованої на просування державної політики розвитку сектору ВДЕ;

– спрощення та оптимізація процедур отримання дозволів на встановлення об'єктів ВДЕ;

– залучення коштів через допомогу комерційним банкам в частині проведення комплексної юридичної та фінансової перевірки (due diligence) проектів відновлюваної енергетики;

– сприяння розвитку колективного інвестування у ВДЕ за прикладом європейських енергетичних кооперативів;

– підтримка та сприяння досліджень у розробці системи покращення енергоефективності.

Висновки. Таким чином, аналіз тенденцій розвитку світової енергетики показує, що ключовими факторами є надійність енергопостачання, енергетична безпека, енергоефективність і екологічна гармонізація. При цьому підвищення рівня енергоефективності є стратегічним напрямом зниження енергоємності економіки. Світовий ринок альтернативної енергетики має всі тенденції до домінування у світовій структурі енергопостачання, однак на сьогодні існують певні технічні перешкоди щодо швидкого впровадження об'єктів відновлювальних джерел енергії, які за ефективних державних механізмів вже вирішуються провідними гравцями на цьому ринку. Україна, маючи значний потенціал розвитку альтернативної енергетики, досі не використовує його у повній мірі. Однак, досягнення довгострокових цілей у сфері енергетики, що відповідають світовим тенденціям, означає реформування економіки України, головними пріоритетами якої мають стати покращення енергоефективності та збільшення частки відновлюваних і нетрадиційних джерел енергії.

Література

1. Набок І.І. Кон'юнктура світових товарних ринків: навч. посібник /І.І.Набок. – К.: НАУ, 2018. – 193 с.

2. Суходоля О.М. Стан і перспективи розвитку відновлюваної енергетики в Україні : аналіт. доп. / О. М. Суходоля, А. Ю. Сменковський, А. І. Шевцов, М. Г. Земляний ; за ред. О. М. Суходолі. – К. : НІСД, 2013. – 104с.

3. Стан і перспективи розвитку технологій «інтелектуальних» електромереж, управління попитом та систем режимного управління в умовах розвитку поновлюваних джерел енергії у зарубіжній енергетичній сфері [Електронний ресурс] // «Науково-проектний центр розвитку об'єднаної енергетичної системи України» державного підприємства «Національна енергетична компанія «Укренерго». – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/04/1.-Stan-rozvytku-smart-grid.pdf.

4. Розвиток відновлюваних джерел енергії в Україні – Мінрегіон, SlovakAID, UNDP Ukraine – 2017. – [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: http://energymagazine.com.ua/wpcontent/uploads/2017/03/Rozvitok-VDE-v-Ukrai-ni.pdf.

5. Роль і місце української енергетики у світових енергетичних процесах [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_ENERGY_PRINT.pdf.

6. Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mpe.kmu.gov.ua/.

7. Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ. do?uri=CELEX:32009L0028:EN:NOT.

8. Report from the Commission to the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Renewable energy progress report. – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/ LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52013DC0175:EN:NOT.

9. Energy Technology Perspectives 2010. Scenarios and Strategies to 2050 // International Energy Agency. – 2010. – July [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.iea.org/publications/freepublications/publication/etp2010.pdf

10. World Energy Statistical Yearbook [Електронний ресурс] // Enerdata. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://yearbook.enerdata.net/.

УДК 338.487:659.1(045)

ЛИСЕНКО Р.В.,
аспірант
Київського університету ринкових відносин

НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВИЙ РИНОК ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню напрямів інтеграції України у світовий ринок туристичних послуг. Обгрунтовано сучасні тенденції розвитку світового та національного ринків туристичних послуг та подальші пріоритети участі України в міжнародних туристичних обмінах.*

Ключові слова: *туризм, туристична послуга, туристичні пріоритети, національний ринок туристичних послуг, світовий ринок туристичних послуг.*

Лысенко Р.В., аспирант Киевского университету рыночных отношений

НАПРАВЛЕНИЯ ИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ В МИРОВОЙ РЫНОК ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ

Аннотация. *Статья посвящена исследованию направлений интеграции Украины в мировой рынок туристических услуг. Обоснованы современные тенденции развития мирового и национального рынков туристических услуг, а также дальнейшие приоритеты участия Украины в международных туристических обменах.*

Ключевые слова: *туризм, туристическая услуга, туристические приоритеты, национальный рынок туристических услуг, мировой рынок туристических услуг.*

Lysenko Roman, the candidate of Kyiv University of Market Relations

DIRECTIONS OF UKRAINE'S INTEGRATION IN THE WORLD MARKET OF TOURISM SERVICES

Abstract. *The article is devoted to research of directions of integration of Ukraine into the world market of tourism services. The modern tendencies of development of the world and national markets of tourism services and the further priorities of Ukraine's participation in international tourism exchanges are substantiated.*

Key words: *tourism, tourism service, tourism priorities, national market of tourism services, world market of tourism services.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світового господарства міжнародна торгівля послугами набуває все більшого значення. Це викликано науково-технічним прогресом у сфері матеріального виробництва, поглибленням міжнародного поділу праці і ростом соціально-економічних потреб багатьох країн. В якості одного з провідних напрямів діяльності в сфері послуг, розглядається міжнародний туризм. Ця галузь останнім часом швидко розвивається, приносить значні прибутки та забезпечує робочі місця в багатьох країнах. Міжнародний туризм є активним джерелом надходжень іноземної валюти і здійснює вплив на платіжний баланс країни. Туризм впливає не лише на економіку багатьох країн, а й на їх соціальне та культурне середовище, екологію. Він певною мірою сприяє формуванню позитивного іміджу країни, виконує культурно-освітні функції. Сьогодні в міжнародному туристичному обміні приймають участь практично всі країни світу, як розвинуті, так і ті, що розвиваються. Для багатьох з них туризм став провідною галуззю, що визначає їх міжнародну спеціалізацію.

Активна інтеграція України у світовий ринок туристичних послуг є як економічно необхідним, так і об'єктивно закономірним процесом, оскільки, з одного боку, цілеспрямований розвиток міжнародного туризму є одним із чинників розвитку національної економіки, інструментом її інтеграції в систему світогосподарських зв'язків, засобом диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності за рахунок динамічного розвитку сфери послуг, а з іншого боку, активізація участі України в міжнародному житті, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, відповідно, обумовлює розвиток міжнародного туристичного обміну, пов'язаного із зростанням кількості міжнародних економічних,

соціальних, наукових, культурних контактів. Саме тому, дослідження питання інтеграції України у світовий ринок туристичних послуг є актуальним в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема інтеграції України у світовий ринок туристичних послуг розглядається в працях багатьох науковців, серед яких варто виділити Аванесова Ю. А., Фомічева В. І., Квартальнова В. А., Балабанова І. Т., Папіряна Г. А., Гуляєва В. Г., Добровольську А. Б., Єгорова Є. В., Євдокименко В., Мазаракі А. А., Ващенко Н. П., Нікіфорову Н. В., Сапрунову В., Чудновського А. Д., Шмагіну В. В. та інших. В цих роботах висвітлюються питання становлення та розвитку ринку туристичних послуг, його ролі в системі світової торгівлі, а також аналізуються проблеми та перспективи сучасного розвитку ринку туристичних послуг, політика розвитку туризму, специфіка туристичних перевезень і т. д. Разом з тим, питання формування напрямів та пріоритетів інтеграції України у світовий ринок туристичних послуг як складової ефективного розвитку національної економіки потребує більш глибоких досліджень.

Мета статті – дослідження напрямів інтеграції України у світовий ринок туристичних послуг та обгрунтування пріоритетів розвитку національного ринку туристичних послуг, що цьому сприятимуть.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку світового господарства туристична галузь є одним із пріоритетних напрямів розвитку економік країн світу. Не зважаючи на економічні коливання, політичну напругу та інші дестабілізуючі фактори, туризм з кожним роком демонструє тенденції зростання, що відображається у збільшенні кількості туристичних відвідувань. Причини цього слід вбачати, передусім, в інтенсивному збагаченні спектра рекреаційних, оздоровчо-лікувальних, культурних і духовних потреб сучасної людини, поглибленням багатоаспектної взаємодії соціумів, універсалізацією та глобалізацією системи соціально-культурних, економічних, політичних і комунікаційних зв'язків.

Створюючи нові робочі місця, забезпечуючи розвиток не тільки об'єктів туристичної індустрії, але й суміжних з нею галузей, підвищуючи рівень охорони природних, історико-культурних пам'яток, а також сприяючи процесу взаємопроникнення культур, взаєморозумінню та установленню толерантності між представниками різних соціумів, самовдосконаленню та самореалізації особистостей, установленню людинолюбних, довірчих відносин – туризм виконує не лише рекреаційну, але й важливу гуманістичну та інтегруючу функцію, формуючи відповідні фундаментальні засади глобальної солідарності.

В цілому туристична послуга – це комплекс послуг індустрії гостинності, який надається окремій особі чи групі осіб для задоволення їх потреб, пов'язаних із переміщенням з місця постійного проживання до іншого на певний проміжок часу з метою відпочинку, оздоровлення, навчання та ін. З економічної точки зору, туристична послуга – це продукт, що виробляється і реалізується в процесі взаємозв'язку і взаємодії різних організацій, які володіють туристичними ресурсами. Туризм – це сфера економіки, яка поставляє на ринок певний продукт, який задовольняє потреби населення у відпочинку, оздоровленні і т.д. Тоді, міжнародний туризм - це сфера світової економіки, яка пропонує продукт, що користується попитом на міжнародному ринку і приносить прибутки країні-виробнику.Туризм є дуже мінливою сферою економіки, що зазнає впливу багатьох чинників. Він залежить від політичної й економічної ситуації, а також від моди і реклами, що, впливаючи на потреби й інтереси людей та їхній настрій, визначають попит. Отже, основною характеристикою туристичного ринку є постійні коливання попиту і пропозиції послуг. До факторів, які впливають на рівень попиту та пропозиції туристичних послуг слід віднести соціально-економічні, демографічні, соціально-психологічні, ресурсно-екологічні, політичні [1].

Сучасний етап розвитку міжнародного ринку туристичних послуг вимагає розробки та застосування ефективного законодавства для його перспективного розвитку. Світове співтовариство розробило принципи і стандарти, на яких повинне ґрунтуватися туристичне право. Ці правила зазначені в двосторонніх та багатосторонніх міждержавних договорах, резолюціях міжнародних організацій. Міжнародне регулювання туристичної галузі являє собою багаторівневу та багатоаспектну систему взаємодіючих міжнародних організацій, ядром якої виступає Всесвітня Туристична Організація. При загальному спрямуванні їх діяльності на забезпечення функціонування міжнародного туризму у відповідності до завдань сталого розвитку реалізуються конкретні програми та проекти стандартизації якості туристичних послуг, лібералізації міжнародних туристичних ринків, а також всебічної підтримки розвитку міжнародного туризму у менш розвинених країнах.

Пріоритетними напрямами подальшої регулятивної діяльності міжнародних організацій є допомога країнам, що розвиваються, у становленні міжнародного туризму, забезпечення широкого доступу населення до міжнародного туризму, соціально-демографічний моніторинг зайнятості у

міжнародному туризмі, екологізація міжнародного туризму, розробка відповідних галузевих екологічних стандартів. Сучасний етап функціонування світової туристичної галузі формується під впливом кризових явищ, що відбуваються у світовому господарстві. Це призводить до коливань темпів росту галузі. Прогнози ВТО щодо подальшого розвитку галузі до 2019 року виглядають наступним чином. Експортні надходження від туризму в 2019 році будуть складати майже 10% від загальної суми надходжень. Зайнятість в галузі в 2019 році – одне на кожні 11 робочих місць. Це пов'язано значною мірою із загальним скороченням робочих місць у світовій економіці [2]. За прогнозами ВТО, кількість подорожуючих у світі до 2020 року зросте до 1,6 млрд. чоловік за рік. Передбачається, що кількість туристичних прибуттів в Китай досягне до 2020 року майже 140 млн. осіб. За прогнозами ВТО, очікується також подальший розвиток виїзного туризму. Найбільшими країнами-постачальниками туристичних потоків стануть Німеччина, Японія, США, Китай, Великобританія [3].

В цілому ефективний розвиток міжнародної діяльності безпосередньо залежить від надання організаційно-методичної та фінансово-економічної підтримки туризму з боку держави. Туризм є високоприбутковим сектором економіки та важливим чинником підвищення міжнародного авторитету. Необхідно, щоб визнання туризму як індустрії супроводжувалося виділенням відповідних ресурсів з боку держави. Досвід європейських країн доводить, що без державних інвестицій розвиток туризму неможливий. Цілеспрямована та системна діяльність щодо розвитку міжнародних туристичних зв'язків є ефективним механізмом створення сприятливого для розвитку туризму середовища, ефективного використання туристичних ресурсів, розбудови транскордонної інфраструктурної мережі, розвитку національних економік та культур держав світу. Бюджетні заходи містять державне фінансування з бюджету, спеціально складеного для туризму, і, зазвичай, мають наступні форми: позики по дуже низьких процентних ставках, призначені для інвестування проектів великих туристських інфраструктур; субсидії, призначені для заохочення пріоритетних напрямків розвитку.

Узагальнення досвіду регулювання міжнародної туристичної діяльності дозволяє визначити основні напрямки регулятивного впливу органів державного управління на підтримку розвитку міжнародного туризму, серед яких: законодавче забезпечення (розробка та впровадження нормативно-правових актів, які створюють сприятливі правові умови для розвитку міжнародного туризму та захисту туристів), фінансова підтримка (створення системи різноманітних податкових пільг, субсидій, дотацій), інфраструктурна підтримка (стимулювання зацікавленості у збереженні та відновленні історико-культурної спадщини, рекреаційних територій, розбудові транспортної, готельної, комунікаційної, інженерної інфраструктури), кадрова підтримка (створення умов для заохочення використання та просування по службі місцевої робочої сили на туристичних підприємствах), адміністративна підтримка (сприяння спрощенню режиму перетину туристами кордону, подолання візової дискримінації), інформаційна підтримка (організація туристичних салонів, виставок, ярмарків, презентація національних туристичних продуктів на зарубіжних туристичних заходах, відкриття туристичних представництв за кордоном), забезпечення безпечного розвитку туризму.

В Україні поступово впроваджується змішана (європейська) модель управління міжнародною туристичною діяльністю. Одним із важливих чинників зміцнення міжнародного туристичного потенціалу України виступає договірно-правова база. Тому значної уваги потребує уточнення і вдосконалення національної законодавчої бази, що регулює сферу туризму, встановлення договірних відносин з країнами, які є перспективними для України туристичними ринками, вивчення та впровадження практики створення нормативного обґрунтування туризму, організаційних засад функціонування високорентабельної туристичної індустрії країн розвинутого туризму, прогресивного досвіду державного регулювання та стимулювання галузі. Правове забезпечення туристичної діяльності на міжнародному рівні здійснюється в Україні в межах відповідних організацій, які регулюють взаємовідносини на світовому ринку туристичних послуг. Серед них вирішальна роль належить Світовій організації торгівлі та Всесвітній туристичній організації.Суттєвою метою розвитку туристичного співробітництва України ними слід вважати створення додаткових можливостей використання туристично-рекреаційного потенціалу, створення конкурентоспроможного туристичного продукту країн-учасниць, його просування на міжнародному ринку, збільшення туристичних потоків, підвищення економічної ефективності туризму як передумови соціально-економічного розвитку світу.

В цілому, найбільш перспективними напрямами подальшої співпраці України з зазначеними організаціями є наступні:

1. Створення спільного туристичного простору і єдиного туристичного законодавства, яке буде регулювати діяльність в сфері туризму країн-учасниць. Необхідно відмітити, що це буде сприяти, по-перше, підвищенню іміджу України як туристичне розвиненої держави, по-друге, спрощенню митних формальностей, яке дозволить збільшити не лише виїзні, а й в'їзні потоки туристів. По-третє, створення такого простору значно полегшить обмін інформацією, яка безпосередньо стосується сфери туристичного бізнесу, а також дозволить формувати цікаві маршрути по країнам-учасницям. Єдина нормативна база дозволить не лише уникнути суперечливих ситуацій в процесі спільної діяльності, а й значно полегшить функціонування суб'єктів туристичної індустрії.

2. Проведення міжнародних конференцій на макро- та мікро-рівні по обміну досвідом роботи в сфері туристичного бізнесу. В цьому аспекті слід звернути увагу на організацію семінарів та зустрічей підприємців різних країн, які працюють в туристичній галузі. Це дозволить не лише обговорювати найбільш актуальні проблеми розвитку цієї економічної сфери, а й формулювати спільні пропозиції щодо змін у нормативно-правовій базі, які б найбільш повно відповідали ринковій ситуації. Основним завданням конференцій на рівні держав повинно стати обговорення та подальше впровадження ефективних моделей розвитку світової туристичної галузі, розробка спільних стратегій розвитку туристичної індустрії. Для України участь в таких конференціях дозволить не лише перейняти досвід розвинених з точки зору туристичного бізнесу держав, а й заявити про себе як про гідного конкурента на світовому туристичному ринку.

3. Створення спільної бази туристичних пропозицій. Для України це буде означати, по-перше, підвищення обізнаності потенційних туристів щодо унікальних екскурсійних програм та програм відпочинку на території нашої держави, по-друге, розширення можливостей відпочинку вітчизняних туристів за кордоном.

4. Участь України в міжнародних туристичних виставках та ярмарках, розробка інформаційно-рекламних програм та турів, покликаних пропагувати туристичний продукт України за кордоном.

На національному рівні регулювання функціонування туристичної галузі важлива роль належить наступним нормативно-правовим документам: Закон України “Про туризм”, “Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2020 року”; “Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму”, постанова Кабінету Міністрів України “Про заходи подальшого розвитку туризму”. Правову основу функціонування діяльності туристичної галузі країни закладено Законом України "Про туризм"[4]. Він є основоположним законодавчим актом, що визначає загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму, всебічно регламентує туристичну діяльність в Україні, створює умови для стимулювання ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва, забезпечує оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку вітчизняного туризму. Саме цей законодавчий акт став правовим підґрунтям для розробки цілого комплексу галузевих нормативно-інструктивних документів, що регламентують конкретні аспекти туристичної діяльності. Згідно із Законом України "Про туризм" до основних напрямів державної політики в цій сфері варто віднести:

– становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України,

– створення ефективної системи туристичної діяльності для забезпечення потреб внутрішнього та іноземного туризму;

– створення та вдосконалення нормативно-правової бази в галузі туризму відповідно до чинного законодавства України, міжнародних норм і правил;

– створення економічних умов, які стимулюють розвиток туризму; заохочення національних та іноземних інвестицій в розвиток туристичної індустрії;

– встановлення порядку стандартизації, сертифікації та ліцензування в галузі туризму;

– розвиток співробітництва із зарубіжними країнами та міжнародними організаціями, участь у міжнародних програмах розвитку туризму, розробка та укладання міжнародних двосторонніх і багатосторонніх договорів у галузі туризму та визначення механізму їх реалізації [5].

Враховуючи досвід провідних туристичних країн світу, можна зробити висновок, що для України на даному етапі розвитку необхідно вдосконалювати нормативно-правову базу регулювання міжнародної туристичної діяльності в напрямку створення дієвих механізмів державної фінансової, інфраструктурної, кадрової, адміністративної та інформаційної підтримки, забезпечення безпечного розвитку міжнародного туризму в усіх відношеннях – економічному, соціокультурному, екологічному. Необхідно впровадити чіткі механізми державного фінансування туристичної галузі на регулярній основі, створити ефективну систему державного гарантування інвестицій у розбудову туристичної

інфраструктури, страхування комерційних ризиків у міжнародному туризмі, заохочення довготермінових капіталовкладень.

Сьогодні пріоритетними напрямами діяльності в сфері туризму для нашої країни є встановлення договірних відносин з країнами, що є перспективними для України туристичними ринками, вивчення та впровадження практики створення нормативно-правової бази туризму, організаційних засад функціонування високорентабельної туристичної індустрії країн розвиненого туризму, прогресивного досвіду державного регулювання та стимулювання галузі.

Україна має всі об'єктивні передумови, щоб стати однією з найбільш конкурентоспроможних туристичних країн світу, однак аналіз сучасного стану функціонування вітчизняної туристично-рекреаційної галузі свідчить про те, що її розвиток стримується через невирішеність низки проблем, серед яких необхідність подолання територіальної нерівномірності та раціонального використання санаторно-курортної інфраструктури, впровадження світових стандартів, залучення інвестицій, невідповідність міжнародним стандартам якості надання туристичних послуг, недостатність якісного та кількісного обсягу інформації про туристичний потенціал України на світовому ринку. Стратегічні орієнтири розвитку туристичної галузі України значною мірою пов'язані з європейським вектором її інтеграції.

Важливе значення в цьому зв'язку має підписання Угоди про асоціацію України та ЄС, запровадження безвізового режиму пересування туристів. Для сфери туризму особливої актуальності набувають статті 399-402 шістнадцятої глави Угоди про асоціацію. В них йдеться про подальше співробітництво сторін у цій сфері діяльності з метою розвитку конкурентоздатної галузі як генератора економічного розвитку, валютних надходжень, зайнятості тощо. Передбачається, що країни узгодять свої дії на принципах поваги культурних надбань, інтересів місцевих спільнот, особливо у сільській місцевості, а також захисту навколишнього середовища. Співпраця з ЄС відкриє великі можливості для використання організаційно-фінансових механізмів та підвищення економічної ефективності національного туризму. Зважаючи на це, через Спеціальне представництво України при ЄС систематично подає заявки щодо включення України у перспективні програми співробітництва у сфері туризму, зокрема фінансової та технічної допомоги, а також інвестиційні проекти. Це якісно впливає на розбудову туристичної сфери України, сприяє соціально-економічному та культурному розвитку держави [6]. Тому орпієнтація на європейський вектор співпраці не тільки дозволяить вітчизняним туристичним підприємствам отримати доступ до потенційно об'ємного ринку, а й можливість участі в перспективних проектах, можливість залучення інвестиційних ресурсів, використання європейського досвіду організації туристичного бізнесу.

Висновок. В цілому подальша інтеграція України у світовий ринок туристичних послуг є не тільки джерелом прибутковості, а й виконує ряд важливих соціально-культурних функцій, що, в умовах функціонування глобального економічного простору набуває суттєвого значення як складова ефективного розвитку національної економіки

Список використаних джерел

1. Румянцев А.П., Коваленко Ю.О. Світовий ринок послуг. Навч. посібник. – К.: ЦНЛ, 2007. – 489 с.
2. UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unwto.org/pub.
3. Tourism and Sustainable Development Goals: Journey to 2030. Highlights. - World Tourism Organization. – 2017. – Available at: http://www.unwto.org/pub.
4. Про туризм : Закон України. - №324/95-ВР від 15.09.1995 р. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80
5. Забалдіна Ю.Б. Маркетинг туристичного підприємства: Навч. посібник. – К.: Музична Україна, 2002. – 196 с.
6. Міжнародний туризм: світові тенденції та українські реалії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sd.net.ua/2012/05/24

УДК 338.486(045)

САГІРОВА А.С.,
к.е.н., доцент
кафедри туризму Державного вищого навчального закладу
«Приазовський державний технічний університет»

ВПЛИВ ДЕРЖАВИ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Анотація.*У статті підкреслено значний потенціал розвитку туризму в Україні. Розглянуто питання державного регулювання туристичної галузі. Визначено основні проблеми та пріоритетні напрямки розвитку туризму в України.*

Ключові слова*: туризм, державна політика, державне управління, державне регулювання, туристичні послуги.*

Сагирова А.С., к.э.н., доцент кафедры туризма Государственного высшего учебное заведения «Приазовский государственный технический университет»

ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВА НА РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

Аннотация. *У статьи подчеркнут значительный потенциал развития туризма в Украине. Рассмотрены вопросы государственного регулирования туристической отрасли. Определены основные проблемы и приоритетные направления развития туризма в Украине.*

Ключевые слова: *туризм, государственная политика, государственное управление, государственное регулирование, туристические услуги.*

Sahirova A.S., Associate Professor, Department of Tourism, Far East National University “Priazovsky State Technical University”

IMPACT OF THE STATE ON THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE

Annotation. *The article emphasizes the significant potential of tourism development in Ukraine. The issues of state regulation of the tourism industry are considered. The main problems and priority directions of development of tourism in Ukraine are determined.*

Key words: *tourism, state policy, state administration, state regulation, tourist services.*

Актуальність проблеми. Туристична галузь дуже швидко розвивається в світі. Швидкий розвиток туризму сприяє розширенню економічних, наукових, політичних і культурних зав’язків між державами. Міжнародний туризм давно перестав бути просто соціальним явищем, ставши невід'ємною частиною світової економічної системи. Туризм є найбільш динамічне розвивається галуззю світової економіки. За швидкі темпи зростання і розвитку туризм був визнаний фахівцями економічним феноменом сучасності. Щороку величезна кількість туристів перетинають державні кордони, роблячи цей вид економічної діяльності по-справжньому глобальним.

Так, як свідчать дані Всесвітньої туристської організації ООН (UNWTO, ЮНВТО), кількість міжнародних туристських прибуттів в 2017 році збільшилася на 7% і досягла 1,322 млрд, що є максимальним показником за останні сім років, Європу в минулому році відвідало на 8% більше іноземних туристів, ніж в 2016 році – 671 млн. В Африці показник зріс на 8% – до рекордних 62 млн), в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) – на 6% (до 324 млн), на Близькому Сході – на 5% (до 58 млн), в Північній і Південній Америці – на 3% (до 207 млн), говориться в повідомленні організації. Кількість міжнародних мандрівників продовжує сильне зростання, і сектор туризму стає все більш важливим фактором економічного розвитку.

Значним потенціалом будь-якої країни для розвитку туризму є багата культура та історія держави. В Україні є поєднання унікальних природних умов, різноманітних рельєфів і природних заповідників. На її території зосереджено більше 30 природних заповідних територій ¬ біосферних і природних заповідників, національних парків. Наша країна має всі передумови для потужного розвитку і виходу на арену світового ринку послуг. Не дивлячись на значний туристичний потенціал Україна, згідно з рейтингом туристичної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму,

займає лише 88 місце з 146, а у 2013 році – 76 місце. А за Індексом глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) з 57,0 балами 2018 року посіла 83-е місце. Детальніше зі всіма компонентами Індексу конкурентоспроможності для України можна ознайомитись у нижче наведеному таблиці 1. [1]

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі питання розвитку туризму розглядалися у працях таких учених, як Л.Г.Агафонова, С.О. Біла [2], О.П. Беркова, [3], А.М. Виноградська, В.К. Євдокименко, В.С. Кравців, М.П. Крачило, В.І. Мацола, В.К. Федорченко Вивченню питання державного регулювання туристичної діяльності приділяло увагу багато дослідників, зокрема: Бартошук О.В., Давидова О.Г., Кифяк В.Ф., Кравчук І.В., Папирян Г.А. , Ткач В.О. та ін.

Таблиця 1

Індекс глобальної конкурентоспроможності для України 2018 р.

ІНДЕКС ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ *(позиції України за всіма компонентами Індексу)*	2018 рік (140 країн)
	83
1.ІНСТИТУЦІЇ	**110**
1.01 Організована злочинність	111
1.02 Показники вбивств	99
1.03 Випадки тероризму	131
1.04 Надійність поліцейських служб	97
1.05 Соціальний капітал	107
1.06 Прозорість бюджету	49
1.07 Незалежність судів	117
1.08 Ефективність правової бази	107
1.09 Свобода преси	82
1.10. Рівень державного регулювання	67
1.11 Ефективність правової бази при вирішенні спорів	103
1.12 Індекс електронного урядування	72
1.13. Перспективна орієнтованість влади	115
1.14 Масштаби корупції	109
1.15 Право власності	129
1.16 Захист інтелектуальної власності	114
1.17 Якість управління земельними ресурсами	74
1.18 Стійкість стандартів аудиту та звітності	120
1.19 Врегульованість конфлікту інтересів	95
1.20 Корпоративне управління	56
2. ІНФРАСТРУКТУРА	**57**
2.01 Індекс дорожної сітки	51
2.02 Якість доріг	123
2.03 Щільність покриття залізничними шляхами	23
2.04 Ефективність залізничних послуг	37
2.05 Охопленість аеропортами	53
2.06 Ефективність авіасервісу	94
2.07 Індекс обслуговування лінійним судноплавством	43
2.08 Ефективність сервісу у морських портах	77
2.09 Рівень електрифікації	1
2.10 Коефіцієнт втрат при розподілі та передачі електроенергії	67
2.11 Вплив небезпечної питної води	68
2.12 Надійність водопостачання	81

Мета статті. Метою статті є підкреслення необхідності вдосконалення державного регулювання сфери туризму в Україні, що є передумовою оптимізації ефективного використання наявного туристичного потенціалу країни і підвищення її добробуту.

Виклад основного матеріалу. Україна має всі потенційні можливості для розвитку туризму: вдале географічне положення на стику Азії та Європи, значний природний та історичний потенціал, низькі внутрішні ціни, своєрідний колорит і місцева екзотика. Але, на жаль, поки потенціал розвитку туризму в Україні продовжує залишатися в стадії ембріона. І проблема тут не тільки в слабкій інфраструктурі. Як показує досвід інших країн, для розвитку туризму потрібно активну участь держави. Державне регулювання розвитку туристичної галузі є одним з механізмів реалізації політики держави у сфері туризму. Яка передбачала б, створення нормативно-правової бази державного регулювання в сфері туризму, складання цільових програм з розвитку туризму на рівні держави і регіонів, розробку пільгової податкової політики, надання малому і середньому бізнесу сприятливого інвестиційного режиму, стимулюючого приплив коштів в об'єкти туріндустрії на території України . Перш за все це стосується готельних і курортно-лікувальних підприємств країни, які можна ефективно розвивати, створюючи нові робочі місця, популяризуючи культурні цінності, багатство флори і фауни, рекреаційний потенціал нашої країни. Туризм чинить значний вплив на економіку України Розвиток туризму України значно вплине на зайнятість населення, підтримує платіжний баланс, стимулює зростання ВВП. За даними Всесвітньої ради з туризму та подорожей, індустрія туризму України в 2015 р. забезпечила робочими місцями більше 230 тис. людей і створила ВВП у розмірі більше

15,5 млрд. грн. Експерти на період 2014-2021 рр. прогнозують зростання частки ВВП, отриманого від розвитку туризму в Україні, на 6,9% і зростання зайнятості населення в цьому секторі не менше, ніж на 2,5% [4].

Основною проблемою розвитку туристичної галузі в Україні є недієве та нераціональне використання природних ресурсів країни, відсутність чітко розробленої стратегії розвитку індустрії туризму та регулювання. Погано розвинена інфраструктура, система транспортного обслуговування туристів. Близько 70 відсотків об'єктів культурної спадщини є в незадовільному стані и вимагають негайної реставрації або реконструкції. Важливим питанням залишається якість надання туристичної послуги, нестача висококваліфікованих кадрів. Випускникам спеціальності «Туризм» з українських вищих навчальних закладів не вистачає досвіду роботи через що доводиться витись шляхом проб та помилок. У наслідок чого місцевий споживач послуг надає перевагу іноземним курортам. Отримуючи набагато вищий та кваліфікованій рівень послуг майже за таку ж саму ціну , стаючи фактично інвесторами в економіку іноземних держав.

У порівнянні з 2010 р експорт туристичних послуг (розділ "Подорожі" в статистичній базі НБУ) скоротився з 3,8 млрд дол США до 1,4 млрд дол США. На даний момент цей показник складає менше 1% ВВП, повільно відновлюючись після падіння.

Що стосується імпорту послуг, тобто тих ресурсів, які українці витрачають на закордонні подорожі, то даний показник, навпаки, помітно зріс - з 3,7 млрд дол США до 7,8 млрд дол США. В основному це пов'язано з введенням безвізового режиму з ЄС. [5]

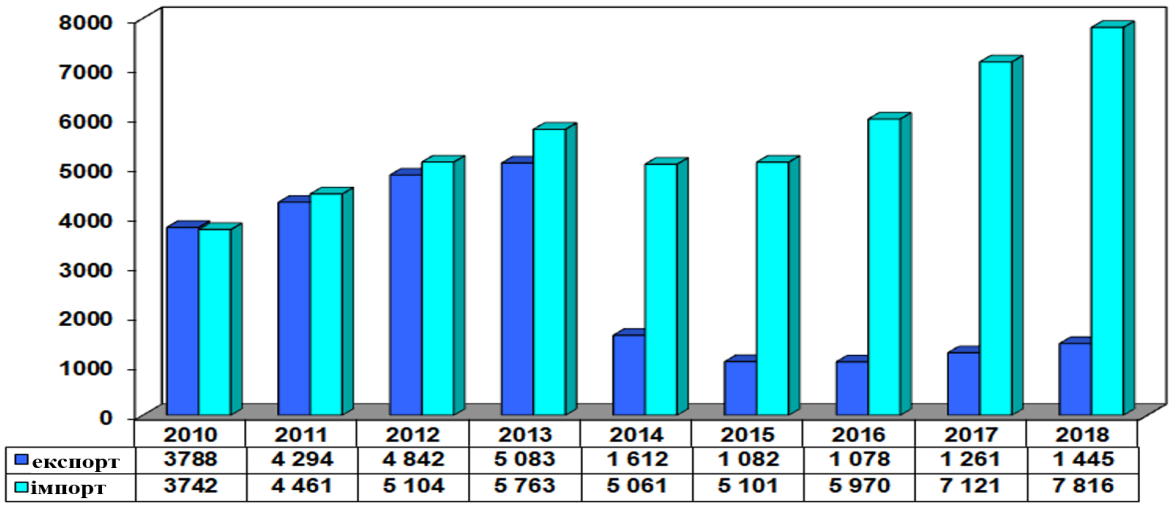

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
експорт	3788	4 294	4 842	5 083	1 612	1 082	1 078	1 261	1 445
імпорт	3742	4 461	5 104	5 763	5 061	5 101	5 970	7 121	7 816

Рис 1. Експорт та імпорт послуг за статтею "Подорожі", млн.дол.

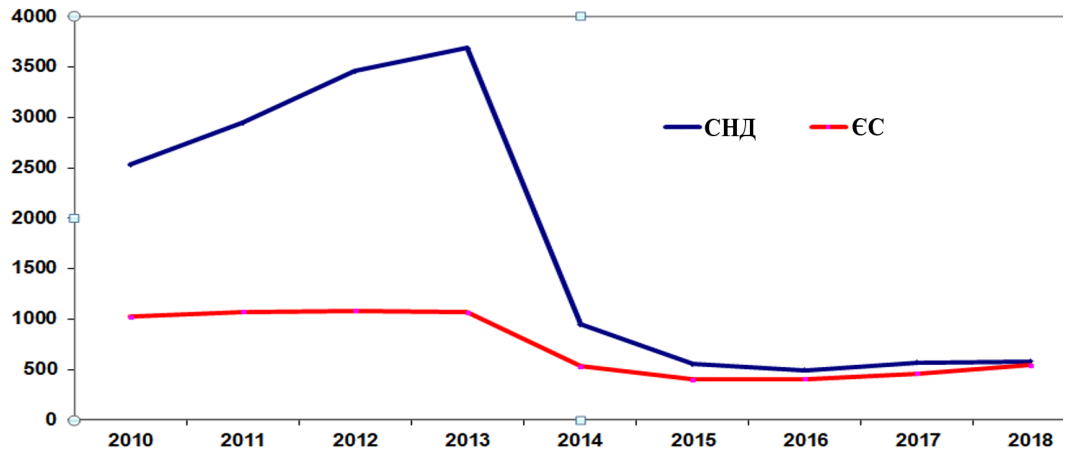

Рис 2. Експорт послуг за статтею "Подорожі", млн.дол.

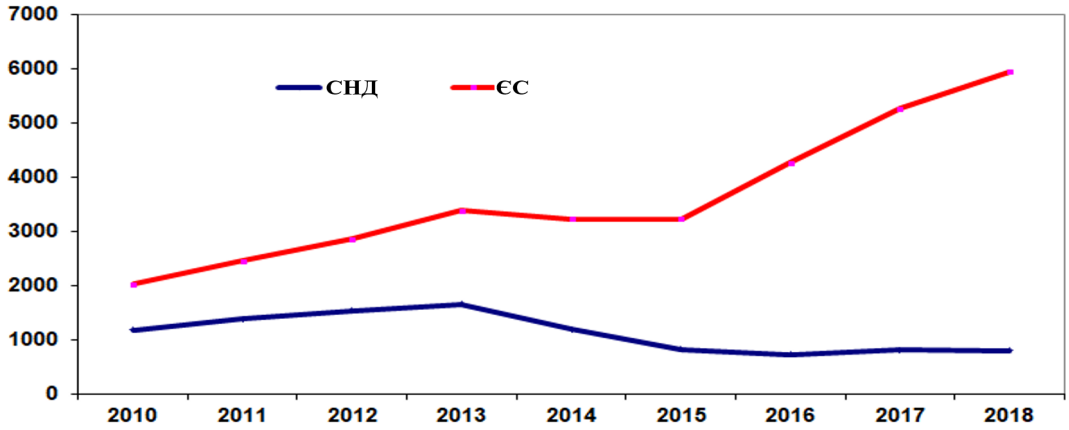

Рис 3. Імпорт послуг за статтею "Подорожі", млн.дол.

Більш ніж в 40 країнах туризм є основним джерелом надходжень до національного бюджету, наприклад на Кіпрі та в Панамі це понад 50%, Гаїті 70% надходжень до бюджету країни. За розрахунками фахівців у вигляді лише податків міг би приносити Україні близько 4 млрд. дол. США.

Рішення усіх цих проблем потребує значних фінансових витрат з національного бюджету, але їх не вирішення загрожує Україні не бути туристично привабливою країною, з чого витікає не отримання можливого доходу цієї галузі. Зазначені проблеми неможливо вирішити без підтримки держави. Тому на даному етапі до першочергових завдань державних органів управління в галузі туризму можна віднести створення ефективних умов для роботи туристичних підприємств, установ та організацій, що, у свою чергу, потребує:

– розробки й впровадження прогресивних методів і стандартів туристичного обслуговування;
– розвитку малого та середнього підприємництва в сфері туризму;
– підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини;
– зміцнення матеріально-технічної бази туризму;
– розвитку туристичної інфраструктури;
– вдосконалення інформаційного та рекламного забезпечення туризму;
– провадження ефективної інноваційної діяльності;
– поліпшення кадрового забезпечення в сфері туризму;
– розширення міжнародної співпраці в туристичній галузі;
– підвищення іміджу держави на міжнародному рівні.

До основних пріоритетних напрямів державної політики розвитку туризму належать:

– удосконалення правових засад регулювання туристичних відносин;
– становлення туристичного бізнесу як високорентабельної галузі економіки;
– заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму та створення нових робочих місць;
– сприяння розвитку в'їзного та внутрішнього туризму, сільського та екологічного (зеленого) туризму;
– розширення міжнародного співробітництва у сфері туристичної діяльності та утвердження України на світовому туристичному ринку;
– гармонізація законодавства України про туризм із стандартами ЄС і світовими вимогами, створення нормативної бази функціонування систем стандартизації та сертифікації робіт і послуг у туристичному бізнесі;
– відновлення та охорона туристичних ресурсів через фінансові заходи впливу [6].

У соціально-орієнтованій економіці від того, як складуться взаємини між рівнями влади і від вибору механізму здійснення перетворень, в значній мірі залежить кінцевий результат державного впливу. Еволюційний характер економічних реформ обумовлює формування механізму державного управління зверху, при можливому внесенні пропозицій нижніми рівнями влади. Подібна взаємодія може встановлюватися в наступних напрямках:

1) у законодавчій сфері;

2) у визначенні пріоритетів, розробці прогнозів галузі туризму та форм її державного регулювання;

3) в інституційній політиці,

4) у наданні цільових фінансових коштів депресивним регіонам;

5) у міжнародній допомозі.

Так, формування ефективних підходів до розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону неможливе без комплексного врахування усіх аспектів її впливу, особливо негативних, з огляду на необхідність максимізації позитивного внеску в місцеву економіку, збереження природної і культурної спадщини, підвищення якості життя місцевого населення і задоволення потреб відвідувачів при одночасному зменшенні негативного впливу на суспільство та навколишнє середовище.

Туризм займає одне з перших місць у світовій економіці, тому цей фактор повинен стати головним у формуванні нового підходу держави до сектору туризму, чий пріоритетний розвиток може позитивно вплинути на економічний та соціальний стан країни.

Висновки. Україна має всі необхідні ресурси, отож ринок туристичних послуг має здатність показувати більш високі темпи розвитку . Покращення рівня якості вітчизняних туристичних послуг до європейських стандартів, удосконалення транспортних шляхів, сполучення, туристичної інфраструктури значно би підвищило розвиток вітчизняного туризму та прибавило більше туристів із зарубіжжя. Створення та впровадження в діяльність національних підприємств єдину систему маркетингу, де особлива увага повинна бути прикута до реалізації заходів щодо формування іміджу країни. Надання інформаційної і бюджетної підтримки розвитку галузі. Необхідна розробка схеми розвитку туристичної галузі, куди повинна входити створення цільових фондів, надання субсидії. Вирішення розглянутих вище проблем позитивно вплине, як на покращення економічного, так і соціального розвитку країни.

Основною метою державної політики розвитку сфери туризму на найближчі роки має стати формування сучасного конкурентоспроможного туристичного комплексу, який задовольняв би потреби як вітчизняних, так і іноземних громадян в туристичних послугах, а також створював би умови для сталого розвитку туризму в Україні.

Література

1. Всесвітній економічний форум. Позиції України за всіма компонентами Індексу глобальної конкурентоспроможності − 2018[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://edclub.com.ua/tegy/vsesvitniy-ekonomichnyy-forum

2. Біла С.О. Стратегічні пріоритети розвитку туристичних послуг в Україні та перспективи підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2016. – № 1. – С. 17 – 23.

3. Беркова О.П. Функціонування та фактори формування регіонального туристичного ринку України в умовах децентралізації економічних відносин // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2018. – № 2. – С. 61 – 66

4. Інформаційне агентство Уніан [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.unian.net/.

5. Національний банк України. Статистика// Офіційна інтернет-сторінка Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=15727773&cat_id=36450

6. . Бондаренко О.О. Державне регулювання туризму на регіональному рівні [Електронний ресурс] / О.О. Бондаренко. - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/bondarenko2.htm.

УДК 336.144.36(100)"2020"(045)

ПРОХОРОВА М. Е.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
СЛЮСАРЧУК О. М.,
студентка міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

КРИЗА 2020: МОЖЛИВІ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Анотація. *У статті розглядається поняття фінансової кризи. Характеризуються можливі причини та наслідки для різних країн, зокрема ПРК та країн, що розвиваються.*

Ключові слова: *фінансова криза, темпи економічного зростання, інфляція, корпоративний борг, державний борг, ВВП, торгові війни.*

Прохорова М. Э., к.э.н., доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета
Слюсарчук Е. Н., студентка кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета

КРИЗИС 2020: ВОЗМОЖНЫЕ ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ

Аннотация. *В статье рассматривается понятие финансового кризиса. Характеризуются возможные причины и последствия для разных стран, в том числе ТРК и развивающихся стран.*

Ключевые слова: *финансовый кризис, темпы экономического роста, инфляция, корпоративный долг, государственный долг, ВВП, торговые войны.*

Prokhorova M.E., PhD in Economics. Associate Professor of International Economic Relations and Business Department, Faculty of International RelationsNational Aviation University
Sliusarchuk E. N., student of the Department of International Economic Relations and Business, Faculty of International Relations of International Relations National Aviation University

CRISIS 2020: POSSIBLE CAUSES AND IMPLICATIONS

Annotation. *The article discusses the concept of financial crisis. The possible causes and consequences for different countries, including TRK and developing countries, are characterized.*

Keywords: *financial crisis, economic growth rates, inflation, corporate debt, public debt, GDP, trade wars.*

Актуальність проблеми. Світова фінансова криза, яка може спіткати світ у 2020 році, змушує багатьох науковців, політиків, очільників держав напружено чекати її можливих наслідків. Для багатьох країн 2020, а можливо ще і 2019 рік можуть стати роками обвалу їх економіки. Тому варто детальніше розглянути передумови даної кризи та її можливі наслідки для світової спільноти.

Аналіз досліджень і публікацій. Кризі 2020 року присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних авторів. Це статті Т. Абу-Газала, аналітики JPMorgan Chase & Co. Але всі вони не дають остаточної відповіді на те, коли точно розпочнеться дана криза, і х яких причин.

Метою статті є дослідження причин та можливих наслідків кризи 2020 року.

Виклад основного матеріалу. Світ стикнувся з таким поняттям як глобальна криза доволі давно. Однією з найбільших криз прийнято вважати Велику депресію 1929-1933 рр., яка розпочалася обвалом на Уол-стріт і мала критичні наслідки для світової спільноти. Їй не було рівних до 2008 року, коли керівництво американський інвестиційний банк Lehman Brothers Holdings повідомив про банкрутство. Саме цю подією одні науковці називають відправною точкою Великої рецесії, а інші точкою переходу її у гостру фазу. Адже свої витоки вона бере ще з 2004 року, коли вибухнула іпотечна криза в США.

Отже, як можна прослідкувати, наймасштабніші кризи розпочалися в США. Більшість науковців схильні вважати, що дана участь не омине і майбутню кризу.

Аналітики JPMorgan називають десять можливих причин настання кризи у 2020 році, це [5]:

– Політика бюджетного стимулювання в США не є стійкою. Існує висока ймовірність того, що до 2020 року помірне бюджетне гальмування викличе зниження темпів зростання з 3% до трохи менше 2%.

– Враховуючи нестійкість економіки США в даний момент багато аналітиків вважають, що бюджетне стимулювання проводиться невчасно, тому економіка США зараз починає «перегріватися», а інфляція починає перевищувати цільовий рівень (див.Рис.2), тобто перевищує 2%.

– Ескалація торгових суперечок адміністрації Трампа з Китаєм, Європою, Мексикою, Канадою та іншими країнами, а це викличе уповільнення економічного зростання і зростання інфляції.

– Інші політичні рішення США будуть посилювати стагфляційний тиск, змушуючи ФРС піднімати процентні ставки ще вище.

– Європа теж зіткнеться з уповільненням темпів зростання через жорсткість монетарної політики, а також через труднощі у зовнішній торгівлі.

– На американському і світових фондових ринках надуваються бульбашки. Коефіцієнти «ціна акцій до прибутку» в США на 50% вищі їхнього історичного середнього рівня, оцінки не публічних компаній стали явно завищеними, так само, як і ціна держоблігацій, враховуючи їх низьку прибутковість і негативні премії за довготривалі вкладення.

– З початком внесення відповідних коректівів до відповідних ситуацій, різко посиляться ризики неліквідності. Брокери та дилери скоротять обсяги своєї діяльності задля підтримки ринку і великі операції з цінними паперами. Надмірне застосування високочастотної / алгоритмічної торгівлі акціями підвищить ймовірність дуже різкого обвалу (flash crash).

– У тому разі, якщо інвестори перейдуть до більш жорсткої політики, яка мінімізуватиме ризики, це може призвести до того, що країни, що розвиваються, з їх величезними зобов'язаннями, номінованими в доларах, вже не матимуть доступу до ФРС як до кредитора останньої інстанції. На тлі підвищення інфляції і нормалізації монетарної політики більше не можна буде розраховувати на ту підтримку, яку центральні банки надавали в післякризовий період.

– З огляду на амбіції нинішнього президента США існує загроза провокування зовнішньополітичної кризи.

Ще однією з причин майбутньої кризи можна виділити цінові коливання на паливно-енергетичні ресурси, зокрема нафту. Ціни на нафту були нестійкими з серпня 2018 року, що відображає вплив пропозиції, включаючи політику США щодо експорту нафти з Ірану і, останнім часом, побоювання пом'якшення світового попиту. Станом на початок січня ціни на нафту склали близько 55 дол. США за барель, а ринки очікували, що ціни залишатимуться на цьому рівні протягом наступних 4–5 років. Ціни на метали та сільськогосподарські товари дещо пом'якшилися з серпня, частково внаслідок послабленого попиту з боку Китаю. Серед країн з ринками, що розвиваються, інфляційний тиск зменшується зі зниженням цін на нафту. Для деяких це пом'якшення частково компенсувалося проходом знецінення валюти до внутрішніх цін [11].Як протидію головним країнам-експортерам нафти, ОПЕК та РФ, США збільшили емісію грошей та оплачували ними нафту. Також зрозуміло, що не тільки Америка, а й інші країни-імпортери даної сировини сильно постраждали. У 2018-2019 ціни на нафту сильно зросли і вже практично досягли позначки 90 дол. США за барель, і якщо вартість перевищить межу у 100 дол. США, імовірність глобальної фінансової кризи зросте до 98%. А враховуючи стрімку тенденцію до зростання, це вже може статися в найближчі роки. Знову ж таки, враховуючи минулий досвід варто почати проводити вже певні стабілізаційні та регулюючі дії аби принаймні втримати ціну на одному рівні. Тому, що дії, які відбуваються сьогодні, в тому числі санкції введені Сполученими Штатами проти Ірану, суттєво погіршують ситуацію.

Навіть з наведених вище причин можна прослідкувати на скільки світова економіка залежна від економічної ситуації в Сполучених Штатах. Зокрема, найбільшою загрозою для ринкової економіки світу є політика Трампа, яка побудована на протекціоністських ідеях. Зокрема, ультиматум Дональна Трампа президенту Китаю, який говорив про не підвищення митних тарифів для китайської продукції тільки в тому випадку, якщо Китай погодиться стати основним імпортером сільськогосподарської продукції Штатів. Оскільки Трампом вже було розпочато торгову війну з Китаєм, яка не сьогодні завтра переросте у валютну. З військової та політичної точки зору, враховуючи потепління відносин з Кім Чен Іном, який має у своєму арсеналі ядерну зброю, навряд чи він буде відкрито нападати чи

примушувати до певних дій Північну Корею, тому науковці прогнозують, що його останньої ідеальною мішенню, напевно, стане Іран. Якщо ж дана військова конфронтація все ж таки буде спровокована, то це потягне за собою низку жахливих наслідків, одним з яких може стати стагфляційний геополітичний шок, який лиже поглибить майбутню рецесію, та зробить її ще більш суворою та жорстокою.

Також урядом США було введено обмеження для інвестицій, трансферу технологій, а це змушує розривати вже роками налагоджені виробничі зв'язки. Знову ж незрозуміла політика обмеження імміграції, враховуючі дійсно болісну проблему американської економіки - старіння населення США. Не зважаючи на корегування своїх прогнозів різними аналітичними агентствами, для США ситуація залишається незмінною. Америці пророкують скорочення економічного зростання до рівня 2,5 відсотка в 2019 році і ще більший спад, до 1,8 відсотка, в 2020 році (див.Рис.1), і це у порівнянні з 2018 роком коли показник сягнув 2,9%. Тобто у 2019 році планується спад на 0,4%, а у 2020 ще на 0,7. Це часто пов'язують з ослабленням податково-бюджетного стимулювання і тим, що ставка федеральних фондів тимчасово перевищує оптимальну процентну ставку. Якщо в таких показниках як економічний ріст відбувається спад, то на внутрішньому ринку підйом, але навряд чи ріст таких показників як імпорт та дефіцит поточного рахунку США, був бажаним та запланованим.

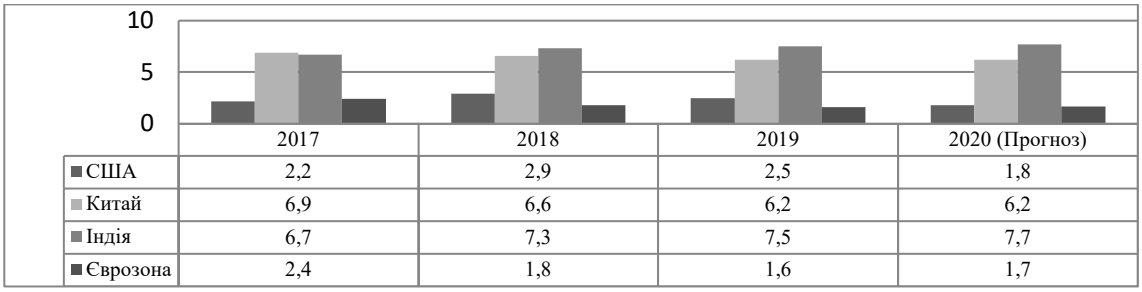

	2017	2018	2019	2020 (Прогноз)
США	2,2	2,9	2,5	1,8
Китай	6,9	6,6	6,2	6,2
Індія	6,7	7,3	7,5	7,7
Єврозона	2,4	1,8	1,6	1,7

Рис.1 Темпи економічного зростання країн світу у 2018, та з додатковими прогнозами на 2019-2020 рр.
Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародного Валютного Фонду (МВФ).

Ще однією доволі суттєвою проблемою є стрімке зростання інфляції в США. Особливо враховуючи те, що дана категорія визначається за допомогою індексу споживчих цін, таким чином достатньо однозначно ілюструє зміни у середній вартості споживчого кошика товарів і послуг, протягом певного періоду часу, в даному випадку щорічно. Тобто можна зробити висновок, що в порівнянні з 2015 роком коли рівень інфляції становив 0,12% - 2018 рік закінчився з показником 2,6% (див. рис.2).

Це свідчить про те, що купівельна спроможність громадян суттєво знизилася. До 2023 року прогнозують лише невеликі покращення (див.Рис.2), що є доволі суб'єктивно з огляду на те, що невідомо коли точно розпочнеться криза, скільки буде тривати і які будуть наслідки.

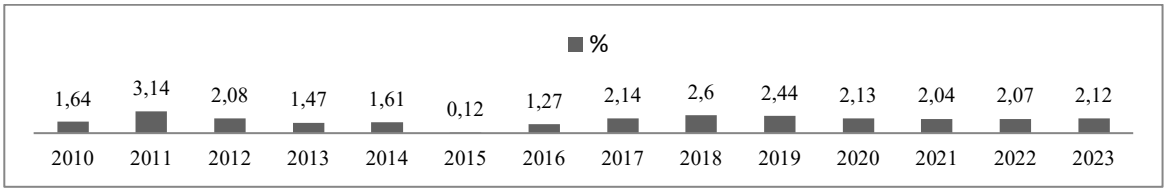

Рис.2 Рівень інфляції в США в період з 2010-2018, та з додатковими прогнозами на 2019-2023 рр.
Примітка. Побудовано автором за даними https://www.statista.com

Крім того, даний прогноз, як і прогноз самих аналітиків ФРС (стабілізація інфляції до рівня 2%) є доволі оптимістичним. Внаслідок таких швидких темпів підвищення рівня інфляції та зниженням темпів економічного (див.Рис.1) зростання можуть призвести до того, що Федеральна резервна система підвищить процентні ставки на долар США, що може ще більше погіршити ситуацію. Разом із Сполученими Штатами інфляція підвищується і в інших ключових країнах, зокрема Європейського союзу (див.Рис.3), при цьому додатковий інфляційний тиск створюється з урахуванням цін на нафту, що зростають. Це може означати, що найбільші центральні банки інших держав швидше за все підуть шляхом ФРС, аби нормалізувати свою монетарну політику, що може призвести до скорочення глобальних обсягів ліквідності, що в свою чергу спровокує зростання процентних ставок.

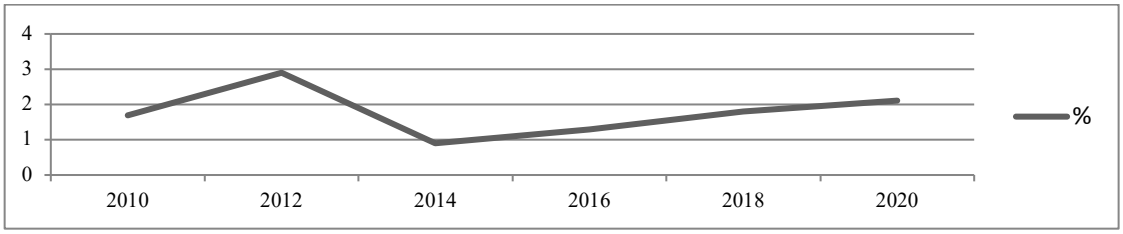

Рис.3 Рівень інфляції в ЕС в період з 2010-2018, та з додатковими прогнозами на 2019-2020 рр.
Примітка. Побудовано автором за даними https://tradingeconomics.com

Високоприбуткові кредити також дорожчають, при цьому рівень корпоративної заборгованості в США досяг історично рекордних рівнів. Індекс корпоративних облігацій США інвестиційного рівня Bloomberg Barclays опустився в цьому році на 3,9%. Доларові облігації країн, що розвиваються знизилися приблизно настільки ж. Втім, причини розпродажів у цих ринків різні. На ринках, що розвиваються обвал спостерігається на тлі подорожчання долара, що призводить до згортання операцій керрі-трейд [2].

Варто відзначити, що зростаюча прибутковість несе в собі певні ризики. Вона може стати перешкодою для нових розміщень облігацій. Більш того, цей ризик уже частково реалізувався. Багаті компанії, які мають великі запаси готівки, в цьому році різко скоротили обсяг розміщень облігацій. Тепер вони вважають за краще репатріювати кошти з-за кордону, замість того щоб випускати облігації на внутрішньому ринку [2]. Завдяки наднизьким дохідностям корпоративних облігацій американські корпорації займалися запозиченням після глобальної фінансової кризи. Загальний борг не фінансових корпорацій США зріс на неймовірні 2,5 трлн. Дол. США за 2 роки, тобто у 2016 році він становив 13 трлн. Дол. США, а у 2018 році – 15,5трлн. Дол. США.

Корпоративний борг США зараз перебуває на найвищому рівні, що перевищує 65% ВВП, що є навіть гіршим, ніж рівень, досягнутий під час кризи доткомів у 2001-2002 рр. коли дана категорія досягла позначки 42%, Великої Рецесії 2007-2008рр. – 45,6% (див.Рис.4). за даними показниками можна зробити висновок, що Америка переживає «набухання нової бульбашки», але вже за рахунок збільшення неліквідності корпорацій. Деякі інвестори стверджують, що американські корпорації знаходяться в кращому становищі для погашення цих боргів завдяки рокам кількісного пом'якшення та політики низьких процентних ставок. Але американські корпорації дотепер переживали зростання процентних ставок. Це пов'язано з тим, що після рецесії 2007-09 років багато хто зафіксував низькі витрати на фінансування, оскільки центральний банк понизив відсотки практично до нуля. Даний крок дозволив знівелювати витрати на обслуговування зростаючого американського боргу. Але враховуючи те, що впродовж наступних трьох років компаніям доведеться повернути борги, які складають приблизно 3,5 трлн. доларів, коли процентні ставки набагато вищі, ніж ще декілька років тому.

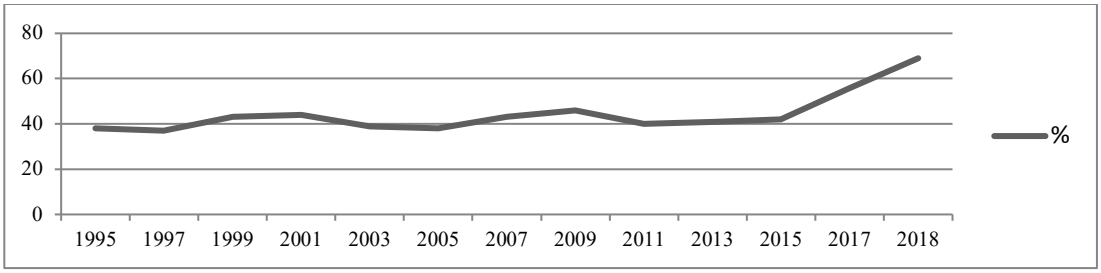

Рис.4 Рівень корпоративного боргу США у % до ВВП, 2010-2018.
Примітка. Побудовано автором за даними https://www.us.hsbc.com

Разом з тим варто проаналізувати ще ряд показників у провідних країнах світу. Зокрема, ВВП ПРК буде продовжувати зростати, хоча і не досить швидко. У 2020 році лідером і досі залишиться США, хоча темпи росту даного показника в Китаї ілюструють вірогідність того, що через 15-20 років він зможе обігнати Сполучені Штати, ще й за даним показником (див.Рис.5). Японія залишається доволі стабільною (див.Рис.5), адже не бере участі у настільки масштабних протистояннях як США, Китай та країни Європи. Індія не займає лідируючих позицій (див.Рис.5), через ряд проблем, зокрема: неналежний рівень медицини, високий рівень безробіття, різке розшарування населення, та низький

рівень освіти, яка не є доступною всім. Але якщо країна продовжить реформування, та буде показувати такі ж стрімкі темпи розвитку, то не виключено, що зможе обігнати і ПРК. Великобританія, чи не єдина з даного переліку, що показує не зовсім хороші результати, зокрема у 2017 році рівень ВВП складав 2,6 трлн.дол.США, а у 2020 прогнозовано складатиме 2,9 трлн.дол.США (див. рис.5) , що не є найкращим результатом даної країни, тим паче, що це прогнозоване зростання упродовж 4 років.

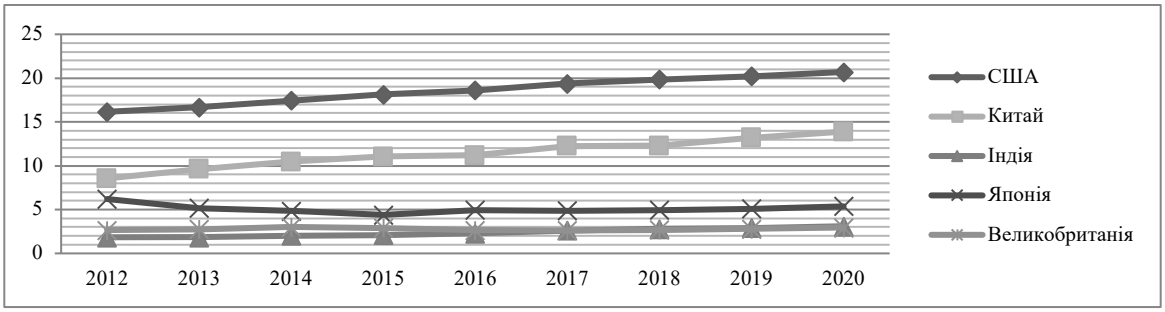

Рис.5 Динаміка ВВП у ПРК та країнах, що розвиваються в період з 2012-2018, та з додатковими прогнозами на 2019-2020 рр., трлн.дол.США.

Примітка. Побудовано автором за даними https://tradingeconomics.com

Якщо проаналізувати проблему, яка сьогодні гостро постає в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, то ми можемо бачити найбільший борг від ВВП мають Японія, США (рис.5). Слід зазначити, що державний борг гальмує суспільне виробництво, обмежує розвиток економічних процесів і в кінцевому рахунку не дозволяє ефективно розвиватися країні. Борг являє собою величезну проблему для державного бюджету як ПРК, так і країн, що розвиваються. Часто наслідком боргових зобов'язань стає дефіцит бюджету. За рахунок дефіциту, зменшується здатність країни погашати як сам кредит, так і відсоткові ставки, що приводить до зростання боргу. Тобто з'являється таке собі «замкнуте коло», з якого економічно та політично слабкі країни не завжди можуть «вийти».

Наприкінці 2018 року світові боргові зобов'язання в грошовому еквіваленті сягнули 66 трильйонів доларів, що приблизно складає 80% від світового ВВП, таку оцінку даній категорії на початку року озвучили фахівці групи Fitch Ratings. З їх дослідження можна зробити висновок, що високий рівень заборгованості може перешкодити країнам покращити фінансову ситуацію. У той час коли з 2012 року боргові зобов'язання ПРК залишаються досить стабільними, борг США, Китаю та Великобританії починає невпинно зростати, а Японія поки тримається в лідерах (див.Рис.6). Загальний державний борг американського уряду підскочив з 15,2 трлн. До 21,9 трлн. шоу. На сьогоднішній день загальний борг США майже в 10 разів перевищує розмір боргу Франції, Німеччини, Італії та Великобританії. Як частка ВВП, заборгованість Японії набагато перевищує всі інші аналізовані країни (див.Рис.6). У 2017 році державний борг Японії вдвічі перевищував її валовий внутрішній продукт, що набагато перевищує відношення боргу до ВВП більшості інших країн. Причини заборгованості кожної країни різняться, але в Японії та США, в більшості в Японії переважає ріст такої категорії як старіння населення. Середній коефіцієнт заборгованості до ВВП у 5 проаналізованих країнах становив 112,5% у 2018 році, якщо виключити з даного переліку Японію то він становитиме 77 %. Ті країни, чий державний борг не перевищує 100%, тобто в даному випадку Китай, Сполучене Королівство, Великобританія, мають гарні шанси «вистояти» та втримати економіку на належному рівні, адже такий рівень боргових зобов'язань дає можливість країнам спокійно брати кредити.

За прогнозами Trading Economics до 2020 року ситуація в ПРК зміниться несуттєво, точніше сказати тенденція до зростання не спіткає лише Великобританію з даного переліку, а от Індія навпаки хоча несуттєво, всього на 1 %, але все ж таки виросте (див. рис. 6).

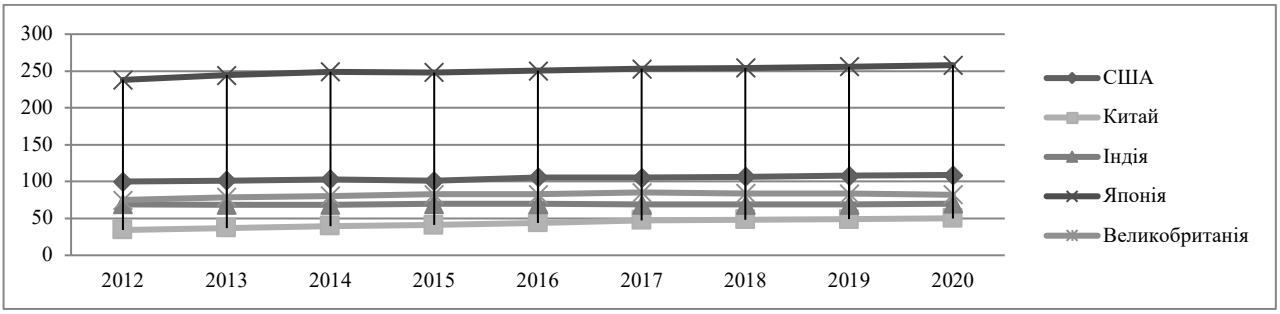

Рис.6 Динаміка Державного боргу ПРК та країн, що розвиваються у % до ВВП, в період з 2012-2018, та з додатковими прогнозами на 2019-2020 рр.

Примітка. Побудовано автором за данними https://tradingeconomics.com

Крім того, що однією причиною Великої рецесії 2020 року можуть стати різноманітного роду торгові війни та переговори. Зокрема Торгова війна між Китаєм та США, яка спалахнула восени 2018 року. США, розпочинаючи даний конфлікт, планували заполонити ринок Китаю американською сільськогосподарською продукцією, що не було підтримано китайським урядом. Тому майже кожен виготовлений продукт чи річ, які являються китайською експортною продукцією в США, підпадав під нові процентні додаткові тарифи, що варіюють у діапазоні 10-25%. Від моменту набуття чинності даних тарифних ставок, можна зробити висновок, що Сполучені Штати, не змогли досягти того, що вони планували.

Можна констатувати наступні результати:

– Відбулося впровадження імпортного мита зі сторони Китаю на американські товари;

– Зросли обсяги «тіньової» продукції. Це відбувається коли урядова китайська компанія, вкладає кошти у компанію, для виготовлення ідентичної продукції, що знаходиться, в іншій країні, то продукт, вироблений там, потрапляє до США без сплати додаткового мита.

– США запровадили низку нових мит: спершу на імпорт сталі та алюмінію з усього світу, а потім на визначені категорії китайської продукції, що ввозиться до США. За останніми даними, загальна вартість китайського імпорту, проти якої адміністрація Трампа запровадила мита, складає 250 мільярдів доларів на рік.

– зросли витрати у прихильників китайської продукції.

Наприкінці 2018 року було анонсовано 90-денне «перемир'я» між даними країнами. У тому числі 30 листопада 2018 року відбулося підписання угоди про вільну торгівлю між США і Мексикою та Канадою (USMCA), яка замінить НАФТА. Остаточні результати даних подій важко передбачити за рахунок, можливих складнощів у переговорних процесах між США та Китаєм та процесах внутрішньої ратифікації для USMCA.

Bloomberg повідомляє, що зустріч між президентами Трампом та Сі Дзин Піном заради підписання нової торговельної угоди, яка має завершити торговельну війну, вже відбудеться не раніше квітня 2019 року. Цю зустріч очікували у лютому, потім наприкінці березня, сьогодні остаточної дати також не має. Наприкінці лютого президент США оголосив про продовження так званого «перемир'я», яке мало завершитися 1 березня 2019 року, продлив ще на 1 місяць. Дана торговельна війна мала негативні наслідки для фондових ринків світу. В тому числі, у 2018 року китайські компанії зазнали втрат на суму, що перевищує 2,4 трильйона доларів, разом з цим, найбільші американські БНП - Apple, Ford та інші, також зазначи чималих збитків. Крім цього, у Китаї зафіксували найнижчий рівень ВВП за останні десятиліття - 6,6% (див. рис. 7).

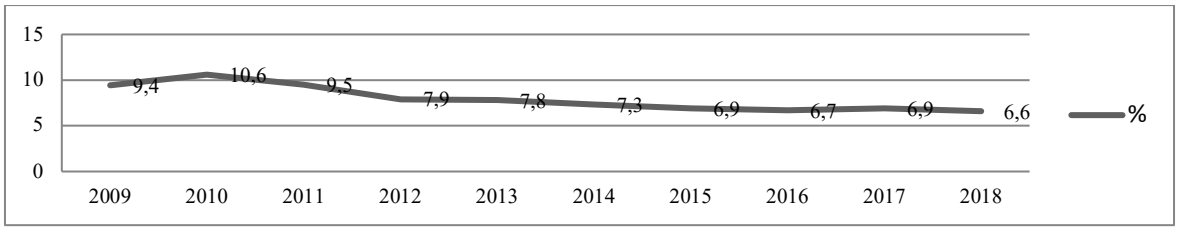

Рис.7 Темпи зростання ВВП КНР протягом 2009-2018 рр., %

Примітка. Побудовано автором за данними Світового Банку

Таким чином, глобальна торгівля, інвестиції та виробництво залишаються під загрозою з боку політичної невизначеності, а також від інших поточних торгових напружень. Нездатність розв'язати розбіжності і, як наслідок, підвищення тарифних бар'єрів, призведе до збільшення витрат на імпортні проміжні та капіталомісткі товари та підвищить ціни на кінцеві товари для споживачів. Крім цих прямих наслідків, невизначеність вищої торговельної політики та занепокоєння щодо ескалації та відплати призведуть до зниження інвестицій в бізнес, порушення ланцюгів постачання та повільного зростання продуктивності. Наслідком цього є невтішний прогноз прибутковості корпорацій, що може призвести до погіршення настроїв фінансового ринку та подальшого гальмування зростання (сценарій 1, жовтень 2018 р.) [11]. Поряд з вище викладеними проблеми виникає нова дилема – чи «переживе» Євросоюз не тільки майбутню кризу, чи розкол який вже є сьогодні змусить ЄС піти шляхом СРСР, тобто шляхом розколу. Різниця у світогляді, економічному розвитку між Західною і Східною Європою стає дедалі помітнішою, і напруга між даними регіонами доволі стрімко зростає. Найвищі боргові зобов'язання у % до ВВП за даними Євростату на кінець третього кварталу 2018 року були зафіксовані в Греції (182,2%), Італії (133,0%), Португалії (125,0%), Кіпру (110,9%) та Бельгії (105,4%), а найнижчої в Естонії (8,0%), Люксембургу (21,7%) та Болгарією (23,1%).З цього можна зробити висновок, що не тільки політична, а й економічна загроза «нависла» над однією з найбільших економік ЄС. У подібних умовах новий глобальний спад може підштовхнути Італію та інші країни взагалі вийти з єврозони. Це швидше за все приведе до розколу ЄС, і це не просто спричинить кризу у європейських країнах, за рахунок великого впливу цих країн на різні регіони світу, з урахуванням інших світових проблем, може занурити світ у кризу, яка буде значно жорстокішою, ніж світ до цього знав. Та існує велика вірогідність встановлення нового економічного порядку.

Якщо ж розглядати економічну ситуацію, яка склалася у світі, то прогнози не є доволі оптимістичними не зважаючи на певний ріст у 2018 році. За прогнозами World Economic Outlook (WEO) глобальний ріст у 2018 році оцінюється в 3,7%, за їх данними глобальна економіка зросте на 3,5% у 2019 році та на 3,6% у 2020 році,що на 0,2 і 0,1 процентного пункту нижче прогнозів минулого року (див. рис. 8).

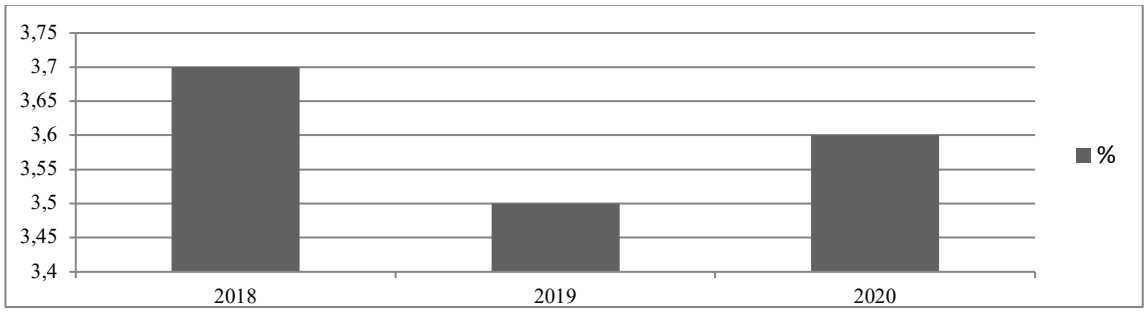

Рис.8 Темпи економічного зростання світової економіки у 2018, та з додатковими прогнозами на 2019-2020 рр.

Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародного Валютного Фонду (МВФ).

Даний прогноз був нещодавно переглянутий та відкорегований за рахунок негативних наслідків від торгівельної війни між Китаєм та США, з жовтня 2018 року за звітами WEO світ частково переходить від мякої економічної політики до більш жорсткої. Зокрема нові стандарти прийняті в Німеччині, що стосуються автомобільного палива, розкол політичної еліти Італії, де занепокоєння з приводу суверенних і фінансових ризиків обтяжують внутрішній попит.Темпи глобального економічного зростання високо розвинутих країн почали рухатися у бік зниження.(див.Рис.9) Існує ще ряд проблем, які можуть ослабити світову спільноту наряду з ростом боргових зобов'язань, та торгових воєн, це і валютні війни, які вже не перший рік «ведуться» між доларом, євро та юанем. Також потенційний вихід Сполученого Королівства з Європейського Союзу без взаємовигідної угоди, а також більше сповільнення темпів економічного росту в Китаї, ніж очікувалося раніше. Якщо ж порівняти ріст економік у ПРК та країнах , що розвиваються можна зробити висновок, що для останніх він є значно оптимістичнішим (див.Рис.10 та Рис.9).. Загалом це відбувається за рахунок азійських країн, які активно впроваджують цифрові інновації, за рахунок чого стають все більш привабливими для притоку капіталу. Темпи економічного зростання високорозвинутих країн зменшаться на 0,1 п., що у світовій перспективі доволі суттєвий спад, особливо якщо взяти до уваги те, що це одній з найбільших економік світу.

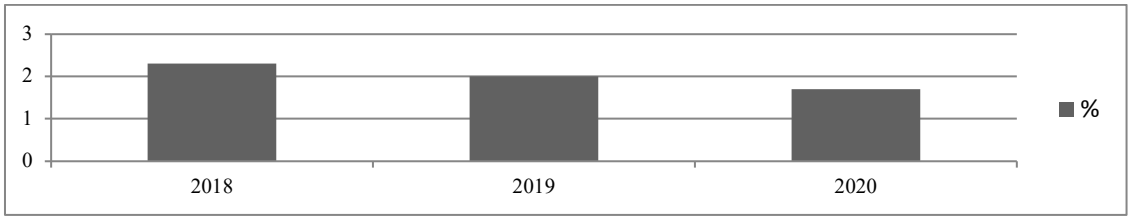

Рис.9 Темпи економічного зростання високорозвинутих країн у 2018, та з додатковими прогнозами на 2019-2020 рр.

Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародного Валютного Фонду (МВФ).

Прогнози, що стосуються країн, що розвиваються зроблені виходячи з припущення про те, що вони продовжать здійснювати політику, спрямовану на створення умов для економічного зростання. Прогнозується, що рівень економічного росту зросте на 0,3 п. відносно 2018 року (див. рис.10) .

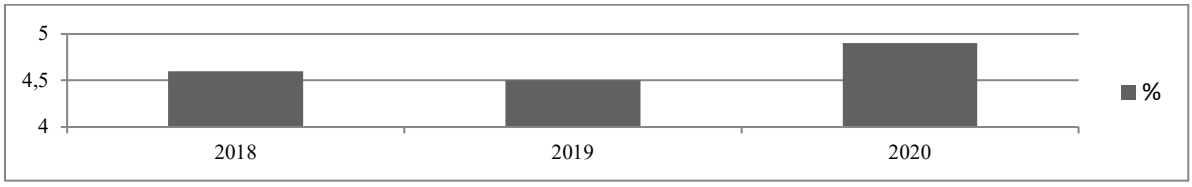

Рис.10 Темпи економічного зростання країн, що розвиваються у 2018, та з додатковими прогнозами на 2019-2020 рр.

Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародного Валютного Фонду (МВФ).

Проте не зважаючи на всі коливання, за економічним прогноз PwC «Світ у 2050 році», лідерство вже буде належати Китаю та Індії, які за темпами економічного розвитку, за ВВП переженуть Великобританію, Японію та навіть США (див. рис. 11).

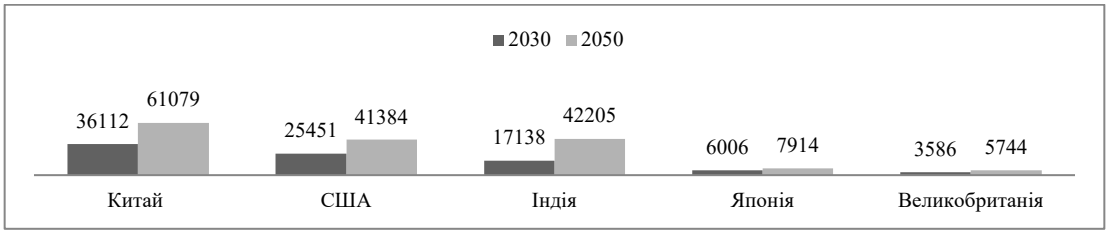

Рис.11 Прогнозний рейтинг країн за розміром ВВП, розрахованого за ПКС у доларах США за 2030 та 2050 рр.

Примітка. Побудовано автором за економічним прогнозом PwC «Світ у 2050 році»

Україна в даній ситуації теж швидше за все буде потерпати від економічної кризи наряду з валютною. За звітами МВФ ВВП України виросте на 3,5% у 2018, на 2,7% у 2019, на 3,0% у 2020 році. З одного боку це доволі оптимістичні прогнози. Але якщо проаналізувати ріст ВВП навіть ПРК, то можна побачити, що дане зростання не є гарантією того, що криза не настане.Якщо проаналізувати ряд ключових показників, можна побачити більш цілісну країну того, що відбувається на даний момент. Варто зазначити, що в Україні і досі не має механізму, який би міг остаточно відрегулювати дане питання. Якщо порівнювати динаміку інфляції протягом Великої рецесії та звичайної валютної кризи, то можна зазначити, що вона навіть зменшилась більше як на 20% (див.Рис.12), але основна проблема полягає у тому, що вона почала рости у 2014р, а у 2015р. досягла рекордного значення за останнє десятиліття. Протягом 2016-2018рр. відбулося покращення ситуації, але це не завдяки економічним стимуляційним процесам, це звичайна ситуація після пікового періоду валютної кризи. Національний банк України проводить політику таргетування інфляції, однак її рівень залишається високим через підвищення зарплат і пенсій.

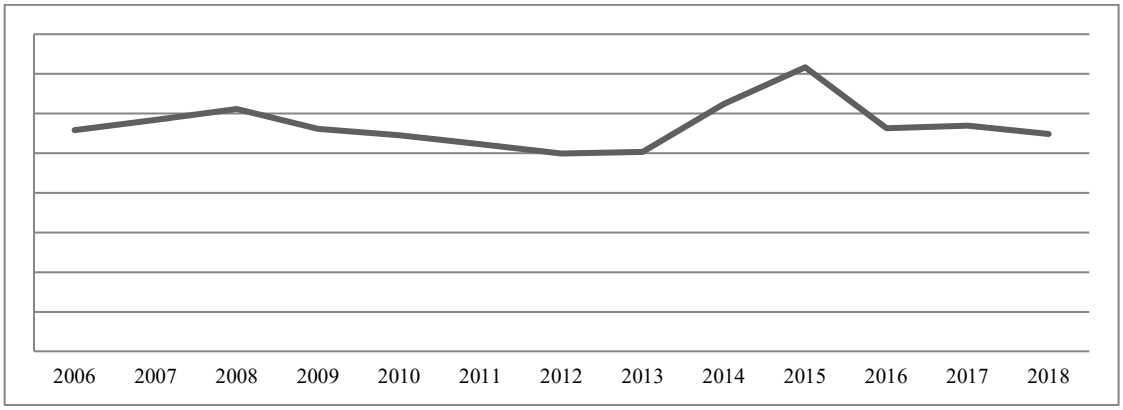

Рис.12 Індекс інфляції,%
Примітка. Побудовано автором за даними http://www.ukrstat.gov.ua

Якщо проаналізувати основні макроекономічні показники та прогнози світового банку до 2020 року, то можна побачити що передбачення є доволі оптимістичними. Але чи справді відбудеться таке стрімке покращення хоч і по 2 з 4 показників (див.Табл.1) складно визначити через ряд проблем, які на сьогодні є в Україні: корупція; АТО; ріст заборгованості, який досяг 104 % ВВП (див.Табл.1); суттєве переважання Імпорту над Експортом; високий рівень інфляції; передвиборчі перегони; дефіцит платіжного балансу; зменшення ППІ; відтік «мізків» і т.д. Всі ці чинники є доволі суттєвими, особливо, коли увесь світ стоїть на порозі кризи. Потрібно також зважати на те, що за звітом Світового Банку у 2019 році Україні потрібно погасити борги, які складають близько 7,7 млрд дол.США, (5,8 % ВВП) які призначені для погашення державного боргу, та і 2,9 млрд дол.США (2,3 % ВВП) для покриття прогнозованого дефіциту державного бюджету.

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники України, %

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018 Прогноз	2019 Прогноз	2020 Прогноз
Реальний ВВП, зміна у %	0.2	0.0	-6.6	-9.8	2.3	2,5	3.5	4.0	4.0
Експорт, зміна у%	-5.6	-8.1	-14.2	-13.2	-1.6	3.5	8.0	6.4	5,9
Імпорт, зміна у%	3.8	-3.5	-22.1	-17.9	8.4	12.2	14.0	7.2	5.8
Зовнішній борг, % ВВП	76.6	78.6	97.6	131.5	129.4	104.0	106.3	107.0	105.4

Примітка. Складено автором за даними worldbank.org

Тому враховуючи проблеми, які спіткали національну економіку, навряд чи Україну омине майбутня криза, особливо якщо зважати на залежність нашої економіки від кредитування з боку Міжнародних Фінансових Організацій.

Висновки. Таким чином, з огляду на все вище перелічене можна зробити висновок, що існує багато передумов для кризи, яка за різними прогнозами розпочнеться у 2019-2020 роках. Якщо говорити про терміни та врахувати взагалі специфіку даної категорії, то існує велика вірогідність, що в різних країнах вона розпочнеться в різний час, іншими словами буде асинхронною. Далі за «ефектом доміно», кризові явища «інфікують» й інші держави. Країни, що розвиваються, які вже перебувають у нестійкому положенні, будуть і далі піддаватися ударам протекціонізму. Криза ЄС, та його розбіжності між Заходом та Сходом можуть тільки поглибити майбутню кризу. Головною проблемою, яка існує зараз – пошук нових механізмів врегулювання, антикризових заходів. Для цього країни повинні працювати спільно.

Швидше за все дана криза буде більш жорсткою і тривалою, ні Велика Рецесія 2008 року. Також з огляду на динаміку економічного росту у світі, та низки макроекономічних показників, можна припустити, що для певних країн криза 2020 не буде чимось новим, а скоріше новим ударом від 2008 року, тобто період покращення можна прийняти як пожвавлення, а зараз вони вступають у нову фазу

– депресію. Україну також, враховуючи складну економічну, політичну та геополітичну ситуація, навряд чи омине майбутня криза.

Література

1. Дефолт або гроші Китаю: чому Україні загрожує криза і що з цим робити– 2018. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hromadske.ua/posts/nova-ekonomichna-kriza-v-ukraini
2. Корпоративный долг США: худший обвал с 2000 года. – 2018. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.vestifinance.ru/articles/101735 3
3. Розкол між Заходом і Сходом. Що не так з ЄС? – 2018. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ua.korrespondent.net/world/3973604-rozkol-mizh-zakhodom-i-skhodom-scho-ne-tak-z-yes 5
4. У торговельній війні між США та Китаєм не буде переможців – 2019. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zik.ua/news/2019/01/03/u_torgovelniy_viyni_mizh_ssha_ta_kytaiem_ne_bude_peremozhtsiv_1481577
5. Як створюється світова економічна криза 2020 року?/Волинські новини. – 2018. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.volynnews.com/news/analytics/yak-stvoriuyetsia-svitova-finansova-kryza-2020-roku/ 1
6. Abu-Ghazaleh T. Prepare before time runs out for the 2020 global economic crisis/ T. Abu-Ghazaleh. – 2018. - [Electronic resource]. – Regime of access: http://www.jordantimes.com/opinion/talal-abu-ghazaleh/prepare-time-runs-out-2020-global-economic-crisis
7. Government debt hits record $66 trillion, 80% of global GDP, Fitch says– 2019. - [Electronic resource]. – Regime of access: https://www.cnbc.com/2019/01/23/government-debt-tab-hits-66-trillion-80percent-of-global-gdp-fitch-says.html
8. J.P. Morgan Has a Date for the Next Financial Crisis—and It's Not Far Off– 2018. - [Electronic resource]. – Regime of access: http://fortune.com/2018/09/13/jpmorgan-next-financial-crisis/
9. PwC World2050 report [Electronic resource]. – Regime of access: https://www.pwc.com/gx/en/issues/economy/the-world-in-2050.html 6
10. Roubini N. 10 reasons conditions will be ripe for a financial crisis by 2020/ N. Roubini. – 2018. - [Electronic resource]. – Regime of access: https://www.marketwatch.com/story/roubini-10-reasons-why-conditions-will-be-ripe-for-a-financial-crisis-by-2020-2018-09-13
11. World Economic Outlook Update, January 2019: A Weakening Global Expansion [Electronic resource]. – Regime of access: https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/01/11/weo-update-january-2019 2 , 4
12. http://minfin.com.ua/ – Офіційний сайт Фінансовий портал Мінфін
13. http://www.oecd.org/ – Офіційний сайт OECD
14. http://www.ukrstat.gov.ua. – Офіційний сайт Державної служби статистики України
15. http://www.Worldbank.org/ – Офіційний сайт Групи Світового Банку
16. https://tradingeconomics.com - Портал статистики
17. https://www.bloomberg.com – Офіційний сайт Bloomberg
18. https://www.fitchratings.com/site/home - Офіційний сайт рейтингового агентства Fitch Ratings
19. https://www.imf.org - Офіційний сайт МВФ
20. https://www.statista.com - Портал статистики
21. https://www.us.hsbc.com – Офіційний сайт американського банку HSBC

УДК 338.48:004.9(045)

РУДНЄВА М.Г.,
к.геогр.н., старший викладач
кафедри країнознавства і туризму
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

ІНФОРМАЦІЙНІ МЕТОДИ І ТЕХНОЛОГІЇ В ТУРИЗМІ

Анотація. *В статті проаналізовано особливості застосування інформаційних методів та технологій в туризмі. Розглянуто процес просування брендів країн та регіонів, а також окремих туристичних підприємств, за допомогою інтернет-маркетингу та соціальних мереж. Проаналізовано основні світові тренди в інформаційній сфері та особливості їх реалізації в Україні.*

Ключові слова: *інформаційні технології, туризм, інтернет-маркетинг, соціальні мережі, інформаційні технології в туризмі.*

Руднева М.Г., к.геогр.н., старший преподаватель кафедры страноведения и туризма факультета международных отношений Национального авиационного университета

ИНФОРМАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ И ТЕХНОЛОГИИ В ТУРИЗМЕ

Аннотация. *В статье проанализированы особенности применения информационных методов и технологий в туризме. Рассмотрен процесс продвижения брендов стран и регионов, а также отдельных туристических предприятий, с помощью интернет-маркетинга и социальных сетей. Проанализированы основные мировые тренды в информационной сфере и особенности их реализации в Украине.*

Ключевые слова: *информационные технологии, туризм, интернет-маркетинг, социальные сети, информационные технологии в туризме.*

Rudnieva M.G., PhD in Geography, Senior Lecturer of the Country study and Tourism Department, Faculty of International Relations, National Aviation University

INFORMATION METHODS AND TECHNOLOGIES IN TOURISM

Annotation*. Modern information methods and technologies in tourism were analyzed in this article. The process of promoting the brands of countries and regions, as well as individual tourism enterprises, with the help of Internet marketing and social networks is considered. The main global trends in the information sphere and features of their implementation in Ukraine were analyzed.*

Key words: *information technology, tourism, internet marketing, social networks, information technology in tourism.*

Актуальність проблеми. Туристична діяльність – сфера, де збір та обробка, використання і передача інформації є важливими елементами щоденного функціонування всієї галузі. Спостерігаємо складну систему взаємозв'язків на туристичному ринку. Використання інформаційних систем одним із учасників (турагенти, авіакомпанії, готелі чи кінцеві споживачі) має наслідки для всієї системи. Глобальна мережа є комплексною і складається із комбінацій транспортних, управлінських, спостережних, комунікаційних систем та дистриб'юторських мереж.

Інформаційні технології є найдинамічнішою сферою сучасної науки та бізнесу. Інновації та нові тренди з'являються практично кожного дня. Тому, дослідження інформаційних методів та технологій в туризмі є актуальним, особливо в умовах сучасної України.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема використання інформаційних технологій в туризмі належить до міждисциплінарних, тому її вивченням займалися спеціалісти інформаційної сфери, журналісти, маркетологи, туризмологи та географи. Досліджувалися загальні аспекти застосування інформаційних технологій в туризмі, використання їх для просування турпродукту областей чи країн, окремих напрямків туризму та ін. Слід відзначити праці та звіти ЮНВТО [4] і окремих науковців,

зокрема: Берноффа Дж. [1], Дідуха Д.І. [2], Джанджугазової Е.А., Ермолова Н. [3], Кун М. [9], Сметанської Ю. С. [5], Смирнова І.Г. [6], Спориш О.А. [7], Шульгіної Л.М. та ін.

Метою статті є проаналізувати сучасний стан та перспективи використання інформаційних методів та технологій у світовій туристичній сфері загалом та для просування українських туристичних брендів.

Виклад основного матеріалу. Туристична сфера традиційно займає лідируючі позиції, щодо використання сучасних інформаційних технологій. Більше того, воно майже ідеально пристосована для постійного впровадження інновацій. Така адаптивність пов'язана з потребою галузі у найточніших даних (щодо транспорту, номерного фонду, можливостей резервування та оплати) для надання якісних послуг.

Послуга в туризмі відрізняється перш за все тим, що зазвичай купується заздалегідь і на значній відстані від місця споживання. Туристична послуга є різноманітною, інтегрованою та комплексною, як з точки зору виробника, так і споживача. Крім того, туристична послуга – інформаційно насичена.

Учасники туристичного ринку тісно взаємопов'язані між собою вертикальними чи горизонтальними зв'язками. При цьому, кожен виробник послуг, зазвичай напряму контактує зі споживачем. Таким чином, можна розглядати туризм як високо інтегровану галузь з розгалуженою мережею комунікацій, а застосування інформаційних методів та технологій – невід'ємною його частиною в управлянні та організації [5].

Саме туристичний бізнес був одним із перших – широко представлених у мережі Інтернет, як у світі, так і на українському ринку.

Унікальні властивості світової мережі дозволяють використовувати Інтернет не лише для представлення та розповсюдження інформації, в й для проведення ефективних рекламних кампаній. В останнє десятиріччя, саме інтернет-маркетинг став основою підвищення конкуртноспроможності туристичних підприємств та рушійним фактором зміни структури туристичного ринку.

Для України, передумовами розвитку туристичного ринку он-лайн, стали глобалізаційні процеси. Новітні технології прийшли в Україну дещо пізніше, проте маємо неоціненний досвід інших країн, що заслуговує уваги.

Найефективнішим методом підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств є використання інтернет-реклами та просування у світовій мережі.

Серед переваг цього методу:

– збільшення кількості охопленої цільової аудиторії;
– поява додаткового каналу, не лише поширення інформації, а й реалізації туристичного продукту;
– підвищення ефективності рекламних заходів та зменшення витрат на них;
– покращення іміджу туристичного підприємства;
– можливість комунікації з клієнтом в режимі реального часу;
– спрощення процесу консультацій і бронювання;
– можливість дистанційного обслуговування клієнтів.

Сучасний світ пропонує безліч варіантів та способів прямої і непрямої реклами та інтернет-просування для туристичних підприємств. Розглянемо їх детальніше в таблиці 1[2,5,7].

Таблиця 1

Найпопулярніші способи реклами та Інтернет - просування

Спосіб реклами чи Інтернет - просування	Характеристика та переваги
Реєстрація сайту на спеціальних серверах	При використанні даного способу – головне завдання – досягти видачі сторінок сайту в перших рядках результатів пошуку за ключовими словами.
SEO-оптимізація сайтів	Даний спосіб не можна назвати безпосередньо рекламним. Проте, оптимізація текстів та зображень допомагає пошуковим системам виводити сайт на перші сторінки видачі.
Контекстна реклама	Рекламодавець, орієнтуючись на ключові слова, замовляє рекламу. Наприклад, туристична фірма може використовувати словосполучення «відпочинок в Єгипті», «автобусний тур Європою», або більш загальні - «курорт», «гарячий тур». Користувач, запит якого, в пошуковій системі, містить одне з цих слів чи словосполучення, крім посилань на веб-сторінки, побачить і відповідну контекстну рекламу туристичного підприємства.

Продовження таблиці 1

Спосіб реклами чи Інтернет - просування	Характеристика та переваги
Банерна реклама	Традиційно, рекламні кампанії в Інтернеті асоціюються з банерами - прямокутними статичними чи динамічними графічними зображеннями, що містять гіперпосилання на сайт рекламодавця. Банерну рекламу можна розміщувати на власному сайті та сторонніх сайтах, через безпосереднє замовлення чи партнерські програми на сайтах незалежних блогерів.
E-mail розсилка	Для розсилки електронною поштою можуть використовуватися як власні електронні бази туристичних організацій та підписки користувачів, так і можливості масових розсилок новим потенційним клієнтам через спеціалізовані фірми. Такі розсилки досить дешеві, проте їх ефективність те не висока.
Реклама через соціальні мережі (SMM)	SMM для туристичного підприємства передбачає ведення власних сторінок у соціальних мережах, розміщення таргетованої реклами та роботу з блогерами. Світовим лідером серед соціальних мереж залишається Facebook – його аудиторія перевищила 2 млрд. осіб, тобто 67% всіх користувачів соціальних мереж в світі. Аудиторія Facebook в Україні перевищує 10 млн. осіб, а Instagram – 6 млн.

Саме соціальним мережам, у останні 5-7 років, належить провідна роль у просуванні туристичних підприємств. Перш за все, це пов’язано з чисельною аудиторією та щорічним збільшенням часу, що середньостатистичний користувач проводить у соціальних медіа [1].

Порівняно з іншими інструментами он-лайн-маркетингу, використання соціальних мереж має низку переваг. Серед них:

- Ефект «сарафанного радіо»;
- Чіткий таргетинг;
- Нерекламний формат рекламних оголошень;
- Швидка інтерактивна взаємодія;
- Брендинг;
- Нейтралізація негативу.

«Сарафанне радіо». Більшість користувачів ділиться корисною чи цікавою інформацією зі своїми друзями у соціальних мережах, робить репост записів. Саме цю особливість можуть використовувати туристичні фірми, що створюють контент, для максимального поширення інформації. На цьому механізмі побудований вірусний маркетинг – створення прив’язаних до бренду інфоприводів, контенту, інтерактивних програм, що користувачі поширюють серед свого оточення. В сфері туризму – це відносно просто: користувачі активно діляться фото та відео-контентом, пов'язаним з природними та урбаністичними дестинаціями, акціями та знижками туристичних підприємств [7].

Таргетинг. Ключовою перевагою соціальних мереж є максимальні можливості для таргетингу. У налаштуваннях рекламної кампанії можна вибрати конкретний сегмент цільової аудиторії, за віком, родом занять, хобі, платоспроможністю та ін. Користувачі, реєструючись у соціальних мережах, повідомляють про себе максимум фактів, а в результаті маркетолог має значно більше інформації, ніж у випадку з іншими маркетинговими інструментами [3].

Нерекламний формат. Сучасний світ перевантажений рекламою. Інтернет – одне з найбільш агресивних рекламних середовищ. Розуміючи неможливість вимкнути всю рекламу, користувачі адаптуються і вчиться не звертати увагу на сотні оголошень. Звичайно, це позначається на ефективності реклами [2].

SMM намагається не використовувати традиційний рекламний формат. Механізм взаємодії з потенційним клієнтом – це спілкування на актуальні для нього теми та поширення цікавого контенту на сторінці чи в групі.

Інтерактивна взаємодія. У більшості маркетингових інструментів робота з аудиторією вибудовується в односторонньому форматі – рекламодавець не має можливості отримати зворотній зв’язок. У соціальних мережах, користувачі можуть брати участь в обговореннях та ставити запитання. У результаті відбувається більш глибока взаємодія з цільовою аудиторією. З впровадженням чат-ботів, ця взаємодія стала можливою цілодобово [9].

Брендинг. Он-лайн спільноти, які налічують мільйони людей, є практично ідеальними для брендингу. У соціальних мережах є всі можливості для підвищення впізнаваності бренду туристичного підприємства, збільшення лояльності та розповсюдження інформації про компанію та її послуги [7]..

Нейтралізація негативу. Негативної інформації в соціальних мережах доволі багато, вона швидко поширюється та може мати серйозний вплив на компанію і її репутацію. Яскравим прикладом такого негативу є обурення користувачів чартерних рейсів, з приводу постійних затримок та зміни аеропортів вильоту. В мережі, компанії простіше принести вибачення та засвідчити ті чи інші методи компенсації, таким чином – нейтралізувати негатив.

Завдяки низці переваг, використання SMM-технологій є одним з ефективних інструментів маркетингових кампаній. Експерти прогнозують зростання онлайн-продажів у глобальному масштабі на 16-19% [5]. В Україні ця цифра ще вища і в останні кілька років коливається в діапазоні 20-30%.

В умовах зростаючого туристичного ринку і все більшої конкуренції, підприємствам необхідно бути в курсі трендів галузі, щоб збільшувати продажі і забезпечувати кращі результати роботи.

Розглянемо основні тенденції у сфері електронної комерції.

1.Візуалізація контенту. Дослідники соціальних мереж помітили, що форми комунікації дедалі спрощуються. Великі тексти поступилися місцем описам із 2-3 речень. А в деяких соціальних мережах навіть є обмеження тексту від 3000 до 140 символів. Втім, багатьом користувачам достатньо фото та тегів. Цю тенденцію вловили всі гравці ринку. Facebook активно підтримує розвиток Instagram, для Twitter створено відповідні оновлення, а соціальні мережі Vine і Snapchat існують виключно для переглядів і завантаження відео [9].

2. Мобільна спрямованість. Активність аудиторії через мобільні пристрої, в 2018 році, збільшилася в 2,7 разів. 43% часу користувачі соціальних мереж проводять через власний смартфон або планшет. Стаціонарний комп'ютер і ноутбук стали використовувати рідше – тільки 6% від усього часу, проведеного в соціальних мережах. За останній рік, цей показник впав на 30,8% [5].

3. Real-time маркетинг. Маркетинг в реальному часі – один з останніх трендів у комунікаціях. Він має різноманітні форми: створення контенту, робота з відгуками користувачів, акції, що зв'язують он-лайн та офф-лайн.

4. Контент-маркетинг. Розповсюджена в сучасній маркетинговій практиці технологія привернення уваги та залучення цільової аудиторії до бренду, за допомогою створення та поширення цінної актуальної інформації. Контент-маркетинг широко використовується як компаніями-лідерами ринку, так і підприємствами малого та середнього бізнесу, що особливо актуально для українського туристичного ринку.

5. Лояльність та персоналізація. Підвищення лояльності споживачів – напрям досліджень багатьох маркетологів. Експерти сходяться на думці, що робота над утриманням клієнта і забезпечення позитивного досвіду взаємодії з бізнесом, стане одним з ключових факторів успіху в он-лайн-продажах уже в найближчі роки. Під стимулюванням лояльності мається на увазі саме позитивний досвід клієнта (сервіс, клубна карта, спеціальні умови), а не просто пропозиція знижки або нові акції. Персоналізація – одна з важливих складових забезпечення задоволеності клієнтів сфери туризму. Клієнт особливо цінує персоналізацію туристичного сервісу підприємством, в період, коли всі етапи подорожі, можна «сконструювати» і самостійно. Пропозиції, рекомендації та поради повинні бути змодельовані з урахуванням конкретних потреб кожного з сегментів споживачів [7].

6. Створений користувачами контент. Це перш за все відгуки в соціальних медіа та блогах, а також огляди. Сила користувацького контенту перевершує брендований. Це означає, що компаніям треба ставати відкритішими до спілкування зі своїми користувачами та не зловживати відгуками на замовлення.

7. Кнопки продажів. У 2017 році загальний обсяг продажів через соціальні мережі налічував 3,30 мільярдів доларів, що на 26% більше, ніж у 2016 році. Дослідження показало, що трафік переходів на веб-сайти компаній із соціальних мереж зріс на 7%. У Twitter, Facebook, Pinterest і Amazon.com вже розробляють кнопки продажу типу «купити», щоб допомогти маркетологам відслідковувати продажі безпосередньо через соціальну мережу.

8. Акцент на таргетованій рекламі. Соціальні мережі вкладають більше ресурсів для розробки нових методів цільової реклами. Facebook просуває свої таргетовані рекламні оголошення вже протягом певного часу, а продаж реклами в Twitter стрімко зростає [9].

У зв'язку зі зростаючою конкуренцією співробітникам туристичних фірм необхідно постійно скорочувати час переробки інформації. Опитування, проведене серед фахівців, показало такі загальні проблеми обробки інформації підприємств сфери туризму:

– погано налагоджена система пошуку необхідної інформації;
– виникають труднощі із зберіганням великої кількості інформації;
– у зв'язку з великим об'ємом документообігу втрачається оперативність роботи;
– зростає обсяг проміжних даних, що обробляються;
– достатньо складно швидко і якісно ухвалювати рішення з приводу організації нових турів і екскурсій.

– У зв'язку з цим керівники туристичних підприємств приходять до висновку про необхідність внесення коректив в їх діяльність. Існує декілька шляхів підвищення ефективності діяльності фірми:
– вдосконалення технологічних процесів обробки інформації;
– перерозподіл деяких функцій між підрозділами фірми;
– використання сучасних інформаційних технологій для контактів з партнерами.

– Проаналізувавши особливості діяльності туристичних фірм у сучасних умовах, отримаємо список функцій, що можуть бути повністю автоматизовані за рахунок інформаційних технологій:
– бронювання квитків на будь-які види транспорту;
– ухвалення рішень з приводу турів, що не користуються попитом;
– ухвалення рішень про розробку турів (на основі довідки про кількість запитів);
– автоматична видача інформації про тури, пропоновані фірмою;
– автоматична видача ваучера;
– видача паспорта маршруту туру;
– формування акту про пробний тур та «обкатку» маршруту;
– формування акту про прийом-здачу маршруту;
– формування наказу про розробку методичного забезпечення маршруту;
– формування наказу про створення нового туру.

У результаті введення автоматизованих інформаційних систем з вищеперерахованими функціями туристичні підприємства отримують низку переваг. По-перше, швидку обробку інформації для вирішення тактичних питань. По-друге, оперативне отримання агрегованих даних для використання при формуванні стратегічних рішень. Зрештою, туристична компанія працюватиме з більшою точністю, здійснюватиме повніший облік чинників в процесі ухвалення рішень.

У масштабі країн та областей, туристичні Інтернет-ресурси є своєрідною електронною візитною карткою країни або її окремого регіону. У мережі існує велика кількість інформаційних проектів, направлених на інформування потенційних туристів про основні питання туристичної галузі різних країн світу. Структура національних сайтів універсальна – тут розміщується інформація про країну, правила перебування і в'їзду, національні свята, митні і візові правила. Зазвичай мережний національний ресурс містить елементи державної символіки та фірмового стилю.

Значну економію часу та засобів дає можливість бронювання споживачем туристичних послуг через Інтернет. Проте, до розробки порталів туристичних регіонів треба підходити комплексно, враховуючи те, що вони перш за все представляють регіон у мережі Інтернет і значною мірою сприяють формуванню сприятливого іміджу туристичного регіону [7].

Основні положення, на які необхідно звернути увагу, при формуванні маркетингової стратегії просування туристичного продукту країни через Інтернет, викладені в доповіді Всесвітньої туристичної організації «Маркетинг туристичних напрямів у режимі он-лайн» [4]. У ньому основна увага приділена електронному маркетингу та значенню інформаційних сайтів у формуванні ефективної маркетингової стратегії і подаються рекомендації до створення, оформлення і розміщення окремих елементів сайту, направлені на підвищення інформативності та сприйняття сайту споживачем.

Основні вимоги до інформаційних сайтів туристичних дестинацій представлені в таблиці 2 [4, 6].

Вивчення рекомендацій міжнародних організацій, світового досвіду та сучасного стану справ в Україні свідчить про недостатній рівень використання інформаційних технологій. Наприклад, інформація про розвиток туризму, що представлена на сайті Департаменту туризму Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, є дещо неповною. Спеціалізовані ж сайти, наприклад «Visittoukraine» та «Traveltoukraine» теж мало відповідають вимогам, заявленим Всесвітньою туристичною організацією ще в 2010 році [4]. Найбільш відповідним описаним вимогам є спеціалізований довідковий Інтернет-портал “Зручно”. На сайті укомплектовано базу з близько 60 000 туристичних об’єктів України. Представлена не лише загальна статична текстова інформація, а й

новини та пропозиції турів, що постійно оновлюються, анонси фестивалів та подій, інтерактивні карти, тощо [8].

Таблиця 2

Основні вимоги до структури, змісту і просування туристичних сайтів

Параметр сайту	Основні вимоги	Складові елементи
Зовнішній вигляд і зміст	Високий ступінь атрактивності (сприйняття)	Кольорова гама, логотип, фірмовий знак, мультимедійні елементи
	Високий ступінь інформативності	Інформаційні рубрики і підрубрики
Інформативність і простота викладу	Інформаційна насиченість	Інформація про засоби розміщення, інфраструктуру, туристичні об'єкти, події, екскурсійні маршрути тощо. Розміщенням посилань на інші сайти.
	Доступність викладу	Компоновка матеріалів у вигляді невеликих блоків з підзаголовками. Можливість перекладу на інші мови.
	Ефективна система рубрик	Поліпшення зорового сприйняття сайту, чергування тексту з ілюстраціями: фотографіями, картами, малюнками тощо.
Оперативність і зручність користування	Можливість швидкого повернення на головну сторінку або переходу в інший розділ	Наявність на кожній сторінці посилання на головну сторінку і карту сайту
	Зручність користування сайтом для повільних комп'ютерів	Наявність можливості швидкого завантаження даних і відміни завантаження графічних файлів
Інтерактивність	Можливість самостійного пошуку потрібної інформації по сайту. Розміщення інформаційних брошур з можливістю їх збереження	Наявність можливості пошуку слів та фраз на сайті
Інтернаціональність	Зручність користування сайтом для іноземних відвідувачів	Розміщення версій сайту з використанням мови країни планованої аудиторії. Рекомендується як мінімум три іноземні мови з мов ООН
Комерціалізація	Можливість бронювання і оплати турів через сайт	Розробка сервісу, що передбачає бронювання послуг і можливості оплати через різні платіжні системи

Для ефективного інтернет-маркетингу туристичного потенціалу України необхідно проводити порівняння інформаційних сайтів із сайтами інших країн та вдосконалювати вітчизняні. Зазначимо також, що сайти самі по собі не можуть приваблювати потенційних туристів, вони потребують реклами в звичайних засобах масової інформації та представлення у соціальних мережах. Слід передбачити можливість спілкування з клієнтами та відвідувачами, зворотного зв'язку, в тому числі іноземними мовами.

Висновки. Використання інформаційних технологій та методів – одне з найактуальніших питань для сфери туризму. Саме в інформаційному просторі відбувається конкуренція за потенційного туриста, як на рівні країн, так і окремих підприємств. Проблеми впізнаваності бренду та лояльності споживача – вирішуються, як традиційними так і інноваційними способами, зокрема через застосування інтернет-маркетингу та соціальних мереж.

Українські підприємства активно застосовують інформаційні технології і щодо систем бронювання, наприклад, є повноцінними учасниками глобальних мереж. Однак, відсутність певного досвіду та фінансових ресурсів, часто, не дає можливості поставити їх в один ряд з іноземними компаніями та брендами, щодо використання інтернет-маркетингу та просування. Тим не менше, дотримання рекомендацій Світової туристичної організації та інноваційного досвіду дозволить невдовзі вийти на світовий рівень.

Література

1. Бернофф Дж., Взрывная Web_Волна. Как добиться успеха в мире, преображенном интернет-технологиями / Дж. Бернофф, Л. Чарлин. – М.: Альпина Паблишер, 2010. – 143–210 с.

2. Дідух Д. І. Інтернет реклама – як складова електронного бізнесу [Електронний ресурс] / Д. І. Дідух – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzizh/2008_32/Didyh%20D.%20I..pdf.

3. Ермолова Н. Продвижение бизнеса в социальных сетях Facebook, Twitter, Google+. – М.: Альпина Паблишер, 2013. – 357 с.

4. Маркетинг туристических направлений в режиме он-лайн: стратегии информационной эры: Издание ВТО. – Мадрид, 2000. – 197с.

5. Сметанська Ю. С. Електронний маркетинг як спосіб просування туристичних підприємств на ринку [Електронний ресурс] / Ю. С. Сметанська, О. М. Лозовський – Режим доступу до ресурсу: http://infotour.in.ua/smetanska.htm.

6. Смирнов І. Г. Новітні інформаційні технології в туристичному маркетингу [Електронний ресурс] / Ігор Георгієвич Смирнов // Географія та туризм. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2010_3_5.

7. Спориш О. А. Застосування маркетингу та сучасних інформаційних технологій для розвитку підприємств туристично-рекреаційного бізнесу області [Електронний ресурс] / О. А. Спориш – Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Economics/33122.doc.htm.

8. Туристичний портал Зручно Тревел [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zruchno.travel/?lang=ua. (24.04.19). – Назва з екрану.

9. Coon M. Social Media Marketing: Successful Case Studies of Businesses Using Facebook and YouTube With An In Depth Look in the Business Use of Twitter [Електронний ресурс] / M. Coon // Stanford University. – 2010. – Режим доступу: http://comm.stanford.edu/coterm/projects/2010/maddy%20coon.pdf. (15.04.19). – Назва з екрану.

УДК339.56.055(045)

КОВАЛЕНКО Ю.О.,
к.е.н., доцент
кафедри журналістики, реклами і зв'язків з громадськістю
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
ПРОХОРОВА Н.В.,
студентка кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТОРГОВЕЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КНР

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню теоретико-методологічних засад розвитку взаємовигідного економічного співробітництва між Україною та Китаєм Обґрунтовано напрями його поглиблення з метою посилення конкурентних позицій зазначених держав на світовому ринку. Доведено що для розширення взаємодії в галузях металургії та машинобудування доцільно починати з прямого експорту, і поступово переходити до створення спільного виробництва на території України шляхом кооперування фінансових, управлінських ресурсів. Для розвитку туристичного співробітництва необхідно паралельно розвивати експорт-імпорт туристичних послуг і інвестувати в туристичну інфраструктуру України.*

Ключові слова: *КНР, стратегії розвитку, Україна, торгівельні відносини, економічне співробітництво, пріоритетні напрямки, фактори, ресурси, інвестиції.*

Коваленко Ю.А., к.э.н., доцент кафедры журналистики, рекламы и связей с общественностью Факультета международніх отношений Национального авиационного университета
Прохорова Н.В., студентка кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ ТОРГОВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ УКРАИНОЙ И КНР

Аннотация. *Статья посвящена исследованию теоретико-методологических основ развития взаимовыгодного экономического сотрудничества между Украиной и Китаем Обоснованы направления его углубления с целью усиления конкурентных позиций указанных государств на мировом рынке. Доказано что для расширения взаимодействия в области металлургии и машиностроения целесообразно начинать с прямого экспорта, и постепенно переходить к созданию совместного производства на территории Украины путем кооперирования финансовых, управленческих ресурсов. Для развития туристического сотрудничества необходимо параллельно развивать экспорт-импорт туристических услуг и инвестировать в туристическую инфраструктуру Украины.*

Ключевые слова*: КНР, стратегии развития, Украина, торговые отношения, экономическое сотрудничество, приоритетные направления, факторы, ресурсы, инвестиции.*

Kovalenko Yu., Ph.D., As. Professor, Department of Journalism Advertising and Public Relations The Faculty of international relations of National Aviation University
Prokhorova N.V., student of the Department of International Economic Relations and Business Faculty of International Relations of National Aviation University

STRATEGIC PRINCIPLES OF TRADE COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND CHINA

Abstract. *The article is devoted to the study of theoretical and methodological foundations for the development of mutually beneficial economic cooperation between Ukraine and China. The directions of its deepening are grounded in order to strengthen the competitive positions of these states on the world market. It is proved that for expansion of interaction in the branches of metallurgy and machine building it is expedient to start with direct export, and gradually move to the creation of joint production in Ukraine through the*

cooperation of financial, managerial resources. In order to develop tourism cooperation, export-import tourist services and investments into the tourist infrastructure of Ukraine are developing simultaneously.

Key words: *PRC, development strategies, Ukraine, trade relations, economic cooperation, priority directions, factors, resources, investments.*

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується посиленням процесів глобалізації економічної діяльності всіх суб'єктів і факторів суспільного виробництва країн світової спільноти. Інтенсифікація традиційних та інноваційних форм економічного співпраці поруч з багатьма перевагами несе в собі зростання ризиків. Значною мірою це проявляється у міжнародних зв'язках між Україною та Китаєм.

Ефективність економічного співробітництва між цими країнами значною мірою залежить від раціонального розподілу ресурсів. Зазначені держави мають потужний потенціал співпраці, про що свідчать динамічне зростання темпів розвитку торговельних відносин, збільшення обсягу вкладання прямих інвестицій з боку Китаю, активізація науково-технічного співробітництва, підписання ряду нормативно-правових документів, що є основою подальшого розвитку взаємних економічних відносин між двома країнами. Це актуалізує дослідження пріоритетних напрямів двосторонньої взаємодії між Україною та Китаєм**.**

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню детермінант розвитку міжнародних економічних відносин та пріоритетів економічного співробітництва між державами світової спільноти присвячені праці таких українських науковців, як Є. Азарян, В. Андрійчук, О. Білорус, В. Будкін, І. Бураковський, В. Вергун, О. Власюк, А. Гальчинський, М. Дудченко, Г. Климко, О. Каніщенко, А. Кредісов, Д. Лук'яненко, Ю. Макогон, В. Рокоча, В. Новицький, Ю. Пахомов, А. Поручник, І. Пузанов, А. Румянцев, О. Рогач, Є. Савельєв, В. Сіденко, С. Соколенко, А. Старостіна, А. Філіпенко, Т. Циганкова, О. Шнирков та ін. Серед китайських вчених ці питання висвітлюються у працях Чжу Інь Чуань, Чжан Вень Му, У Дай Кан, Хуан Жень Вей, Цвей Да Ху.

Разом з тим, більш глибоких досліджень потребує питання розвитку та диверсифікації економічного співробітництва між КНР і Україною. Недостатньо вивченими залишаються, зокрема, питання щодо подальшого розширення взаємних відносин у високотехнологічних галузях господарства, пошуку сучасних інструментів їх регулювання, формування пріоритетів розвитку двосторонньої взаємодії.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад розвитку взаємовигідного економічного співробітництва між Україною та Китаєм і обґрунтування напрямів його поглиблення з метою посилення конкурентних позицій зазначених держав на світовому ринку.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан розвитку економічного співробітництва між країнами світу характеризується сталими міжнародними зв'язками в різних сферах господарювання, нарощуванням кількісних та якісних параметрів міждержавної взаємодії, використанням нових форм відносин. Азійський регіон демонструє високі темпи розширення використання різноманітних форм економічної взаємодії з країнами світового співтовариства. Одним із найважливіших стратегічних гравців серед держав Азії виступає Китайська Народна Республіка. З точки зору розвитку взаємних відносин, Україну доцільно вважати одним з провідних партнерів Китаю серед країн Центрально-Східної Європи, оскільки торговельні відносини між ними встановились ще за часів СРСР.

Фундаментальними підставами для активного поглиблення діалогу є взаємна зацікавленість у розвитку торгово-економічної, наукової, військово-технічної та гуманітарної співпраці, близькість позицій щодо актуальних міжнародних проблем. Реалізуючи досягнуті домовленості з весни 1992 року у Києві діє Посольство Китайської Народної Республіки, а в березні 1993 року у Пекіні розпочала свою діяльність дипломатична місія України в КНР. Після проголошення незалежності України було прийнято ряд нормативних документів у рамках економічного співробітництва, що стали фундаментом подальшого розвитку торговельно-економічних відносин між двома країнами. До їх числі слід віднести Угоду про торговельно-економічне співробітництво між Україною та КНР, Угоду про захист інвестицій, Угоду про усунення подвійного оподаткування та ін. В останні п'ять років розвиток стосунків між зазначеними країнами значно активізувався, передусім, за рахунок регулярного обміну візитами на високому державному рівні та пожвавлення діяльності підприємців обох країн. Між Китаєм та Україною встановилися рівноправні взаємовигідні партнерські стосунки, продовжують впроваджуватися перспективні напрями співробітництва у рамках трансконтинентальної економічної ініціативи Китаю Нового «Шовкового шляху», зміцнюється науково-технічна співпраця, розширюється взаємодія у сфері освіти, поглиблюються гуманітарні зв'язки.

Китай сформував свій позитивний імідж в Україні, надаючи різного роду «безкоштовну» допомогу: в ситуації світової пандемії 36 «Пташиного грипу» він надав допомогу ліками. Цей тренд був перерваний світовою кризою у період 2008-2009 років. В 2010 році політичний діалог між країнами активізувався. При цьому відновилася тенденція росту торгівлі між обома країнами, щоправда лише на 0,5% у 2011-2012 роках. Було також укладено низку важливих контрактів й інвестиційних угод між країнами, у тому числі гривнево-юаневський своп між НБУ і Китаєм. У ході візиту в Україну Голови КНР Ху Цзіньтао в червні 2011 року українсько-китайські відносини були офіційно закріплені відповідною Спільною декларацією про встановлення і розвиток стратегічного партнерства між Україною і Китайською Народною Республікою. В грудні 2013 року було підписано Договір про дружбу і співробітництво між Україною і КНР, Спільну декларацію про подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства і Програму розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною і КНР на 2014-2018 роки. Це стало дієвою платформою для виведення міждержавних відносин на якісно новий рівень. В цілому між Україною й КНР укладено 300 документів, що є суттєвим чинником, що впливає на ефективність співробітництва, як в економічній, так і в політичній сферах.

До сфер економічної активності належать експортно-імпортні операції, безпечне постачання стратегічних видів сировини, запозичення нових технологій. Також метою Нового «Шовкового шляху» є усунення бар'єрів на шляху китайських інвестицій шляхом уникнення подвійного оподаткування, розширення сфер і масштабів економічної співпраці у таких сферах як сільське господарство, енергетика, «зелені» технології. Китайська сторона впевнена, що співпраця між нашими країнами в рамках «поясу і шляху» має широку перспективу. Для України розвиток економічного і науково-технічного співробітництва з КНР має суттєве значення. Схожість підходів двох країн до розв'язання актуальних міжнародних питань, відсутність гострих проблем у двосторонніх відносинах, наявність значного потенціалу співпраці в торговельно-економічній, науково-технічній, військово-технічній та гуманітарній сферах є необхідним підґрунтям поступального розвитку українсько-китайських взаємовідносин. Нині КНР є одним із головних гравців у сучасній міжнародній торгівлі і посідає перші місця в світі за основними торговельними показниками.

Китай зайняв перше місце за обсягом зовнішньої торгівлі, перше місце – за експортом товарів, друге – за імпортом товарів, третє – за експортом і друге – за імпортом послуг. Щодо торговельних взаємовідносин України і Китаю, слід відзначити, що спостерігається суттєвий дисбаланс між обсягами експортних й імпортних поставок. Протягом 2011-2016 рр. експорт українських товарів і послуг до Китаю перебував у межах 1,9-2,8 млрд доларів США, тоді як відповідні обсяги імпорту сягали 8 млрд доларів США. Максимальне значення коефіцієнту покриття імпорту експортом становило лише 0,63 у 2015 р., мінімальне – досить незначне – 0,23 у 2012 р. Негативне сальдо в торгівлі України з Китаєм у 2012 р. склало 6,1 млрд доларів США, у 2016 році його значення зменшилось до 2,9 млрд доларів США (див. рис. 1):

Рис. 1 Показники зовнішньої торгівлі Україна-КНР за 2008-2018 рр.

Примітка: складено автором за матеріалами: [12]

Дані, представлені на рис.1, демонструють різке збільшення експорту товарів у 2013 р., але починаючи з 2015-2017 рр. спостерігається зменшення об'ємів експорту товарів до КНР. Наявність негативного сальдо у двосторонній торгівлі з Китаєм ставить перед Україною завдання щодо обгрунтування шляхів для нарощування обсягів українського експорту, його подальшої

диверсифікації, а також практичної реалізації вже існуючих домовленостей і підготовки пропозицій для започаткування нових проектів. Україна постачає на ринок Китаю переважно сільськогосподарську продукцію і мінеральні продукти, сукупна частка яких у структурі товарного експорту українських товарів у 2011 році перевищує 80%, а у 2015 році навіть 90%.

Водночас відбувається зменшення частки технологічно складної продукції машинобудування, яка у 2015 р. становила лише 3,7%. Попит економіки України на продукцію китайських виробників є більш диверсифікованим, значну частку у його структурі займають високо і середньо технологічні товари (машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання; продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості). Частка торгівлі послугами відіграє незначну роль у його зовнішньоторговельній діяльності, при цьому чітко прослідковується тенденція щодо збереження показників експорту послуг та збільшення їхнього імпорту (сальдо торгівлі послугами є від'ємним та має тенденцію до подальшого зниження). Якщо розглянути динаміку товарної структури зовнішньої торгівлі Китаю, то можна відзначити декілька ключових особливостей (див. рис. 2):.

Рис. 2 Динаміка експорту китаюза основними товарними групами 2012-2018 рр.
Примітка: складено автором за матеріалами [13]

Таким чином, у структурі експорту Китаю переважають промислові продукти, що становить близько 94% від загального обсягу експорту. Суттєвими товарними групами є продукція сільського господарства та руди, кожна з яких займає всього 3% від загального обороту. На частку інших товарних груп припадає менше 1%. Аналізуючи експортну товарну структуру Китаю, варто зазначити, що основні позиції в даній країні нині займає капітало- та наукоємна продукція: електронне обладнання, машини та двигуни тощо (див. рис. 3):.

Рис. 3 Експорт Китаю за основними товарними групами у 2018 р.
Примітка: складено автором за матеріалами [14]

Представлена на рисунках 3 структура експорту Китаю , свідчить, що його чверть припадає на електронне обладнання, що пояснюється особливостями урядової політики Китаю щодо залучення інновацій у національну економіку. Наступним пунктом є машинне обладнання (16%), яке ще нещодавно становило основу експорту Китаю, а тепер з кожним роком займає все меншу частку в експорті, поступаючись електронному обладнанню. Іншими основними товарними позиціями китайського експорту традиційно залишаються меблі та одяг. При цьому слід зазначити, що серед

основних експортних позицій Китаю відсутні енергоносії, незважаючи на високі природні запаси корисних копалин у Китаї, що пояснюється швидкими темпами зростання китайського виробництва, яке, крім того, оцінюється як недостатньо енергоефективне (див. рис. 4):

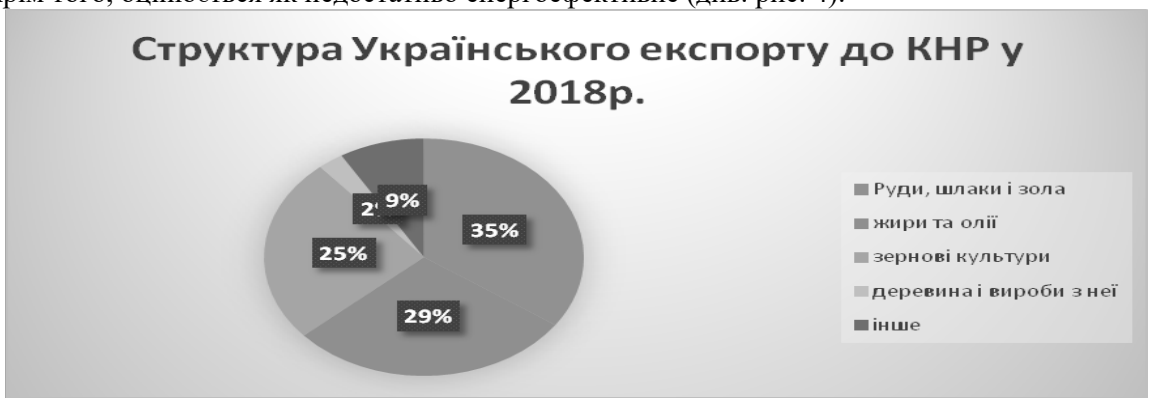

Рис. 4 Структура українського експорту до КНР у 2018 р.
Примітка: складено автором за матеріалами [15]

Крім цього, зазначені показники можуть бути значно збільшені за умови запровадження в Україні практики державного стимулювання виробництва, у тому числі в рамках технологічних та індустріальних парків, вільних економічних зон тощо, а також інституційних розвиток державної підтримки експорту.

Сучасний етап розвитку України та КНР характеризується обмеженістю ресурсів, необхідних для оптимального функціонування національних економік обох держав. Тому для підвищення загальної ефективності співробітництва двох країн, в першу чергу, необхідно виділити та обгрунтувати пріоритетні сфери співробітництва і максимально сприяти їх розвитку, зокрема, завдяки реалізації чітко розробленої державної стратегії. Для розробки стратегії розвитку економічного співробітництва між двома країнами, доцільно обрати три галузі: металургію, машинобудування та туристичні послуги. Такий вибір обумовлений їх пріоритетністю для національних економік обох держав та існуванням багатьох форм розширення взаємної співпраці в зазначених сферах. Металургійний комплекс є основою промислової інфраструктури. Чорні та кольорові метали широко використовуються в машинобудуванні, будівництві, транспорті усіх без винятку галузях народного господарства, витримуючи гостру конкуренцію з боку пластмас, кераміки та інших сучасних матеріалів.

Машинобудування як металомістка сфера має велике значення для зміцнення економіки України і становлення її як незалежної високорозвиненої держави. “Економічне диво” ФРН, Японії, Південної Кореї та інших держав починалося з розвитку найсучасніших його галузей. Машинобудування є однією з провідних ланок важкої промисловості. Важке машинобудування виробляє гірничо-шахтарне, підйомно-транспортне, металургійне обладнання, устаткування для хімічного та будівельного комплексів, шляхові машини (бульдозери, екскаватори, катки, грейдери) тощо. Для першого етапу взаємодії України та КНР варто, в першу чергу, цілеспрямовано розширити імпорт обладнання з КНР, оскільки воно підходить для українського ринку як за ціною, так і за якістю. Також стратегічно важливою для розвитку співробітництва галуззю є туристична, що відіграє все важливішу роль в економічному житті країн світу в цілому і зазначених партнерів зокрема.

Висновок. Проведений аналіз пріоритетів взаємного співробітництва дозволяє виділяти наступні форми його розвитку в перспективних сферах. Для розширення взаємодії в галузях металургії та машинобудування доцільно починати з прямого експорту, і поступово переходити до створення спільного виробництва на території України шляхом кооперування фінансових, управлінських ресурсів. Для розвитку туристичного співробітництва необхідно паралельно розвивати експорт-імпорт туристичних послуг і інвестувати в туристичну інфраструктуру України.

Література

1. Глобализация и проблемы устойчивого развития экономики США // Экономика и управление в зарубежных странах. Ежемесячный информационный бюллетень. – М.: ВИНИТИ, 2005. - №5. – С. 3 – 22.

2. Глобализация экономики Китая / [под. ред. В.В. Михеева] – М.: Памятники исторической мысли, 2003. – 391 с.

3. Дэниелс Джон Д. Международный бизнес: внешняя среда и деловые операции: Пер. с англ. / Дэниелс Джон Д., Радеба Ли Х. - М.: Дело Лтд, 1994. – 567 с.

4. Дэвид К. Маури. Международные совместные предприятия и стратегии коммерциализации технологий фирм США / Дэвид К. Маури // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия: Экономика, 1993. – № 1. – С. 74-85.

5. Дегтярева Р.В, Глобализация общественных процессов в XX веке. / Дегтярева Р.В. – СПб .: Нестор, 2001. – 57 с.

6. Дергачева В.В. Глобализационные процессы в современной экономике / Дергачева В.В. // Прометей. – 2004. - №2(14). – С. 71 – 74.

7. Trade Profiles: China Trade Policy // World Trade Organization. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stat. wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Country=CN.

8. World Trade Statistical Review 2016 // World Trade Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto. org/english/res_e/statis_e/wts2016_e/wts2016_e.pdf.

9. China: Export of goods from 2005 to 2015 // Statista. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.statista. com/statistics/263661/export-of-goods-from-china/.

10. China: Import of goods from 2005 to 2015 // Statista. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.statista. com/statistics/263646/import-of-goods-to-china/.

11. Trade Profiles 2016 // World Trade Organization. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/ english/res_e/booksp_e/trade_profiles16_e.pdf.

12. Trade Policy Review: China (Report by the Secretariat) // World Trade Organization. – 2016. – p. 200 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s300_e.pdf.

13. China's Top 10 Exports // World's Top Exports. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.worldstopexports. com/chinas-top-10-exports/1952.

14. China's Top 10 Imports // World'sTopExports. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.worldstopexports. com/chinas-top-10-imports/4017.

15. China Customs Statistics // General Administration of Customs of People's Republic of China [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://english.customs.gov.cn/newsroom/statistics.

16. **中国与**乌克兰贸易额年度统计. Режим доступу до ресурсу: http://mep128.mofcom.gov.cn/mep/hwzd/scgk/sbmy/105563.asp

17. 乌克兰金融贸易概况. Режим доступу до ресурсу: http://www.21djd.com/commerce.htm

18. **国家**统计局GDP修正数据. Режим доступу до ресурсу: http://finance.sina.com.cn/focus/lnxzgdp/index.shtml

19. 2008中国零售业分析及投资咨询报告. Режим доступу до ресурсу: http://www.ocn.com.cn/reports/2006102lingshouye.htm

20. **中国目前是世界上最大的**钢铁生产国. Режим доступу до ресурсу: http://ks.cn.yahoo.com/question/1406111200020.html

УДК 331.5:339.9(045)

ПАСІЧНИК О.С.,
старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
БАГДАСАРЯН. Т.Г.
студентка 3 курсу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ АСИМЕТРІЇ У ГЛОБАЛЬНОМУ МАСШТАБІ

Анотація. *В статті проаналізовано сутність гендерної нерівності на міжнародному ринку праці, причини та наслідки сучасного стану розривів можливостей серед чоловіків та жінок, їх доступу до робочих місць в різних країнах. На основі емпіричних досліджень з'ясовано відмінності між існуючим та потенційним валовим внутрішнім продуктом багатьох економік у разі встановлення гендерної рівності.*

Ключові слова: *гендерна нерівність, гендерний паритет, соціальні норми, жіноче безробіття, індекс гендерної нерівності, гендерний розрив.*

Пасичнык Е.С., старший преподаватель кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета
Багдасарян Т.Г., студентка 3 курса Факультета международных отношений Национального авиационного университета

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЙ АСИММЕТРИИ В ГЛОБАЛЬНОМ МАСШТАБЕ

Аннотация. *В статье проанализирована сущность гендерного неравенства на международном рынке труда, причины и последствия современного состояния разрывов возможностей среди мужчин и женщин, их доступа к рабочим местам в разных странах. На основе эмпирических исследований выяснено различия между существующим и потенциальным валовым внутренним продуктом многих экономик в случае установления гендерного равенства.*

Ключевые слова: *гендерное неравенство, гендерный паритет, социальные нормы, женская безработица, индекс гендерного неравенства, гендерный разрыв.*

Pasichnyk O.S., senior lecturer of International economic relations and business department, Faculty of international relations of the National Aviation University
Bahdasarian T.G., 3rd-year student, Faculty of international relations of the National Aviation University

PROBLEM OF GENDER ASSYMETRY ON A GLOBAL SCALE

Annotation. *The article analyzes the essence of gender inequality in the international labor market, the causes and consequences of the current state of discontinuity of opportunities among men and women and their access to workplaces in different countries. Based on empirical studies, the differences between the existing and the potential gross domestic product of many economies in the case of establishing gender equality were clarified.*

Key words: *gender inequality, gender parity, social norms, female unemployment, gender inequality index, gender gap.*

Актуальність проблеми. З розвитком глобальних економічних процесів доходи та статки різних верств населення почитають все більше різнитися між собою. Нерівність серед жінок та чоловіків на фоні глобальних процесів спричиняє виникнення розриву в економічному та соціальному стані країн. Для її поширення існують причини соціального, культурного та релігійного характеру, які склалися та закріпилися у тому чи іншому суспільстві. Через гендерну нерівність та складнощі доступу жінок до ринку праці, неефективне їх залучення, потерпають як окремі національні господарства, так і світова

економіка в цілому. Виникає необхідність подолання гендерних розривів задля поліпшення стану сучасної економічної системи.

Аналіз досліджень та публікацій. Процеси встановлення та розвитку соціальної нерівності між чоловіками та жінками досліджувалися багатьма вченими. Серед вітчизняних можна виокремити К. Левченко, яка досліджувала правовий аналіз та розгляд проблеми на світовій арені [1]. Дослідженню взаємозв'язку між гендерною рівністю та валовим внутрішнім продуктом на душу населення країн ЄС присвячено праці Вінської О.Й. та Токар В.В. [2]. Людський капітал та проблеми гендерного паритету і зайнятості як одні зі складових побудови сталого глобального майбутнього розглянуто у дослідженнях експертів Світового банку Г. - М. Ланге, К. Водона, К. Кері [15], М. Гондзалес, Т. Джурадо та М. Налдіні приділяють більше уваги регіональному аспекту, зокрема європейському [5].

Метою статті є розкриття основних причин та наслідків виникнення світової гендерної нерівності, а також зображення сучасних тенденцій нерівномірного залучення чоловіків та жінок до соціально-економічних процесів.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві рівний правовий статус жінок і чоловіків, а також рівність можливостей для його реалізації у житті суспільства, тобто гендерна рівність, давно стали загальним місцем в публічному дискурсі та політиці. Вона є широко поширеною і певною мірою неминуча через соціально-культурні стереотипи, складені в суспільстві протягом довгого часу. У глобальному масштабі гендерна нерівність визначається як різний доступ до ресурсів та можливостей чоловіків та жінок та очевидна дискримінація останніх. Вчені Джері Якобс та Барбара Рескін застерігають, що зростаюча гендерна нерівність, яка не піддається моніторингу та контролю належним чином, може призвести до різного роду політичних, економічних та соціальних катастроф [4]. Проблема зайнятості жінок працездатного віку є одним з актуальних соціально-економічних дискусійних питань в усьому світі. Вона посилюється складною соціально-економічної ситуацією в країнах: стагнацією в економіці, зниженням рівня життя населення, зростанням безробіття.

Основні причини жіночого безробіття - це зміни в структурі зайнятості жінок у суспільному виробництві, дискримінація на ринку праці. У країнах Близького Сходу, наприклад, не прийнято залучати жіночу частину населення до робочого процесу. Там у жінках вбачається лише роль матері та дружини. В Південно-Азійському регіоні, зокрема, існують бар'єри доступу жінок до управлінських та вищих посад, які в основному очолюються чоловіками, а жінки в той час задіяні у легкій або сільськогосподарській промисловості. Також значною проблемою виступає те, що багато жінок поєднують в собі функції працівника та матері, тому є менш конкурентоспроможними порівняно з чоловіками на ринку праці. Така тенденція характерна загалом для європейського та американського регіонів.

Розглядаючи проблему залучення жінок і чоловіків до сфери зайнятості, слід звернути увагу на особливості заробітку залежно від статі. Середня світова статистика свідчить, що жінки, в середньому, отримують на 20% менше, ніж чоловіки. Таке явище називається розрив в оплаті праці жінок і чоловіків – одна з найбільш поширених форм дискримінації на ринку праці, яка передбачає те, що чоловіки отримують на 10-40% більше, ніж жінки в залежності від країни. Найбільший розрив в оплаті праці в цілому по світу спостерігається у таких сферах як промисловість (32%), фінансова діяльність (29%), діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг (34%), надання комунальних та індивідуальних послуг (30%).

Перш за все, це пояснюється горизонтальною сегрегацією професій у різних національних суспільствах, тобто поділу на суто жіночі та суто чоловічі. За аналізом багатьох оголошень з прийому на роботу, де зазначена бажана стать майбутнього працівника, жінок очікують більш у таких галузях, як освіта, медицина та надання послуг. В той час, коли суто чоловічими вважаються професії у сфері будівництва, сільського господарства та менеджменту. Тобто на самому початковому етапі пошуку вакансії у жінок виникає проблема вибору серед даних варіантів. Таким чином, виникає припущення, що навіть однакова здобута освіта заздалегідь не надає рівні можливості жінкам та чоловікам в одержанні рівних доходів.

Щодо вертикальної сегрегації, то потрібно поглянути на управлінські посади жінок при вищих виконавчих та законодавчих органах окремих країн. Треба зазначити, що домінуючі позиції займають Руанда, Куба, Болівія, Швеція та Фінляндія. Рівень залучення жінок до управлінських державних органів – парламентів – становить 61, 53, 52, 46 та 42 відсотки відповідно, в залежності від загальної кількості місць в органі [16]. Більш того науковці виділяють такі підгрупи вертикальної сегрегації як «скляна стеля» (англ. glass ceiling) та «липка підлога» (англ. sticky floor). Перша з них характеризується наявністю певних бар'єрів для просування жінок по кар'єрній драбині через існуючі суспільні

упередження, що унеможливлює їх доступ до управлінських посад. Також відсутність необхідного досвіду та часу через побутові обов'язки стримує просування жінок та досягнення ними топ-посад. «Липка підлога» - термін, що означає утримання жінок на стереотипних жіночих низькооплачуваних професіях, таких як медсестра, няня, прибиральниця та інших.

Таким чином, вертикальна гендерна сегрегація ринку зайнятості (як і горизонтальна) – є одним з найвпливовіших механізмів встановлення нерівності між чоловіками і жінками, який спричиняє різницю в оплаті праці.

Для оцінки даної проблеми в 2010 році було введено Індекс гендерної нерівності як один з інтегральних показників стану суспільства, використовуваний в Доповіді про людський розвиток. Це число від 0 до 1, де нуль - повна рівність статей за всіма показниками, а одиниця - повна нерівність за всіма показниками. Як і Індекс людського розвитку, Індекс гендерної нерівності об'єднує кілька індикаторів на зваженій основі, представляючи кількісну оцінку гендерної нерівності в кожній країні. До країн з найменшим показником відносяться: Швейцарія – перше місце, Данія – друге, Норвегія та Голландія поділяють третє місце, далі йдуть Ісландія, Бельгія та Словенія. Також можна зробити висновок, що індекс гендерної нерівності є найвищим у країнах мусульманського світу та у деяких африканських країнах (див. табл.1)

Таблиця 1

Індекс гендерної нерівності у деяких країнах світу 2018 рік

Країна	Індекс гендерної нерівності
Швейцарія	0,039
Канада	0,092
Ірак	0,506
Ліберія	0,656
Україна	0,285
Люксембург	0,066
Чад	0,708

Примітка: складено авторами за даними ПРООН [14].

Отже, за всіма проведеними дослідженнями ООН можна стверджувати, що, виконуючи одну й ту саму роботу, жінки отримують приблизно на 30 відсотків менше, аніж отримав би чоловік за той же час та при тому ж виді діяльності. Тобто стає очевидним, що праця жінок та їх становище в суспільстві та на ринку праці, зокрема, не є рівноправним з чоловіками. Через це виникає безробіття, занепад економіки та погіршення позитивних настроїв у соціумі.

Розглядаючи проблему у глобальному масштабі, можна зазначити, що рівень участі робочої сили для чоловіків і жінок у віці 15 років і старше продовжує довгостроковий спад; у 2018 році він становив 61,8 відсотка, що на 1,4 пунктів менше за останні десять років. Зниження рівня участі жінок відбувалося повільніше, ніж у чоловіків, що призвело до невеликого звуження гендерного розриву [4]. Це, загалом, пояснюється збільшенням рівних можливостей на ринку праці для обох статей та намаганням деяких країн виконувати план задля досягнення Цілей Сталого Розвитку ООН до 2030 року.

Ці тенденції відображають різні закономірності у життєвому циклі, що є наслідком, з одного боку, змін участі в освіті серед молоді, а з іншого – в рішенні працівників щодо виходу на пенсію. Головним висновком, є те, що в середньому по всьому світу жінкам залишається набагато менше шансів брати участь на ринку праці, ніж чоловікам. У 48,5 відсотків жінок, які складають робочу силу в світі, рівень їх участі в трудових ресурсах становив на 26,5 відсоткових пунктів нижче, ніж у чоловіків у 2018 році (див. табл. 2).

Таблиця 2

Рівень участі робочої сили та розрив у 2018 році, %

Регіон	Чоловіки, %	Жінки, %	Розрив, % пункти
Світ	75,0	48,5	26,5
Розвинені країни	81,1	69,3	11,8
Країни, що розвиваються	68,0	52,4	15,6
Країни з перехідною економікою	76,1	45,6	30,5
Арабські країни	77,2	18,9	58,3
Північна Африка	71,9	21,9	50,0
Європа	63,4	51,6	11,9
Північна Америка	67,9	55,8	12,1

Примітка: складено авторами за даними Міжнародної організації праці [3].

В основі показників гендерного розриву лежать значні відмінності у доступі жінок до ринку праці у країнах на різних стадіях розвитку. У 2018 році він становив 30,5 відсоткових пунктів, порівнюючи рівень участі чоловіків і жінок на ринках праці розвинутих країн та країн, що розвиваються. Прогнозується, що така тенденція продовжиться до 2021 року, оскільки рівень участі жінок скоротиться швидше, ніж чоловіків.

За даними Світового Банку можна визначити рівень залучення чоловіків та жінок до праці залежно від регіонів світу. Наприклад, можна побачити, що найменший рівень зайнятості жінок спостерігається в Арабському регіоні, а саме країнах Близького сходу, та Північної Африки, де рівень зайнятості жінок складає близько 30 відсотків, чоловіків – 80. Гендерний розрив тут є найбільшим. Щодо країн з найбільшим залученням жіночої праці, то тут можна зазначити Східну Азію та Тихоокеанський регіон (див. рис. 1). У даному регіоні зайнятість жінок складає більше 70 відсотків, а чоловіків – 90. Середній рівень залучення жінок до праці у 2018 році склав 53,8 відсотки, що на 0,2 відсоткових пункти менше від показників попередніх років [6].

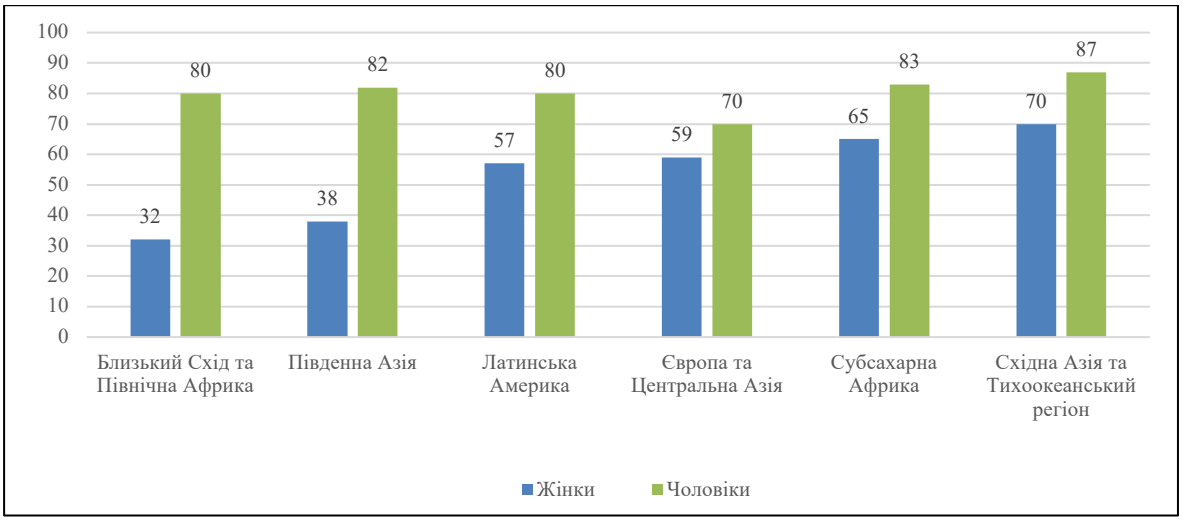

Рис. 1. Рівень залучення чоловічої та жіночої праці за регіонами, 2018 рік, %

Примітка: складено авторами за даними Світового банку [6].

Можна зробити такі висновки, що жінки рідше, ніж чоловіки, не тільки беруть участь у робочій силі, але й те, що ті, хто це роблять, також менш схильні до працевлаштування через існуючі бар'єри на ринку праці. Станом на 2018 рік рівень глобального безробіття серед жінок становив 6%, що на 0,8 відсоткових пунктів вище, ніж у чоловіків. Це призводить до співвідношення рівнів безробіття серед жінок на рівні 1,2 у 2018 році. До 2021 року цей показник, як очікується, залишатиметься стабільним у розвинених країнах і збільшиться в країнах, що розвиваються, що відображає погіршення відносної позиції жінок в умовах глобального безробіття, що спостерігається протягом останнього десятиліття.

В Арабських країнах та країнах Близького Сходу залучення жінок взагалі до різних соціальних процесів є досить сумнівним. Все це відбувається через культурні особливості даних регіонів, відповідно це відображається і на ринках праці цих країн. П'ять країн з найнижчим рейтингом економічної участі та можливостей жінок: Сирія, Пакистан, Саудівська Аравія, Ємен і Іран, з розривом щонайменше 65 відсотків.

Проте, треба зазначити, що деякі країни, наприклад Саудівська Аравія, у 2018 році зробила спробу переступити певний консерватизм шляхом запровадження низки законів, які лібералізують відношення до жінок у суспільстві. Стратегія Saudi Vision 2030, встановлена саудівським принцом Мухáммедом ибн Салмáн Аль Саýдом, має на меті збільшити участь жінок у робочій силі з 22% до 30% у всіх секторах економіки в 2030 році. Зараз в приватному секторі працюють 600 тисяч саудівських жінок, 30 тисяч з яких приєдналися до ринку праці у вересні та жовтні. Відтепер жінки можуть займатися підприємницькою діяльністю та працювати у сфері послуг [11]. Ці явища створюють передумови тенденції до зменшення жіночого безробіття у Саудівській Аравії у 2014-2018 роках (див. рис. 2).

Рис. 2 Рівень безробіття жінок в Саудівській Аравії 2010-2018 роки, %
Примітка: складено авторами за даними Світового банку [13].

Розглядаючи проблему впливу гендерної нерівності на економічне зростання та продуктивність нації, не можна не зазначити дослідження відомих вчених Квентіна Водона та Бенедикта де ла Бріера. Вони вказують на те, що вартість гендерної нерівності зосереджена на втратах національного багатства через гендерну нерівність у заробітках. Зосереджуючись на багатстві, підхід, який використовується для вимірювання нерівності, в цьому аналізі відрізняється. Багатство - це база активів, яка дозволяє країнам отримувати прибуток (валовий внутрішній продукт або ВВП). Багатство країни включає різні види капіталу. Вироблений капітал походить від інвестицій у активи, такі як заводи, обладнання або інфраструктура. Природний капітал включає такі активи, як сільськогосподарські землі та інші відновлювані та невідновлювані природні ресурси. Проте найбільша частка багатства країн, як правило, знаходиться саме в їхніх людях. Як зазначалося в нещодавньому дослідженні Світового банку Про зміну багатства Націй [12], людський капітал, що вимірюється як теперішня вартість майбутніх заробітків робочої сили, складає дві третини світового багатства. Якщо буде досягнута гендерний паритет у доходах, країни зможуть збільшити багатство людського капіталу та, таким чином, загальний світовий добробут. Це дозволить їм зміцнювати стійкість свого шляху розвитку.

За даними Світового Банку, в усьому світі жінки складають лише 38 відсотків людського капіталу, чоловіки - 62 відсотки. У країнах з низьким та нижче середнього рівнем доходу жінки займають третину чи менше людського капіталу. У цих країнах гендерна нерівність спричиняє значні втрати людського капіталу, що становить значну частку сукупного багатства країни. Більш того, на душу населення, гендерна нерівність у заробітку може призвести до втрат багатства в розмірі 23 620 доларів США на людину в усьому світі. Ці втрати відрізняються між регіонами та країнами, оскільки рівень багатства людського капіталу, а, отже, втрати в багатстві через гендерну нерівність, як правило, збільшується в абсолютних величинах з економічним розвитком. З цих причин в абсолютних розмірах втрати є найбільшими в країнах ОЕСР [15].

Наслідки від гендерної нерівності є дуже суттєвими та тривожними для світової економіки. По всьому світу втрати в багатстві людського капіталу через гендерну нерівність оцінюються в 160,2 трильйонів доларів, якщо ми припустимо, що жінки будуть заробляти стільки ж, скільки чоловіки. Це приблизно вдвічі більше значення ВВП у глобальному масштабі. Інакше кажучи, багатство людського капіталу може зрости на 21,7 відсотків у всьому світі, а загальне багатство - на 14,0 відсотків з появою гендерної рівності у заробітній платі.

Вартим уваги є питання гендерного паритету у розвинених країнах ОЕСР. Зокрема, розбіжність у доходах у країнах даного угрупування пояснюється соціальною роллю жінок, яким необхідно займатися домогосподарством, дітьми та певним чином залежати від свого чоловіка у фінансовому плані. Якщо розглядати усіх жінок ОЕСР, то найбільша різниця у доходах спостерігається в Японії, Кореї, Мексиці та Чилі. Також постає питання освіти та освіченості серед жінок. Адже доступ до ринку праці та можливості на ньому взаємозалежні речі з освітою, яку набула людина. Через це порівнюються показники навіть не місячної або річної праці, а погодинної для більш детального аналізу. Звісно, майже у всіх країнах середня заробітна плата жінок з нижчою освітою є набагато менша за чоловічу. Але протягом останнього десятиліття, жінки почали бути більш конкурентоспроможними на ринку праці, тому і розриви значно скоротилися. Найменша різниця у доходах у країнах ОЕСР спостерігається у таких країнах як Бельгія, Канада, Греція, Ірландія, Італія, Латвія, Мексика, Польща та Іспанія (див. табл. 3).

Таблиця 3

Гендерний розрив у доходах та зайнятості в цілому у деяких країнах ОЕСР

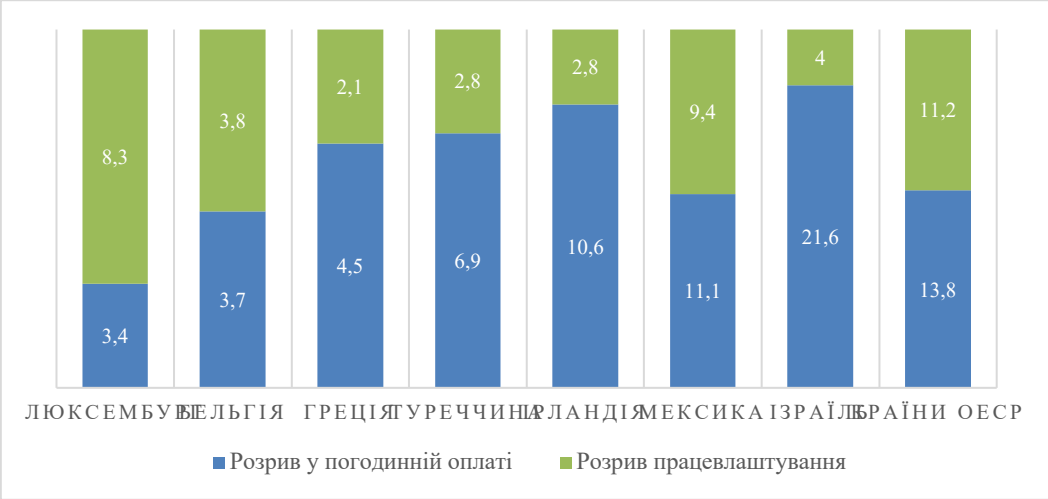

Примітка: складено авторами за даними щорічного звіту ОЕСР [9].

Щодо регіонального розрізу, то найбільші втрати ВВП в залежності від багатьох факторів спостерігаються у країнах з високим рівнем доходів – у країнах ОЕСР та Китаї, на які в сукупності припадає втрат людського капіталу на 140,2 трлн. дол. США. Решта країн несуть втрати людського капіталу у розмірі 20 трлн. дол. США. Але ситуація змінюється, якщо подивитися на відсоток цих втрат від сукупного обсягу багатства. Найбільших втрат сукупного багатства зазнали країни з доходом нижче середнього (близько 19,4%), а найменше - країни з високими доходами, які не є членами ОЕСР (близько 7,4%) [8].

На основі проведеного дослідження автори припускають, що зменшення гендерної нерівності може забезпечити приріст частки людського капіталу, що складає саме жіноча частина населення, та таким чином збільшити зростання національних капіталів в цілому. Досягнення гендерної рівності може підвищити добробут жінок, а це, в свою чергу, підвищує добробут їх сімей та суспільства в цілому. Більш того, гендерна рівність дозволяє досягнути повної зайнятості та потенційного ВВП.

Різноманітні моделі та емпіричні дослідження показали, що поліпшення ґендерного паритету може призвести до значних економічних переваг, які змінюються залежно від становища різних економік та конкретних проблем, з якими вони стикаються. Здобуті недавно оцінки свідчать, що економічний гендерний паритет міг би додати додаткові 250 млрд. доларів США до ВВП Сполученого Королівства, 1750 млрд. доларів до ВВП Сполучених Штатів, 550 млрд. доларів США для Японії, 320 - Франції та 310 - Німеччини (див. табл. 4) [10].

Таблиця 4

Відмінності в існуючому та потенційному валовому продукті в деяких країнах та світі в цілому

Назва країни	ВВП де-факто, млрд. дол. США, 2017 рік	Потенційний ВВП, млрд. дол. США
США	19 391	21 141
Японія	4 872	5 422
Сполучене Королівство	2 625	2 875
Франція	2 684	3 004
Німеччина	3 685	3 995
Китай	12 015	14 515
Світ	80 050,96	85 350,86

Примітка: складено авторами за даними [10].

І навпаки, обмеження доступу жінок до ринків праці є дороговартісним для економіки, оскільки бідна жіноча робоча сила гальмує економічне зростання. Такі регіони як Східно-Азійський та Тихоокеанський, за повідомленнями, втрачають від 42 млрд. доларів США до 47 млрд. доларів США щорічно через обмежений доступ жінок до можливостей працевлаштування. Дослідження Світового банку демонструють, що подібні обмеження також спричинили значні втрати на Близькому Сході та Північній Африці, а також в Африці на південь від Сахари. Інші нещодавні оцінки свідчать про те, що

Китай може спостерігати зростання ВВП на 2,5 трлн. в той самий період, як світовий ВВП може зрости на 5,3 трлн. дол. США вже до 2025 року [7].

Висновки. Проблема гендерної нерівності на ринку праці суттєво впливає не тільки на соціальні настрої в країнах, її міжнародний статус, але й на світову економіку. Тому уряди більшості цивілізованих країн намагаються подолати гендерний розрив та розширити права жінок, ужити всіх можливих заходів для встановлення гендерного паритету в національній економіці.

На думку авторів, скорочуючи індекс розриву між чоловіками та жінками у соціально-економічному житті суспільства, глави держав зможуть мати більше можливостей у вигляді залучення людських ресурсів та робочої сили до ринку праці. Таким чином, ми побачимо ряд позитивних взаємозалежностей, а також ефекти «доміно» та «мультиплікатора», які підкреслюють багатогранний характер переваг, що виникають від збільшення гендерного паритету.

Література

1. Левченко К. До проблеми конкретно-історичного характеру категорії «гендерна рівність» [Електронний ресурс] // https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2005/01/26-30__no-1__vol-6__2005__UKR.pdf

2. Вінська О.Й., Токар В.В. Гендерна рівність та соціально-економічний розвиток країн – членів Європейського Союзу [Електронний ресурс] // http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/23037/1/08.pdf

3. ILO's Trends Econometric Models, November 2017 (see online Appendix B for details) and Labour Force Estimates and Projections (LFEP) [Електронний ресурс] // www.ilo.org/ilostat

4. Jacobs Jerry A. Detours on the Road to Equality: Women, Work and Higher Education [Електронний ресурс] // https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1525/ctx.2003.2.1.32

5. Jose M. Gonzalez, Jurado T., Naldini M. Gender Inequalities in Southern Europe: Woman, Work and Welfare [Електронний ресурс] https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=ERekAgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=gender+inequality+labour+market&ots=zrgrAoKYOG&sig=IoMSeZVIA8g4OqRbQl36uUlhRJs&redir_esc=y#v=onepage&q=gender%20inequality%20labour%20market&f=false

6. Labor force participation rate, female (% of female population ages 15-64) (modeled ILO estimate) [Електронний ресурс] // https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.ACTI.FE.ZS)

7. McKinsey & Company, The Power of Parity: How Advancing Women's Equality Can Add $12 Trillion To Global Growth, 2015.

8. Nayihouba, A. and Q. Wodon. 2018. Gains in Human Capital Wealth: What Growth Models Tell Us, in G.-M. Lange, Q.Wodon, and K. Carey (eds.), The Changing Wealth of Nations 2018: Sustainability into the 21st Century. Washington, DC: The World Bank

9. OECD Employment Outlook 2018 [Електронний ресурс] // https://read.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2018_empl_outlook-2018-en#page243

10. PwC, Women in Work Index 2017 [Електронний ресурс] // https://www.pwc.co.uk/services/economics-policy/insights/women-in-work-index.html.

11. Saudi Vision 2030 Document [Електронний ресурс] // https://vision2030.gov.sa/en

12. The Changing Wealth of Nations 2018 : Building a Sustainable Future [Електронний ресурс] // https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29001

13. Unemployment, female (% of female labor force) (national estimate) [Електронний ресурс] // https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.FE.NE.ZS?locations=SA&name_desc=true

14. United Nations Development Programme Human Development Report Gender Inequality Index (GII) [Електронний ресурс] // http://hdr.undp.org/en/data

15. Wodon, Q. 2018. What Is the Cost of Gender Inequality in Lost Earnings? Global Estimates Based on the Changing Wealth of Nations. Mimeo. Washington, DC: The World Bank.

16. Women in national parliaments [Електронний ресурс] // http://archive.ipu.org/wmn-e/arc/classif011118.htm

УДК 330.16(045)

ЦИПЛІЦЬКА О.О.,
к.е.н., доцент, науковий співробітник відділу промислової політики
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. *Розкрито структуру мотиваційного механізму підприємництва, спрямованого на забезпечення модернізації національної економіки. Визначено складові мотиваційного комплексу підприємницької діяльності – потреби, інтереси, цінності, мотиви та стимули, уособлені в соціальних та економічних інститутах, та їх сутність. Окреслено межі впливу державних та недержавних інститутів на формування моделі поведінки підприємців, що відповідає цілям модернізаційних перетворень. Обґрунтовано напрями державної економічної політики, її інструменти та важелі, що забезпечують додаткові стимули для підприємницької діяльності.*

Ключові слова: *мотиваційний механізм, модернізація економіки, підприємництво, цінності, держава, інститут.*

Цыплицкая Е.А., к.э.н, доцент, научный сотрудник отдела промышленной политики ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

МОТИВАЦИОННЫЙ МЕХАНИЗМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. *Раскрыта структура мотивационного механизма предпринимательства, направленного на обеспечение модернизации национальной экономики. Определены составляющие мотивационного комплекса предпринимательской деятельности – потребности, интересы, ценности, мотивы и стимулы, воплощённые в социальных и экономических институтах, и их сущность. Очерчены границы влияния государственных и негосударственных институтов на формирование модели поведения предпринимателей, которая отвечает целям модернизационных преобразований. Обоснованы направления государственной экономической политики, ее инструменты и рычаги, которые обеспечивают дополнительные стимулы для предпринимательской деятельности.*

Ключевые слова: *мотивационный механизм, модернизация экономики, предпринимательство, ценности, государство, институт.*

Tsyplitska O. O., Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Research Officer of the Department of Industrial Policy of State Organization “Institute for Economics and Forecasting NAS of Ukraine”

MOTIVATION MECHANISM FOR ENTREPRENEURSHIP UNDER THE MODERNIZATION OF NATIONAL ECONOMY

Annotation*. In the research we considered the structure of entrepreneurship motivation mechanism to provide the economic modernization. Its main features are: 1) the purpose of motivation oriented on creation the entrepreneurship model which form the behavior of achievement the modernization goals; 2) motivation complex – needs, interests, values; motives and incentives, embodied in social and economic institutes; 3) resource expenditures – budget expenditures of a state and investment expenditures of entrepreneurs; 4) expected results – increase in rates of economic growth, innovative development, social welfare etc.; 5) benefits – which a government and society gain as a result of modernization processes. The main directions of the government economic policy, its instruments and levers, which foresees additional incentives for entrepreneurship, are determined. The limits of government institutes’ impact on entrepreneurship behavior model can be delineated by tax privileges, public-private partnership, entrepreneurship deregulation, soft loans. We suggest periodical evaluating of the results of economic reforms and improving the effectiveness of motivation mechanism.*

Keywords: *motivation mechanism, economic modernization, entrepreneurship, values, state, institute.*

Актуальність проблеми. Глобальні та євро інтеграційні процеси зумовлюють необхідність швидкої модернізації української економіки, яка можлива при наявності та створенні ряду передумов.

Вони включають відповідне інституціональне середовище, злагоджену дію механізму державного регулювання економіки та ринкового механізму, а також сукупність стимулів, що спрямовують поведінку ринкових агентів у напрямку, необхідному на досягнення цілей технологічної та інституціональної модернізації економіки. Разом такі стимули складають комплекс мотиваційного механізму, що забезпечує ефективну передачу імпульсів від держави та інституціонального середовища у ринкове.

На поточний момент в Україні мотиваційний механізм фактично не працює, про що свідчить неспівпадіння результатів інноваційного та економічного розвитку з очікуваними від реформ та заходів економічної політики. Однією з головних причини виступає суперечність довгострокових цілей модернізації та короткострокових цілей державного регулювання, спрямованих на подолання кризових явищ в економіці. Нестабільна та несприятлива в таких умовах бюджетно-податкова політика, диспропорції в структурі виробництва та на ринку праці, негативні явища інституціонального характеру породжують необхідність формування більш складного мотиваційного механізму модернізації, який би не лише просував економіку уперед, але й паралельно забезпечував би поступове вирішення окреслених проблем.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення механізмів стимулювання підприємницької діяльності та створення спонукань до економічного прогресу тривають вже декілька століть. Дослідження в цьому напрямку здійснювали такі вітчизняні та зарубіжні вчені як А. Гриценко, О. Доброгорська, Р. Коуз, А. Маршал, А. Маслоу, Р. Нуреєв, В. Осецький, Л. Портер, О. Притула, А. Сміт, Є. Суїменко, Е. Фуруботн, А. Чухно та інші. Втім, досягнення світової економічної думки вимагають пристосування розроблених рецептів проведення модернізаційних перетворень до умов конкретної країни та впровадження унікальних заходів відповідно до інституціональних особливостей її розвитку.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення особливостей структури мотиваційного механізму підприємницької діяльності з метою забезпечення модернізації економіки.

Виклад основного матеріалу. Процеси модернізації у країнах, що переживають трансформацію економічної системи, є невід'ємною складовою їх соціально-економічного та інноваційного розвитку. Радикальні реформи вимагають зусиль, які монетизуються, і спряжені з трансакційними витратами зміни та оновлення інститутів, законодавства, технологій, людського капіталу тощо. Причому вони мають бути спрямовані, в першу чергу, на підприємницький сектор – на великий, малий та середній бізнес. Зарубіжний досвід свідчить, що ринкова економіка починається там, де «критична маса» підприємницьких структур становить приблизно одне підприємство малого бізнесу на 30-50 осіб, які проживають на певній території [1]. В Україні цю норму вже досягнуто: за даними Держкомстату [2] у 2010 році на 50 осіб наявного населення припадало 2,4 малих підприємства та фізичних осіб – суб'єктів малого підприємництва разом; у 2017 році показник становив 2,1. З них майже 30% є збитковими, причому рівень збитків перевищує рівень прибутків решти малих підприємств. Рівень цього показника в середньому відповідає країнам ЄС – у Болгарії він становить 2,3, у Латвії 2,8, у Данії 1,8, але для темпів економічного зростання він не є визначальним в межах такої варіації. Більш того, за період 2010-2017 роки кількість суб'єктів підприємництва значно скоротилася: великого – на 31,9%, середнього на 28,5% та малого на 17,2%, й у 2017 році досягла рівня відповідно у 0,4 тис., 21,3 тис. та 1784,9 тис. одиниць. Скорочення суб'єктів підприємницької діяльності поряд із деіндустріалізацією, а також необхідність модернізації економіки з метою її відповідності глобальним викликам вимагає трансформації існуючої мотиваційної системи для бізнесу.

Увага при розбудові мотиваційного механізму модернізації, в першу чергу, має зосереджуватися на державних стимулах до підприємництва та інноваційного підприємництва, зокрема. За сучасних умов його розвиток в Україні більшою мірою стримується інституціональними чинниками (тиском на діяльність малих та середніх підприємств з боку державних і недержавних інституцій), аніж масовою свідомістю та особистісним фактором виробництва [3].

Притула О.В. [4] визначив сутність мотиваційного механізму як упорядковану сукупність мотивів досягнення складної мети (результативна мотивація). Виявлення складу та структури таких мотивів дозволить сформулювати такий мотиваційний механізм, який забезпечить ефективну реалізацію цілей модернізації.

Побудова мотиваційного механізму модернізації на макроекономічному рівні передбачає визначення таких ключових складових: 1) цілі модернізації, що представляють собою оновлення інституціональної та соціально-економічної системи, важливим аспектом виступає перетворення цілей у наміри; 2) витрати ресурсів, що включають бюджетні витрати держави та витрати на інвестиційні проекти суб'єктів господарювання й міжнародних організацій; 3) очікувані результати діяльності, під

якими розуміється формування інститутів сучасного (ринкового) типу, нових моделей поведінки, підвищення загального добробуту та стабільні темпи інтенсивного економічного зростання, продукування інновацій, технологічне оновлення; 4) винагорода, що передбачає вигоди, яких набуває держава і суспільство внаслідок дії мотиваційного механізму. Остання складова – це зміцнення інституту довіри до влади, посилення інтеграційних процесів всередині країни та з іншими державами, зростання конкурентоспроможності на світовому ринку, збільшення реальних доходів населення, держави та ринкових агентів.

Структура мотиваційного механізму містить три рівні складових, поділених за швидкістю змін та інерційністю їх розвитку. Складові з тривалим циклом (базові інститути) будуть змінюватися тільки зі зміною природи людини (традиції, менталітет тощо). Але, незважаючи на їх інерційність, за допомогою виховання, просвітництва та освіти за одне-два покоління можна досягнути чималих результатів. Елементи з короткостроковим циклом мають змінюватися відповідно до соціально-економічної або виробничої ситуації. Елементи з проміжним циклом пов'язують зміни складових з тривалим і короткостроковим циклами. Це забезпечує стійкість мотиваційного механізму [4].

Сформувати структуру такого механізму можна через вирішення ряду задач: 1) виявлення факторів впливу на структуру; 2) визначення можливостей довільної або навмисної зміни факторів впливу; 3) вибір методів дії на мотивацію; 4) вибір комплексу інструментів впливу на поведінку індивідів у суспільстві з метою спонукання їх до модернізаційних перетворень; 5) виявлення мотиваційних ресурсів в управлінні (державно-приватне партнерство, освітня політика, міжнародні гранти тощо); 6) оцінка ефективності мотиваційної політики держави та її коригування.

Фактори впливу на мотивацію до модернізаційних перетворень можуть бути поділені на державні та недержавні. До державних відносяться: законодавчо-нормативний механізм, який встановлює правила, за якими взаємодію соціальні та економічні інститути й індивіди; фінансово-бюджетний механізм, який встановлює порядок формування та використання фінансових ресурсів у державі; податкові важелі та стимули, що спонукають до праці та підприємництва, у тому числі інноваційного; адміністративні рішення, які формують соціально-економічну та екологічну політику, спрямовану на модернізацію та інноваційний розвиток.

Зазначені механізми являють собою мотиваційні детермінанти підприємницької діяльності, які включають потреби, інтереси, цінності, мотиви та стимули (див. рис. 1).

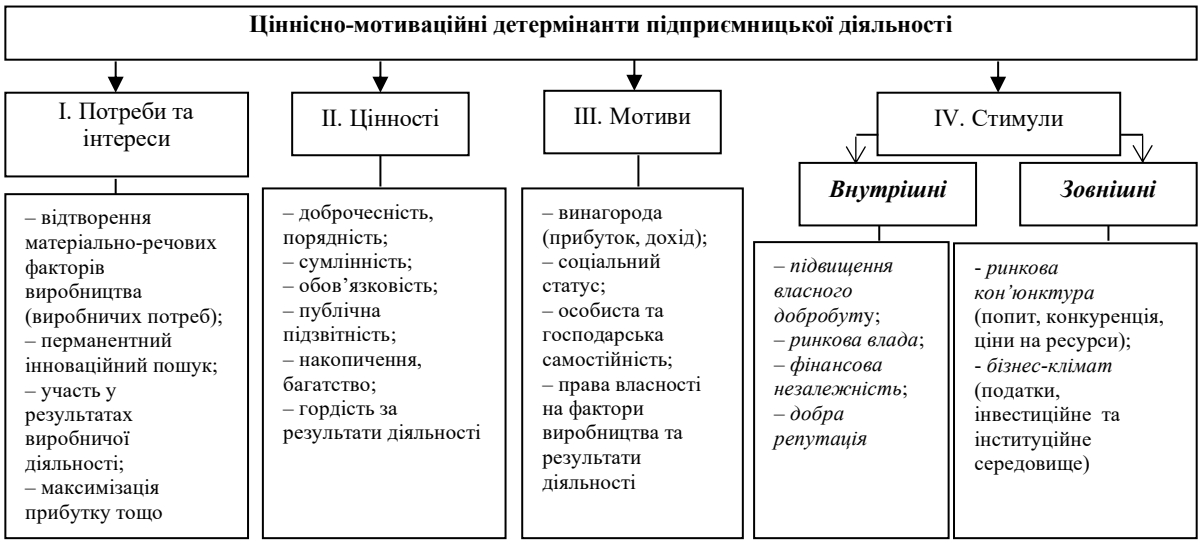

Рис. 1. Ціннісно-мотиваційні детермінанти підприємництва

Джерело*:* розробка автора

Звідси, мотиваційний механізм підприємництва в умовах модернізації економіки – це сукупність цінностей, мотивів та стимулів, що, з одного боку, спрямовані на задоволення потреб підприємця, з іншого – на досягнення успіху в інноваційній діяльності, конкурентній боротьбі, здійсненні організаційних змін та іншій діяльності, що являє собою гнучкі реакції на виклики ринку, суспільства та державної економічної політики. Ринок обумовлює мотиви конкуренції і, разом з тим, партнерства із іншими суб'єктами ринку для забезпечення стійкості пропозиції та попиту на свою продукцію, для розробки нової продукції і технологій, для формування стратегій виходу на нові ринки тощо.

Суспільство спонукає до виконання таких традиційно не іманентних підприємницьких функцій як соціальна відповідальність та соціальне підприємництво, впровадження «зелених» технологій, циркулярне виробництво. Державна економічна політика формує бізнес-клімат, що включає податкову систему, митне регулювання, доступ до ресурсів, соціально-економічну інфраструктуру, правове регулювання та судову владу, і у відповідь на який підприємець приймає рішення про організацію своєї діяльності.

Для забезпечення модернізації економіки потреби мають зосереджуватися на відтворенні матеріально-речових факторів виробництва, яке б сприяло оновленню виробничих технологій, виробництву інноваційної продукції, впровадженню організаційних інновацій на виробництві тощо.

Підприємницький інтерес повинен містити інноваційну складову і спонукати до таких видів економічної діяльності, що приведуть до структурних зрушень в економіці в бік формування нового індустріального (для менш розвинутих країн) або постіндустріального (для країн, що пройшли фазу індустріалізації) суспільства. До підприємницького інтересу мають спонукати імпульси в економіці, тобто неочікувані, непрогнозовані дії, явища і процеси, що впливають на стан економічної системи. Економічний імпульс локалізується і поглинається економічною системою або розповсюджується певним чином (залежно від своєї природи) на інші [5, с. 26].

Цінності підприємця визначають мотив підприємницької діяльності. Вони можуть бути прямо протилежними в залежності від середовища, в якому вони формувалися, та типу підприємця. За класифікацією Андерсена-Шихірева виділяють чотири типи підприємців – «риби», «дельфіни», «раки», «акули» [6, с. 168]. Ціннісні орієнтації «акул» спрямовані на них самих, переважає егоїзм та власні інтереси. Такий тип підприємців, на жаль, переважає у сучасному світі, в той же час він не може бути агентом модернізаційних змін, оскільки вони орієнтовані на вдосконалення технологій, досягнення цілей сталого розвитку, які суперечать цілям цього типу підприємців. Більш корисними виступають «дельфіни», для яких суспільство та його інститути – «механізм і засіб узгодження інтересів окремих індивідів та соціальних груп, гарантія захисту громадян від свавілля» [6, с. 170], вони дотримуються законів, прагнуть партнерства, та їх головним стимулом виступає добра репутація. З іншого боку, вивчаючи історичні аспекти підприємництва в Україні, дослідники відмічають, що риси доброчесності, дотримання принципів християнської моралі швидше спричиняли відставання українського купецтва від російського та європейського, ніж спонукали його [7, с. 156]. Щодо типів «риба» та «рак», то вони не докладають зусиль до досягнення результатів, хоча й мають відповідну альтруїстичну («риба») або егоїстичну («рак») спрямованість. Цінності, що породжують опортунізм, в результаті запобігають розвитку підприємництва. Якщо цінності підприємницької діяльності включають чесність, справедливість, то підприємці не оберуть в якості стимулів можливість ухилення від сплати податків, можливість недотримання контрактів в разі їх неповноти тощо. Але такий вибір буде цілком реальним, якщо чесність замінюється дотриманням формальних контрактів, служіння – прагненням до особистої вигоди, справедливість – розподілом результатів згідно з умовами контракту.

Мотиви – це внутрішні спонукання індивіда, пов’язані із його психіко-психологічними особливостями, установками та цінностями, суспільними інститутами. Можна сказати, що будь-яка спроба змінити інституціональний устрій і в той же час залишити незмінними спонукальні мотиви, імовірно, приречена на невдачу [8, с. 427]. Процес мотивування може відбутися лише тоді, коли взаємодія між підприємцем та іншим суб’єктом передбачає (але не гарантує) взаємну вигоду. Мотивацію до певних моделей поведінки у суспільстві створює система суспільно-економічних інститутів, логіка побудови якої або закладає мотивацію до моделей поведінки, що відповідають інтересам суспільства, або демотивує реалізовувати ті моделі, які їм не відповідають. Дієвість мотиваційного механізму модернізації забезпечують також мотиви конкуренції і кооперації при створенні нової продукції і технології. Ці складові підприємницької стратегії на ринку повинні впроваджуватися та популяризуватися лідерами, на яких тримаються цінності підприємництва, авторитет державних та суспільних інститутів. Це політики, бізнесмени, діяльність яких має бути «чесною», а не кон’юнктурною. Мотив породжує реакцію на стимули, що виникають в ході соціально-економічних, політичних та інституціональних перетворень.

Стимули – це штучно створені орієнтири поведінки індивідів, які піддаються змінам з боку зовнішніх чинників та формуються внаслідок інституціональних змін. При цьому може відбутися деформація одних стимулів (можуть формувати опортуністичну модель поведінки), трансформація інших (зміна їх спонукальної сили, наприклад, заміна податкових канікул на знижену ставку податку тощо) та формування нових (участь держави у фінансуванні «стартапів»).

Основним стимулюючим інститутом підприємництва є право власності. В нових умовах

структура власності впливає на економічні стимули і, відповідно, на поведінку індивідів [8, с. 92]. Приватна власність забезпечує як стимулюючий ефект власності, так і необхідний контролюючий ефект конкуренції. Слабка специфікація прав власності в ринковому середовищі спричиняє дестимулюючий ефект: результати підприємницької діяльності не можуть бути захищені, інноваційна діяльність скорочується, мотиви до технологічної модернізації виробництва знижуються, зростає зношеність основного капіталу, згортаються інвестиції, сповільнюється економічний розвиток. Дж. Локк [9] вважав, що саме на державу покладена функція захисту прав власності, яка є її кінцевою метою і тим, заради чого люди стають членами суспільства.

Держава в умовах модернізації економіки має відігравати провідну роль у створенні стимулів до підприємництва, оскільки є зацікавленим інститутом – наповнення бюджету залежить від підприємницької активності. Непрямим свідчення цього є результати кореляційного аналізу, проведеного на основі даних за 2010-2017 рр. [2], що включають темпи зростання обсягів реалізованої продукції та темпи зростання доходів зведеного бюджету України. Він показав, що вказані показники тісно пов'язані між собою, коефіцієнт кореляції становить r=0,977, а кореляція між темпами зростання середньої заробітної плати та темпами зростання доходів зведеного бюджету за той самий період становить r=0,794.

Досвід іноземних країн з ринковою та трансформаційною економікою доводить, що провідними напрямами створюваних державою стимулів до модернізації виробництва є: 1) податкові пільги; 2) фінансово-кредитна підтримка розвитку малого та середнього бізнесу; 3) державно-приватне партнерство; 4) розбудова інноваційної інфраструктури.

Податкові преференції запровадили більшість країн ЄС для бізнесу, орієнтованого на інноваційну діяльність. Існуючі податкові пільги в Україні не забезпечують достатнього рівня стимулів для малого і середнього бізнесу, останнім часом їх кількість значно скоротилася через зловживання. Крім того, багато з них орієнтовані переважно на великі підприємства, що здатні спрямовувати додаткові витрати на пошук раціоналізаторських рішень, розробку нових технологій, інноваційної продукції. В структурі податкових пільг переважають звільнення окремих операцій або видів діяльності від оподаткування, знижені ставки податків, податковий кредит, прискорена амортизація [10, с. 79], які недостатньо стимулюють до технологічного оновлення виробництва. Для малого і середнього бізнесу надзвичайну роль зіграло запровадження спрощеної системи оподаткування, яку намагалися скасувати, але це чи не єдиний на сьогоднішній день ефективний інструмент спонукання підприємницької діяльності. В той же час, його виявилося недостатньо для повноцінного імпульсу до модернізаційних процесів, які зійшлися до часткового використання у виробництві імпортованих нових технологій.

Фінансово-кредитна підтримка є найбільш ефективною на регіональному рівні. Зокрема, вона включає в себе компенсацію відсотків по кредитах, краудфандінг, пряме фінансування інноваційних проектів або заходів щодо їх просування. В той же час відбірковий механізм, що визначає галузі та підприємства-бенефіціари, не завжди є ефективним з точки зору підприємницьких інтересів на рівні держави. Причинами виступають надмірна бюрократизація процесу розподілу коштів, непрозорі механізми відбору, відсутність достатнього контролю державних інституцій за використанням отриманих ресурсів та об'єктивної оцінки ефективності проектів, а також високі ризики, породжені політичною та економічною нестабільністю.

Надмірна бюрократизація може не бути нездоланною перешкодою при створенні сприятливого підприємницького клімату в тому випадку, якщо персоналізовані зв'язки укорінені в інституціональному середовищі, що заохочує реалізацію суспільної цільової функції, а не пошук політичної та статусної ренти. З іншого боку, в умовах «непродуктивного інституціонального середовища», сильно формалізовані зовнішні зв'язки є неефективними, оскільки визначають високі витрати подолання адміністративних бар'єрів для підприємців. Так, приклади різних країн показують, що навіть існування корупційних каналів в контексті «продуктивного» інституціонального середовища може стимулювати економічний розвиток [11, с. 172].

Державно-приватне партнерство – це участь бізнесу в інфраструктурних проектах держави, зокрема, пайова, а також неекономічні форми співпраці між державою та підприємствами, що носять організаційний характер, зокрема, державно-приватно-освітнє партнерство. Таке партнерство забезпечує взаємозв'язок реалізації інтересів держави, підприємницького сектору та ринку праці, і є досить ефективним з погляду технологічної модернізації виробництва та послуг. В країнах ЄС та інших розвинутих країнах активно використовуються така форма колаборації держави й бізнесу як концесії, що дозволяє посилити конкуренцію на ринках, які традиційно вважалися монопольними або були

прерогативою держави (газо-, водо-, енергопостачання). Вигодами для усіх учасників партнерства є підвищення ефективності їх діяльності – оптимізуються державні витрати, підприємці збільшують прибутковість такого бізнесу, освітні заклади готують фахівців, що користуються попитом на ринку праці, беруть участь в дослідженнях і розробках.

Розвиток інноваційної інфраструктури може здійснюватися за умови створення системи пільг та преференцій для «стартапів». Побудова індустріальних парків, бізнес-інкубаторів буде вигідною тоді, коли земельні ділянки, на яких вони розташовані, будуть неоподатковувані; якщо будуть встановлені податкові канікули, або відстрочки по сплаті податків та коли держава також стане венчурним інвестором в умовах слабкої активності внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Станом на 2019 рік в Україні функціонує 39 індустріальних парки, які включено до Реєстру індустріальних (промислових) парків Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Перспективними з погляду фундаментальних та прикладних досліджень у сфері техніко-технологічного розвитку виступають наукові парки. Станом на 01.01.2019 р. в Україні функціонує вже 25 наукових парків, які представляють собою кластерні утворення, що включають, як правило, заклади вищої освіти, виробничі підрозділи та підприємства, але їх активність поки що є низькою. Це пояснюється відсутністю запиту на результати наукової праці з боку реального сектору, який в існуючих умовах націлений на виживання бізнесу або його розширення, а не на прогресивний розвиток.

Зазначені інструменти та заходи державної економічної політики повинні стати невід'ємними елементами мотиваційного механізму та доповнюватись відповідно до потреб підприємців. Участь держави також має бути спрямована на створення відповідного інституціонального середовища та скорочення трансакційних витрат для підприємств. Це забезпечується створенням ефективної мотивації державного агента, для чого необхідно, щоб «розрив» між індивідуальною функцією корисності державного агента та суспільною функцією корисності (інтересом суспільства) заповнювався зовнішньою владою над його поведінкою [11]. Крім того, даний процес вимагає проведення послідовної економічної політики та захисту прав власності в економіці: відсутність прямих та опосередкованих злочинних, кримінальних посягань, так званого «рейдерства», а також дискримінаційних дій (як безпосередніх, так і через адміністративні органи державної влади) щодо підприємців з боку політико-фінансових, інсайдерських груп; посилення правової та судової систем [12, с. 408]; скорочення корупції; підтримка конкурентного механізму.

Висновки. Формування мотиваційного механізму модернізації національної економіки має спрямовуватися, в першу чергу, на інститут підприємництва, реактивність якого дозволяє через систему імпульсів швидко сформувати таку модель економічної поведінки, яка буде спрямована на досягнення поставлених державою цілей. Основу мотиваційного механізму складає ціннісно-мотиваційний комплекс – потреби, інтереси, цінності, мотиви та стимули, що в умовах модернізаційних процесів набувають своїх особливостей. Їх налаштування на оновлення економічних відносин залежить від характеристики базових суспільних інститутів, а також від формального інституціонального середовища. І, якщо зміна перших потребує тривалого часу, то формування сприятливого для підприємницької діяльності, у тому числі її інноваційної складової, інституціонального середовища має стати головним завданням держави.

По-перше, держава прямо зацікавлена в розвитку підприємництва та інноваційного підприємництва, зокрема, бо це приводить до наповнення зведеного бюджету країни. По-друге, держава володіє рядом важелів та інструментів, які мають високу ефективність при проведенні економічних реформ – податкові преференції, фінансові ресурси, адміністративні рішення, заходи з дерегулювання та підтримки конкурентного механізму. Вплив сукупності цих інструментів спрямований на скорочення трансакційних витрат, трансформацію стимулів в більш дієві та створення нових стимулів. В подальшому доцільно оцінити ефективність вже реалізованих проектів та реформ в цьому напрямку та скоригувати канали впливу мотиваційного механізму на процеси модернізації в країні.

Література

1. Доброгорська О. В. Мотиваційний механізм сприяння підприємницькій діяльності представників середнього класу / О.В. Доброгорська // Персонал. – 2006. - №8. – С. 78-82.

2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

3. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: національна доповідь // Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва. – Київ, 2009. – 180 с.

4. Притула О.В. Ефективність використання мотиваційних механізмів у сфері підприємництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.02 – підприємництво, менеджмент та маркетинг / О.В. Притула. – Львів, 2001. – 18 с.

5. Осецький В. Трансмісійний механізм циклічності інноваційного розвитку економіки / Валерій Осецький, Володимир Поліванов // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2016. – №1. – С. 24-30

6. Спивак В. Корпоративная культура / В. Спивак. СПб: Питер, 2001. – 352 с.

7. Єршова Л. Від купця – до підприємця: трансформація цінностей української економічної еліти в XIX – на початку XX століття / Л. Єршова // Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. 2018, №5. С. 154-161

8. Фуруботн Э.Г. Институты и экономическая теория: достижения новой институциональной экономической теории / Э.Г. Фуруботн, Р. Рихтер. Пер. с англ.; под ред. В.С. Катькало, Н.П. Дроздовой. – СПб: Изд-й дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2005. – 702 с.

9. Локк Дж. Сочинения: в 3-х т. Т.3 / Джон Локк. – М.: Мысль, 1988. – 668 с.

10. Liakhovets O. Tax Incentives Effectiveness for the Innovation Activity of Industrial Enterprises in Ukraine / O. Liakhovets // Economics&Sociology. Vol.7, No.1, 2014. – P. 72-84

11. Институциональные проблемы эффективного государства / Под ред. В. Дементьева, Р. Нуреева. – Донецк: ДонНТУ, 2011. – 372 с.

12. Економічна безпека держави / за заг. ред. д.е.н., проф., члена-кореспондента НАН України О.С. Власюка, д.е.н., проф. А.І. Мокія. – Львів: Апріорі, 2013. – 836 с.

УДК 338.47:339.9 (045)

ГРИЧКОЄДОВА М. В.,
к.е.н., доцент кафедри економіки повітряного транспорту
Факультет економіки та бізнес-адміністрування
Національного авіаційного університету
ДЕМЧУК О.А.,
магістр, студентка 2-го курсу
Національний Авіаційний Університет

ТРАНСФЕР ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. *В статті розглядається трансфер технологій як чинник інноваційного розвитку України, дається визначення поняттю «трансфер технологій», визначаються моделі трансферу технологій, схематично представляються етапи трансферу технологій, а також обґрунтовується необхідність державної підтримки інноваційної діяльності держави по трансферу технологій в економіку.*

Ключові слова: *трансфер, технології, моделі трансферу технологій, етапи трансферу технологій, інноваційна діяльність.*

Гричкоєдова М. В., к.е.н., доцент кафедры экономики воздушного транспорта Факультета экономики и бизнес-администрирования, Национального авиационого университета
Демчук О.А., магистр, студентка 2-го курса, Национальный авиационный университет

ТРАНСФЕР ТЕХНОЛОГИЙ КАК ФАКТОР ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Аннотация. *В статье рассматривается трансфер технологий как фактор инновационного развития Украины, дается определение понятию «трансфер технологий», определяются модели трансфера технологий, схематически представляются этапы трансфера технологий, а также обосновывается необходимость государственной поддержки инновационной деятельности государства по трансферу технологий в экономику.*

Ключевые слова: *трансфер, технологии, модели трансфера технологий, этапы трансфера технологий, инновационная деятельность.*

TECHNOLOGY TRANSFER AS A FACTOR OF AN INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN ECONOMY

Hrychkoiedova Maryna, PhD in Economics s, Associate Professor of the Department of Economics of Air Transport of the Faculty of Economics and Business Administration, National Aviation University
Demchuk O.A., magistrate , 2th year student, National Aviation University

Annotation. *The article deals with the transfer of technologies as a factor for Ukraine's innovation development, defines the concept of "technology transfer", determines the technology transfer models, outlines the technology transfer stages, and states the necessity of state support for the state's innovation activity in transferring technology into the economy.*

Key words: *transfer, technologies, models of technology transfer, stages of technology transfer, innovative activity.*

Актуальність проблеми. Негативні наслідки кризових явищ в економіці України привели до значного руйнування науково-технологічного потенціалу нашої держави. Помітно ускладнилися умови проведення наукових досліджень і розробок, впровадження нових сучасних технологій у виробництво. Попит на результати наукової та науково-технічної діяльності сьогодні дуже невеликий.

З початком економічних перетворень в Україні збільшився розрив у цінах між живою і штучною працею, а адміністративний контроль органів державної влади за належним станом інформаційного виробництва, виявився багато в чому втрачений.

Тому розроблені технології (як у формі патентів і ліцензій, так і у вигляді готових зразків) не можуть знайти застосування. Вузькість внутрішнього ринку наукомісткої продукції, нездатного забезпечити скільки-небудь стабільного її випуску, вимагає активних дій держави по підтримці сфери інформаційного виробництва, що не має в період кризи ніяких реальних стимулів для існування, які випливали б з природи ринкових відносин.

Отже, до тих пір поки зростання інформаційного виробництва не буде викликане стійким попитом на його продукт, певний технологічний рівень виробництва неминуче повинен підтримуватися переважно зусиллями держави.

Однак, незважаючи на всі існуючі труднощі, Україна поки що не тільки зберігає значний науково-технічний потенціал, а й має можливості для забезпечення його розвитку. Необхідною умовою реалізації такої можливості є проведення комплексу заходів, важливе місце і роль серед яких займає організація системи трансферу (передачі) технологій, тобто створення умов для просування наукомістких, інноваційних продуктів як на внутрішній, так і міжнародний ринки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти й визначення поняття «трансфер технологій» можна знайти в роботах таких українських учених, як В. Стадник, Л. Федулова, А. Шпак, В. Соловйов, Ю. Бажал. У працях О. Андросової, І. Балабанова, М. Катешової, О. Саліхової, С. Золотарьова зазначено, що в науковій літературі мало уваги присвячено проблемам розвитку сучасної української системи трансферу технологій. Водночас І. Матюшенко, О. Мокій, В. Лук'яненко, О. Чоботюк і Т. Медведкіна надають рекомендації щодо вдосконалення процесу інноваційного розвитку України.

Мета статті – дослідження теоретичних аспектів застосування трансферу технологій як чинника інноваційного розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу. Поняття «технологія» і «трансфер» визначаються як теоретиками, так і практиками в цій області безліччю різних способів. Так, наприклад, згідно з офіційними рекомендаціями Організації з економічного співробітництва та розвитку (OECD) керівництву Фраскаті «Стандартна практика, що пропонується для обстежень досліджень та експериментальних розробок», трансфер технологій – це передавання науково-технічних знань і досвіду для надання науково-технічних послуг, застосування технологічних процесів, випуск продукції. Консорціум американських федеральних лабораторій трактує трансфер технологій як процес, за допомогою якого знання, механізми й обладнання, отримані в результаті проведення дослідницьких робіт, фінансованих федеральним бюджетом, використовуються для забезпечення приватних і громадських потреб. У свою чергу, відповідно до визначення Ради з наукових та промислових досліджень (CSIR), трансфер технології являє собою процес, за якого інтелектуальна власність перетворюється на фізичний продукт або процес, що генерує комерційну вигоду або може бути використаний на благо суспільства [9].

У Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» трансфер визначається як передавання технології, яка оформляється шляхом укладення двостороннього або багатостороннього договору між фізичними та/або юридичними особами, котрим установлюються, змінюються або припиняються майнові права й обов'язки щодо технології та/або її складових [1].

О.М. Ляшенко визначає трансфер технологій як систему взаємовідносин між агентами суспільного обміну з приводу передавання економічно вигідних, валоризованих нових знань, захищених правом інтелектуальної власності, що використовують реципієнти з метою отримання вигоди [2, с. 21].

Козачок О.В. вважає, що трасфер технологій – це переміщення на комерційно-договірних засадах конструкторських рішень, систематизованих знань і виробничого досвіду від власника до виробника, які розділені структурними, організаційними й культурними бар'єрами для виробництва товарів, використання процесу чи надання послуг, котрі включають маркетинг та управлінську діяльність [3].

Христенко О.В., Остапчук А.С. дають наступне визначення : «трансфер технологій – це рух технології із застосуванням будь-якої інформації від одного підприємства до іншого з метою підвищення науково-технологічного розвитку та поліпшення інноваційної стратегії. Основні етапи трансферу технологій являють собою складний процес організації взаємодії представників науки і промисловості з урахуванням впливу таких факторів, як внутрішній менеджмент організації та культура» [6, с. 105].

Незважаючи на відмінність у формулюваннях зазвичай розуміється, що «технологія» не обов'язково є якоюсь певною «річчю», але «трансфер» неодмінно є результатом дій людини. По суті,

технологія являє собою інформацію, призначену для використання і досягнення будь-якої мети, або ж знання про те, як зробити що-небудь. Трансфер ж являє собою рух технології з використанням будь-яких інформаційних каналів від одного його індивідуального або колективного носія до іншого. Трансфер технологій має на увазі застосування знань, цільове їх використання, будучи особливо складним видом комунікації, оскільки часто вимагає злагоджених дій двох і більше індивідуумів або функціональних осередків, розділених структурними, культурними та організаційними бар'єрами.

Трансфер технологій повинен розглядатися як процес взаємодії і взаємообміну інформацією між людьми протягом тривалого періоду часу.

Таким чином трансфер технологій - це сучасні взаємини між наукою і промисловістю, знаннями і досвідом, технологічними процесами і продукцією, що випускається, включаючи створення умов, як на законодавчому, так і на організаційному рівні, для використання наукового і науково-технічного потенціалу науково-дослідних установ економіки.

Міжнародний трансфер технологій - це процес комерціалізації інтелектуального продукту, результатів наукових досліджень і науково-технічних розробок, інтелектуальної власності на світовому ринку аж до створення спільно із зарубіжними компаніями або на їхнє замовлення нових технологій різного призначення, участь як в довготривалих (фундаментальних), так і короткострокових (прикладних) науково-технічних проектах, спрямованих на задоволення потреб сучасного міжнародного ринку.

Традиційно виділяють три основні групи технологій, які піддаються трансферу: технології виробничих процесів (процесні технології), технології продуктів (продуктові технології) і технології управління (управлінські технології) [4, с. 12].

Управлінські технології не є незалежними від інших типів технологій, а взаємодіють з ними : процесні виробничі технології отримання готової продукції; процесні виробничі технології, які підтримуються організаційними, управлінськими технологіями; управлінсько-організаційні технології, які підтримуються деякими процесними технологіями; «Чисті» управлінсько-організаційні технології.

Грунтуючись на теорії Й. Шумпетера [7], суть якої полягає в тому, що розвиток економіки відбувається за рахунок впровадження інновацій (нові продукти, нові технології, нова організація промислового виробництва, відкриття нових ринків), розвитку внутрішніх процесів і комбінації виробничих факторів на основі інновацій, з'явилася «лінійна модель» інноваційного процесу та трансферу технологічних інновацій.

Лінійна модель трансферу технологій, що базується на використанні класичного лінійного принципу передачі технології від розробника (власника) до користувача (підприємству), до сих пір має широке поширення.

В результаті набутого багаторічного досвіду її застосування розроблені різні варіанти її розвитку, які можуть бути класифіковані як моделі прямого трансферу закритих інновацій, основною метою яких є просування вже розробленої технологічної інновації.

У той же час моделі трансферу технологій на ранніх етапах, з одного боку, базуються на використанні класичного лінійного принципу передачі технологій, а з іншого боку, на виявленні потреб користувачів (підприємств) і пошуку (притягнення) вже розроблених технологічних інновацій до вирішення виявлених потреб користувачів (підприємств). Такі моделі трансферу технологій можуть бути класифіковані як моделі зворотного трансферу закритих інновацій.

Однією з різновидів моделі зворотного трансферу є інтерактивна модель трансферу технологій, яка передбачає наявність безлічі зворотних зв'язків для повернення до попередніх етапів лінійного принципу передачі технології.

Для виділення відмінностей моделей трансферу технологій може бути використаний підхід поділу моделей інноваційного процесу на: лінійні, лінійні з упором на ринок (інтерактивні), пов'язані, передового досвіду, стратегічних мереж.

З іншого боку, моделі трансферу поділяють на якісні та кількісні. До якісних моделям трансферу відносять такі, що мають на меті розмежування діяльності, яка бере участь в управлінні трансфером технологій та виявленні чинників і проблем, які можуть вплинути на успіх і / або ефективність трансферу технологій. До кількісних моделям трансферу відносять ті моделі, які використовують математичний апарат і кількісні параметри значущості трансферу і їх аналізу з метою мінімізації розбіжностей при здійсненні трансферу технологій [8].

На основі аналізу існуючих моделей трансферу технологій можна запропоновати їх класифікацію в залежності від виду трансферу за такими ознаками: «Напрямок» - прямий, зворотний, спільний (обопільний) і «вид інновації» - закрита, відкрита.

При дослідженні Н класифікації моделей трансферу технологій, запропонованих зарубіжними і вітчизняними вченими, необхідно констатувати, що найбільш поширеними є моделі прямого трансферу закритих інновацій.

До менш поширених відносяться моделі зворотного трансферу закритих інновацій. А моделі спільного (обопільного) створення та трансферу відкритих інновацій, основною перевагою яких є участь всіх зацікавлених сторін у спільному проекті для формування і трансферу інноваційної технологічної розробки, за рідкісним винятком, практично відсутні.

Аналізуючи зарубіжний досвід розвинених країн, необхідно звернути увагу, що значну роль у розвитку трансферу технологій у країні займає підтримка держави. Адже для підвищення конкурентоспроможності підприємств необхідне достатнє фінансування, оновлення технічного та технологічного забезпечення, а також формування нормативно-правової бази, яка повною мірою регулювала б діяльність у сфері трансферу технологій.

Світ живе в умовах жорсткої конкуренції, при якій проблема трансферу інноваційних технологій з мінімальними втратами часу та інших ресурсів на кожному етапі просування технології до ринку є ключовою. І кожне методичне досягнення в стратегії і тактиці компаній і альянсів, де б воно не мало місце, уважно вивчається і миттєво приймається на озброєння, тому що принцип «час - гроші» при конкуренції інновацій більш ніж актуальне. Міжнародний трансфер технологій вже давно став однією з найприбутковіших статей експорту таких країн як США, Японія, Ізраїль і Великобританія [5].

У реаліях нашої держави, необхідно відмітити, що однією з центральних завдань державної інноваційної політики має стати всебічне стимулювання передачі створюваних в держсекторі технологій промисловим підприємствам. Після зміни форми власності більшості підприємств обірвався централізований зв’язок в ланцюжку «фундаментальні дослідження - пошукові та прикладні дослідження - дослідно-конструкторські розробки - впровадження нової наукомісткої продукції в виробництво». Разом з тим формування нової інноваційної інфраструктури, що відповідає основним принципам ринкових відносин, ще далекий від завершення.

Основна частина науково-дослідних установ продовжує залишатися в держсекторі. Змінити їх форму власності при збереженні наукового профілю діяльності найближчим часом навряд чи вдасться. Це пов'язано з тим, що, по-перше, попит на наукову продукцію з боку вітчизняних підприємств поки слабий, по-друге, сам ринок не в змозі забезпечити отримання необхідного наукового доробку на майбутнє.

Звідси випливає необхідність розробки спеціальних схем управління інноваційним процесом з урахуванням умов перехідної економіки, що забезпечують ефективну взаємодію між приватизованими промисловими підприємствами і науковими установами, які знаходяться в державному секторі. Саме тут може стане в нагоді закордонний досвід в області організації передачі технологій.

Необхідною передумовою для використання цього досвіду є створення відповідної інноваційної інфраструктури. Це, зокрема, спеціалізовані наукові центри та інноваційні фірми, які б забезпечували перетворення нових перспективних наукових ідей в продуктові та технологічні нововведення, нова законодавча база, яка заохочує інноваційне підприємництво і гарантує захист прав інтелектуальної власності; наукові (інноваційні) парки; розвинена мережа венчурних фондів і необхідні для них податкові пільги; ринок акцій малих впроваджувальних фірм та інші елементи інноваційної інфраструктури, які ще не отримали достатнього розвитку в Україні, але добре зарекомендували себе в практиці індустріально розвинених країн.

Трансфер технологічних можливостей вимагає знання конструктивних можливостей і особливостей обладнання і продуктів, вибору персоналу, здатного управляти і враховувати численні культурні впливи на взаємини персоналу всередині компанії-джерела технології з компанією - отримувачем.

Висновки. Трансфер технологій - це сучасні взаємини між наукою і промисловістю, знаннями і досвідом, технологічними процесами і продукцією, що випускається, включаючи створення умов, як на законодавчому, так і на організаційному рівні, для використання наукового і науково-технічного потенціалу науково-дослідних установ економіки.

Більшість проаналізованих моделей трансферу технологій відносяться до моделей прямого трансферу закритих інновацій, коли розробник технологічної інновації самостійно здійснює пошук і передачу інновації користувачам. Деякі з них відносяться до моделей зворотного трансферу закритих

інновацій, коли підприємство, має потреби в технологічному оновленні, є ініціатором пошуку та трансферу інноваційної технологічної розробки.

Отже, процес трансферу технологій є новим для нашої країни, він дає можливість розвитку виробництва і підвищення його ефективності за рахунок зниження витрат на шляху «ідея - товар». Україна може стати конкурентоспроможною завдяки розвитку трансферу технологій, як важливого інструменту, який допомагає заробляти гроші і створює нові високотехнологічні робочі місця.

Список використаних джерел

1. Ареф'єва О. В. Особливості інноваційної діяльності у сфері послуг / О. В. Ареф'єва, С. В. Забуранний // Актуальні проблеми економіки. – 2008. –№ 6 (84). – С. 121–126.
2. Ельников В.В. Трансфер технологий и региональные задачи экономики / В.В. Ельников // Восточный Базар. – 2004. – № 69. – С. 21–22
3. Козачок О.В. Трансфер технологій: суть, форми та значення / О.В. Козачок, М.А. Йохна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/886/1/yohna.pdf
4. Меркулов Н.Н. Проблемы трансфера управленческих технологий // Наукові проблеми трансформації економічних системі ринкової економіки.– 2011.– №2. – С. 10–15
5. Сидоренко К.В. Управлінські інформаційні системи як фактор інституційної політики на сучасному етапі / А.А. Прокоп'єва, К.В. Сидоренко // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): науковий журнал. – К.: НАУ, 2011. – №4. Том 2. – С. 184-190.
6. Титов В.В. Трансфер технологій: навчальний посібник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.innovbusiness.ru/content/document _r_EC7F75A5-70D7 -4421-84C1-1E6B08ACA8AD.html.
7. Христенко О.В., Остапчук А.С. Теоретичні аспекти застосування трансферу технологій у діяльності сучасного підприємства // Економіка та управління підприємствами. Економіка і регіон №6 (55) – 2015 – ПолтНТУ. – с. 103-109
8. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. - М .: Прогрес, 1982. - 436 с.
9. Ramanathan, K. (2009). An Overview of Technology Transfer and Technology Transfer Models. Guidebook of technology transfer mechanisms. Business Asia Network.
10. The Council for Scientific and Industrial Research [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.csir.co.za/index.html

УДК 658:076.5(045)

СИДОРЕНКО К.В.,
к.е.н., старший викладач кафедри економіки повітряного транспорту
Факультету економіки та бізнес-адміністрування
Національного авіаційного університету
ІСМАІЛЗАДЕ ФУАД НАДІР ОГЛИ
магістр, кафедри економіки повітряного транспорту
Факультету економіки та бізнес-адміністрування
Національного авіаційного університету

ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ І МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ МІЖНАРОДНИХ АЕРОПОРТІВ НА СВІТОВОМУ РИНКУ

Анотація. *В статті проаналізовані особливості управління конкурентоспроможністю міжнародних аеропортів на світовому ринку авіаційних перевезень шляхом реалізації інструментів і механізмів державної підтримки авіабізнесу. Фінансування розвитку аеропортів відбувається шляхом залучення урядових джерел та приватних інвесторів з метою підвищення конкурентоспроможності міжнародних аеропортів.*

Ключеві слова: *управління конкурентоспроможністю, цивільна авіація, авіаперевізник, міжнародні аеропорти, світовий ринок авіаційних перевезень, авіа бізнес.*

Сидоренко Е.В., к.э.н., старший преподаватель кафедры экономики воздушного транспорта, факультета экономики и бизнес-администрирования Национального авиационного университета.
Исмаилзаде Фуад Надир оглы, магистр кафедры экономики воздушного транспорта Факультета экономики и бизнес-администрирования Национального авиационного университета.

ИССЛЕДОВАНИЕ ИНСТРУМЕНТОВ И МЕХАНИЗМОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ И УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ МЕЖДУНАРОДНЫХ АЭРОПОРТОВ НА МИРОВОМ РЫНКЕ

Аннотация: *В статье проанализированы особенности управления конкурентоспособностью международных аэропортов на мировом рынке авиационных перевозок путем реализации инструментов и механизмов государственной поддержки авиабизнеса. Финансирование развития аэропортов происходит путем привлечения правительственных источников и частных инвесторов с целью повышения конкурентоспособности международных аэропортов.*

Ключевые слова: *управление конкурентоспособностью, гражданская авиация, авиаперевозчик, международные аэропорты, мировой рынок авиационных перевозок, авиа бизнес.*

Sidorenko K.V., Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer of the Department of Air Transport Economics, Faculty of Economics and Business Administration of the National Aviation University.
Ismailzade Fuad Nadir Ogli, Master's Degree, Department of Economics of Air Transportation, Faculty of Economics and Business Administration, National Aviation University.

RESEARCH OF INSTRUMENTS AND MECHANISMS OF FINANCING AND MANAGING COMPETITIVENESS OF INTERNATIONAL AIRPORTS IN THE WORLD MARKET

Annotation: *The article analyzes the peculiarities of managing the competitiveness of international airports in the world aviation transport market through the implementation of instruments and mechanisms of state support for aviation business. The financing of airport development is through government sources and private investors in order to increase the competitiveness of international airports.*

Key words: *competitiveness management, civil aviation, air carrier, international airports, global aviation market, air business.*

Актуальність проблеми. На світовому ринку авіаційних перевезень поступово змінюються умови функціонування, тому постає необхідність формування нових підходів щодо задоволення

потреби в авіаперевезеннях та збереження конкурентоспроможності міжнародних аеропортів. Чим вище конкурентоспроможність, тим успішнішою є діяльність аеропорту на ринку авіаційних послуг. Найважливішою властивістю конкурентоспроможності аеропорту є здатність приносити прибуток на вкладений капітал у короткостроковий період не нижче запланованого або перевищувати середньостатистичну прибутковість аеропортів-конкурентів на цільовому ринку авіаперевезень.

Аналіз досліджень і публікацій. Найбільш визначальними з даної теми дослідження є праці Г.Л. Азоєв, В.Д. Базилевич, В.Л. Бєлоусов, З.М. Борисенко, А.С. Гальчинський, Є.П. Голубков, Б.М. Данилишин, П.С. Зав'ялов, Ю.В. Макогон, О.Г. Нефедова, В.П. Семиноженко, А.О. Старостіна, Х.А. Фасхієв, Р.А. Фатхутдінов, А.Ю. Юданов та ін.

Метою статті є дослідження інструментів і механізмів державної підтримки авіа бізнесу, залучення інвестицій для підвищення конкурентоспроможності міжнародних аеропортів на світовому ринку авіаційних перевезень.

Виклад основного матеріалу. Управління конкурентоспроможністю міжнародних аеропортів на світовому ринку авіаційних перевезень повинне забезпечуватися шляхом реалізації інструментів і механізмів державної підтримки авіабізнесу та залучення інвестицій. Так, історично найпоширенішою практикою фінансування розвитку аеропортів є урядові джерела (гранти, субсидування). Фінансування може здійснюватись як лише національним урядом, так і з залученням одного або декількох іноземних урядів. Крім того, можуть брати участь одна чи кілька міжнародних урядових установ або агентств – двосторонні установи, банки, фонди розвитку [1]. Країнам, що розвиваються, допомога може надаватися за спеціальними програмами, прийнятими деякими урядами для сприяння економічному та соціальному зростанню в різних регіонах світу (див. табл. 1). Такі міжнародні партнерські відносини в основному базуються на експорті технологій / обладнання, а також з надання кредитів на пільгових умовах (низьких відсоткових ставках, довших строках оплати тощо).

Таблиця 1

Головні інституції, що забезпечують фінансування розвитку міжнародних аеропортів (двосторонні агентства з розвитку)

Країна	Назва
Бельгія, Брюссель	Головна адміністрація співробітництва в галузі розвитку (BTC)
Данія, Копенгаген	Датське міжнародне агентство з розвитку (DANIDA)
Іспанія, Мадрид	Іспанське агентство з міжнародного співробітництва (AECI)
Італія, Рим	Генеральне управління з кооперування і розвитку (DGCS)
Канада, Гатино	Канадське агентство з міжнародного розвитку (CIDA)
Нідерланди, Гаага	Міністерство закордонних справ
Німеччина, Бонн	Федеральне міністерство економічного співробітництва та розвитку (BMZ)
Німеччина, Франкфурт	Кредитне товариство з розвитку (KfW)
Німеччина, Франкфурт	Німецьке товариство технічного співробітництва (GTZ)
Норвегія, Осло	Норвезьке агентство з міжнародного розвитку (Norad)
Росія, Москва	Міністерство економічного розвитку і торгівлі
США, Вашингтон	Агентство США з міжнародного розвитку (USAID)
Франція, Париж	Французьке агентство розвитку (AFD)
Швеція, Стокгольм	Шведське агентство міжнародного співробітництва в галузі розвитку (SIDA)
Японія, Токіо	Японський банк міжнародного співробітництва (JBIC)

Джерело: [2, с. Доб 5-1]

Найбільш важливими джерелами іноземної допомоги країнам, що розвиваються, у сфері фінансування аеропортів є міжнародні банки і фонди, створені з метою сприяння фінансуванню і виконанню проектів, спрямованих на розвиток національних економік. Найвідомішими банками і фондами є Міжнародний банк реконструкції та розвитку і його філії – Міжнародна асоціація розвитку і Міжнародна фінансова корпорація (хоча мета останньої полягає у заохоченні розвитку шляхом надання позик приватному сектору), а також різні регіональні банки й фонди розвитку (див. табл. 2).

Таблиця 2

Головні інституції, що забезпечують фінансування розвитку міжнародних аеропортів (банки та фонди розвитку)

Назва	Країна
Андська корпорація розвитку (CAF)	Венесуела, Каракас
Азійський банк розвитку (ADB)	Філіппіни, Маніла
Африканський банк розвитку (AfDB)	Кот-Д'Івуар, Абіджан
Європейський банк реконструкції та розвитку (EBRD)	Великобританія, Лондон
Європейський інвестиційний банк (EIB)	Люксембург, Люксембург
Європейський фонд розвитку (EDF)	Бельгія, Брюссель
Карибський банк розвитку (CDB)	Барбадос, Сан-Мігель
Міжамериканський банк розвитку (IDB)	США, Вашингтон
Міжнародна асоціація розвитку (IDA)	США, Вашингтон
Міжнародний банк реконструкції та розвитку (IBRD)	США, Вашингтон
Міжнародна фінансова корпорація	США, Вашингтон
Північний інвестиційний банк (NIB)	Фінляндія, Хельсінки
Північний фонд розвитку (NF)	Фінляндія, Хельсінки
Східно- і Південноафриканський банк торгівлі та розвитку (PTA Bank)	Кенія, Найробі
Східноафриканський банк розвитку (EADB)	Уганда, Кампала
Центральноамериканський банк економічної інтеграції (CABEI)	Гондурас, Тегусігальпа
Чорноморський банк торгівлі та розвитку (BSTDB)	Греція, Салоніки
Фінансовий фонд для розвитку басейну річки Ла-Плата (FONPLATA)	Болівія, Сукре
Фонд міжнародного розвитку ОПЕК (OFID)	Австрія, Вена
Фонд співробітництва, компенсації і розвитку (Фонд ECOWAS)	Того, Ломе

Джерело: [1, с. Доб 5-2]

Іншим джерелом фінансування розвитку міжнародних аеропортів є нерозподілений прибуток, хоча це не означає, що самофінансування залишається або буде залишатися найбільшим джерелом фінансування. В останні роки залежність від державного фінансування значно знизилася за триваючого збільшення кількості автономних структур, які експлуатують аеропортову інфраструктуру. Розвиток міжнародних аеропортів може здійснюватися за рахунок комерційних позик. Новою цікавою тенденцією є збільшення значення облігацій та акціонерного капіталу, ще одне джерело засобів – попереднє фінансування інвестиційних проектів за рахунок аеропортових зборів.

У сучасних умовах динамізму світового господарства одним ключових інструментів підвищення конкурентоспроможності міжнародних аеропортів також є застосування механізмів державно-приватного партнерства (ДПП) з метою забезпечення економічно ефективного та своєчасного надання розширеної інфраструктури, яка б відповідала вимогам глобального авіаринку і могла б впоратися з майбутнім зростанням трафіку.

У світовій практиці існує велика кількість форм ДПП, оскільки вони можуть у різному співвідношенні залучати державний і приватний сектори, характеризуватися складними партнерськими відносинами, можуть змінюватися за структурою власності, кінцевими інвестиційними зобов'язаннями, розподілом ризиків, тривалістю контракту тощо (табл. 3). Вибір конкретної моделі залежить від різних факторів та особливо від цілей та обмежень, зумовлених урядами країн.

Таблиця 3

Типи взаємодії держави та приватного капіталу для розвитку міжнародних аеропортів

	Контракти на управління об'єктом	Контракти на оренду об'єкта	Концесії	Нові проекти (концесії типу «BOT»)	Продаж активів (приватизація)
Роль приватного сектору	управління всіма операціями або основними компонентами	відповідальність за управління, операції і конкретні проекти оновлення	відповідальність за всі операції, фінансування та здійснення конкретних інвестицій	інвестування та управління конкретним основним проектом	частково або повністю відповідає за всі напрями діяльності, пов'язані з аеропортом
Володіння активами	державний сектор	державний сектор	державний / приватний сектор	державний / приватний сектор	державний / приватний або приватний сектор
Тривалість	2-5 років	10-15 років	25-30 років	варіативна	варіативна
Відповідальність	приватний сектор	приватний сектор	приватний сектор	приватний сектор	приватний сектор

Продовження таблиці 3

Інвестиції в основний капітал	державний сектор	державний сектор	приватний сектор	приватний сектор	приватний сектор
Комерційний ризик	державний сектор	державний та приватний сектори	приватний сектор	приватний сектор	приватний сектор
Рівень ризику, який покривається за рахунок приватного сектору	мінімальний / помірний	помірний	високий	високий	дуже високий
Конкуренція	тільки на початку проекту	тільки на початку проекту, наступні контракти, як правило, укладаються автоматично	тільки на початку проекту, наступні контракти, як правило, укладаються автоматично	тільки на початку проекту, наступні контракти, як правило, укладаються автоматично	конкурентоспроможність аеропорту як правило обмежена договорами
Особливість	тимчасовий захід під час підготовки до більш інтенсивної участі приватного сектора	покращує експлуатаційну і комерційну ефективність; розробляється місцевим персоналом	покращує експлуатаційну і комерційну ефективність; мобілізація фінансування інвестицій; розробляє staff	мобілізація фінансування інвестицій; розробляє staff	приватизація аеропорту

Джерело: розроблено авторами із застосуванням [1;3].

Контракти на управління, як правило, короткострокові (від 2 до 5 років), коли приватний сектор надає послугу управління міжнародними аеропортами. Виробництво і комерційні ризики не покриваються приватним агентом, та контракти найчастіше застосовуються з метою впровадження інноваційної практики управління. Крім того, оскільки договір укладається виключно для імплементації передового управлінського досвіду в державному секторі, приватні особи не мають наміру інвестувати в проекти розвитку аеропортів. Контракти на управління дозволяють адаптувати аеропортові послуги відповідно до динаміки світового ринку і задоволення потреб суспільства, запобігти ситуації низької продуктивності [1, с. 2-8]. Однак через 100%-ве державне фінансування рішення про ефективність управління та фінансування розвитку міжнародних аеропортів ухвалюються повільно.

Відповідно до договорів оренди приватні агенти на додаток до управління аеропортовою інфраструктурою беруть на себе виробничі та комерційні ризики, породжені розвитком економічної діяльності. Ці контракти визначають бізнес-стратегії приватних гравців, які повинні під час реалізації контракту забезпечувати стандарти якості і технічні характеристики, встановлені урядами. Імовірність виробничих і комерційних ризиків працює як природний стимул для оптимізації і поліпшення сервісу. Однак державні органи продовжують нести відповідальність за свої права власності на інфраструктуру міжнародних аеропортів, і тому розширення й ремонт здійснюється за допомогою державних інвестицій.

Концесійні договори можуть бути розділені на дві групи: концесії на надання суспільних послуг і виконання громадських робіт. У першому випадку концесіонер надає певну послугу, враховуючи відповідні специфікації, а також здійснює незначні й дуже конкретні інвестиції; у другому – приватна сторона відповідає за надання повного спектра послуг, включаючи будівництво, реконструкцію, експлуатацію, технічне обслуговування й управління основною інфраструктурою аеропорту. У світовій практиці виокремлюють кілька видів концесій для аеропортів (див. табл. 4).

Переваги концесій полягають у тому, що вони носять довгостроковий характер, приватний сектор має найбільш повну владу в прийнятті адміністративно-господарських і управлінських рішень, при цьому у держави залишається достатньо важелів впливу на концесіонера у разі порушення ним умов концесії [5; 6, с. 26].

Приватизація означає перенесення прав власності на актив із державного у приватний сектор з метою підвищення ефективності, стимулювання конкуренції на ринку, скорочення монопольної влади, зниження рівня державних витрат, збільшення державних доходів і підвищення економічного зростання і соціального добробуту.

Слід зазначити, що державно-приватне партнерство в аеропортовому секторі спрямоване на максимізацію терміну служби міжнародних аеропортів, оптимізацію використання наявних ресурсів, розробку узгоджених і комплексних стратегічних планів, які охоплюють як мікро-, так і макрорівні.

Таблиця 4

Види концесійних угод

Назва	Характеристика
«BOT» (Build, Operate, Transfer) – «Будівництво, управління, передача»	Класичний варіант концесії. Концесіонер здійснює будівництво й експлуатацію (в основному на правах власності) протягом певного періоду, після чого об'єкт передається державі
«ROT» (Rehabilitate, Operate, Transfer) – «Відновлення, управління, передача»	Аналог BOT, тільки йдеться не про нове будівництво, а про реконструкцію інфраструктурного об'єкта
«BTO» (Build, Transfer and Operate) – «Будівництво, передача, управління»	Концесіонер будує об'єкт, який передає державі у власність відразу після завершення будівництва; при цьому об'єкт залишається в управлінні концесіонера
«BOO» (Build, Own and Operate) – «Будівництво, володіння, управління»	Концесіонер будує об'єкт і управляє ним на правах володіння й користування, концесійний термін не фіксується (так званий Greenfield project)
«BOOT» (Build, Own, Operate, Transfer) – «Будівництво, володіння, управління, передача»	Різновид Greenfield project, володіння й користування здійснюється протягом чітко визначеного строку

Джерело: згруповано авторами із застосуванням [7;1].

Велика різноманітність моделей управління міжнародними аеропортами забезпечує необхідну гнучкість відповідно до очікувань держави щодо підвищення їх конкурентоспроможності на світовому авіаринку. Отже, уряд кожної окремої країни обирає власний оптимальний варіант розвитку та фінансування аеропортової інфраструктури, враховуючи безліч чинників, зокрема такі, як місцева географія, політична ситуація, структурні зрушення в економіці, характер зовнішньоекономічних зв'язків, технологічний рівень розвитку тощо (див. рис. 1). У США, наприклад, аеропортами, як правило, володіє безпосередньо держава в особі федеральних, регіональних чи муніципальних органів влади. У Західній Європі аеропорти являють собою акціонерні товариства, в яких держава є одним із учасників. При тому функції управління аеропортами передаються спеціалізованим компаніям-операторам, які управляють аеропортовими активами як єдиним цілим. Дана тенденція пояснюється посиленням глобальної конкуренції в сфері повітряного транспорту, підвищенням ефективності управління та рентабельності аеропортового бізнесу [9, с. 258; 10].

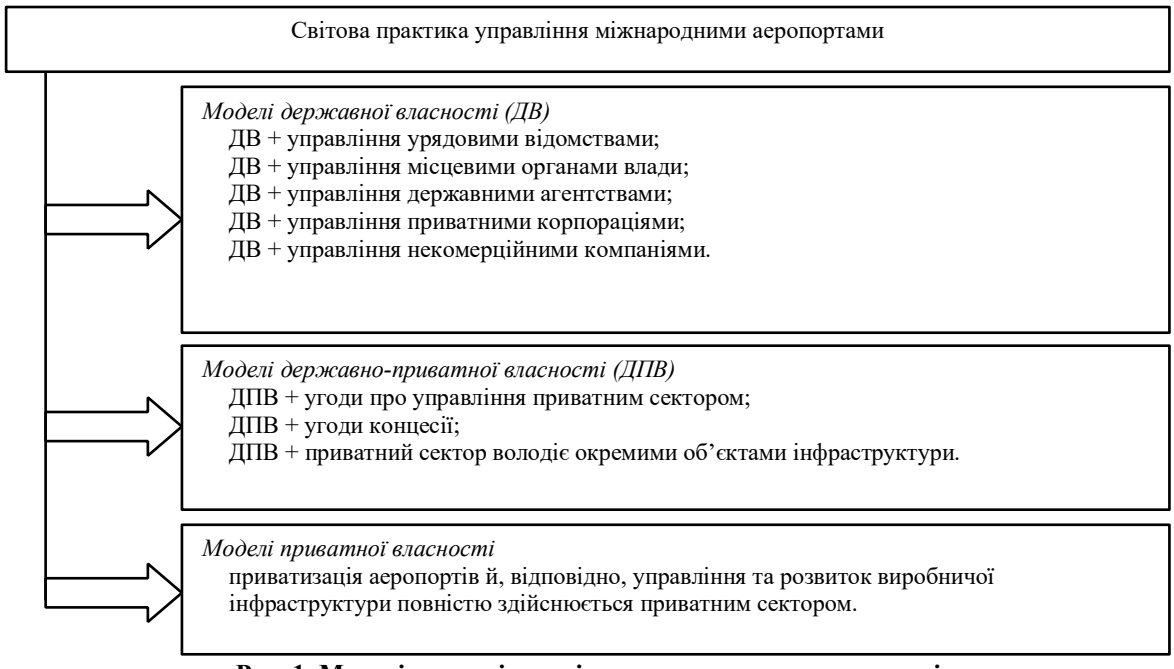

Рис. 1. Моделі управління міжнародними аеропортами світу

Джерело: побудовано авторами.

Моделі державної власності та управління (Public Ownership and Governance Models) в аеропортовому секторі є найбільш типовими моделями у всьому світі, коли функція управління і володіння аеропортом належить державі. Проте реалії минулого, коли авіатранспортний сектор вважався стратегічним національним надбанням, трансформуються у пошук комерційних можливостей і переваг авіасектору з метою сприяння регіональному і національному економічному розвитку. З'явилися абсолютно нові підходи до відносин між урядом та аеропортами: міжнародні аеропорти почали розглядатися з ринкових позицій як актив, що приносить прибуток, а не тільки як постачальник державних послуг.

Найбільш традиційний підхід, типовий для країн з централізованою планованою економікою, коли міжнародні аеропорти перебувають у державній власності, а управляються урядовими відомствами.

Модель, за якої аеропорти перебувають у державній власності, а управління ними здійснюється місцевими органами влади, також відома як американська модель. Така модель заснована на ідеї, що децентралізація сприятиме більш ефективному функціонуванню аеропортів. Беручи це до уваги, управління аеропортами США є завданням місцевих органів влади, однак право регулювати цінову політику аеропортів залишається за FAA.

Модель, коли аеропорти перебувають у державній власності, а управляються державними агентствами – невеликий крок у напрямі автономії аеропорту. За такого підходу агентство відповідає за діяльність аеропорту, а нормативне забезпечення залишається за міністерством, уникаючи подальших конфліктів інтересів. Гарним прикладом моделі слугує Aeropuertos Espanoles y Navegacion Aerea (AENA), Іспанське управління аеропортами, яке відповідає за аеропорт / повітряні сполучення / аеронавігаційні операції, тоді як Міністерство транспорту продовжує виконувати регулюючу роль [11, с. 28].

Модель, за якої аеропорти перебувають у державній власності, а експлуатуються приватними корпораціями, вносить серйозні зміни у парадигму володіння й управління аеропортами. Така модель також відома як створення публічно-правових корпорацій, спрямована на покращення управління і фінансову автономію аеропорту, полегшення доступу до ринків приватного капіталу. British Airport Authority (BAA), заснована у 1966 р., розпочала першою працювати за цими критеріями; стала першим автономним органом із ринковим підходом до управління в аеропортовому секторі й зразком для наслідування. Такі країни, як Ірландія, Таїланд, Ізраїль, Мексика імплементували аналогічні бізнес-моделі. Інший приклад цієї моделі – ANA – Aeroportos de Portugal, S.A. У 1998 р. португальський державний орган Empresa Pública de Aeroportos e Navegação Aére, який управляв діяльністю аеропортів та аеронавігацією, розділився на дві незалежні корпорації: ANA – Aeroportos de Portugal, S.A (відповідає за експлуатацію аеропорту) і NAV – Navegação Aérea de Portugal, EPE (відповідає за аеронавігацію). Ці структурні зміни в організації португальського аеропортового сектору дозволили ANA здобути незалежність від прямого політичного втручання і мати вигоду від власних довгострокових стратегічних планів [9, с. 259].

Модель, за якої аеропорти перебувають у державній власності та експлуатуються некомерційними компаніями, реалізована виключно в Канаді. На початку 1990-х років канадський уряд вирішив децентралізувати владу над аеропортами з метою підвищення ефективності сектору і наділити повноваженнями місцеві органи влади. Зрештою були створені некомерційні компанії, відповідальні за управління аеропортами відповідно до договорів про 60-річну оренду [13, с. 12]. Ці корпорації підпорядковуються промисловим або професійним асоціаціям, таким як Торгово-промислова палата, а їх основна мета – всебічне сприяння регіональному розвитку.

Моделі державно-приватної власності та управління (Public-Private Ownership and Governance Models) характеризуються залученням приватного сектору в традиційно фінансовані державою сфери, що дозволяє знайти нові джерела фінансування, а також дає можливість залучити більш компетентних партнерів, таких як досвідчені оператори аеропортів, банки, інвестиційні фонди, венчурні компанії тощо [13 с. 478].

У 1990-х роках Індія стала гарним прикладом реалізації ДПП в аеропортовому секторі, застосувавши модель державно-приватного партнерства за угодами концесії. Індійський уряд запропонував програму реструктуризації та вдосконалення національної системи аеропортів, яка була революційною в світі за масштабністю. Індійська програма встановлювала незначний рівень державного втручання в сектор: 26% акцій належала Airport Authority of India (AAI), решта 74% – приватним компаніям [14, с. 18]. Індійська практика виявилася дуже успішною, наприклад, розвиток Bangalore International Airport у межах 30-річної концесійної схеми «BOT» сьогодні розглядається в

якості зразка і є прикладом для наслідування.

В Австралії роздержавлення найбільших аеропортів супроводжувалося довгостроковими концесійними договорами, причому з метою запобігання монополізму кожний приватний консорціум міг оперувати лише одним аеропортом. Процес розпочався з укладення 50-річних концесійних договорів (з можливістю продовження ще на 49-річний період) в Melbourne Airport, Brisbane International Airport і Perth Airport. Ці контракти зобов'язували надання якісних послуг за встановленими стандартами, а також розвиток аеропортової інфраструктури. Експлуатацією та розвитком Brisbane International Airport займається Brisbane Airport Company Ltd. відповідно до довгострокової концесії (50+49 років). Структура акціонерів даної компанії складається з великих австралійських і міжнародних організацій, у тому числі голландської Amsterdam Schiphol Group та інших важливих інституціональних інвесторів. Слід зазначити, що майже 80% акціонерів Brisbane Airport Company Ltd. – пересічні громадяни Австралії в межах національних інвестиційних фондів [13, с. 158].

У Північній Америці поширена модель, за якої аеропорти перебувають у державній власності, а приватні компанії оперують терміналом і розвивають його інфраструктуру, наприклад: термінал у Chicago O'Hare International Airport (базовий авіакомпанії United Airlines), термінали John F. Kennedy International Airport або термінал 3 у Toronto Pearson International Airport.

Моделі приватної власності та управління (Private Ownership and Governance Models) характеризуються процесом приватизації аеропортів. Прикладом може слугувати Belfast International Airport (Ірландія), який в 1990-х роках на конкурсній основі був приватизований керівниками і співробітниками аеропорту з метою контролю прав власності для забезпечення кращих умов бізнесу [1, с. 144].

У Європі, крім Великобританії, не відбувалось масової приватизації аеропортів, проте набула поширення часткова приватизація. Ця модель дозволяє зберегти державний вплив і скористатися перевагами участі приватного сектору.

Нова Зеландія разом з Великобританією стали піонерами у приватизації міжнародних аеропортів. У 1990-х роках три найбільші аеропорти (Oakland International Airport, Wellington International Airport і Christchurch International Airport) були перетворені на окремі корпорації, що належать державному консорціуму у складі центральних і місцевих органів влади, з кінцевою метою продажу акцій центрального уряду. Акції Oakland International Airport (51,6%) уряд перерахував до фондових ринків Австралії та Нової Зеландії; 66% акцій Wellington International Airport продано приватному комунальному підприємству Infratil. Що стосується Christchurch International Airport, то аеропорт досі у державній власності: 25% належить центральному уряду і 75% – місту Крайстчерч [1].

Також вбачається цікавим приклад приватизації аеропортів Китаю. Авіаринок Китаю характеризується потужною лібералізацією та дерегуляцією, з'являється величезний інтерес з боку іноземних інвесторів і, незважаючи на те, що уряд, як і раніше, посідає важливу позицію у галузі, китайський аеропортовий сектор є одним із найбільш приватизованих у світі. Програма приватизації аеропортів розпочалася у 1990-ті роки з продажу 5 найбільших аеропортів: Beijing Capital International Airport, Shenzhen International Airport, Shanghai International Airport, Guangzhou Bayou International Airport, Xiamen Gaoqi International Airport [17].

Отже, слід зазначити, що більшість аеропортів світу сьогодні належать місцевим, регіональним або національним державним органам, які потім аеропорт здають в оренду приватним корпораціям, що відповідають за його функціонування. З метою підвищення конкурентоспроможності міжнародних аеропортів у світі активно здійснюється державне фінансування розвитку аеропортової інфраструктури і залучаються засоби приватних інвесторів. Залучення приватного сектору в останні роки стало подальшим кроком у напрямі лібералізації прав власності й управління міжнародними аеропортами та є складовою загального процесу глобалізації світової економіки.

Висновки. Таким чином, історично найпоширенішою практикою підвищення конкурентоспроможності міжнародних аеропортів є фінансування розвитку аеропортів шляхом залучення урядових джерел (грантів, субституцій), також фінансування може здійснюватись із залученням одного або декількох іноземних урядів, можуть брати участь одна чи кілька міжнародних урядових установ або агентств. Крім того, світовий досвід демонструє, що потенціал аеропортового сектору став більш привабливим для приватних інвесторів. Отже, уряд кожної окремої країни обирає свої оптимальні інструменти та механізми розвитку міжнародних аеропортів залежно від типу взаємодії державного і приватного секторів, що дає можливість гнучкого управління конкурентоспроможністю аеропортів на світовому ринку авіаційних перевезень.

Література

1. ACI. Guide to finance instruments for European airports 2017. [online] Available at: https://www.aci-europe.org/policy/position-papers.html?view=group&group=1&id=6
2. Руководство по экономике аэропортов. Doc 9562. – Montreal: ICAO, 2013. – 174 с.
3. ADB: Asian Development Bank. Public-Private Partnerships. – Manila: ADB, 2017. – 29 p.
4. Руководство по экономике аэропортов. Doc 9562. – Montreal: ICAO, 2013. – 174 с.
5. Ареф'єва О.В., Штангерт А.М. Розвиток підприємств авіаційної галузі в контексті економіки знань. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2011. – 224 с.
6. Сидоренко К. В. Впровадження стратегічних пріоритетів розвитку світоцивілізаційного вектору в умови функціонування міжнародних аеропортів / К. В. Сидоренко // Економічний форум: зб. наук. праць. – Луцьк: ЛНТУ, 2014. – № 2. – С. 20-28.
7. Руководство по приватизации в сфере аэропортового и аэронавигационного обслуживания. Doc 9980. – Montreal: ICAO, 2012. – 50 с.
8. Руководство по экономике аэропортов. Doc 9562. – Montreal: ICAO, 2013. – 174 с.
9. Сидоренко К. В. Світовий досвід управління аеропортами з метою покращення їх виробничої інфраструктури / К. В. Сидоренко // Економічний простір: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2014. – №82. – С. 256-267.
10. Ложачевська О.М., Сидоренко К.В. Місце виробничої інфраструктури міжнародних аеропортів у системі забезпечення глобальної конкурентоспроможності / О. М. Ложачевська, К. В. Сидоренко // Економічний простір: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2017. – №125. – С. 17-26.
11. Gillen D. The regulation of airports. – Vancouver: University of British Columbia, 2007. – 53 p.
12. Duffy J. Air transport – public-private partnerships model in emerging markets. – Dublin: Nordbank, 2010 – 38 p.
13. Grigg W. Infrastructure finance: the business of preference experiment / W. Grigg // Accounting Horizons. – 2012. – Vol. 26. – №3. – P. 465-491.
14. Graham A. Managing Airports: An International Perspective. – N.Y.: Elsevier, 2008. – 333 p.
15. Sydorenko K. The mechanism of competitiveness management of production infrastructure of international airports
16. Graham A. Managing Airports: An International Perspective. – N.Y.: Elsevier, 2008. – 333 p.
17. Qin Z. Comprehensive review of airport business models 2017. [online] Available at: http://www.airports.org/aci/ACIAPAC/File/Young%20Executive%20A

UDC 336.74:339.9(045)

GOLIUK V.Y.,
Ph.D. in Economics, Associate professor
of Management Department of the National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

MONETARY COMPONENT OF BREXIT IMPACT ON EU AND THE UK ECONOMY

Annotation. *The aim of the paper is to study Brexit impact on economic growth of the UK and EU focusing on its monetary component. The results show, that Brexit will hurt the UK economy much more than economy of European Union. The UK monetary authorities keep monetary policy unchanged waiting for the decision on the Brexit final scenario, while European Central Bank continues its quantitative easing programme, that has already brought gains for European economy.*

Key words: *Brexit, United Kingdom, European Union, economic growth, inflation, monetary policy.*

Голюк В.Я., к.е.н., доцент кафедри менеджменту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

МОНЕТАРНА СКЛАДОВА ВПЛИВУ БРЕКСИТУ НА ЕКОНОМІКУ ЄС ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Анотація. *Метою статті є вивчення впливу Брекситу на економічне зростання Великобританії та ЄС з акцентом на його монетарну складову. Результати досліджень демонструють, що Брексит завдасть значно більшої шкоди економіці Великобританії, ніж економіці Європейського Союзу. Монетарна влада Великої Британії все ще чекає рішення щодо остаточного сценарію Брекситу, залишаючи грошову політику незмінною, тоді як Європейський центральний банк продовжує програму кількісного пом'якшення, яка вже принесла успіхи європейській економіці.*

Ключові слова*: Брексит, Великобританія, Європейський Союз, економічне зростання, інфляція, монетарна політика.*

Голюк В.Я. к.э.н., доцент кафедры менеджмента Национального технического университета Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

МОНЕТАРНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ВЛИЯНИЯ БРЕКСИТА НА ЭКОНОМИКУ ЕС И ВЕЛИКОБРИТАНИИ

Аннотация. *Целью статьи является изучение влияния Брексита на экономический рост Великобритании и ЕС с акцентом на его монетарную составляющую. Результаты исследований показывают, что Брексит нанесет значительно больший вред экономике Великобритании, чем экономике Европейского Союза. Монетарные власти Великобритании все еще ждут решения по окончательному сценарию Брескита, оставляя денежную политику неизменной, тогда как Европейский центральный банк продолжает программу количественного смягчения, которая уже принесла успехи европейской экономике.*

Ключевые слова*: Брексит, Великобитания, Европейский Союз, экономический рост, инфляция, монетарная политика.*

Introduction. The word "Brexit" has emerged as combination of two English words: adjective "British" and noun "exit" in 2012 by model of popular at the time "Grexit", when mass media discussed possibility of Greece leaving European institutions as a result of Greek economic crisis. Clearly, Brexit will lead to a significant change in both the UK and EU economies, the UK's relationship with other European countries. The vast majority of studies [1] conclude that Brexit will reduce economic growth – although the scale of reduction predicted differs. ECB's President Draghi said that the effect of the Brexit vote on the eurozone's growth is estimated at around 0.5% over three years [2]. Long-term impact of Brexit could also vary across different types of businesses, countries, individuals. As far as numerous studies have shown positive effect of integration on European economies due to additional trade, investment and other links, we can assume that the UK economy will be smaller following Brexit than it would have been remaining the EU member.

Analysis of recent researches and publications. Numerous studies have been performed setting out a range of predictions for how Brexit is likely to affect the UK and EU economic growth. Consequences of Brexit for the UK and EU economies were researched by B. Mueller, F. Papadia, A. Stojanovic, G. Tetlow et al. Monetary aspects of Brexit were analised by J. Mourmouras, H. Mustoe, L. Singleton. The vast majority of these studies predict that Brexit will hurt UK economy much more than economy of European Union. The largest negative impacts of Brexit are predicted by those studies, which allow reductions in trade, investment and migration to have a permanent effect on the UK's innovative activity, and so permanently reduce productivity growth. The predictions are more pessimistic for scenarios in which significant barriers to trade develop between the UK and EU [1].

Setting objectives. The goal of the study is to analyze the impact of Brexit on United Kingdom and European Union economies and to determine prospective trends of its monetary policies.

Research results. On 23 June 2016 citizens of the United Kingdom voted to leave the European Union. On 29 March 2017 the UK formally notified the European Council of its intention to leave the EU by triggering of Article 50 of the Lisbon Treaty. At the special summit on 10 April 2019 EU leaders agreed EU leaders agree to delay Brexit until 31 October [3]. If both sides ratify the withdrawal agreement between the UK and EU earlier, during these six months, the UK will leave on the first day of the following month. It means that during these six months United Kingdom can ratify the agreement and leave EU by 31 October 2019, can review its strategy on Brexit or even can cancel it. It should be noted that the President of European Council Donald Tusk assumes that the UK leaving the EU could be postponed one more time [4]. It would be positive for both European and UK business, because it gives them more time to adapt.

There are two possible ways of Brexit: "soft" and "hard". The two terms essentially refer to the kind of relationship and level of participation the country will have with the EU's Single Market – the free movement of people, goods and services – and the Customs Union – the bloc's trade and tax agreement. Soft Brexit means that the UK could gain special access to the single market but might have to, in return, compromise on immigration agreements. Hard Brexit means taking the UK completely out of the EU – including both the single market and the customs union, so it free from its regulations and tariffs [5].

Brexit consequences for the UK are rather pessimistic. Europe is Britain's most important export market and its biggest source of foreign investment, and membership in the bloc has helped London cement its position as a global financial center. An announcement, or at least a threat of big changes, could make a lot of companies to leave Britain. The government has projected that in 15 years, the country's economy will be anywhere from 4% to 9% smaller under the Brexit, than it would inside the bloc, depending on how it leaves [6]. It is expected that the so-called "soft" Brexit would be much better for British financial markets than the "hard" one, because the last scenario would cause more political uncertainty and, as a result, higher volatility. On the contrary, soft Brexit would provide confidence and certainty, that in turn would boost economic growth and would push the UK interest rates up.

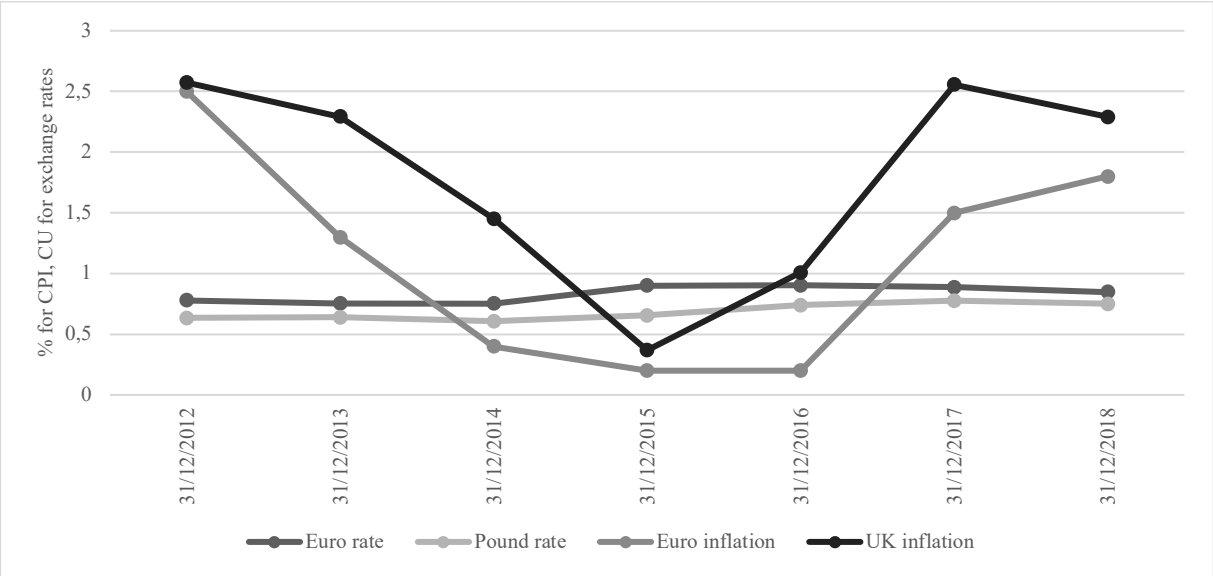

Fig. 1. Inflation, consumer prices (CPI) (annual %), official exchange rate (currency units per 1 US dollar) of Euro area and United Kingdom

Source: developed by author on the basis of [7,8].

Brexit process is also influencing the exchange rate of the UK currency. During the past two years, the pound has had a rough time of things when it comes to its price against the dollar and other currencies (see fig.1). The immediate aftermath of the Brexit referendum saw sterling decline sharply in value [9]. Just on the date of the referendum (on June 2016), sterling depreciated by nearly 7% against a basket of currencies, an extraordinarily large movement in one day, clear evidence of a shock. Subsequently the exchange rate settled at a new lower level, moving up and down within a relatively narrow corridor, mostly reflecting the flow of news about Brexit [11].

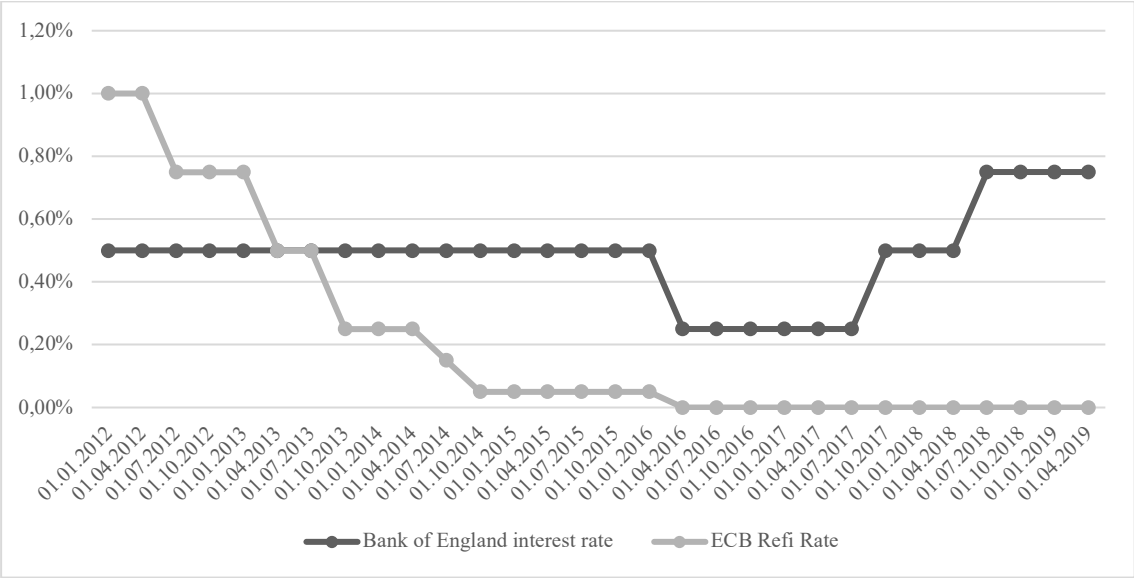

Fig. 2. Bank of England Official Interest Rate and ECB Refinancing Rate in 2012-2019.
Source: developed by author on the basis of [11,12].

Rather than do nothing, the Bank of England's Monetary Policy Committee stepped in straight after the referendum to cut interest rates (see fig.2), increase liquidity by purchasing government and corporate debt, and provide banks with access to cheap finance to help support lending to businesses and households. Governor of the Bank of England Mark Carney estimates that these actions have helped to boost economic growth by between 0.5% and 1% over the past two years [1]. The Bank of England cut the policy rate by 25 basis points (it is now 0.25%), and expanded the government bond purchase scheme by £60 billion, bringing the total to £435 billion. It also established a new corporate bond purchase program of £10 billion, and launched a new Term Funding Scheme that will provide funding for banks at rates close to the monetary policy rate [2]. Still, the uncertainty surrounding the timing and the "type of Brexit" to be implemented, given the size of the current account deficit and the uncertainty around the continuation of foreign capital inflows, poses a big risk for the pound and further depreciation is expected, albeit, at a somewhat lesser extent than originally expected. Sterling investors thus face continuing pain for the foreseeable future [2]. At the present time Bank of England delays interest rate decisions until it has a clearer picture of how the UK economy will be affected post-Brexit. Some members of the Bank of England's Monetary Policy Committee have previously suggested that rates may said that rates will need to be cut in the event of a "no-deal" Brexit to boost the economy [13]. Cutting rates is rather expectable considering relatively low inflation level in the UK and the fact that the economy grew rather slow by historical norms and need to be pushed up. What is clear now, that the Old Lady's authorities [13] declare that the Bank "will always act to achieve the 2 per cent inflation target".

At the mean time ECB continues its quantitative easing programme. The asset purchase program, a monetary experiment known as QE, was launched in March 2015 to prevent sub-zero inflation from further hitting an economy still reeling from the euro zone debt crisis [14]. By the end of 2018 ECB has spent 2.6 trillion euros ($3 trillion) over almost four years, buying up mostly government but also corporate debt, asset-backed securities and covered bonds — at a pace of 1.3 million euros a minute. That equates to roughly 7,600 euros for every person in the currency bloc. As intended, this programme has increased economic growth while wages and lending have risen but inflation remains subdued, complicating the QE exit and ensuring interest rates will stay at record lows for some time. Nevertheless ECB has also been criticized because the bond buying has depressed interest rates and hurt European banks' profitability [14].

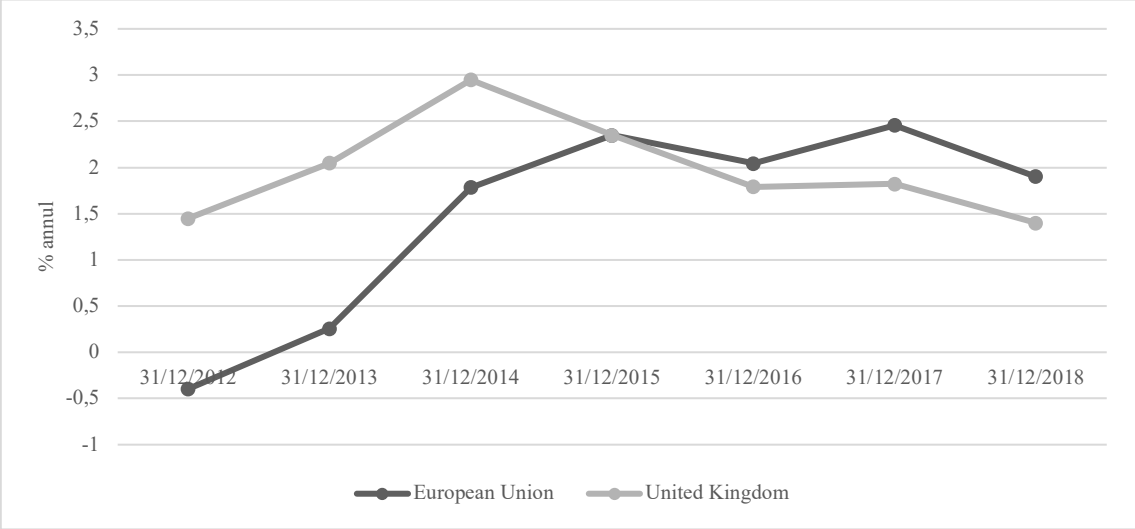

Fig. 3. Economic growth in European Union and United Kingdom in 2012-2018.
Source: developed by author on the basis of [15].

Brexit referendum results have made negative impact on the whole European economy, but the consequences for the UK are the worst. Even though the UK has not had a recession since the referendum, there is a variety of evidence that economic performance has been weaker than it probably would have been. UK – unlike in previous years – started growing at a slower rate than the euro area shortly after the referendum. In the four years before the referendum, the UK economy was growing by some 1.2% more than the euro area on average every year. *Economic models show that* if this differential had remained constant, given that more than two years have passed since the referendum and given the growth in the euro area in this period, the UK economy would now be some 4% larger than its real current size [10]. The main risks stem from the loss of market assess through 'passporting', which is unlikely to be fully offset by any new equivalence regime or bespoke trade agreement. Some researches [1] suggest that if the UK were to trade with the EU on WTO terms, approximately £18–20bn in revenue and up to an estimated 31,000 to 35,000 jobs could be at risk, along with approximately £3–5bn of tax revenues a year. The eventual impact – and what additional barriers are imposed on the UK financial services businesses wishing to trade with the EU – will depend on the deal that is struck between the UK and EU. The Government's latest analysis suggests [1] that non-tariff barriers to financial services trade would be relatively modest – equivalent to around a 5% tariff in an free trade agreement scenario.

While growth in the UK had decreased (see fig.3), inflation had remained higher in the UK, thus breaking the consistency between higher growth and higher inflation in the UK with respect to the euro area (see fig.1). Now Bank of England is trying to keep inflation within 2% target level and is waiting for the final decision of the UK Parliament concerning the "soft" or "hard" Brexit scenario. Level of investments in the UK has also decreased, while in EU it has grown since the Brexit Referendum.

European economy recovers at a "modest" pace, but still faster comparing to the UK. Loan growth continued to recover - across the largest euro area countries, overall terms and conditions eased across all larger countries except for Germany [2]. According to EBA consumer trends report 2018/19 [16] there has been a relatively steady increase in both the volume and the value of lending for house purchases across the EU over the past 5 years (2013-2018). The volume of consumer credit has been relatively stable for the past 5 years, with a steady growth of credit for consumption, which increased by 5.1% between 2016 and 2017 [16]. EIB Investment Report 2018/2019 addresses a moment of economic recovery in which investment growth, overall, is strong, but downside risks to the economic outlook are rising. According the report investment growth is consolidating across the EU. Measured as gross fixed capital formation, investment grew by 4% on average in 2017 and the first half of 2018. Investment rates have reached historical averages [17], apart from in the "periphery" group of countries, where investment growth is healthy but investment by households and government remains low.

Consequences of Brexit for Ukraine are also negative. A period of Brexit "uncertainty" is damaging for the both EU and the UK and so indirectly for Ukraine. Slowdown of growth in EU – Ukraine's largest trade partner accounting for 34% of goods exports in 2015 (USD 13bn) – will dampen the prospects for

Ukraine's economic recovery, making it difficult to reach 4.0% medium-term growth forecasted by the IMF [18].

Conclusions and further research directions. The results show, that Brexit influence will vary depending on the country, type of industry and company. It's obvious that Brexit will hurt the UK economy much more than economy of European Union. Economic growth is expected in both economies, but in United Kingdom it would be weaker than it probably would have been in case of no-Brexit scenario. Consequences for European Union and especially for the UK would be much better in case of adopting the "soft" Brexit.

The UK monetary authorities keep monetary policy unchanged waiting for the decision on the Brexit final scenario, while European Central Bank continues its quantitative easing programme, that has already brought gains for European economy, witnessed by the steady growth in EU investments. Now the UK and EU monetary authorities develop different sets of measures aimed to minimize negative impact of each possible Brexit scenario. Next study will be dedicated to Brexit impact on the global economy.

References

1. Tetlow G.,Stojanovic A. Understanding the economic impact of Brexit. *Institute for Government*. October 2019. URL: https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/2018%20IfG%20%20Brexit%20impact%20%5Bfinal%20for%20web%5D.pdf
2. Mourmouras J. Post-Brexit effects on global monetary policy and capital markets. *Speech at an event organised by the Hellenic American Association for Professionals in Finance (HABA), New York City.* 5 October 2016. URL: https://www.bis.org/review/r161216g.pdf
3. Brexit. *European Union official web-site.* URL: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/unitedkingdom_en#brexit (retrieving data – 08.06.2019)
4. Вендик Ю. «Брексит» отложен до 31 октября: ЕС дал Британии длинную отсрочку. *Русская служба Би-би-си.* 11 апреля 2019. URL: https://www.bbc.com/russian/news-47887922
5. Chaplain C. What do 'hard Brexit' and 'soft Brexit' mean and what is the difference between them? *I-News.* November 26, 2018. URL: https://inews.co.uk/news/brexit/hard-brexit-vs-soft-brexit-difference-meaning-what-consequences/
6. Mueller B. What Is Brexit? A Simple Guide to Why It Matters and What Happens Next. *The New York Times.* May 24, 2019. URL: https://www.nytimes.com/interactive/2019/world/europe/what-is-brexit.html
7. Yearly Average Rates. *OFX.* URL: https://www.ofx.com/en-au/forex-news/historical-exchange-rates/yearly-average-rates/ (retrieving data – 08.06.2019)
8. Inflation. *OECD official web-site.* URL: https://data.oecd.org/price/inflation-cpi.htm (retrieving data – 08.06.2019)
9. Mustoe H. How does Brexit affect the pound? *BBC News.* 15 January 2019. URL: https://www.bbc.com/news/business-46862790
10. Papadia F. The shadow of Brexit: Guessing the economic damage to the UK. *Money matters? Perspectives on Monetary Policy.* March 27, 2019. URL: http://moneymatters-monetarypolicy.eu/the-shadow-of-brexit-guessing-the-economic-damage-to-the-uk/
11. Interest rates of European Central Bank. *Global Rates.* URL: https://www.global-rates.com/interest-rates/central-banks/european-central-bank/ecb-interest-rate.aspx (retrieving data – 08.06.2019)
12. Interest rates of Bank of England. *Global Rates.* URL: https://www.global-rates.com/interest-rates/central-banks/central-bank-england/boe-interest-rate.aspx (retrieving data – 08.06.2019)
13. Singleton L. Bank of England to adopt wait and see approach as Brexit unfolds. *Imperial College News.* March 11. 2019. URL: https://www.imperial.ac.uk/news/190515/bank-england-adopt-wait-approach-brexit/
14. Carvalho R., Ranasinghe D., Wilkes T. The life and times of ECB quantitative easing, 2015-18. *Reuters.* December 12, 2018. URL: https://www.reuters.com/article/us-eurozone-ecb-qe/the-life-and-times-of-ecb-quantitative-easing-2015-18-idUSKBN1OB1SM
15. Economic growth, % annual. *World Data Atlas, Knoema*. *World development indicators (2018).* URL: https://knoema.com/WBWDI2019Jan/world-development-indicators-wdi (retrieving data – 08.06.2019)
16. Consumer Trends Report 2018-2019. *European Banking Authority*. 2019. URL: https://eba.europa.eu/documents/10180/2551996/Consumer+Trends+Report+2018-19.pdf
17. EIB Investment Report 2018/2019: retooling Europe's economy - Key findings. *European Investment Bank*. 2019. URL: https://www.eib.org/attachments/efs/economic_investment_report_2018_key_findings_en.pdf
18. Bilan O. Brexit: Shall Ukrainians Worry. *Wox Ukraine.* June 21, 2016. URL: https://voxukraine.org/en/brexit-shall-ukrainians-worry-en/

УДК 339.543+339.922(045)

ВОЙТОВ С.Г.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних
відносин, регіональних студій та туризму
Університету митної справи та фінансів

ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. *Запропоноване дослідження присвячене актуальним питанням формування та розвитку митно-тарифного регулювання. Розгляд категорії здійснюється через призму класичної європейської періодизації історичного розвитку і охоплює період з найдавніших часів до наших днів. Центральним аспектом роботи, що проводиться в ході аналізу, є висвітлення історичних періодів і відповідних їм економічних умов виникнення, розвитку і функціонування всіх компонентів митно-тарифного регулювання: мита, митного тарифу, митної вартості, класифікації товарів, інституту країни походження.*

Ключові слова: *митний тариф, мито, історія митної справи, митно-тарифне регулювання, історія торгівлі.*

Войтов С.Г., к.э.н., доц. кафедры международных экономических отношений, региональных студий и туризма, Университет таможенного дела и финансов

ИСТОРИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СТАНОВЛЕНИЯ ТАМОЖЕННО-ТАРИФНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Аннотация. *Предложенное исследование посвящено актуальным вопросам формирования и развития таможенно-тарифного регулирования. Рассмотрение категории осуществляется через призму классической европейской периодизации исторического развития и охватывает период с древнейших времен до наших дней. Центральным аспектом работы, проводимой в ходе анализа, является освещение исторических периодов и соответсвующих им экономических условий возникновения, развития и функционирования всех компонентов таможенно-тарифного регулирования: таможенной пошлины, таможенного тарифа, таможенной стоимости, классификации товаров, института страны происхождения. Исследование механизма формирования таможенно-тарифного регулирования осуществляется в тесной взаимосвязи с торговыми и интеграционными процессами, которые присущи каждому периоду исторического развития.*

Ключевые слова: *таможенный тариф, пошлина, история таможенного дела, таможенно-тарифное регулирование, история торговли.*

Sergii G. Voitov, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of International Economic Relations, Regional Studies and Tourism, University of Customs and Finance

HISTORICAL AND ECONOMIC ANALYSIS OF THE FORMATION OF CUSTOMS TARIFF REGULATION

Abstract. *The proposed research is devoted to urgent questions of formation and development of customs tariff regulation. Consideration of category is made through the prism of classical European periodization of historical development and covers the period from ancient times to the present. The central aspect of the work carried out in the analysis is to highlight the historical periods and economic conditions of origin, development and operation of all components of the customs tariff regulation: customs duties, customs tariffs, customs valuation, commodity classification, the institution of country of origin. Investigation of the formation of customs tariff regulation is carried out in close connection with trade and integration processes that are inherent in each period of historical development.*

Keywords: *customs tariff, duty, customs history, customs tariff regulation, trade history.*

Актуальність проблеми. Тривала залежність національного розвитку від політики оточуючих держав та обмежений період існування економічного суверенітету України не дозволили достатньою

мірою розвинути захисний потенціал митної системи по відношенню до зовнішньоекономічних умов. Не сформованою на даному етапі розвитку є митна наука, обмеженими та не повними – теоретичні дослідження. Найменш розробленою залишилася проблематика історико-економічної зумовленості регулятивних компонентів митної системи, головним з яких є митно-тарифне регулювання.

Разом з тим, базисом та неодмінним фактором прогресивного розвитку та вдосконалення будь-якого економічного процесу є накопичення емпіричного знання, що формує специфічну систему – галузеву науку. В нашому випадку, історико-економічна ретроспекція митно-тарифного регулювання є запорукою формування більш повного розуміння сутності митно-регулятивних заходів з метою оптимізації митних відносин та формування фундаментальної митної науки.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання зародження та еволюції митної системи загалом та митно-тарифного регулювання зокрема, є досить актуальним у наш час. Серед провідних вітчизняних та закордонних учених, які займалися визначеною проблематикою варто відмітити К. Є. Гальського [1], О. П. Гребельника [2], А. А. Дубініну [3], О. О. Дячка, К. М. Колесникова, О. В. Морозова [4], В. А. Острога [5], Д. В. Суходоєва [6], В. Б. Чорного [7]; серед класиків наукової думки, чиї твори стали взірцевими: С. Ю. Вітте [8], К. М. Лодиженського [9], Ф. Д. Ліста [10], Д. І. Менделеєва [11], А. Бера [12-14], Д. Рікардо [15], А. Сміта [16], І. Янжула [17]. Огляд наукових джерел з обраної тематики доводить відсутність досліджень щодо формування та розвитку механізму митно-тарифного регулювання у повному наборі його компонентів. Більшість робіт сфокусовано навколо вузької експертизи мит і не звертає увагу на існування цілого ряду інших його складових. Наукове ж визначення вищевказаних недоліків, безсумнівно, є важливим, і формує основу даного дослідження.

Метою статті є огляд історичної ретроспективи причин зародження, розвитку і функціонування митно-тарифного регулювання, зосереджений навколо давньої, первісної його складової – категорії «мита». Розгляд мита буде здійснено в різні періоди розвитку світової цивілізації та у взаємодії з міжнародними торговельними процесами. Крім цього, передбачається висвітлення процесу еволюційного збагачення структури митно-тарифного регулювання новими більш досконалими регулятивними компонентами, аж до створення сучасного його механізму.

Виклад основного матеріалу. Ґенезу побудови системи митно-тарифного регулювання розглянемо з точки зору класичної періодизації європейського історичного розвитку (див. табл. 1), яка за виключенням доісторичного, поділяється на 5 періодів:

1. Стародавність: ІІІ тис. до н.е. – V ст.;
2. Середні віки: V – XV ст.;
3. Ранній Новий час: XVI – XVIII ст.;
4. Новий час: XIX ст. – 1914 рр.;
5. Новітній час: 1914 р. – сьогодення.

З часів Стародавнього світу, характеристиками якого стали виникнення перших державних утворень, встановлення територіальних кордонів та налагодження певним чином структурованих форм товарно-грошових відносин, почала виникати різного роду плата, що стягувалася як в рамках торговельних відносини в середині держави, так і з міжнародної торгівлі. Вказаний платіж в загальному вжитку отримав назву «мито», і носив форму як збору (еквівалентного платежу), так і податку (безеквівалентного платежу на користь держави). Мито стало первісною складовою формування фондів накопичення та розподілу перших державних утворень, тобто однією з основ їх економічного існування.

Огляд ряду наукових праць дав підстави для висновку про відсутність однозначної думки про походження слова «мито». Так, згідно дослідження К. М. Колесникова, значення «мито» походить від стародавнього верхньонімецького «myto» – збір [4, с. 12]. Автори іншої роботи [18, с. 5] тримаються думки, що значення «мито» має національне забарвлення та походить від слов'янського «мити» – одбирати, збирати, і на відміну від більш пізнього тюркського «тамга» (клеймо), означає не лише зовнішньоторговельні збори, але й податки взагалі. Дещо іншу точку зору має російський дослідник Д. В. Суходоєв [6]. Згідно його досліджень, «мит» як основним чином внутрішній податок існував у вигляді проїзного збору, основну функцію податку на торгівлю, в тому числі і зовнішню, несла «тамга».

Про східнонімецьке походження слова «мито» занесене приблизно в V ст. племенами готів говориться й у праці білоруського науковця В. А. Осторога. Митом називалося місце, де зупинялися вози та човни. Саме ж слово «мит» в умовах встановлення татаро-монгольського іга було витіснено тюркським «тамга» – ханський ярлик з печаттю, що підтверджував привілеї феодалів та духовенства, і

супроводжувався однойменним збором. Пізніше тамгою почали називати й торгове мито, сам процес звучав як «тамжить», а місце – «таможней» [5, с.17].

Згідно праці відомого вченого XIX ст. К. М. Лодиженського, згадка про стягнення мита з'являється ще в Руській Правді, але походження воно має більш раннє. Дослідник вважає, що занесене воно до Русі було ще за часів правління Володимира Великого візантійськими та грецькими священниками, система торгових мит яких в той час була більш розвиненою. Їм окрім свого головного призначення – розповсюдження християнства на Русі, доручено було здійснювати нагляд за торговими вагами та мірами. Деякі непрямі факти, вказує науковець, свідчать про ще ранішу згадку про мито – ще в договорі князя Олега з візантійцями: «да творятъ куплю ино же имъ надобѣ, не платя мыта ни въ чемъ же». Договір засвідчував привілеї надані руським купцям [9, с. 1-2].

Саме простота стягнення мита як непрямого податку за умов становлення товарно-грошових відносин та міжнародних торговельних потоків і зумовила досить ранній період зародження явища та категорії. Зайве свідчення тому – англійське позначення мита словом «custom», що означає «звичай», тобто явище, що давно сформувалося [16, с. 626], чи російське – «пошлина», – те що здавна пішло, повелося [19].

Активний розвиток торгівлі потребував впорядкування митних відносин та систематизації ставок мита. Вказана тенденція створила передумови виникнення інших регулятивних елементів митно-тарифного регулювання, зокрема митного тарифу. Приблизно у III ст. до н.е. в м. Тарифа (протока Гібралтар) був вперше створений та застосований звід ставок мита, котрий отримав назву «тариф». Відсутність розвиненої товарної номенклатури тарифу не дозволяла використати повним чином потенціал вказаного інструменту митно-тарифного регулювання (мито стягується в основному з човна, бочки, чи возу, слабко враховуючи якісні чи вартісні аспекти продукції), проте прецедент систематизації ставок мита створив умови для подальшого його розвитку та вдосконалення (наприклад, Пальмірського митного тарифу 137 р.)

Таблиця 1

Особливості становлення митно-тарифного регулювання за різних періодів розвитку світової цивілізації

Період	Країни лідери міжнародної торгівлі	Характеристика періоду	Роль та значення митно-тарифного регулювання: зародження, розвиток, функціонування
1. Стародавні часи, античність III тис. до н.е. – V ст. н.е.)	Стародавні Єгипет, Вавилон, Фінікія, Греція, Рим.	1. Перехід від первісно-общинного до рабовласницького суспільства; 2. Занепад мінової торгівлі, розвиток товарно-грошових відносин; я центрів торгівлі, ізація влади та поява чних кордонів; іл праці, розвиток торгівлі, інтернаціоналізації го господарства; 5. Зародження та розвиток міжнародної торгівлі.	1.Зародження мита як збору (еквівалентного платежу). Його розвиток до форми податку на внутрішню, а згодом і податку на зовнішню торгівлю, виникнення митного тарифу; 2.Низька продуктивність праці визначала порівняно низький рівень митного оподаткування (мито 1-2% вважалося нормальним, 3-5% було достатньо для певних протекціоністських дій, а ставка в 10% ставала заборонною); 3. Використання мита у якості фіскального інструменту, зародження регулятивної функції.
2. Середньовіччя (V ст. - XV ст.)	Арабські племена, Візантія, середньовічні Італія, Іспанія, Франція та Німеччина	дної Римської імперії. переселення народів; античної цивілізації, вання європейського у; дального устрою; ристиянства; іст та розвиток ремесла.	1. Занепад торгівлі, втрата митом особливості податку на зовнішню торгівлю та набуття функції збору, як основної; 2.Реанамація та поширення натуральних форм стягнення мита; 3. Високе фіскальне навантаження феодально децентралізованої державної системи. 4. Виникнення першого прототипу митного союзу – Ганзи.

Продовження таблиці 1

3. Ранній Новий час – XVIII ст.)	Іспанія, Португалія, Голландія, Англія, Німеччина Франція, Російська імперія.	1.Великі географічні відкриття, активний розвиток процесів інтернаціоналізації; 2. Інфляція цін, викликана збільшенням ввозу золота та срібла; 3. Перехід до мануфактурного виробництва, зародження капіталізму; 4. Панування меркантилізму, як головної парадигми періоду; 5. Протекціонізм; 6. Централізація європейських держав, абсолютизм, виникнення державних інститутів.	1.Розвиток торговельних відносин на відкритих територіях та утворених колоніях; 2. Набуття митом ознак податку на зовнішню торгівлю, зникнення внутрішніх мит, як рудиментів Середньовіччя; 3. Відокремлення вартості, що підлягає оподаткуванню від ринкової вартості, зародження митної вартості; 4. Розширення товарного різноманіття, стрімкий розвиток товарних номенклатур митних тарифів; 5. Розвиток системи зовнішньоекономічних пріоритетів національних економік, становлення інституту країни походження.
4. Новий час .XX ст.)	Англія, США, Німеччина, Франція, Росія.	1.Велика французька буржуазна революція – становлення республіканської форми правління; 2. Протистояння фритредерства та протекціонізму; 3. Промислова революція.	1. Набуття митно-тарифним регулюванням регулятивної (протекціоністської) функції, 2. Тарифні війни, поява заборонних тарифів; 3. Політизація митно-тарифного регулювання, набуття політичної функції.
ій час (з 1914 р.)	США, СРСР, Німеччина, Англія, Японія, Китай Франція, Італія, Росія.	1. Перша та Друга світові війни – занепад економіки, промисловості і торгівлі; 2. Поляризація світу: утворення соціалістичного та капіталістичного таборів; 3. Активний розвиток промисловості та міжнародної торгівлі після Другої світ. війни; 4. Розвиток торгово-тарифних відносин в рамках міжнародних організацій; 5. Активний розвиток інтернаціоналізації та інтегративних процесів. 6. Глобалізація економіки і торгівлі.	1. Зниження ставок мита, зменшення фіскального та регулятивного потенціалу митно-тарифного регулювання; 2. Активний розвиток та використання всього спектру складових митно-тарифного регулювання, виникнення фіскальних комплементів митно-тарифного регулювання (ПДВ, ін.); 3. Зародження та розвиток інструментів неопротекціонізму, як компенсаторна зумовленість послаблення регулятивної функції митно-тарифного регулювання в умовах глобальної конкуренції.

Примітка: складено автором за [2; 4; 6; 9; 11; 12-14; 18; 20-25]

Як зараз, так і у Стародавні часи міжнародна торгівля була підґрунтям швидкого економічного розвитку багатьох стародавніх цивілізацій. Бідні і слабкі країни ставали багатими та могутніми внаслідок виваженої торговельної політики, інші навпаки – внаслідок протилежних причин, з висоти свого національного розвитку опускалися на ступінь нижче [10, с. 23].

Центрами торговельних відносин Стародавнього світу стали держави – засновники світової цивілізації – Стародавні Єгипет, Індія, Вавилон, Фінікія, Греція та Рим.

Перші історичні згадки про зовнішньоторговельні зв'язки та митні відносини в Стародавньому світі містяться у пам'ятках VI династії в Єгипті (III тис. до н.е.). В той час Єгиптом були встановлені міцні торговельні відносини з прибережними містами Сирії. За відсутності розвиненого торгового флоту, торгівля провадилася на легких човнах, була виключно прибережною та мала міновий характер [26, с. 38]. Натомість сухопутна торгівля того часу займала центральне місце. Торговельні експедиції враховуючи складність та небезпечність визначених маршрутів об'єднувалися в каравани. На

утримання військової охорони караванів торгівці мусили сплачувати певні збори, що носили прообраз майбутніх митних зборів [3, с. 11].

Жага до прибутку дала стимул активному розвитку зовнішньоторговельних відносин шляхом розвитку торгового мореплавства за правління фараонів XXVI династії (VII – VI ст. до н.е.). Саме в цей період відкривається та функціонує так звана «факторія», форпост в Навкратісі. В його межах була утворена та функціонувала митниця, що приносила великі доходи збирачам мита [23, с. 180].

Подальший активний розвиток митних відносин Стародавнього Єгипту відбувався вже в епоху Еллінізму (IV – I ст. до н.е.) Стабільним джерелом доходів в цей час стають митні пости в Пелусії, Александрії та Елефантині. Товари, що ввозилися чи вивозилися обкладалися нерідко високими ставками мита. Існували також внутрішні мита, для стягнення яких створювалися застави на шляхах слідування товарних потоків [21, с.36].

Безперечними лідерами Стародавньої цивілізації прийнято вважати Стародавні Грецію та Рим. Територія Стародавньої Греції з давніх часів (III – II тис. до н. е.) була пристанищем великої кількості невеликих державних утворень (полісів), що активно проводили колонізацію Середземноморського узбережжя. Лише в V – IV століттях до н. е., відбувається централізація грецьких полісів навколо Стародавніх Афін, а пізніше Спарти.

Перемога в греко-перських війнах, утворення Делоського союзу та певна централізація грецьких земель навколо Афін дали поштовх до подальшого розвитку міжнародних торговельних зв'язків. Афіни стають першою морською державою Греції, встановлюються система мір та ваги, вводяться мита, видаються нові розпорядження стосовно ввозу та вивозу, розробляється торгове та морське право. Мита стягуються частково зі складів, частково з ринків. Як за імпортний, так і за експортований товар стягувалося мито 2% [12, с. 57-72].

Розвинена система податків та мит була створена за часів панування Римської республіки. Поступовий занепад землеробства, зростання кількості міського населення та війська, активна завойовницька та марнотратна політика зовнішніх закупівель потребували колосальних державних витрат, що зростали. Митний збір становив одну з найбільш значних статей урядових надходжень. Ставка мита на імпортовані товари становила 2,5%, на предмети розкоші – іноді до 12% – 16%. Вивізне мито, зазвичай, не перевищувало 2,5%. В Стародавньому Римі був поширений акциз. Виникнення останнього пов'язано було з розвитком ринків високорентабельних товарів, на які спостерігався постійний високий попит. Першим акцизом у Римі був акциз на продаж рабів – 4% від вартості, згодом у розмірі 1% він поширився на всі товари.

Варто відмітити роль колоніальної політики Стародавньої Греції та Риму на поширення первісних зачатків цивілізації та митної справи на національних теренах. Первісні митні інститути на території Північного Причорномор'я виникли та існували саме в утворених греками полісах (Тіра, Ольвія, Херсонес, Феодосія, Пантікапей), а першим проявом мита був так званий елліменіон – портовий збір, що стягувався за користування портовою інфраструктурою. Даний збір був аналогом римської порторії [4, с. 37]. Цікавим та неоднозначним у доцільності застосування був той факт, що стягнення мита на зовнішньоекономічні операції (імпорт та експорт), зокрема в Ольвії, віддавалося на відкуп впливовим мешканцям полісу [27, с. 204]. Тобто право стягнення мита надавалося приватній особі за певну суму, сплачену в казну, величина ж стягнутого мита над вказаною платою становила прибуток митаря. На нашу думку, за умов недосконалого державного управління та відсутності розвинених механізмів контролю над повнотою нарахування та сплатою митних платежів централізовано, приватна ініціатива сприяла найбільш повному стягненню мита за порівняно низької кількості зловживань.

Початок Великого переселення народів та падіння Західної Римської імперії 476 р. ознаменували перехід до нової історичної епохи у розвитку світової цивілізації – Середньовіччя. Заселення розвинутих Європейських земель переселенцями з нижчим рівнем соціального розвитку призвело до гальмування прогресивного становлення корінної європейської, зокрема й античної, цивілізації та асиміляції. Впав рівень якості та обсягів міжнародної торгівлі: «Простой суровый дикарь не ведал потребностей, вызываемых обыкновенно культурой и цивилизацией, ему чужды были выгоды настойчивого труда, блага все усугубляющей, взаимно связующей народы торговли» [12, с. 114]. Розвиток економічної системи тогочасного суспільства зумовив перехід до нової економічної форми існування – феодального ладу. Як і античний спосіб виробництва, феодалізм мало чим сприяв виникненню та становленню повноцінного середнього класу, а отже й прогресивному розвитку ринку та торгівлі.

Основним завданням прикордонних митниць раннього Середньовіччя була скоріше наглядова функція – недопущення вивозу зброї ворожим народам та контроль за цінами на окремі групи товарів. Поширення набули ринковий збір, мито за провіз, продаж та супроводження вантажу. Рідше стягувалося також ввізне мито, ставки якого були вже значно вищими, аніж в античний період, що суттєво гальмувало торгівлю. В цей же час занепад товарно-грошових відносин призводить до реанімації натуральних форм стягнення мита. Середньовічні форми мита втрачають ознаки податку на міжнародну торгівлю та повертаються до функціонального рівня збору.

З падінням Стародавнього Риму на світову торговельну арену виходять нові гравці – Візантія, Італія, Іспанія, Франція, Німеччина та арабські народності.

Візантійська торгівля, що базувалася на економічному підґрунті колишнього Риму, стримувалася через різноманітні державні обмеження та монополії. Такою, наприклад, була торгівля шовком. Високі мита, що встановлювалися імператором шкодили міжнародному товарообміну. Відомі випадки, коли торгівцю вигідніше було спалити корабель з товаром, аніж платити мито [28, с. 341].

Тенденція розвитку середньовічних міст сприяла розширенню італійських Амальфи, Венеції, Пізи, Генуї та Флоренції, купці яких зосереджували ключові торговельні потоки Італії, та користувалися привілеями безмитності далеко за її межами. Активна торгівля велася зі слов'янськими народами: Тана (Азов) та Судак були основними складськими містами.

Визначальною складовою розвитку торговельних відносин з XI ст. стає виникнення вільного від мита купецтва окремих міст Німеччини, першим з таких стає купецтво Магдебургу. Вказана тенденція безмитності поширюється і на інші міста. Впливове місце в середньовічній Німеччині займала річкова торгівля, яка суттєво стримувалася великим різноманіттям мит та платежів, що існували у феодально роздробленій державі. Прагнення до становлення вільної торгівлі, як противага тиску феодального «фіску» було підтримане Північними містами Німеччини – міста почали формувати більш сприятливі для торгівлі умови, утворивши близько XIV ст. торгово-політичний союз – Ганзу. Остання охопила торговельне мореплавство Північного та Балтійського морів і була зоною пріоритетного торгового та безмитного розвитку Північної Європи фактично до кінця XVI ст. Ганза справила суттєвий вплив на інтеграцію торговельних відносин зокрема й на слов'янських землях. Руські Новгород, Псков, Смоленськ, Полоцьк були активно включені у європейські торговельні відносини.

Відцентрова направленість державного устрою та управління в період Середньовіччя встановлювалася і на землях Київської русі. І якщо ще у IX –X ст. збирання мита (данини) Великим Князем Київським відбувалося централізовано у вигляді так званих повозів (сплати князівськими васалами данини самостійно) та полюддя (особистий об'їзд васалів з метою збору податків), то вже у другій половині XI ст. у феодально роздробленій Русі став панувати принцип «каждый да держит вотчину свою». Закріплений Любичським з'їздом князів 1097 р., він давав право здійснювати індивідуальну митну політику [2, с. 76]. Внаслідок феодальної роздробленості кожне князівство вводить свою систему податків та мит. Дану тенденцію посилює монголо-татарська навала. Фіскальні потреби руських князів та необхідність сплати данини монгольському правителю створюють розгалужену митно-податкову систему залежної Русі. Встановлені мита та податки своєю основою накладалися на товари, та справляли негативний вплив на розвиток торгових відносин. Мито набуває, зазвичай, функції збору або плати, і лише інколи стягується як податок на зовнішню торгівлю. Не зважаючи на те, що розміри мит були незначними – від ¼ до 7% з ціни, широке їх різноманіття та неодноразова сплата окремих (наприклад, мостового), справляла важкий фіскальний ефект. За даними досліджень К. М. Лодиженського, кількість мит та зборів на Русі сягала 40 [9, с. 4]. В загальній системі податків тамга отримала характер торговельного мита, а мит – проїзного збору.

Втрата Руськими землями цілісності визначила їх перехід під владу інших держав. Основна частина земель до 1569 р. належала литовському князівству. В цей час в минуле відходить середньовічна особливість державного ладу – інститут удільного князівства, та відбувається централізація влади навколо столу Великого Князя Литовського та польсько-литовського шляхетства. Митна система оптимізує розміщення власних продуктивних сил шляхом утворення митних округів, закріплення дорожнього примусу (обов'язок пересуватися княжими шляхами) та права складу (обов'язок розміщувати товари у визначеному місці). Формування державних функцій створює постійні державні витрати, фіскальне забезпечення яких покладалося, головним чином, на митні надходження. З метою більш повного справляння мита, відданого, зазвичай, на відкуп, ведеться активна боротьба з контрабандою (об'їздом митних комор) та вводяться встановлені (індикативні) ціни, згідно яких обчислюється мито. Застосування тогочасною митницею мінімальних та встановлених цін було спрямоване на постійне та прогнозоване стягнення мита та виступало, на нашу

думку, первісним проявом митної вартості в сучасному її розумінні. Починається процес відокремлення ринкової вартості від тієї, яка слугує для митних цілей, митно-тарифне регулювання починає набувати вираженої регулятивної функції. Система встановлення обов'язкових цін вводилася в рамках меркантилізму та активно використовувалася, наприклад, у Франції та Англії [13, с. 36].

Оптимізація митної системи відбувається і за Богдана Хмельницького та Гетьманщини. Універсалом від 28 квітня 1654 року оптимізується функціональна складова мита, як податку на зовнішню торгівлю – виникає 2 зовнішніх мита «індукта» (ввізне) та «евекта» (вивізне), розмір яких (2%) сприяв побудові системи міжнародної торгівлі Гетьманщини на ліберальних началах [4, с. 164-167]. Тенденція набуття митом функцій податку на зовнішню торгівлю та скасування великого різноманіття внутрішніх мит також підтримувалася Торговим (1653 р.) та Новоторговим (1667 р.) уставами Російської держави.

Перший крок європейця на американському континенті ознаменував прихід нової епохи у розвитку людства – Раннього Нового часу (XVI – XVIII ст.) Але не самі по собі Великі географічні відкриття (далі – ВГВ) слугували великому початку, основна його зумовленість була пов'язана зі зміною економічного устрою суспільства, що активно позбавлялося рудиментів Середньовіччя. Причини, що формували нову економічну систему мали велику різноманітність. ВГВ сприяли притоку золота та срібла до Європи, що спричинило здорові інфляційні процеси. Як наслідок, товарно-грошові відносини отримали додатковий стимул, економіка – «розігрів», а світова торгівля – нових обертів, заснованих на концептуально нових фінансово-економічних началах. Одухотворені золотою лихоманкою економісти та політики стверджують прогресивну для того часу наукову парадигму – меркантилізм. Останній сприяв первісному накопиченню капіталу для зародження та розвитку мануфактурного виробництва та капіталістичних відносин [24, с. 37-38]. Мануфактура витісняє цехове виробництва, виходить на рівень державної ваги та визначально поглиблює міжнародний поділ праці. Разом з тим сформована внутрішньовиробнича політика, обумовлена потребою захисту молодих галузей мануфактурного виробництва відступає від ліберальних начал провадження міжнародної торгівлі та породжує нову стратегію державної торговельної політики – протекціонізм, з розвиненою системою митно-тарифного регулювання. Утворена діалектична єдність «лібералізм – протекціонізм» у всі наступні часи формують державну зовнішньоекономічну політику, а торговельні відносини виводять на новий якісний рівень.

ВГВ закладають матеріальний базис і торговельних відносин. Відкриваються нові ринки та з'являється безліч нових товарів. Протекціоністські тенденції світової економіки в умовах зростаючого товарного різноманіття міжнародних торговельних потоків якісно розвивають новий елемент митно-тарифного регулювання – товарну номенклатуру, як основу розвиненим протекціоністським тарифам централізованих національних економік. Товарній номенклатурі відводиться функція деталізації товарних найменувань з метою диференційованого підходу до встановлення ставок митного тарифу.

Тенденція централізації влади у Європі до XVIII ст. формує цілісні державні структури з розвиненою системою внутрішніх інститутів суспільства та визначеною державною політикою. В умовах відкриття нових територій, активного розвитку набуває колоніалізм та міжколоніальна торгівля, як прояв міжнародної торгівлі. За умови посилення ролі та різноманіття міжнародних торговельних відносин виникає потреба їх визначення та впорядкування. Для останніх цілей виникають та відіграють вирішальну роль міждержавні договори, як юридичні інститути закріплення міжнародних економічних процесів. Уніфікація торговельних відносин, системи мит та пільг міжнародними договорами виокремлює досить важливий аспект міжнародних регулятивних процесів того часу – походження товару. Середньовічне бачення, сформоване примітивними уявленнями, зазвичай не виходило далі розмежування «товар привезений», «товар свого купця» [22, с. 110]. Нові ж конкурентні умови, зокрема пріоритетність товару на національному ринку, важливість двосторонніх відносин та протекціонізм національного виробника, визначили більш диференційований підхід в питанні походження товару, виділивши нову складову митно-тарифного регулювання – інститут країни походження. Так, наприклад, у Франції існувало 2 митних тарифи 1664 та 1667 рр. для торгівлі з Голландією та Англією відповідно [24, с. 163], а в Німеччині принцип походження виділявся в рамках зовнішньоекономічних угод, якими країна надавала пріоритет у торгівлі Туреччині та Руським купцям [13, с. 374].

В період Раннього Нового часу виходять на світову арену Іспанія, Португалія, Голландія та Англія, менш динамічно визначаються торговельні позиції Німеччини та Франції, непересічного значення отримує політика Росії, особливо за правління Петра I. В цей час митна система зі

сформованими інструментами митно-тарифного та нетарифного регулювання виділяється в окрему складову державного механізму та стає однією з ознак національної економіки держави.

Велика Французька буржуазна революція 1789 року, перехід від абсолютизму до республіканської форми правління, стрімкий та неухильний науково-технічний прогрес проклали шлях новій ері розвитку людства – Новому часу. Він стає визначальним для становлення розвинутого виробництва більшості країн Європи і Азії, та характеризується рішучим антагонізмом двох ключових торгово-економічних парадигм – фритредерства і протекціонізму. Послідовними ідеологами ідей вільної торгівлі були Адам Сміт та Давід Рікардо. Їх теорії виникли в умовах практично повного становлення національної промисловості Англії, а тому були об'єктивно прийняті, підтримані та набули широкого застосування в якості доказової бази для подальшого просування ідеї фритредерства. А. Сміт та Д. Рікардо, в цілому, правильно вказали на об'єктивність переходу до умов вільної торгівлі повністю конкурентоздатної англійської промисловості, проте фактично нівелювали той факт, що сама промисловість Англії набула власного самовизначення та становлення за 200 років існування Навігаційного акту 1651 року, котрий визначав умови жорсткого протекціонізму [11, с. 321].

Водночас континентальним європейським країнам, що лише ставали на рейки промислового розвитку, протекціонізм був потрібний як ніколи. Такими, наприклад, були Німеччина, Франція та Росія. З допомогою митного тарифу будують свою фінансову і політичну незалежність у XIX ст. і США, використовуючи головним чином протекціоністську функцію останнього [14, с. 43]. Ідейним апологетом захисту нерозвинутої промисловості та народного господарства, що визначив теоретичні детермінанти протекціонізму та піддав ґрунтовній критиці вчення А. Сміта та Д. Рікардо став Фрідріх Ліст. Ф. Ліст доводить неможливість розвитку національної промисловості в умовах конкуренції без надійного тарифного захисту. Його ідеї були підтримані відомим російським вченим Д. І. Менделєєвим.

Згідно проведеного дослідження бачимо, що в XIX ст. митно-тарифне регулювання виходить на новий рівень свого розвитку, де тариф набуває основною мірою регулятивної (протекціоністської) функції, а мита стягувалися не стільки з фіскальною метою, скільки з метою захисту національного господарства, що переживало етап становлення на началах промислової революції. Як вдало вказує Д. І. Менделєєв, один з розробників протекціоністського тарифу Російської імперії 1891 р., на перший погляд митний тариф, здається «мертвою формулою закону», але «в ній життя дихає зі всіма його проявами, в ній заховані дорогі інтереси» [11, с. 317].

З наближенням XX ст. яскравими виявилися тенденції до побудови практично всіма незалежними державами провідних галузей важкої промисловості, зокрема машинобудування та військово-промислового комплексу. Промислові системи країн практично повністю замикаються тарифним захистом. З досягненням апогею регулятивної функції митно-тарифного регулювання, митні відносини політизуються та набувають нової спрямованості – предметом зовнішньоекономічної політики держави стає вже не побудова ефективної власної регулятивної системи, а знищення митної системи конкурента та оволодіння його ринком. Як наслідок, виникає жорстка боротьба розвинених країн за ринки збуту (зокрема на Півдні та Сході). Напередодні І світової війни дана тенденція набирає широкого розмаху, ще більше ускладнюючи міждержавні відносини.

Перехід від Нового до Новітнього періоду економічного розвитку, умовно розділяється подіями Першої світової війни. Перші дії в сфері митно-тарифних відносин цього часу були направлені на пожвавлення міжнародних торговельних процесів і здійснювалися під егідою Ліги Націй в рамках женевських конференцій 1923 та 1928 рр. За їх підсумками заборонялося застосовувати митні формальності покликані маскувати митний тариф або ліцензування. Немаловажну роль на процеси стабілізації міжнародних економічних процесів справила створена у 1921 році Постійна палата міжнародного правосуддя в Гаазі. Їй належить одне з перших визначень ознак митного союзу [29, с. 20].

Переломним у розвитку людства стає період після Другої світової війни. Він визначається стрімкою поляризацією світової економіки з яскравим вираженням двох світових систем господарства – капіталістичної та соціалістичної. В той же час, терпить краху світова колоніальна система, утворюється велика кількість молодих економік, що активно включаються в міжнародні торговельні відносини.

Міжнародний поділ праці, зумовлений поглибленням світогосподарських відносин, приводить до стрімкої інтернаціоналізації товарно-виробничих потоків та економічної інтеграції окремих світових економік. Утворюється ряд інтеграційних угрупувань, які хоч і декларували різноманітні напрями та мету взаємодії, але наріжним каменем інтегративних ініціатив практично у всіх випадках

виступала лібералізація умов взаємної торгівлі. Найбільш яскравим прикладом була Європейська економічна спільнота, яка стала митним союзом європейських держав та одним із «стовпів» сучасного ЄС.

В післявоєнний час посилюються позиції ФРН, Японії, Італії та Канади, зменшується частки США, Великобританії, Франції та країн, що розвиваються в світовому експорті. В зовнішньоекономічній політиці відбувається відхід від протекціонізму та становлення ліберальних торгово-тарифних відносин. На перший план виходить митно-тарифний інструментарій регулювання зовнішньої торгівлі. В цей же період (з 1947 по 1967 р.) відбувається шість раундів багатосторонніх торговельних переговорів між країнами-членами Генеральної угоди з тарифів та торгівлі (ГАТТ), які були присвячені обговоренню питань зниження митних тарифів. Преференційні митно-тарифні заходи почали широко застосовуватися і в межах інтеграційних угрупувань, що динамічно розвиваються – ЄЕС, АСЕАН, РЕВ [30, с. 28].

Тенденція до послаблення ролі митно-тарифної складової в системі зовнішньоторговельних відносин привела з одного боку до зниження бар'єрів для вільної торгівлі, з іншого – до втрати фіскальної складової наповнення державних бюджетів та регулятивно-захисного впливу митного тарифу. Останні два фактори, зважаючи на загрози для економіки «ввімкнули» захисний її механізм: економічна система компенсує фіскальну складову мита створенням додаткових податків (зокрема податку на додану вартість), а регулятивну – виробленням нових, не завжди ринкових, складових захисту національного ринку (неопротекціонізму). Неопротекціоністські інструменти захисту хоча й суперечить нормам та правилам міжнародної торгівлі визначеним СОТ, проте використовуються багатьма розвиненими країнами. Неопротекціонізм є особливо небезпечним для країнами зі слабкою або перехідною економікою. До числа останніх відноситься і Україна.

Значно відрізнявся від політик розвинутих країн характер митної політики СРСР. Період становлення радянської держави визначався різким перекосом функціональної спрямованості митної системи. В умовах державної монополії на зовнішню торгівлю й тотального дефіциту домінуючою стає правоохоронна функція митниці і боротьба з контрабандою. Позитивні зрушення намітилися лише з 50-х років – митний тариф диверсифікувався, хоча і мав однобічний характер і визначав співробітництво в рамках країн соцтабору. Тільки в 1989 р, після скасування державної монополії на зовнішню торгівлю і зростання кількості учасників зовнішньоторговельних відносин, митно-тарифна політика починає набувати регулятивної функції [31].

Проведене дослідження свідчить про тривалий характер розвитку митно-тарифного регулювання. Поява кожної його складової була наслідком певних історико-економічних змін, безперервно пов'язаних з процесом інтернаціоналізації світової економіки. Повного ж регулятивного ефекту митно-тарифне регулювання досягає лише в нерозривному поєднанні компонентів, що утворюють його сучасний механізм (табл. 2).

Таблиця 2

Ґенеза складових митно-тарифного регулювання

Складова митно-тарифного регулювання	Приблизний період виникнення (зародження)	Передумови появи та розвитку
Мито	III-I тис. до н.е.	1. Розвиток товарно-грошових відносин і торгівлі; 2. Міжнародний поділ праці і становлення міжнародної торгівлі; 3. Централізація влади і виникнення державних утворень.
Митний тариф	IIIст. до н.е.	1. Необхідність впорядкування митних відносин за умов посиленого розвитку й поглиблення рівня міжнародної торгівлі; 2. Систематизація ставок мита, закріплення стягнення мита законодавчо.
Митна вартість	XVI-XVII ст.	1. Централізація держави та виникнення її сталих функцій; 2. Утворення централізованих фондів державного накопичення – державних бюджетів; 3. Планування державних надходжень та потреба у стабільному наповненні державної казни.

Продовження таблиці 2

Товарна номенклатура	XVII ст.	1. Необхідність захисту вітчизняного ринку, зародження протекціоністських тенденцій світової торгівлі; 2. Потреба в деталізації товарної номенклатури, визначена тенденціями протекціонізму; 3. Розширення товарного різноманіття світових торгових потоків; 4. Інтернаціоналізація світових торговельних відносин.
Країна походження	XVIII ст.	1. Виникнення міждержавних торгових домовленостей, укладання міжнародних торгових договорів; 2. Утворення первісних інтеграційних союзів зі спільною митною політикою відносно третіх країн; 3. Надання преференцій відносно пріоритетних груп товарів чи характеру зовнішньоторговельних зв'язків.

Примітка: складено автором

Висновки. Проведене дослідження свідчить про тривалий еволюційно-поступальний характер розвитку митно-тарифного регулювання у світі. Поява кожної його складової була наслідком певних історико-економічних змін в структурі соціально-економічної формації і визначалася конкретними завданнями в площині впливу на процеси зовнішньоторговельних відносин. Сучасні тенденції, визначені характером світогосподарського розвитку, свідчать про поступове зменшення регулятивно-фіскальної складової митно-тарифного механізму. Йому у доповнення приходять нові - нетарифні (неопротекціоністські) елементи торговельного захисту. Останні представляють приховану загрозу для національної економіки, що вимагає особливого їх врахування при формуванні митної політики і в рамках визначення перспективних напрямків системних досліджень.

Література

1. Митниця України: кроки становлення та поступу / [К. Є. Гальський та ін.]. – О. : Пласке, 2009. – 516 с.
2. Гребельник О. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Підручник / О. П. Гребельник. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 696 с.
3. Дубініна А. А. Митна справа. / А. А. Дубініна, С. В. Сорокіна, О. І. Зельніченко. – К. : ЦУЛ, 2010. – 320 с.
4. Історія митної діяльності: Україна в європейському контексті / [К. М. Колесников та ін.; за ред. В. В. Ченцова]; Держ. мит. служба України, Держ. НДІ мит. справи. – О. : Пласке, 2010. – 541 с.
5. Острога В. А. История таможенного дела и таможенного права Беларуси / В. А. Острога. – Минск : ООО «БИП-С Плюс», 2005. – 193 с.
6. Суходоев Д. В. История таможенного дела и таможенной политики России / Д. В. Суходоев, А. С. Котихина. – Нижний Новгород : Нижневолжский госуниверситет, 2010. – 76 с.
7. Чорний В. Б. Україна і митна справа: історичний нарис / В. Б. Чорний. – К. : Комп'ютерно-видавничий, інформаційний центр «КВІЦ», 2000. – 349 с.
8. Витте С. Ю. По поводу национализма. Национальная экономия и Фридрих Лист / С. Ю. Витте // Сборник «Фридрих Лист, Граф С. Ю. Витте, Д. И. Менделеев». – М. : «Европа», 2005. – С. 258–304.
9. Лодыженский К. Н. Исторія русскаго таможеннаго тарифа / К. Н. Лодыженский. – С.-Петербургъ : Типография В.С. Балашева, 1886. – 393 с.
10. Лист Ф. Национальная система политической экономии / Сочинение д-ра Фридриха Листа, 1891 г. // Сборник «Фридрих Лист, Граф С. Ю. Витте, Д. И. Менделеев». – М. : «Европа», 2005. – С. 23–259.
11. Менделеев Д. И. Толковый тариф, или Исследование о развитии промышленности России и связи ее с общим таможенным тарифом 1891 года / Д. И. Менделеев // Сборник «Фридрих Лист, Граф С. Ю. Витте, Д. И. Менделеев». – М. : «Европа», 2005. – С. 307–364.
12. Бэр А. История всемирной торговли Ч.1 / А. Бэр. – М. : 1876. – 236 с.
13. Бэр А. История всемирной торговли Ч.2 / А. Бэр. – М. : 1876. – 430 с.
14. Бэр А. История всемирной торговли Ч.3 / А. Бэр. – М. : 1876. – 327 с.
15. Рикардо Д. Сочинения. В 3-х т. : [Пер. с англ.] – М. : Госполитиздат, 1955. – Т.1: Начала политической экономии и налогового обложения. – 360 с.
16. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
17. Янжул И. И. Основные начала финансовой науки: Учение о государственных доходах / И. И. Янжул. – М. : «Статут», 2002. – 555 с.
18. Столична митниця. Віхи історії. – К. : «ЛАТ&К», 2007. – 222 с.
19. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В. Даль. – М. – Т.3. – 2006. – 572 с.

20. Восканян В. Новоторговый устав и договор с Армянской торговой кампанией в 1667 г. / В. Восканян // Известия Академии наук Армянской ССР. – 1947. – №6. – С. 29–43.

21. Всемирная история: энциклопедия в 10-ти т. / Ред. А. Белявский, Л. Лазаревич, А. Монгайт. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1956 г. – Т.2. – 1956. – 900 с.

22. Дживелегов А. К. Торговля на Западе в Средние века / А. К. Дживелегов – СПб., 1904. – 223 с.

23. Дюрант В. Жизнь Греции / В. Дюрант. – М. : КРОН-ПРЕСС, 1997. – 704 с.

24. Кёнигсбергер Г. Г. Европа раннего Нового времени, 1500 – 1789 / Г. Г. Кёнигсбергер. – М. : «Весь Мир», 2006. – 320 с

25. Кисловский Ю. Г. История таможенного дела и таможенной политики России / Кисловский Ю. Г. – М : РУСИНА-ПРЕСС, 2004. – 592с.

26. Авдиев В. И. Военная история древнего Египта / В. И. Авдиев – М. : Издательство «Советская наука», 1948. – Т. 1: Возникновение и развитие завоевательной политики до эпохи крупных войн XVI – XV вв. до н.э. – 1948. – 240 с.

27. Войтов С. Г. Становлення митної справи в період античної цивілізації Причорномор'я та Київської Русі / С. Г. Войтов // Історія торгівлі, податків та мита: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2010. – № 2 (2). – 221 с.

28. Успенский Ф. И. История Византийской империи / Ф. И. Успенский [Сост. Т. В. Мальчикова]. – М. : Мысль, 1996. – 827 с.

29. Перепьолкін С. М. Міжнародно-правові аспекти митного співробітництва європейських держав: [монографія] / С. М. Перепьолкін. – Дніпропетровськ : АМСУ, 2008. – 141 с.

30. Циганкова Т. М. Міжнародна торгівля: Навч. посібник. / Циганкова Т. М., Петрашко Л. П., Кальченко Т. В. – К. : КНЕУ, 2001. – 488 с.

31. Трансформація митно-тарифного регулювання України в умовах інтернаціоналізації національної економіки: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Войтов Сергій Геннадійович. – НАН України, Ін-т світової економіки і міжнародних відносин. – К., 2014. – 242 с.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

10 квітня 2019 р. на Факультеті міжнародних відносин Національного авіаційного університету відбулась щорічна Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», організована кафедрою міжнародних економічних відносин і бізнесу. В роботі конференції взяли участь науковці Української асоціації економістів – міжнародників, Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана», ДУ «Інститут економіки та прогнозування» Національної Академії наук України, Київського національного торговельно-економічного університету, Інституту економіки ім. Паата Гугушвілі Тбіліського державного університету ім. Іване Джавахишвілі, Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи Національної Академії наук України, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку» Національної Академії наук України, Інституту інформаційних систем і менеджменту (ISMA, м.Рига, Латвія), Центру політичних та економічних досліджень ім. О. Разумкова та ін.

З вітальним словом до присутніх звернулись завідувач кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу, д.е.н., професор, академік Академії наук вищої школи України С.В. Сіденко та декан Факультету міжнародних відносин, д.ю.н., професор, Заслужений юрист України Ю.О. Волошин.

На конференції виступив д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки, Президент Асоціації економістів-міжнародників, Віце-президент АН ВШ України А.С. Філіпенко з фундаментальною доповіддю про питання економічної логіки.

Жваву дискусію викликала доповідь Посла з особливих доручень по Близькому Сходу, Надзвичайного та Повноважного Посла України в Сінгапурі (2006-2009 рр.), Надзвичайного та Повноважного Посла України в Брунеї Даруссалам (2008-2009 рр.) В.Я. Маштабея. Він розповів про унікальний досвід соціально-економічного розвитку Сінгапуру, про реформи, здійснені першим прем'єр-міністром Республіки Сінгапур, про особистість одного з творців сінгапурського «економічного дива», який був при владі близько тридцяти років Лі Куан Ю. Цікаво, що виступаючий був особисто знайомий і не раз спілкувався з цією видатною людиною.

Актуальній проблемі необхідності нової економічної політики в Україні був присвячений виступ доктора економіки, старшого наукового співробітника Інституту економіки, радника Українського кредитно-банківського Союзу Г.В. Сігуа.

Особливий інтерес аудиторії викликала доповідь провідного наукового співробітника відділу досліджень соціальних ризиків у сфері зайнятості Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України, к.е.н., с.н.с. Л.Г. Ткаченко про світовий досвід регулювання заробітної плати.

Надзвичайно актуальною була визнана присутніми проблема соціально-економічних наслідків трудової міграції для України, висвітлена у доповіді провідного експерта соціальних і гендерних програм Центру політичних та економічних досліджень ім. О. Разумкова, канд. соціол. наук, с.н.с. з державного управління, Заслуженого економіста України О.М. Піщуліної.

Змістовною та цікавою була доповідь, представлена доцентом кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету, д.е.н. Г.Я. Студінською «Стратегія бренд-орієнтованого розвитку країни». Проблемам сталого розвитку були присвячені доповіді доцента кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету, д.і.н. В.А. Студінського «Екологізація виробництва у системі євроінтеграції України» та доцента, с.н.с. Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» Д.В. Клинового «Євроінтеграційний напрям сталого просторового розвитку України на засадах публічно-приватного партнерства».

Актуальною була доповідь доцента кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, к.е.н. О.А. Чугаєва «Зовнішня заборгованість в економіках різної величини».

У роботі конференції взяли участь відомі науковці з України, Грузії, Латвії, Франції, викладачі НАУ та інших ВНЗ України, аспіранти та студенти. Наукові ідеї щодо проблем і перспектив розвитку

світового господарства і міжнародних економічних відносин в умовах глобалізації, які були озвучені під час роботи конференції, стануть темами майбутніх наукових досліджень.

Учасники відзначили високий науковий та дослідницький рівень доповідей, представлених на міжнародній науково-практичній конференції «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі». Матеріали конференції опубліковані в науковому журналі «Стратегія розвитку України» №1 та в збірнику тез.

Завідувач кафедри
міжнародних економічних відносин і бізнесу
Національного авіаційного університету
доктор економічних наук, професор **Сіденко С.В.**

ЗМІСТ

ІЛЬЇН В.В., ІЛЬЇНА А.А.
«КОРИСНЕ ЗНАННЯ»: ОСВІТА СЬОГОДНІ І ЗАВТРА……. 3

РОГАЧ О.І.
БАГАТОНАЦІОНАЛЬНІ ПІДПРИЄМСТВА: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ…… 7

РУМЯНЦЕВ А.П., ЯРЕМОВИЧ П.П.
ОСОБЛИВОСТІ ГАЛУЗЕВОГО РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПОТОКІВ….. 14

СІДЕНКО С.В., ВИБОДОВСЬКИЙ М.В.
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕЛЕКТРОНОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ…….. 18

КРАВЧЕНКО А.А.
ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА В ПЕРСПЕКТИВАХ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ…… 22

БІЛА С.О., ОВЧАРЕНКО К.Ю.
РОЛЬ «ЗЕЛЕНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ» У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ……. 26

КУШНІРЕНКО О.М., ЗАРУДНА О.С.
РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ АЕРОКОСМІЧНОЇ ТА АВІАЦІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ ЦИФРОВИХ ВИКЛИКІВ …… 35

ОСТАПЕНКО Т.Г., ПРИЩЕПА Н.П., ОНОПРІЄНКО О.Д.
РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ ТА ФОРМУВАННЯ РІВНІВ СВІТОВОЇ ТРАНСПОРТНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ……... 41

ПРОХОРОВА М.Е.
ЦИФРОВИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКСПАНСІЇ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ……. 50

БАРАБАШ Б.А.
ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК СУВЕРЕННИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ……... 58

ОНОПРІЄНКО О.Д., ОНОПРІЄНКО Д.О.
СИСТЕМНА КРИЗА УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ: ПРИЧИНИ ТА ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ 64

ЦИБУЛЯК А.Г.
НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ ……... 70

АНТОНЕНКО К.В.
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ ……... 76

ПОБОЧЕНКО Л.М.
ДОМІНАНТНІ ЧИННИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ У КРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН……. 81

ПРИЙМАК Н.С.
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЇ «ОПІР ЗМІНАМ»……. 88

ВИСОЦЬКА М.П.
АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ УКРАЇНИ……... 94

ПІЧКУРОВА З.В.
КРЕАТИВНИЙ КАПІТАЛ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ ЗНАНЬ……. 99

РИЧКА М.А., СТАРШИНОВА О.М.
ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ КАДРІВ ЯК СПОСІБ БОРОТЬБИ ЗІ СТАРІННЯМ НАЦІЇ В ЯПОНІЇ…… 106

ТУРПЕТКО О.А.
СИНЕРГЕТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ…… 112

НАБОК І.І., КОВТУН В.О.
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ…… 118

ЛИСЕНКО Р.В.
НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВИЙ РИНОК ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ……. 125

САГІРОВА А.С.
ВПЛИВ ДЕРЖАВИ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ…… 130

ПРОХОРОВА М. Е., СЛЮСАРЧУК О. М.
КРИЗА 2020: МОЖЛИВІ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ…….. 135

РУДНЄВА М.Г.
ІНФОРМАЦІЙНІ МЕТОДИ І ТЕХНОЛОГІЇ В ТУРИЗМІ…… 145

КОВАЛЕНКО Ю.О., ПРОХОРОВА Н.В.
СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТОРГОВЕЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КНР……. 152

ПАСІЧНИК О.С., БАГДАСАРЯН. Т.Г.
ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ АСИМЕТРІЇ У ГЛОБАЛЬНОМУ МАСШТАБІ…… 158

ЦИПЛІЦЬКА О.О.
МОТИВАЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ…….. 165

ГРИЧКОЄДОВА М. В., ДЕМЧУК О.А.
ТРАНСФЕР ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ……... 172

СИДОРЕНКО К.В., ІСМАІЛЗАДЕ ФУАД НАДІР ОГЛИ
ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ І МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ МІЖНАРОДНИХ АЕРОПОРТІВ НА СВІТОВОМУ РИНКУ. 177

GOLIUK V.Y.
MONETARY COMPONENT OF BREXIT IMPACT ON EU AND THE UK ECONOMY…… 185

ВОЙТОВ С.Г.
ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ…….. 190

НАУКОВЕ ЖИТТЯ …… 201

ЗМІСТ…… 203

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

Стратегія розвитку України

Науковий журнал
1, 2019

В авторській редакції

Комп'ютерна верстка М.А. Ричка

Підп. до друку 03.06.2018. Формат 60х84/8. Папір офс.
Офс. друк. Обл.-вид. арк. 19,53. Ум. друк. арк. 21,0.
Тираж 70 пр. Замовлення № 197-1.

Видавець і виготівник
Національний авіаційний університет
03058. Київ - 58, просп. Космонавта Комарова, 1.

Фахове видання рішенням Атестаційної колегії МОН України від 10.05.2017 р. №693,
державна реєстрація видання КВ № 7483 від 25.06.2003 р.